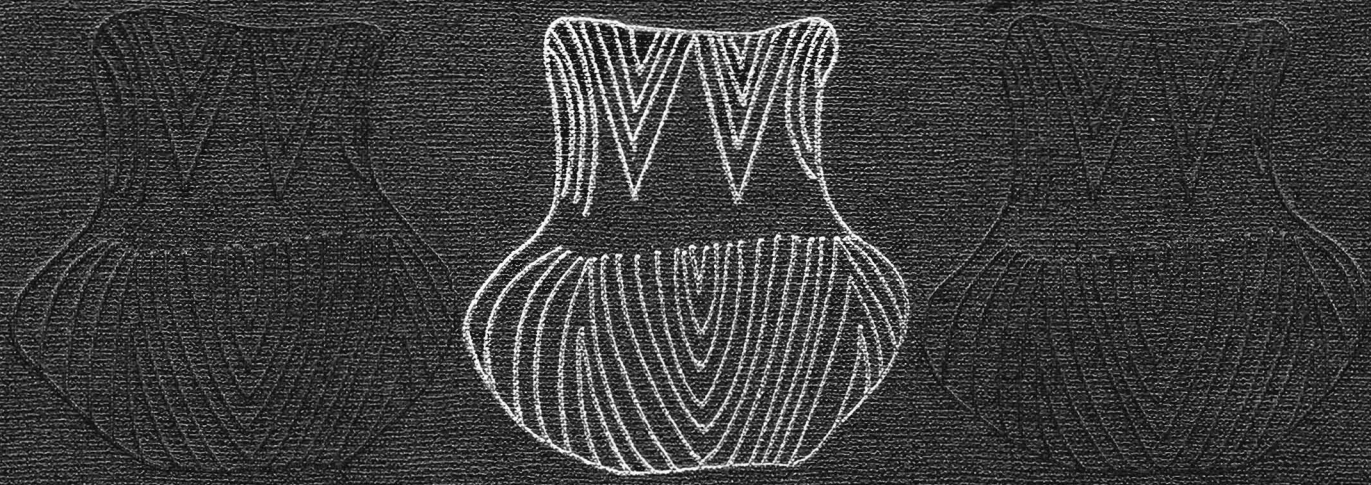

Coperta de: CORNEL RICMAN

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE
BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE XXVI

BIBLIOTECA
MUZEULUI REGIONAL ALBA-IULIA
No. A-8124/1976

PETRE I. ROMAN

CULTURA COȚOFENI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLI
BUCUREȘTI 1976

Die Coțofeni-Kultur

Культура Коцофени

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Calea Victoriei 125 – București

SUMAR

INTRODUCERE 7
ISTORICUL CERCETĂRILOR 9
ARIA DE RĂSPÎNDIRE 13
Așezările 14
Locuințele 15
Activitatea metalurgică 16
Industria pietrei șlefuite 17
Industria pietrei cioplite 18
Industria osului și a cornului 18
Ceramica 18

Tehnica de lucru 18
Formele vaselor 19
Torțile 24
Ornamentarea 24

Alte obiecte din lut ars 30
Mormintele 31

PERIODIZAREA 35
Perioada de formare, faza I 36
Perioada de cristalizare, faza a II-a 38
Perioada clasică, faza a III-a 43

Variantele 47

RELAȚIILE CULTURII COȚOFENI CU ALTE CULTURI CONTEMPORANE 51

Vecinii vestici 51
Vecinii sudici 55
Vecinii estici 57

CRONOLOGIA RELATIVĂ ȘI ABSOLUTĂ 59
ORIGINEA CULTURII COȚOFENI 69
SFÎRȘITUL CULTURII COȚOFENI 75
INCHEIERE 77
LISTA LOCALITĂȚILOR CU DESCOPERIRI COȚOFENI, BADEN, KOSTOLAC ȘI VUČEDOL, MENȚIONATE ÎN TEXT 79
LISTA PRESCURTĂRILOR 87
BIBLIOGRAFIE—ABREVIERI 88
DIE COȚOFENI-KULTUR, ZUSAMMENFASSUNG 95
ERKLÄRUNG DER ABBILDUNGEN UND DER TAFELN 104

INHALT

EINLEITUNG 7
DIE FORSCHUNGSGESCHICHTE 9
DAS VERBREITUNGSGEBIET 13

Die Siedlungen 14
Die Wohnungen 15
Die Metallbearbeitung 16
Die Steinindustrie 17
Die Industrie des gehauten Steines 18
Die Knochen- und Hornindustrie 18
Die Keramik 18

Die Arbeitstechnik 18
Der Formenschatz 19
Die Henkeln 24
Die Verzierungsart 24

Andere Gegenstände aus gebranntem Lehm 30
Die Gräber 31

DIE ZEITEINTEILUNG 35

Die Bildungsperiode, I. Phase 36
Die Periode der Kristallisierung, II. Phase 38
Die klassische Periode III. Phase 43

Die Varianten 47

DIE VERHÄLTNISSE DER COȚOFENI-KULTUR ZU ANDEREN GLEICHZEITIGEN KULTUREN 51

Die westlichen Nachbarn 51
Die südlichen Nachbarn 55
Die östlichen Nachbarn 57

DIE RELATIVE UND ABSOLUTE CHRONOLOGIE 59
DIE ENTSTEHUNG DER COȚOFENI-KULTUR 69
DAS ENDE DER COȚOFENI-KULTUR 75
SCHLUSS 77
DIE LISTE DER ORTSCHAFTEN MIT DEN COȚOFENI-, BADEN-KOSTOLAC-UND VUČEDOL-FUNDEN, DIE IM TEXT ERWÄHNT SIND 79
LISTE DER ABKÜRZUNGEN 87
LITERATURVERZEICHNIS—ABKÜRZUNGEN 88
DIE COȚOFENI-KULTUR, ZUSAMMENFASSUNG 95
ERKLÄRUNG DER ABBILDUNGEN UND DER TAFELN 104

INTRODUCERE

IDEEA de a scrie o monografie a culturii Coţofeni ni s-a impus treptat şi nu după ezitări. Dorinţa de a şti ce se întîmplă în jumătatea vestică a României, în timp ce regiunile estice treceau prin profunde transformări etno-culturale determinate de pătrunderea populaţiilor nord-pontice, a coincis cu participarea noastră în „Colectivul arheologic al Porţilor de Fier", în cadrul căruia, după amplele acţiuni de salvare de la Ostrovu Banului, regretatul C.S. Nicolaescu-Plopşor ne-a încredinţat sarcina de a microstratigrafia resturile postpaleolitice din Peştera Hoţilor de la Băile Herculane. Depunerile arheologice de la Herculane urmau să devină o scară cronologică relativă pentru compararea şi verificarea descoperirilor din defilelul Dunării, sperîndu-se, totodată, că ele vor reflecta şi influenţele culturilor transilvănene.

Rezultatele cercetărilor din Peştera Hoţilor au depăşit cu mult aşteptările căci ele ne-au oferit, într-o minunată succesiune stratigrafică, resturi arheologice ale căror analogii şi corespondenţe puneau în discuţie evoluţia culturală a unei vaste zone geografice. Tot în cadrul acţiunilor de la Porţile de Fier am întreprins săpături la Moldova Veche, scoţînd la lumină noi fapte documentare privind realităţile culturale din vestul României la sfîrşitul perioadei de tranziţie spre epoca bronzului.

Cercetările din Banat, la care se adăugau cele efectuate în Oltenia (Basarabi, Castrele Traiane şi Ostrovu Corbului), urmau să fie cuprinse într-o lucrare de disertaţie, la Universitatea din Iaşi. Ceva mai tîrziu, prof. I. Nestor ne-a încredinţat o sarcină mai complexă: întocmirea unei monografii asupra întregii culturi Coţofeni. Perseverenţei cu care regretatul nostru profesor şi-a susţinut şi impus punctul de vedere îi datorăm astăzi, în bună măsură, încheierea lucrării de faţă.

Pentru realizarea acesteia ne-au lipsit studiile de detaliu, majoritatea materialelor adunîndu-le de prin muzee. Cele mai multe dintre ele proveneau însă din săpături mai vechi, cu prea puţine observaţii stratigrafice şi erau inedite. Pentru Transilvania ne-am mărginit la ceea ce exista deja şi la bunăvoinţa colegilor de la care am obţinut un sprijin generos. Menţionăm, cu recunoştinţă, numele: Al. Aldea, D. Berciu, N. Chidioşan, Sever Dumitraşcu, Egon Dörner, K. Horedt, Iános Pál, V. Lazăr, G. Lazarovici, C. Mateescu, M. Moga, Z. Nanasi, I. Nestor, M. Nica, I. Ordentlich, Al. Păunescu, I. Paul, C. S. Nicolăescu-Plopşor, M. Rusu, I. Stratan, Z. Székely, N. Vlassa, E. Zaharia.

Pînă în 1971, atenţia noastră s-a concentrat asupra studierii fenomenelor petrecute înainte de apariţia culturii Coţofeni în aria ocupată ulterior de ea. Altfel, nu puteam să-i înţelegem procesul genetic. Rezultatul a fost definirea unui nou complex eneolitic final, denumit Herculane — Cheile Turzii, complex care filtrează acele elemente ce se vor transmite culturii Coţofeni din perioada de tranziţie.

Cît priveşte cultura Coţofeni propriu-zisă — conştienţi de golurile existente în documentare şi pe care am fost obligaţi să le lăsăm pe seama viitoarelor cercetări — eforturile noastre s-au concentrat în găsirea unor criterii mai stabile care să permită, în viitor, studierea acestui fenomen cu mai mare siguranţă. Am reţinut îndeosebi elementele cele mai semnificative şi cu ponderea cea mai mare; de asemenea, numai criteriile a căror înlocuire nu va putea fi făcută decît cu o motivaţie foarte îndreptăţită. Din această cauză, unele capitole

vor părea sărace în comparaţie cu altele. Nu am căutat însă efectul şi umplerea golurilor cu fapte insuficient controlate. Prezentăm un stadiu în cunoaştere şi documentare.

Textul l-am dorit cît mai concis, în descrierea faptelor căutînd abstractizarea. Am evitat amănuntul inutil şi explicaţiile laterale, tratînd lucrurile cît mai general.

Cititorul este rugat să ţină seama că această lucrare are la bază studii, raportate de săpături încheiate, dar încă nepublicate, numeroase materiale şi observaţii inedite.

În anexe oferim : lista alfabetică a localităţilor cu descoperiri Coţofeni mai însemnate, cu indicarea comunei, judeţului, bibliografiei sumare, muzeului în care este adăpostit materialul şi planşei pe care eventual l-am ilustrat.

Ilustraţia este selectivă şi a fost astfel ordonată încît cititorul să poată urmări diferitele forme de manifestare ale culturii noastre descompuse pe părţi : contur, tehnică de ornare, motive ornamentale etc.

Metoda prezintă desigur neajunsuri (în prima parte apărînd doar conturul formelor, golit de bogata ornamentaţie care, cel mai ades, le însoţeşte) şi poate fi criticabilă. Conştienţi de această scădere, am adoptat-o totuşi pentru unele avantaje deloc neglijabile în situaţia dată : necesitatea de a ordona, cronologic, o mare cantitate de material nestratigrafiat, după criterii tipologice. În acest fel am încercat să exploatăm, prin scoatere în relief, toate elementele cu oarecare semnificaţie, evitînd estomparea conturului de către ornamentaţia bogată şi invers.

Recompunerea părţilor, pentru a ilustra fazele cronologice, s-a făcut apelînd la diferite staţiuni sau complexe, luate ca un întreg. La alegerea obiectivelor ilustrate a trebuit să ţinem seama însă şi de caracterul edit sau inedit al lucrărilor.

Încadrarea fenomenului Coţofeni, în evoluţia culturală din sud-estul şi centrul Europei, ne-a fost uşurată de posibilităţile de documentare în R.F.Germania, Austria, Grecia, R.S.F. Iugoslavia şi R.P. Ungară. Contactele pe care le-am avut cu prof. Vl. Milojčić şi colaboratorii săi (menţionăm, îndeosebi, pe dr. Eva Hanschmann, dr. K. Kilian, dr. Ch. Podzuweit) pe timpul şederii noastre la Institut für Ur-und Frühgeschichte al Universităţii din Heidelberg, ca bursier al Fundaţiei Alexander von Humboldt şi participarea la cercetările arheologice efectuate de acesta în Thessalia, se reflectă în structura internă şi grafica lucrării.

Dacă relaţiile reciproce ale culturii Coţofeni cu vecinii săi vestici au fost evidenţiate, în lucrarea noastră, mult mai bine chiar decît cele cu manifestări culturale de pe teritoriul României, faptul îl datorăm şi permanentului schimb de idei cu colegii slovaci şi, îndeosebi, cu dr. V. Pavúková.

Mulţumirile noastre se adresează deopotrivă colegilor cehi, unguri, iugoslavi şi bulgari.

Bucureşti, octombrie 1974—august 1975.

ISTORICUL CERCETĂRILOR

PRIMELE menţiuni, cu referire la descoperirile de la Bocşa-Colţani, par să fie în AÉ pe 1886, 1887 şi 1888 (Franz 1926, 92).

Schmidt (1903, 441 apud Schroller 1933, 30, n. 1) reliefează caracteristicile ceramicii cu împunsături succesive din Transilvania.

Wosinsky (1904, 25—33, pl. I—V) introduce descoperiri Coţofeni în a sa ceramică încrustată din Ungaria.

Săpături efectuate de C. Schuchhardt în 1917 la Coţofeni — „Botul mic" (Nestor 1933, 61) rămîn nepublicate.

Franz (1926, 91—95) publică noi descoperiri de la Colţani, explicînd unele elemente prin influenţe „nordice" (*ibidem*, 96).

Reinerth (1929, 189—199) atribuie materialele din Transilvania cercului cultural „nordic", ele „dovedind" extinderea culturii Aichbühl în regiunile noastre. După Reinerth, populaţiile nordice, urmînd calea Moravia—Polonia—Ungaria de nord, vor ocupa teritoriile populaţiilor cu ceramică pictată din Transilvania, trecînd la exploatarea depozitelor metalifere şi a sării. Tipologic, deosebeşte două specii ceramice: „*ältere Art*" (*Furchenstichkeramik*) şi „*jüngere Art*" (ceramică ornamentată cu incizii). În perioada veche („*ältere Art*", corespunzînd cu *Aichbühl* veche) ar fi ocupat teritoriul Mureşului mijlociu şi afluenţilor săi mai importanţi, iar în perioada speciei „*jüngere Art*" (= *Aichbühl* mai nouă) populaţiile nordice pătrund şi în valea Oltului.

Schroller (1933, 30—38, 71, 72, 74—78, pl. 25/2; 26—32) deosebeşte două grupe, care coincid cu cele două specii Reinerth, *Furchenstichkeramik* şi *Linsenkeramik*. Ambele sînt prezentate, pe scurt, monografic, Pentru origini, el va merge pe linia Reinerth, „consolidînd" legăturile cu grupele „nordice" ale Europei Centrale. Pentru unele materiale, originea sudică, tessaliană sau troiană îi pare şi lui Schroller evidentă (*ibidem*, 32). Pentru Schroller, ambele grupe (*Furchenstich-* şi *Linsenkeramik*) sînt la fel de vechi, ele reprezentînd o năvălire bruscă în centrul Transilvaniei (cuprinzînd în vest munţii bogaţi în metale şi avînd în faţă salinele de sare); grupa *Linsenkeramik* apare independentă acolo unde s-a suprapus peste Turdaş—de la care ar fi preluat şi ornamentarea cu linte—, în timp ce partea neamestecată a elementelor central-europene ar fi continuat să evoluezc sub forma *Furchenstichkeramik*.

Nestor (1933, 61—67), pornind de la materialele aflate în Staat. Museum für Vor- und Frühgeschichte din Berlin, rezultate din săpăturile lui Schuchhardt la Coţofeni, introduce în literatură numele de cultura Coţofeni, a cărei arie cuprindea, la data aceea, Oltenia şi Transilvania. În continuare, va supune unei critici virulente teoriile lui Reinerth privitoare la o migraţie Aichbühl în Transilvania. Reinerth, spune Nestor, divide materialele în două specii fără a avea observaţii stratigrafice; multe elemente ale culturii Coţofeni (ceaşca cu gura oblică, toartele încadrate cu pictură roşie-crudă, aplicaţiile de „boabe de linte") au o altă origine şi nu au nimic comun cu *Aichbühl*, ea însăşi o creaţie bizară; tehnica *Furchenstich* a fost folosită şi mai înainte la Dunărea de Mijloc. Nestor va inclina de asemenea spre o inversare cronologică, respectiv socotind „faza mai veche" a lui Reinerth mai nouă decît „*jüngere Art*" a aceluiaşi autor. Tot Nestor atrage atenţia asupra mai multor etape de înmormîntare în tumulii din Transilvania şi atribuie mormîntul de la Plopşor culturii Coţofeni (*ibidem*, 67, cu referire la Plopşor 1932).

Berciu (1939, 72—83) face prima prezentare monografică a culturii Coţofeni din Oltenia, publicînd harta descoperirilor, conţinutul, şi-i stabileşte poziţia cronologică relativă, pe baze stratigrafice. Originea o socoate „nordică", central-europeană cu supravieţuiri band-ceramice.

Roska (1941, 44—99) publică primul catalog exhaustiv al descoperirilor din Transilvania cuprinse sub numele de Corpadea I, însoţit de hărţi (fig. 34—36) şi ilustraţii relativ bogate (nu întotdeauna exacte : comp. fig. 39, 40, 43 Roska 1941 cu planşele noastre 23/2 = 89/2 ; 22/2 = 88/2 ; 34/2 = 88/5 ; 19/18). Folosind ceramica cu împunsături succesive drept criteriu, Roska presupune trei valuri de populaţii succesive, care pătrund la scurte intervale de timp : primul val — „nordic" — cu *Furchenstichkeramik* ; al doilea cu un inventar bogat, folosind încă *Furchenstichkeramik* ; ultimul, fără *Furchenstichkeramik*.

Prox (1941, 80—81) înclină, ca şi Nestor (*op. cit., loc. cit.*), spre o succesiune *Linsenkeramik — Furchenstichkeramik*.

Berciu D., Berciu I. (1943/1945, 63, 64), în urma cercetărilor din judeţele Turda şi Alba, conchid : *Furchenstich-* şi *Linsenkeramik* apar împreună, deci nu pot fi tratate ca două grupe culturale şi cronologice deosebite ; denumirea de Coţofeni trebuie extinsă „fără rezerve" şi pentru Transilvania şi Banat ; Wietenberg are multe moşteniri din Coţofeni ; incrustaţia este prezentă pe ceramica Coţofeni ; este posibil ca începutul epocii bronzului să fie prins şi de cultura Coţofeni.

Seewald (1940, 14) vede o legătură între grupa Retz din Austria şi *Furchenstichkeramik* din Transilvania.

Roth (1942, 199—214) sapă exhaustiv şi metodic o aşezare cu Furchenstichkeramik la Cîlnic, „întărind dovezile" unei migraţii „nordice".

Horedt (1947/1949, 57—66), în urma săpăturilor de la Boarta, socoate improprie denumirea de *Linsenkeramik* a lui Schroller şi extinderea denumirii de cultură Coţofeni asupra ceramicii *Furchenstich* transilvănene. Cronologic, pe baza unui fragment de strachină (*op. cit.*, fig. 14/6), sincronizează Boarta, respectiv *Furchenstichkeramik* cu Schneckenberg B, admiţînd totodată şi legături cu Baden. Pentru Horedt, *Furchenstickeramik* apare ca un element năvălitor, făcînd referire la opiniile lui Seewald (*op. cit., loc. cit.*) privind relaţia *Retz-Furchenstichkeramik* din Transilvania (*ibidem*, 66).

Berciu revine (1960, 79—82) şi caracterizează cultura Coţofeni din România. Aria de răspîndire (*ibidem*, pl. VIII) depăşeşte Carpaţii Orientali, iar la vest este limitată de Baden, aşează
Sălcuţa şi Petreşti), cu adaos estic, Helladic, Baden şi Vučedol.

În acelaşi volum, Nestor (1960, 99—100) scrie despre „cultura cu ceramică decorată cu împunsături succesive" care „pare" că „reprezintă o fază mai tîrzie a culturii Coţofeni". Această „fază" a pătruns şi în nordul Olteniei, pentru origine presupunînd şi o componentă prin Slovenia şi Serbia.

Berciu (1961, 131—134) preconizează o contemporaneitate între procesul de geneză Coţofeni şi Sălcuţa IV ; socoate decorul cu „boabe de linte" o apariţie mai tîrzie ; distinge două faze : una cu ceramică ornamentată prin benzi incizate şi alta cu „boabe de linte", în Banat şi Transilvania părînd a fi existat şi a treia fază (acolo unde lipsesc Glina III—Schneckenberg) ; presupune o dezvoltare paralelă cu Cernavodă II şi Folteşti II ; deosebeşte mai multe variante : din Oltenia, din Banat (strîns legată de Kostolac) şi din Transilvania (care a participat la geneza Schneckenberg). Un timp contemporană cu Glina III, cultura Coţofeni ar fi contribuit la formarea culturii Verbicioara. Economia triburilor Coţofeni a fost, după D. Berciu (*op. cit.*, 134), predominant păstorească, cu mare mobilitate.

Točik (1961, 321—344) demonstrează o mai mare vechime pentru grupele Retz-Gajary — cu ceramică *Furchenstich* — în raport cu manifestările Coţofeni din Transilvania.

Paul (1961, 112, 113, 117, fig. 7) publică un complex Coţofeni timpuriu de la Caşolţ.

Bichir (1962, 106—109, 114) presupune o locuire Coţofeni de scurtă durată în sud-estul Transilvaniei, ea însăşi pătrunsă acolo din zona Sibiului (107) ; nu vede nici un aport Coţofeni în Schneckenberg A ; vorbeşte de „cultura Cîlnic" (= *Furchenstichkeramik*) contemporană cu Schneckenberg A şi început de B.

Vlassa (1962, 25) creează noţiunea de fază „Petreşti-Coţofeni".

Petre (1967, 645—653) comunică aşezări cu ceramică *Furchenstich* din nord-estul Olteniei.

Horedt (1968), 106—108, 113—114) periodizează cultura Coţofeni din Transilvania în trei faze: Coţofeni—Tărtăria contemporană cu Bodrogkeresztúr, Decea Mureşului, orizontul toartelor pastilate; faza Coţofeni—Corpadea (cu *Furchenstichkeramik* şi *Linsenkeramik*), sincronă cu Schneckenberg A, Baden, Kostolac şi faza Coţofeni—Cîlnic, paralelă cu Schneckenberg B, Nyirség şi „*strichverzierte Keramik*". Cît priveşte originea, Horedt vede posibilă o legătură Rössen-Retz care, prin bifurcare, duce la Coţofeni—Cîlnic şi Pivnica—Kostolac. Unele motive spiraliforme pe ceramica Coţofeni indică un contact între epoca cuprului şi a bronzului (*ibidem*, 107, 108).

Aldea (1968, 91—102) face săpături într-o aşezare de la Sebeş („Rîpa Roşie"), unde deosebeşte stratigrafic două niveluri.

O ultimă privire de ansamblu asupra culturii Coţofeni găsim la Morintz şi Roman (1969a, 276—285).

Deosebit de utile sînt cercetările şi observaţiile lui S. Dumitraşcu (Dumitraşcu 1967a, 73—78; idem 1967b, 79—98; idem 1967c, 157—163; idem 1968, 257—264; idem 1969, 41—46; idem 1972, 53—62: Dumitraşcu, Tăutu 1968, 1—4; Dumitraşcu, Togan 1971, 423—437).

ARIA DE RĂSPÎNDIRE

ARIA maximă a cuprins Muntenia, Oltenia, Banatul, Transilvania, Crişana, Maramureşul, nord-estul Serbiei şi nord-vestul Bulgariei.

Muntenia este încă puţin cercetată. Valea Oltului pare să fi fost, pînă la vărsare, coţofenească. În acest sens pot grăi descoperirile din jurul Slatinei (pl.1) şi documentarea culturii Coţofeni în jurul Corabiei. Mai spre est avem descoperirile de la Retevoieşti (pl. 1/68) şi pe acelea făcute de I. Nania pe valea Mozacului (pl. 1/13, 14, 43). Geografic, acestea se plasează în zona înaltă a platformei Argeşului pînă la limita dintre cîmpia înaltă a Piteştilor şi aceea mai joasă a Găvanului Burdea. Lipsa de documente din Găvanul Burdea şi Burnas ar putea să fie o lipsă reală, nu de cercetare. Spre nord-est de Curtea de Argeş nu este însă exclusă o legătură directă între triburile Coţofeni din Muntenia şi cele din Ţara Bîrsei (Comşa 1970, 10). Ştiri, datorate lui D.V. Rosetti, despre descoperiri Coţofeni la Bucureşti (Academia Militară) şi Valea Călugărească pot fi luate în discuţie doar cînd se va studia materialul, în prezent rătăcit. Altfel, ele pot fi, ca şi în cazul unui fragment cu „boabe de linte" de la Mîrlogea (pl. 1/178), bunuri comune şi altor culturi, importuri sau doar treceri ocazionale.

Oltenia a făcut parte în totalitate din aria Coţofeni. O mai mică densitate sau lipsă, ca şi în Burnas, constatăm în colţul sud-estic al provinciei.

Partea de est şi sud, deluroasă şi muntoasă, a Banatului a fost locuită de triburi Coţofeni care vor crea o variantă regională. Restrîngerea ariei va fi determinată de presiunea Kostolac şi Vučedol. Cîmpia joasă, uneori mlăştinoasă, a Banatului a făcut parte din aria Baden. Descoperirile Baden de la Sînnicolau Mare (pl. 3, 1/211), Sînpetru German (pl. 3, 1/268, Dörner 1970, 455, fig. 10/5); Nerău (pl. 3, 1/245); Zădăreni (pl. 3, 1/260), Bodrogu Nou (pl. 3, 1/198) la care, prin semnificaţie, se ataşează şi cele dintre Kikinda şi Vršac, sînt concludente. Cele mai vestice puncte Coţofeni
rătăcit) şi Opatiţa (pl. 1/249, informaţie Fl. Medeleţ) situate în cîmpia mai înaltă a Vingăi.

În Crişana, limita vestică este dependentă de formele de relief. Toate descoperirile din cîmpia joasă, mlăştinoasă sau a dunelor de nisip ale Nirului, aparţin culturii Baden. Citătm: Pişcolt (pl. 3,1/259), Valea lui Mihai (pl. 3, 1/289, Roska 1928/32, 73—80), Sălacea (pl.3, 1/181; Ordentlich 1973, 11); Giriş (pl. 3, 1/91; Dumitraşcu 1968). Descoperirile din cîmpia joasă, aflate în imediata apropiere a dealurilor, se pot, de asemenea, atribui culturii Baden, dar conţin un procentaj ridicat de elemente Coţofeni. Menţionăm: Unimăt (pl. 3, 1/123; Dumitraşcu 1969); Sîntandrei (pl. 3, 1/183; Dumitraşcu, Tăutu 1968); Cubulcut (pl. 3, 1/126). O bună parte din aceste aşezări au fost atribuite culturii Coţofeni (Dumitraşcu 1968; idem 1969; Dumitraşcu, Tăutu 1968). Zona teraselor mai înalte, văile intramontane, peşterile intră de fiecare dată în aria culturii Coţofeni. Indicăm Oradea-Salca (pl. 1/92; Rusu, Spoială, Galamb 1962, 159); Şuncuiuş (pl. 1/278); Giurtelec (pl. 1/227; Dumitraşcu 1972, n. 19); Clit (pl. 1/211; Dumitraşcu 1972, 55, pl. IX); Şilindia (pl. 1/275; Dumitraşcu 1972, nota 22); Moneasa (pl. 1/90; Roska 1941, 70, nr. 188, fig. 22) etc.

Maramureşul, mai puţin cercetat încă, ne-a oferit o descoperire în sud, la Oarţa (pl. 1/171; Comşa, Kacsó 1973, 50—51, fig. 2—3). Cea mai nordică descoperire, ce poate fi pusă în legătură cu Coţofeni, este Medieşu Aurit (pl. 1/235; Dumitraşcu 1972, 53—55).

Transilvania a fost un timp locuită în întregime de triburile Coţofeni care vor ceda însă, la un moment dat, regiunile estice şi sud-estice. Nu avem date asupra schemei culturale din Carpaţii Orientali.

În afara României, locuiri Coţofeni sînt semnalate în nord-estul Serbiei (pl. 1/302—303, 313; Tasič 1967, 93; idem 1971, 195—197; Trbuchovič, Vukovič 1967, 106, pl. II; IV/3; V—VII; Iovanovič 1974, 11—12, 21, fig. 7, pl. VII) şi nord-vestul Bulgariei, în regiunea Vidin (pl. 1/304—308; Djambazov, Katinčarov 1961, fig. 4; idem 1974, 107—138) şi Vraca (cercetări B. Nikolov).

Densitatea şi durata aşezărilor Coţofeni de pe malul Dunării oltene ne arată că aceasta era un fluviu interior al ariei Coţofeni pe cea mai mare parte a sectorului oltean. Că aşezările Coţofeni se întindeau pe un spaţiu mai mare, din vestul Bulgariei şi estul Serbiei sau că legăturile lor erau mult mai întinse, par s-o spună elementele culturale comune Macedoniei, Greciei de nord, Bulgariei sud-balcanice şi culturii Coţofeni. Adăugînd descoperirile de la Hissar, din apropierea graniţei iugoslavo-albaneze (Todorovič 1963, 25—29), care documentează o dezvoltare asemănătoare fenomenului Coţofeni, putem presupune existenţa unui larg spaţiu sud-dunărean în care elementele „Coţofeni" pot fi socotite drept apariţii normale.

Încercarea de a formula unele concluzii privind densitatea aşezărilor ar crea, în clipa de faţă, imagini false, deoarece: cercetările au cuprins inegal zonele ţării; puţine încă dintre aşezările deja semnalate pot fi inserate într-o schemă cronologică. Deci nu putem spune astăzi care a fost densitatea pe faze evolutive; aceasta rămîne o problemă de viitor.

AŞEZĂRILE

Deosebim următoarele tipuri: *a*) de joasă altitudine; *b*) de terasă; *c*) de înălţime; *d*) în peşteri sau adăposturi naturale.

a) Tipul este caracteristic ostroavelor de pe Dunăre, pe grinduri ferite de inundaţii. Sînt aşezări deschise, de mari dimensiuni, apărate natural de ape. Tipice sînt cele de la ostroavele Şimian, Corbului (pl. 4/1), Mare. Acestui tip îi corespund şi aşezările situate în albieri naturale sau pe terenul neted al platformei oltene. Le numim pe cele de la Castrele Traiane (pl. 4/6) şi Pleniţa, înconjurate cu şanţuri şi valuri de apărare circulare.

b) Aşezările de terasă mărginesc cursul fluviului sau rîurilor. Pantele sînt adesea terasate (Basarabi-Calafat). Nu avem dovezi de fortificare. Plasarea lor însă între două viroage paralele (pl. 4/4) sau pe pinteni de terasă, rezultaţi din meandrele rîurilor din cîmpia joasă (Braneţ), poate sugera existenţa unor sisteme defensive. Şi aceste aşezări sînt de mari dimensiuni, cu straturi groase de cultură, dovedind o durată mare de staţionare.

c) Aşezările de înălţime domină prin altitudine şi poziţie strategică. Unele (cele de la Coţofeni, de exemplu) sînt pe boturi de deal proeminente, dăltuite de vreme; altele pe vîrfuri de deal sau măguri: în nord-estul Olteniei (Petre 1967, 645, 652), estul Transilvaniei (Leliceni, pl. 4/3), centrul Transilvaniei (Boarta, pl. 4/2, Horedt 1947/1949, 57, 58, Dumitraşcu, Togan 1971, fig. 1; Măgura Căpudului, Dumitraşcu 1967, 157; Cîlnic, Roth 1942, 200) sau sudul Maramureşului (Comşa, Kacsó 1973, fig. 1). Unele aşezări au o poziţie cheie pentru accesul într-o regiune dată (de exemplu, Boişoara, în Loviştea; Roman 1968 b, 8). Alte aşezări sînt situate în zone greu accesibile (Sebeş-Rîpa Roşie, pl. 4/5; Aldea 1968, 91—92) sau în zone muntoase (Berciu D., Berciu I. 1943—1945, 22—25). Majoritatea aşezărilor de tip *c* sînt apărate natural. Cele situate pe boturi de deal puteau fi uşor amenajate defensiv (exemplu Oarţa; Comşa, Kacsó 1973, 48).

d) Aşezări în peşteri sau adăposturi naturale. Unele sînt amenajate pentru o locuire îndelungată (Peştera Hoţilor de la Băile Herculane, Cuina Turcului de la Dubova, Măgura de lîngă Vidin, Zlotska Pečna de lîngă Bor). În altele se constată doar treceri ocazionale.

Cultura Coțofeni prezintă un număr impresionant de descoperiri; întocmirea unui catalog nefiind nici pe departe o lucrare completă. S-a socotit numărul descoperirilor ca un fapt care dovedește o mare mobilitate a triburilor Coțofeni. Există într-adevăr multe descoperiri care vădesc un caracter sezonier, de scurtă durată, al locuirii. Sînt însă și numeroase așezări care ocupă mari suprafețe, cu resturi bogate, cu straturi de cultură groase, construcții solide, toate dovedind o locuire de lungă durată. Este de presupus existența unor sălașe sezoniere, determinate de necesitățile economice într-un cadru geografic caracteristic, adiacente unor sate bine constituite și de durată. Același lucru cu locuirile în peșteri. Trecerile ocazionale nu reflectă un mod de viață instabil, ci adăpostiri fortuite. În schimb, locuirea de durată și permanentă a unor peșteri (pl. 7/1—2) reflectă un mod de viață corespunzător mediului ambiant. Aceasta nu dovedește însă instabilitate, ci dimpotrivă.

LOCUINȚELE

Datele sînt deseori fragmentare, lipsindu-ne cercetări pe suprafețe largi. S-au constatat: *a*) bordeie, *b*) colibe, *c*) locuințe de suprafață, construite solid, *d*) locuințe în peșteri.

La precizarea tipului *a* există riscul de a socoti unele gropi cu alte destinații drept locuințe (cazul Corpadea; vezi Kovacs 1913, 13—17, corectat de Nestor 1933, nota 224). Riscul se menține la toate cazurile cînd locuința-bordei nu este prevăzută cu sistem de încălzire. O certitudine ne oferă o groapă de la Basarabi-Calafat (pl. 6), cu adîncimea de 0,70 m. Conturul, parțial dezvelit sau păstrat, indică o formă circulară sau, poate, ovoidală. Amenajarea locuinței s-a făcut într-o groapă mai veche, care avea diametrul de cca 3 m, era parțial umplută, iar fundul cu o diferență de nivel de 1 m între cele două margini. Dacă și această groapă a servit de locuință nu știm. Locuința propriu-zisă avea un diametru de cca 4 m, păstra urme de lipitură pe marginea pereților și pe nivelul de călcare, iar spre peretele estic conserva o vatră de foc circulară, cu diametrul de 150 cm. Vatra a fost construită pe o platformă mai înaltă cu 20 cm față de fundul bordeiului și avea un „miez" din cenușe peste care s-a lipit humă galbenă. Acest mod de construcție transformă vatra într-o adevărată „sobă" pentru înmagazinarea căldurii. O formă similară de locuință, ovală cu tendințe spre rotund, ni se semnalează de la Oarța (Comșa, Kacsó 1973, 50). Locuințe semibordei au fost găsite și la Boarta, dar despre formă, ca și dimensiuni, nu aflăm nimic (Dumitrașcu, Togan 1971, 423, 427).

În timp ce mai multe gropi de la Rîpa Roșie-Sebeș, de mari dimensiuni și relativ bine adîncite, au fost publicate ca bordeie (Aldea 1968, fig. 3—4), gropi similare de la Boarta sînt socotite menajere (Dumitrașcu, Togan 1971, fig. 3).

Locuințe adîncite puțin în sol s-au descoperit și la Braneț, jud. Olt (săpături A. Ulanici).

Existența tipului *b* — colibe de mici dimensiuni —, cu suprastructuri din împletitură de nuiele lipite cu lut, ni se relatează de la Pianu de Jos (Paul 1969, 71). La Leliceni, lîngă Miercurea-Ciuc, resturi materiale Coțofeni apar adesea grupate exclusiv între stînci de mari dimensiuni, apropiate unele de altele, sugerînd amenajarea unor adăposturi de scurtă durată. Construcții ușoare s-au descoperit și pe Ostrovu Banului de la Gura Văii.

Pentru tipul *c* — locuințe de suprafață de construcție solidă — datele sînt ceva mai complete. Le datorăm, în primul rînd, cercetărilor de la Cîlnic, unde s-au dezvelit locuințe dreptunghiulare (Roth 1942, 204, 210, 211 și fig. 1, 4, 6—7) cu dimensiunile între 3 pînă la 4 m lățime, 6 pînă la 8 m lungime, cu două încăperi, pridvor (?), vetre și cuptoare de foc; acoperișul, în două pante, era din trestie sau paie. Adiacente locuințelor s-au găsit gropi de provizii, puțuri și gropi pentru păstrarea apei.

Locuințe de același tip s-au descoperit și la Boarta (Dumitrașcu, Togan 1971, 423, 427 și fig. 4).

La Braneţ (jud. Olt), într-un nivel mai nou decît al bordeielor, s-a găsit o locuinţă dreptunghiulară, fără podină, cu suprastructură din nuiele lipite cu lut, vatră de foc.

La Basarabi-Calafat s-au descoperit şase locuinţe suprapuse, parţial deteriorate de alunecarea terenului (pl. 5). Ele au fost amenajate prin terasarea repetată a pantei. Au podine din lut galben-humos, lutuiala continuîndu-se şi pe peretele obţinut prin secţionarea pantei. Limitele păstrate le indică o formă dreptunghiulară, cu dimensiuni conservate pe 5×3 m (pl. 5) şi presupuse a fi fost de 3 sau 4 m lăţime, 7 sau 8 m lungime. O locuinţă avea două încăperi, despărţite printr-o treaptă de lut; una din încăperi avînd dimensiunile de $3{,}20 \times 3{,}20$ m şi o vatră spre peretele nordic. Două găuri de par (22 şi 36 cm diametre) indică, pentru aceeaşi locuinţă, un acoperiş în două pante.

După marea cantitate de cenuşe, acoperişul va fi fost din stuf sau paie.

O altă locuinţă, tot de la Basarabi, parţial păstrată, era înzestrată cu o vatră dreptunghiulară cu gardină, construită din lut (pl. 6).

Locuinţe dreptunghiulare, asemenea celor de la Basarabi, s-au constatat şi în aşezarea de la Ostrovu Corbului—km 911 sau la Moldova Veche, într-o aşezare în care componentele Kostolac şi Vučedol joacă însă un rol aparte. În ultimele puncte avem doar dezveliri parţiale a unor astfel de complexe.

Despre locuirea în peşteri, o imagine relativ cuprinzătoare ne-o oferă cercetarea îndelungată şi migăloasă a celor peste 20 de sedimente arheologice, aparţinînd culturii Coţofeni, din Peştera Hoţilor de la Băile Herculane (pl. 7/1—2). Sedimentele de la Herculane ne arată că cel puţin unele peşteri nu constituie adăposturi ocazionale, ci locuinţe permanente a unor grupe umane adaptate unui anume mod de vieţuire. În peşteră s-au practicat unele amenajări strict necesare locuirii: baldachine protectoare împotriva căderilor de pietre din tavan şi a infiltraţiilor de apă, vetre de foc construite după un sistem care să permită înmagazinarea de căldură (straturi succesive de pietre, cioburi, cenuşă sau pămînt ars, acoperite cu humă), laviţe şi paturi susţinute de pari înfipţi în pămînt.

ACTIVITATEA METALURGICĂ

Obiectele cu apartenenţă sigură indică o activitate metalurgică substanţial redusă, atît în comparaţie cu perioada eneolitică, cît şi cu cea următoare culturii noastre. Din observaţiile de teren, făcute la Băile Herculane şi Moldova Veche, rezultă, în aceste staţiuni, o activitate metalurgică pe loc, prin reducerea minereului de cupru, turnarea pieselor şi intervenţii ulterioare prin ciocănire. Şi la Herculane, dar mai ales la Moldova Veche, au apărut resturi de zgură, minereu de cupru şi piese finite. Descoperirile indică dealtfel o concentrare a pieselor de metal în Banat. Nu dispunem de analize decît în cazul unui punmal (pl. 8/24), descoperit într-un orizont Coţofeni timpuriu—nivel e_V—în Peştera Hoţilor de la Băile Herculane, caz în care se remarcă un procentaj ridicat de Arseniu 6% (certif. de analiză ICECHIM, nr. 874/24 XII 1968: Ag. 0,006—0,002%; As.—6%; Fe—0,1; Ni—0,01%. Fără estimarea concentraţiei mai apar Ca, Mg. Si).

a. Unelte

a1-sule. Apar cel mai frecvent şi sînt de mai multe tipuri:

- — cu ambele capete ascuţite, secţiunea longitudinală-romboidală, cea transversală-patrulateră (pl. 8/1,4—6);
- — acelaşi tip, format din două jumătăţi, una lungă, alta scurtă (pl. 8/9, 10);
- — ambele capete ascuţite, cu patru muchii, cele două jumătăţi diferit îngroşate (pl. 8/17, 18);
- — cu un singur vîrf, patru muchii, „limbă" de înmănuşare (pl. 8/7,8);
- — de mici dimensiuni, cu patru muchii, cu un singur vîrf (pl. 8/2,3).

a2 = *dăltiţe-sule*, un capăt ascuţit, cel opus lăţit, cu patru muchii, secţiune dreptunghiulară (pl. 8/11, 15, 16). E posibil ca partea ascuţită să fi fost înmănuşată.
a3 = *daltă dublă*, tăişuri dispuse „în cruce", secţiune circulară la o jumătate, dreptunghiulară la cea opusă (pl. 8/30).
a4 = *securi plate* (pl. 8/23).
a5 = *lame late*, de mari dimensiuni, realizate prin turnare (pl. 8/14, 20).
a6 = *undiţe* cu secţiune dreptunghiulară (pl. 8/21).
a7 = *cuţit* (pl. 8/12), curb, apartenenţă nesigură (Petre 1970, fig. 2/4, p. 484).

b. Arme

b1 = *pumnale*, de patru tipuri : b_{1a} lama triunghiulară, secţiune prelung romboidală, partea înmănuşată triunghiulară, cu trei nituri (pl. 8/24,25) ; b_{1b} = lama triunghiulară, ceafă rotunjită, secţiune prelung romboidală, patru nituri (pl. 8/29), apartenenţă nesigură (Petre 1970, fig. 2/, p. 484) ; b_{1c} = aceeaşi formă, plat, cu 2 nituri (pl. 8/28) ; b_{1d} = *lamă triunghiulară*, secţiune plan-convexă, limbă de înmănuşare (pl. 8/26) ;
b2 = *vîrf de săgeată* (?) (pl. 8/13).

c. Podoabe

c1 = *placă ovală* din foaie subţire, decorată în tehnica *au repoussé* (pl. 8/27) ;
c2 = *brăţară* (Roska 1941, fig. 24/3) ;
c3 = *depozit* format din patru piese (pl. 19/a—d, Moldova Veche, Movila 2) : 3 spirale (2 cu secţiune rotundă, alta cu secţiune patrulateră, petrecute o dată şi jumătate, una din sîrmă simplă, alte două parţial torsionate) şi un inel sub formă de foaie de salcie (pl. 8/19 c) ;
c4 = *spirale* sub formă de oche
reproducere desenată pe un vas, pl. 43/7) chiar dacă apartenenţa celei de la Cacova (Schroller 1933, 33, pl. 28/10) la cultura noastră este nesigură.

Atribuirea unor topoare cu braţe în cruce culturii Coţofeni nu se poate reţine, ele fiind mai vechi (mai nou, Vulpe 1973, 227, 229 şi n. 73—74, 86) ; la fel tiparul de la Dăbîca care ni se pare mai nou (Vulpe 1974, 246). Cît priveşte inelele de buclă din sîrmă de argint, descoperite în unele morminte tumulare cu ocru din Oltenia (Colectiv Verbicioara 1952, 164, fig. 21 ; Plopşor 1923, 81—87), după situaţia concretă observată în teren, ele par mai noi decît cultura Coţofeni, asemenea mormintelor de la Verbiţa (săpăt. D. Berciu).

INDUSTRIA PIETREI ŞLEFUITE

Este un capitol deficitar, a cărui deslușire rămîne o sarcină de viitor. Consemnăm numai obiectele a căror apartenenţă culturală este relativ bine asigurată.
a. Topoare. Au fost descoperite, în complexe Coţofeni, mai multe tipuri :
a1 = *topoare pană*, lăţime uniformă, patru muchii, ceafă şi secţiune pătrulateră, perforate (pl. 9/3, 4, 5, 8 ; 10/2, 7, 9) ;
a2 = *acelaşi tip*, secţiune dreptunghiulară, ceafa uşor bombată (pl. 10/3, 14) ;
a3 = *topoare cu ceafă cilindrică* : a_{3a} = îngroşare uniformă, diametrul tăişului egal cu cel opus (pl. 10/1,4) ; a_{3b} = tăişul lăţit, îngroşare în zona perforării, dublă faţetare (pl. 9/12) sau dungă mediană în relief (pl. 9/1) ; a_{3c} = tăiş lăţit, fără îngroşare în zona perforării, faţetat (pl. 10/5) sau cu şănţuire longitudinală (pl. 10/13) ; a_{3d} este asemănător cu a_{3b}, avînd tăiş îngust (pl. 9/6) ;
a4 = *trapezoidale*, de mici dimensiuni, neperforate (pl. 9/7) ;
a5 = *sub formă de daltă*, plate, neperforate.
b = **Dăltiţe** (pl. 10/8, 12).

c = Cuţite *curbe* (pl. 9/16—17) sînt o apariţie rară, în aşezări Coţofeni tîrzii (Ţebea, Harţuche 1969, fig. 6/10, 12; Şincai, Roska 1942, fig. 213).
d = Podoabe: plăcuţe din marmură, trapezoidale, perforate (pl. 52/32—33).
e = Reprezentare zoomorfă-sceptru (?) (pl. 51/15); provenienţă: Bocşa Montană-Colţani (Müller 1964).

INDUSTRIA PIETREI CIOPLITE

Spre deosebire de perioadele anterioare, este într-un mare regres. Şi numeric şi ca tipuri funcţionale, piesele din silex apar în cantităţi infime, îndeosebi în aşezările bănăţene şi acestea au fost studiate amănunţit de Păunescu (1970, 66—67, 201, 202, şi fig. 42/1—4, 6, 8—12, 15, la noi pl. 9/13—15). Printre piese, s-au putut deosebi lame mici şi mijlocii, fin retuşate; aşchii şi lame, unele denticulate; piese cu scobituri retuşate; piese componente pentru seceri; gratoare; săgeţi cu baza concavă (pl. 9/13).

Mai numeroase sînt aşchiile şi spărturile cu margini tăioase, realizate din silex de proastă calitate sau altfel de roci inferioare. Dacă silexul cade pe un plan inferior, cuarţul are o largă folosire, cel puţin în unele din aşezările aflate în valea Dunării. Deşi un astfel de material nu permite realizarea unor piese, cărora să li se poată da o denumire clară, gama de aşchii cu marginile tăioase este foarte bogat reprezentată şi ele puteau servi la tăiat, spintecat, răzuit.

INDUSTRIA OSULUI ŞI A CORNULUI

Este bine reprezentată. Din os s-au confecţionat:
a = sule (pl. 11/6, 10—13) de mărimi variabile, foarte răspîndite, îngrijit lucrate;
b = pumnale, de două tipuri: b1, din cubitus, formează serii, păstrează întipărite urme de lustruire rezultate din ţinerea în mînă şi b2, din metapodii de rumegător (pl. 11/8);
c = dăltiţe (pl. 11/7);
d = diverse obiecte (pl. 11/3);
e = din colţi, incisivii de mistreţ, sînt frecvente lamele de cuţit (pl. 11/4);
f = din corn de cerb cunoaştem frecvente apariţii de săpăligi (pl. 11/1—2,9);
g = un dorn (pl. 11/5) este lucrat, prin „faţetare", din corn de bovideu;
h = obiecte de podoabă: h1, dinţi perforaţi (pl. 52/22, 37—39); h2, pandantiv în formă de arc, perforat la mijloc pentru agăţat (pl. 52 /21); h3, arşice perforate (pl. 52/25—26); h4, oase ornamentate (pl. 52/24).

CERAMICA

TEHNICA DE LUCRU

Deosebim două mari grupe:
A. *Ceramica fină* şi B. *Ceramica de uz comun.* În ambele grupe, dar mai ales în ultima, calitatea şi atenţia cu care este lucrată ceramica depind de forma şi uzul căruia îi este destinat vasul.

Ceramica fină, de bună calitate, este realizată dintr-o pastă bine frămîntată, cu puţine impurităţi, cu adaos de nisip cu grăunte mărunt, este compactă şi bine arsă, pereţii sînt subţiri, suprafeţele, acoperite cu slip, sînt deseori puternic lustruite metalic. Culoarea acestei categorii este variabilă: cel mai ades este cenuşie, frecvent neagră, uneori castanie sau portocalie. Regional, întîlnim vase acoperite, pe ambele feţe sau numai în interior, cu o angobă roşie şi lustruite mecanic.

Categoria de uz comun este mai numeroasă în raport cu aceea de bună calitate. În cadrul ei ies în evidenţă, prin caracterele lor nete, două subgrupe: subgrupa lucrată din lut în care se amestecă nisip cu pietricele (în cantităţi şi dimensiuni variabile, dar neatingînd niciodată aspectele extreme întîlnite în ceramica Glina III, de exemplu), bucăţi de calcar, mică sau alte ingrediente şi care este cvasigeneral răspîndită şi subgrupa în pasta căreia întîlnim cantităţi apreciabile de scoici pisate. Aceasta din urmă are o răspîndire regională, limitată la sudul Olteniei şi Banatului şi, mai ales, la aşezările din lungul Dunării, subgrupă ce se prezintă sub două forme: poroasă, atunci cînd cochiliile de scoici n-au fost pisate mărunt şi nu au permis frămîntarea lutului; „mozaicată", atunci cînd cochiliile au fost mărunt pisate, lutul bine frămîntat, iar pasta compactă păstrează chiar un slip exterior. Culoarea subgrupei este cenuşie închisă şi, rar, castanie.

Prima subgrupă păstrează foarte ades un slip subţire care acoperea asperităţile. În alte cazuri însă pereţii exteriori prezintă asperităţi şi sînt aspri la pipăit. Culoarea cea mai frecventă este cărămizie, apoi cenuşie, castanie, neagră.

FORMELE VASELOR

Gama formelor este foarte variată, dar şase par să fie tipurile care, prin aria de răspîndire, durată şi frecvenţă, sînt nelipsite din aşezările aparţinînd culturii Coţofeni: străchinile, castroanele, ceştile, cănile, amforele, vasul-borcan de uz casnic.

Tipul I = Străchinile, prezintă mai multe variante şi subvariante. Menţionăm, în primul rînd, variantele cu răspîndire limitată sau apariţie singulară: formă izolată 1, strachină cu marginea evazată în formă de pîlnie (pl. 12/1); formă izolată 2, strachină semisferică cu fund plat (pl. 12/2 = 61/14); formă izolată 3, strachină cu marginea lăţită oblic (pl. 12/3); formă izolată 4, strachină cu marginea aplecată şi teşită oblic (pl. 12/4=61/4); forma izolată 5, strachini tronconice cu marginea teşită (pl. 12/5 = 65/13; 12/6 = 59/5); formă izolată 6, strachină cu gura evazată (pl. 12/7=68/32).

Varianta cea mai răspîndită, *Ia*, este aceea de strachină tronconică, adîncă.

Ia1, (pl. 12/8,9,11 = 86/3), forma cea mai simplă, universal răspîndită, cu marginea rotunjită, fund drept; în cazuri rare are una (pl. 12/8) sau două torţi (pl. 12/9; Roska 1941, fig. 45) în bandă; *Ia2*, subvariantă cu marginea uşor îngroşată şi teşită scurt spre interior (pl. 12/10 = 47/17). Are o largă răspîndire (pl. 13). Cu tortiţe tubulare, perforate orizontal şi fixate sub margine (Bichir 1958, fig. 2; 3/1,4) o întîlnim doar în Oltenia; *Ia3*, marginea îngroşată în interior sub formă de manşetă, dreaptă sau bombată, uneori cu torţi în bandă lată la mijlocul vasului (pl. 12/12—15). Pl. 14 îi indică o largă răspîndire pe toată aria Coţofeni, din etapele mijlocii şi mai ales tîrzii; *Ia4*, marginea lăţită şi spre exterior, teşită oblic (pl. 12/16; 14).

Ib, formă bitronconică (pl. 12/17—21), partea inferioară înaltă, fund drept, limita despărţitoare între cele 2 jumătăţi rotunjită. Sub margine sau pe maxima rotunjire tortiţe tubulare perforate orizontal, cu orificiul mic. Cînd vasele sînt de mai mari dimensiuni, pe partea inferioară au torţi în bandă lată (pl. 12/21). Varianta este tipică pentru sudul Olteniei (pl. 13).

Ib1, partea superioară aplecată spre interior, marginea rotunjită (pl. 12/17); *Ib2*, la fel ca Ibl, dar marginea îngroşată şi teşită scurt, oblic (pl. 12/18—19); *Ib3*, margine scurt îndoită spre exterior (pl. 12/20,21).

Ic, străchini cu fund plat, partea inferioară tronconică, umăr rotunjit, uneori bombat, marginea lată evazată (pl. 12/22—24). Este o formă răspîndită în special în centrul Transilvaniei (pl. 14).
Id, forme semisferice, cu fund drept (pl. 12/25—28); *Id1*, marginea rotunjită (pl. 12/25; 13), frecventă în descoperiri bănăţene; *Id2*, margine lăţită prin îngroşare (pl. 12/26), apare în Transilvania; *Id3*, margine uşor îndoită spre exterior (pl. 12/27); *Id4*, margine îngroşată scurt, în secţiune rotundă, formă periferică, în context mai mult Kostolac — Vučedol, la Moldova Veche (pl. 12/28; 13).
Ie, partea inferioară semisferică, umăr foarte clar delimitat în bandă, gură în formă de pîlnie (pl. 15/2 = 114/5). Apare în complexe cu resturi Kostolac.
If, strachină în formă de pîlnie, peretele în S prelung, umărul profilat spre a fi decorat (pl. 12/29 = 113/3). Frecventă în Banat.
Ig, formă de lighean (pl. 15/1 = 114/2), cu partea inferioară cilindrică, fund plat, gura trompetiformă. Apare în Banat.

Tipul II = Castroane. Se deosebesc de strachini prin dimensiuni. Sînt forme adînci, de mărimi mijlocii, cu fund plat şi bună stabilitate. Partea inferioară, care ocupă 3/4 din vas, este întotdeauna tronconică. Spre partea superioară suferă modificări care ne permit divizarea în mai multe variante:
formă izolată 1 = cu margine îngroşată (pl. 15/1);
formă izolată 2 = cu umăr rotunjit (pl. 15/2);
IIa1, margine dreaptă, uniform îngroşată (pl. 15/5; 16); *IIa2*, marginea lăţită prin îngroşare spre interior (pl. 15/6, 7; 16);
IIb, partea superioară rotunjită, marginea teşită oblic în interior (pl. 15/8, 13; 16);
IIc, idem, margine rotunjită, dar uniform îngroşată (pl. 15/9, 10; 16);
IId, idem, buza teşită oblic sau bombată, cu marginea uşor lăţită spre exterior (pl. 15/14 = 92/2; 15/15=91/3; 18);
IIe, idem, buză cu profil în forma literei T (pl. 15/11, 12; 18).

Tipul III = Ceaşca. Numim astfel o formă de vas, prevăzut cu toartă, de dimensiuni în general mici, care servea la băut şi avea o largă deschidere la gură. Nu întotdeauna poate fi clar separat de cănile de mici dimensiuni sau căniţe care serveau pentru scos, păstrat, turnat şi, uneori, băut lichide.

Deosebim două variante principale: cu corp emisferic, fund rotunjit (*IIIa*), cu fund drept (*IIIb*).
IIIa au buza dreaptă, toartă în bandă mai mult sau mai puţin supraînălţată. Unele au gîtul drept, cilindric (IIIa1: pl. 17/1=42/11; 17/2=39/5; 18), altele în formă de pîlnie (IIIa2: pl. 17/3=107/1; 18).
IIIb cu toartă în bandă, mai mult sau mai puţin supraînălţată (pl. 17/4 = 104/13; 17/5 = 107/2: 17/6 = 64/7; 20).

Înrudite cu ceştile pot fi socotite *căucele*, de scos şi băut lichide. Cele de mici dimensiuni au corpul sferic şi o toartă disproporţionat de mare în comparaţie cu vasul; nu au stabilitate şi stăteau, probabil, agăţate. Cunoaştem 4 variante: *IIIc1*, cu gîtul strîns (pl. 17/7 = = 41/1); *IIIc2*, cu gura deschisă în formă de pîlnie, marginea dreaptă sau uşor oblică (pl. 17/8 = 71/19; 17/9 = 91/4; 17/10; 20). Izolat, apar şi variantele *IIIc3* de formă tronconică cu fund ascuţit (pl. 17/11) şi *IIIc4* în formă de ceainic, cu fund drept (pl. 17/12). *IIIc5* este o formă de dimensiuni mari, intermediară între strachina cu toartă şi vasul de băut propriu-zis; apare fie sub formă tronconică, fie sub formă semisferică; iar torţile, în bandă lată, au o înălţime moderată sau sînt presate, folosind ca apucători (pl. 17/13, 14; 91/5).

Tipul IV = Căni. După dimensiuni pot fi împărţite în două şi anume *căniţe* (*IVa*) şi *căni* propriu-zise (*IVb*).

IVa, răspîndite mai ales în Transilvania (pl. 20—21), prezintă mai multe variante: *IVa1*, corp sferic, margine dreaptă, torți pornind din buză (*IVa1a*; pl. 19/1—2; 20) sau depășind puțin buza (*IVa1b*; pl. 19/3—4;20); *IVa2*, corp sferic cu buza oblică (*IVa2a*; pl. 19/5, 6; 21), terminată, în partea opusă toartei — întotdeauna supraînălțată —, uneori cu un adevărat cioc de scurgere (*IVa2b*; pl. 19/9; 21), prin ondularea buzei. La *IVa2c* corpul nu se mai delimitează de gît, numai marginea este oblică, cu cioc prin ondularea marginii (pl. 19/8; 21); *IVa3*, fund drept, umăr bombat, margine oblică cu „cioc", toarte supraînălțate (pl. 19/7 = 107/3; 20); *IVa4*, formă de ventuză, gura oblică, toartă (pl. 19/10; 20); *IVa5*, tendință de a împărți corpul sferic în 2 semisfere aplatizate, gît înalt cilindric, margine ușor oblică (pl. 19/11; 20).

IVb prezintă mai multe variante:
IVb1, dimensiuni mijlocii, corp sferic, gura larg deschisă, oblică, cu cioc de scurgere care atinge sau chiar depășește maxima rotunjime a corpului (pl. 19/12 = 36/14; 19/13 = 83/16 19/15 = 117/10). Formă din Transilvania (pl. 21); *IVb2*, corp ovoidal, gît scurt, gură strînsă, toartă în bandă supraînălțată (pl. 19/16 = asemenea 87/1; 19/17 = 84/5; 24); *IVb3*, cu fund plat; *IVb3a*, gît înalt, gura larg deschisă, oblică, toartă înaltă (pl. 19/14). Formă din Oltenia, prin excelență (pl. 24). *IVb3b*, corp bombat, gît tronconic, gură oblică cu „cioc", toarte scurte, supraînălțate (pl. 19/19); *IVb3c*, corp piriform, gura oblică cu „cioc", toartă scurtă (pl. 19/18); *IVb4*, formă deosebită cu cioc larg de scurgere (pl. 22/1 = 49/1).

Tipul V = Amforele. Le întîlnim foarte frecvent în așezările Coțofeni (pl. 24). Avînd dimensiuni mari și mijlocii, rareori se pot întregi pentru a li se reconstitui forma.

O primă variantă (*Va1*; pl. 22/3 = 95/6) este aceea cu partea inferioară tronconică, înaltă, umeri bombați ce dau vasului o formă pîntecoasă, gît înalt, tronconic, marginea mai mult sau mai puțin răsfrîntă. Pe maxima rotunjime sînt prevăzute cu torți în bandă lată. Unele exemplare, în special de mari dimensiuni, nu sînt prevăzute cu torți (Va2; pl. 23/1 = = 43/13 = 86/4).

Vb, amforă pîntecoasă, cu gît mai scurt decît la Va și cu tendință cilindrică, pe maxima rotunjime două torți (pl. 23/3 = 85/2; 23/2 = 89/1);
Vc, amforă în formă de sticlă, gît cilindric, margine dreaptă (pl. 23/4);
Vd, amforă cu gît tronconic, margine rotunjită, cu torți în bandă pe maxima rotunjime, dublate de tortițe tubulare perforate orizontal, fixate pe linia de despărțire a gîtului de corp (pl. 23/5 = 35/1 = 94/1);
Ve, formă izolată, cu corp puternic bombat, torți pe umăr (p. 22/2 = 88/2).

Tipul VI = vasul de uz comun, prezent în toate așezările și, probabil, avînd cea mai mare frecvență. Apărînd de fiecare dată fragmentar, eventualele variante și subvariante nu pot fi reconstituite decît cu riscuri. Se poate spune că este vorba de un vas de mărime mijlocie cu gura larg deschisă, care formează, cel mai adesea, diametrul maxim al vasului, cu partea superioară ușor curbată, umărul destul de jos în raport cu înălțimea, partea inferioară mai mult sau mai puțin tronconică, fundul plat. Sub margine, prezintă proeminențe apucători (pl. 25/1=76/6; 25/2=54/13; 25/3=109/4; 25/4=59/4; 25/5=80/1).

Tipul VII = Pahare. Sînt destul de numeroase și variate:
VIIa1, tronconice, cu fund plat (pl. 26/1); *VIIa2*, idem, cu fund profilat (pl. 26/2,3);
VIIb, cu gura în formă de pîlnie (26/4,5; 26/6 = 107/4; 26/7);
VIIc, corp sferic, gură trompetiformă (pl. 26/8 = 46/9; 26/9 = 114/1);
VIId, piriform cu gura evazată (pl. 26/10);

Tipul VIII = Cupe. Apar în două variante principale: *VIIIa*, emisferce și *VIIIb* cu fund plat.

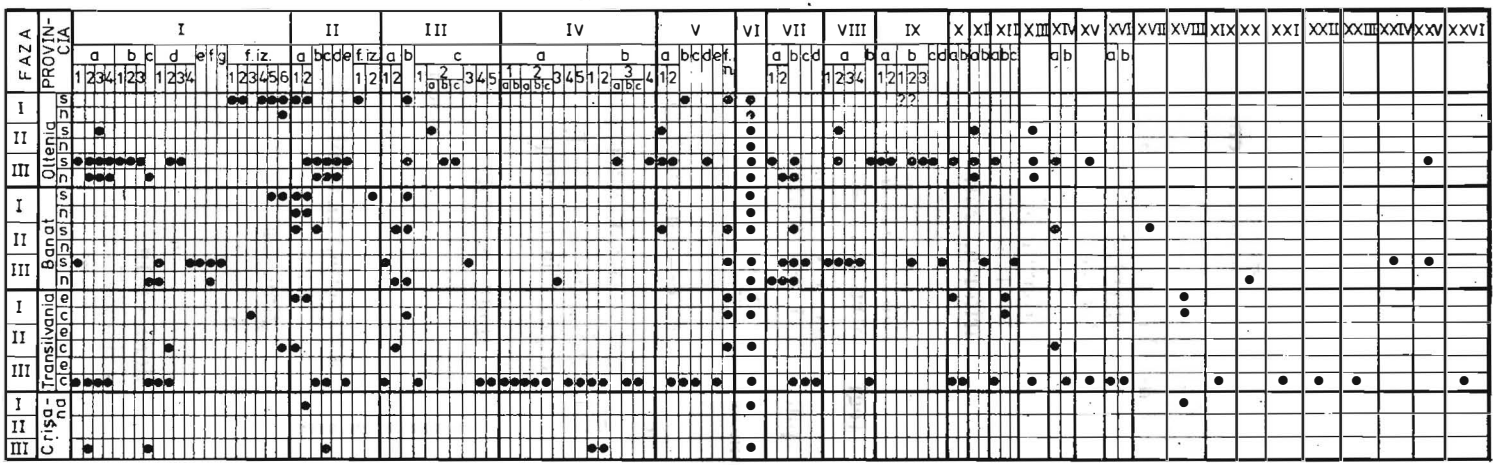

Fig. 1. — Evoluția tipurilor ceramice.

VIII*a1* cu margine rotunjită (pl. 26/11); VIIIa2 cu gura evazată (pl. 26/12 = 114/4); VIII a3 cu partea superioară distinctă, evazată (pl. 26/13 = 114/3); VIIIa4 cu gît drept (pl. 26/15); *VIIIb*, pereţi curbaţi, margine lată şi îndoită spre exterior (pl. 26/14,16).

Tipul IX = Oale de cărat lichide. Formă tipică, cu urechiuşe prin care se petrece şnurul pentru agăţat, răspîndită îndeosebi în sudul Olteniei (pl. 30).

Varianta *IXa1*, corp scund, bombat, gît înalt cilindric, marginea îngroşată şi perforată vertical o dată sau de mai multe ori (pl. 27/3 = 46/7). *IXa2*, corp înalt, gît mai scund, cilindric, marginea îngroşată şi perforată vertical (pl. 27/1);
IXb, corp bombat, gît tronconic sau cilindric, toarte orizontale în bandă lată, combinate cu tortiţe tubulare orizontale, picior inelar, în unele cazuri (pl. 27/4 = 47/18; 27/5; 27/6 = 35/4 = = 47/23 = 97/5);
IXc, formă bitronconică, cu două urechiuşe verticale pe umăr (pl. 27/7);
IXd, bitronconice, cu proeminenţe perforate vertical, fixate sub margine (pl. 27/2).

Tipul X = Urcioare. De mari dimensiuni. Două forme intregibile ne indică vase pîntecoase, cu gît strîns, prevăzute cu cîte o toartă în bandă, puternică, care unea marginea cu partea superioară a umărului (varianta *Xa*; pl. 28/1; 28/3 = 88/3). De la a doua variantă (*Xb*; pl. 28/2) cunoaştem doar gîtul, înalt, cilindric, marginea oblică, lăţită, cu o toartă în bandă foarte lată, care unea de asemenea marginea de partea superioară a corpului.

Tipul XI, Vase *askos* (pl. 30). Apar în două variante:
XIa, de mari dimensiuni, corp alungit, gît cilindric dispus oblic, margine oblică, toarta uneşte gîtul cu umărul (pl. 29/1 = 97/1; 29/2—3);
XIb, de dimensiuni mici, toarta

Tipul XII = Borcane. XIIa, cu umăr distinct, gură în formă de pîlnie (pl. 29/5 = 85/3; 29/6 = 90/13), de dimensiuni mijlocii; *XIIb*, cu peretele uşor curbat şi gura evazată (pl. 29/7 = 55/1; 29/8 = 55/4; 29/9 = 55/7); *XII c* sub formă de butoi (pl. 29/10).

Tipul XIII = Vase de *bucătărie* sau *provizii*, de mari dimensiuni, înalte, gura larg deschisă în formă de pîlnie, corpul uşor curbat (pl. 31/1; 31/2 = 93/4).

Tipul XIV = Vase în formă de *clopot*, cu proeminenţe apucători sub margine, fund rotunjit (*XIVa*; pl. 31/4; 31/5 = 73/5) sau drept (*XIVb*; pl. 31/3).

Tipul XV = Vase de dimensiuni reduse, cu fund plat, corp puternic curbat, gura înaltă sub formă de pîlnie (vase sub formă de „candelă"). Pe linia de despărţire a gîtului de corp, tortiţe tubulare orizontale (pl. 32/1=90/14; 32/2—3).

Tipul XVI = Vase care imită formele de metal. Apar în 2 variante: *XVI a*, corp oval, gît albiat, deschidere largă (pl. 32/4,5); *XVI b*, corp oval, gît scurt cilindric, buză lăţită mult spre interior (pl. 32/6—7).

Tipul XVII = Vase tronconice, adînci, fund drept, proeminenţe apucători sub margine (pl. 32/8 = 76/5).

Tipul XVIII = Vasul de dimensiuni mici şi mijlocii, cu două torţi trase din buză, gura larg deschisă, adînci (pl. 33/1 = 41/4; 33/2; 58/2).
Forme de excepţie, aparţinînd sigur culturii Coţofeni:

Tipul XIX = Formă de sticlă, cu corp sferic, gît cilindric îngust (pl. 33/3).

Tipul XX = Vase de mari dimensiuni, adînci, partea inferioară tronconică, umăr rotunjit, gît scurt, margine dreaptă (pl. 33/4 = 108/2; 33/5 = 47/9 = 108/1).

Tipul XXI = *Vas adînc*, cu marginea curbată spre interior, cu sau fără cioc de scurgere (pl. 34/1).

Tipul XXII = *Vasul de la Lopadea Română*, cu umeri proeminenţi, torţi pe umăr, gît scurt tronconic, gura în formă de pîlnie (pl. 34/2 = 88/5).

Tipul XXIII = *Formă de strachină* cu partea inferioară emisferică, cea superioară curbată (pl. 34/3).

Tipul XXIV = *Vase de formă ovală*, fund plat (pl. 34/4 = 46/5 = 110/1).

Tipul XXV = *Vas sub formă de ghiveci de flori* (pl. 34/5 = 110/9).

Tipul XXVI = *Cupă cu picior*, descoperită la Pianu de Jos (pl. 34/6 = 88/1).

Forme a căror apartenenţă la cultura Coţofeni este foarte îndoielnică:

— amforă cu corp pîntecos, cu două torţi pe maxima rotunjime. Provenienţă: Livezile (Schroller 1933, pl. 28/1a—b; la noi, 34/9);

— amforă cu patru torţi de la Livezile (Schroller 1933, pl. 28/2; la noi, pl. 34/7);

— suportul — de fapt capac sau vas cilindric — de la Gheja (Roska 1941, fig. 21; la noi, 34/8).

TORŢILE

În comparaţie cu perioadele anterioare, prin număr şi varietate, folosirea torţilor atinge acum nivelul cel mai înalt (pl. 35).

După caracterul funcţional deosebim două mari grupe: prima grupă (*A*) este aceea a torţilor care servesc pentru agăţarea vasului, avînd orificii cu diametrul mic, pentru trecerea sforii, iar a doua grupă (*B*) este aceea a torţilor de apucat.

Din grupa *A* fac parte: torţile tubulare (*A1*) perforate orizontal (pl. 35/1—6; fig. 7); plasate sub marginea, pe corpul sau la baza gîtului diferitelor vase, apărînd singular sau în asociere cu torţi de apucat (pl. 35/1,4) mai ales în Oltenia şi sudul Banatului; tortiţe-proeminenţe (*A2*), perforate vertical (pl. 35/7 = 42/12); tortiţe-„manşetă" (*A3*), realizate prin îngroşarea marginii vasului şi perforarea ei verticală, o dată sau de mai multe ori (pl. 35/8—10; 58/1).

Cele din grupa *B* sînt în toate cazurile aplicate şi prezintă de asemenea mai multe variante: B1 — în bandă lată (pl. 35/11, 12,21); B2, sub formă de panglică (pl. 35/13, 14); B3, sub formă de ansă cornută (pl. 35/16,19) sau cu butoni (pl. 35/15, 17, 18); B4, tubulare (pl. 35/20).

Pentru apucat servesc şi numeroasele proeminenţe aplicate, orizontal sau sub formă de potcoavă, pe vasele de uz casnic (pl. 47/1,19, 21, 25, 26, 28, 29; 48/1—3, 5—7, 11).

ORNAMENTAREA

Procedee tehnice folosite. Cu certitudine putem vorbi de patru moduri diferite de ornamentare, şi anume: 1) prin *adîncire*; 2) în *relief*; 3) prin *încrustaţie* şi 4) pin *pictură*.

Procedeul prin *adîncire* cuprinde următoarele maniere:

1a = *incizii*, sub forma unor linii subţiri, a unor şănţuleţe late şi adînci sau sub forma unor striuri superficiale; 1b= *impresiuni* ce au forma instrumentului special sau întîmplător cu care, prin apăsarea piezişă sau perpendiculară, repetată strîns sau mai lejer, au fost executate; 1c = *canelare* realizată prin apăsarea piezişă sau repetată a unui vîrf bont, acţiune care duce la apariţia unor şănţuleţe lustruite.

Ornamentarea în *relief* consta din: 2a = brîuri; 2b = creste; 2c = proeminenţe; 2d = aplicaţii sub forma „boabelor de linte". În aproape toate cazurile, părţile în relief sînt aplicate.

Ornamentarea prin *incrustație.* Se folosește în special o pastă albă și foarte sporadic o substanță roșie. Pasta se introduce în locurile anterior adîncite prin incizie simplă — îngustă sau lată —, prin impresiuni de forme foarte variate, prin linii sau segmente realizate în tehnica împunsăturilor succesive (cu un vîrf ascuțit, cu un vîrf bont, cu o spatulă lată), prin impresiuni cu sfoara răsucită. Păstrarea pastei incrustate, de-a lungul mileniilor, este în funcție atît de procedeele tehnice folosite pentru reținerea pastei cît și, mai ales, de aciditatea solurilor în care au zăcut resturile ceramice. Observațiile noastre ne-au dus la convingerea că ceramica culturii Coțofeni poate fi introdusă în categoria ceramicii incrustate, așa cum a preconizat Wosinsky, la începutul acestui veac.

Ornamentarea prin *pictură.* Descoperirile făcute în unele așezări din sudul Olteniei ne atrag atenția asupra unui aspect mai puțin așteptat al ornamentării culturii Coțofeni.

Este vorba de pictura crudă, după ardere. Într-un fel, ne-am putea referi și la slipul rosu, aplicat în benzi pe marginea exterioară a vaselor înainte de ardere, dar acesta este întotdeauna o continuare a angobei, care acoperă interiorul vasului și are un scop practic (pl. 48/21 ; 98/1,5 ; 103/5 ; 112/1).

Pictura crudă este cel mai ades albă, mai rar roșie cu ocru crud ca o spoială subțire sau sub formă de pastă prăfoasă și, în cazuri foarte rare (dacă fenomenul nu se datorează unor transformări chimice), cu brun.

Pasta este aplicată în două moduri : pe suprafața șlefuită sau mată a vasului (pl. 48/15,19, 22 ; 49/1,3—6,9,10) ; pe un grund realizat din benzi incizate sau scrijelate pe care pasta aderă și se menține în straturi groase (pl. 48/16—18, 20 ; 49/2). Ideea de pictură va fi slujit probabil și incrustarea cu alb a unor șănțulețe adînci și late (pl. 49/7,8, 11) în care se fixează pasta ce acoperă atît lățimea șănțulețelor, cît și fîșii marginale, prezentîndu-ni-se astfel sub forma unor benzi albe înguste.

Problema care ne preocupă în legătură cu observațiile noastre mai sus relatate : este, în cazul de față, vorba de fenomene regionale sau trebuie să presupunem că, în general, benzile late, incizate și scrijelate, au putut servi ca grund pentru pictura crudă și că materia albă făinoasă a fost spălată ? Deci, cît de extinsă va fi fost în realitate pictura în cultura noastră ? Pe viitor va trebui să acordăm o mai mare atenție, și sub acest aspect, materialelor nou descoperite.

O ultimă problemă pe care dorim s-o discutăm la acest subcapitol este în legătură cu tehnica împunsăturilor succesive și cu aceea a impresiunilor de șnur, respectiv dacă este sau nu corect a se vorbi despre „ceramică ornamentată cu împunsături succesive" și „ceramică ornamentată cu șnurul" în cultura Coțofeni.

În toate acele cazuri, și sînt foarte numeroase, la care pasta albă, încrustată, s-a conservat, ea acoperind fie linii realizate prin împunsături succesive, fie prin impresiuni de șnur, este incorectă folosirea noțiunilor de ceramică decorată cu împunsături succesive sau cu șnur, cîtă vreme avem de-a face cu ceramică incrustată. În acest caz, tehnica împunsăturilor succesive și a impresiunilor cu șnur constituie doar procedee superioare de reținere a pastei.

Rămîn în discuție acele materiale care, deși folosesc cele două procedee în discuție, nu păstrează incrustație. Se datorează aceasta acidității solului, aderenței mai slabe sau unei lipse reale ? Greu de dovedit. Credința noastră intimă, bazată pe observații foarte atente asupra a numeroase materiale și a condițiilor lor de zăcere (într-o așezare oarecare au păstrat incrustație acele fragmente care au zăcut într-un sol mai bogat în cenușă, cele arse secundar etc., în timp ce altele, aflate la cîțiva metri mai departe, au pierdut incrustația), precum și logica lucrurilor (liniile obținute prin împunsături succesive, privite de la o oarecare distanță, nu oferă o imagine optică deosebită de cele incizate, de exemplu) este că tehnica împunsăturilor succesive și aceea a impresiunilor cu șnur sînt în toate cazurile subordonate incrustației.

Barbotinarea, ca mijloc de ornamentare, nu mai joacă vreun rol în cultura Coțofeni. Stropirea cu lut sau aplicarea unui strat suplimentar servesc unor scopuri practice, nu ornamentale,

Modul de dispunere a motivelor ornamentale. Purtătorii culturii Coțofeni nu mai au acel sentiment de *horor vacui* caracteristic multora dintre populațiile neo- și eneolitice care îi preced. Ornamentele lor sînt mai aerisite, elementele componente ale unei idei ornamentale

ies clar în evidenţă. Făuritorii olăriei Coţofeni ornamentează în special acele părţi ale vasului care sînt cele mai vizibile : marginea, cînd este aplecată spre exterior ; marginea interioară, cînd gura este evazată ; gîtul, cînd este drept, cilindric sau tronconic ; umărul, cînd este proeminent ; corpul, pe părţile sale bombate ; torţile, în marea majoritate a cazurilor. Părţile inferioare, dinspre fund, nu sînt ornamentate propriu-zis, pe ele reflectîndu-se doar negativul ornamentelor de pe restul vasului. Ornamentele sînt ordonate cel mai ades în frize, mai rar în metope. Motivele ornamentale se repetă ; un motiv ornamentează singular un vas sau ocupă poziţia principală, fiind scos în evidenţă, prin încadrare, cu ajutorul altor motive.

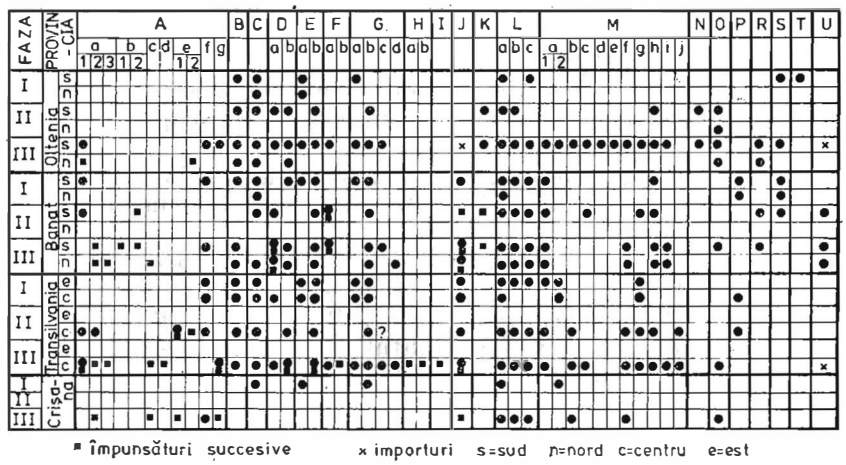

Fig. 2. — Evoluţia motivelor ornamentale. *A* triunghi ; *B* haşuri ; *C* benzi incizate ; *D* ,,schelet de peşte'' ; *E* ,,ace de brad'' ; *F* ,,căpriori'' ; *G* ,,boabe de linte'' ; *H* spirale ; *I* cercuri ; *J* ,,tablă de şah'' ; *K* benzi verticale ; *L* impresiuni ; *M* reliefuri ; *N* pictură ; *O* impresiuni de şnur ; *P* găuri perforate ; *R* striuri ; *S* caneluri ; *T* barbotină ; *U* motive ştampilate.

Motivele ornamentale. A. Triunghiul ocupă un rol foarte important în ceramica Coţofeni, unde proliferează o mare varietate de forme. Cunoaştem motive triunghiulare realizate sigur prin incrustaţie şi pictură. Dacă unele triunghiuri incizate, altele realizate în tehnica împunsăturilor succesive sau cu impresiuni de şnur, au fost sau nu iniţial incrustate, nu ştim.

Motivele triunghiulare apar
încadrate de altele secundare. În majoritatea covîrşitoare a cazurilor sînt ordonate cu vîrful în jos, foarte rar cu vîrful în sus ; formează un singur şir ornamental sau şiruri suprapuse.

Motivele triunghiuluare îmbracă mai multe forme :
a = triunghiuri simple, haşurate : a 1, cu laturile marcate (pl. 36/1 = 65/8 ; 36/2 ; 36/3 = = 65/3 ; 36/4) ; a 2, cu o latură deschisă (pl. 36/5 = 88/4 ; 36/17, 18) ; a 3, cu latura deschisă marcată prin impresiuni punctiforme (pl. 36/6,7) ; *b* = triunghiuri umplute cu puncte (*b1*, pl. 36/11) sau realizate din puncte (b2, pl. 36/10 = 112/7 ; 41/7 ; 112/5 ; 115/3) ; *c* = triunghiuri în formă de rozetă (pl. 36/8,9) ; *d* = triunghiuri sub formă de franjuri (pl. 36/12 — 13) ; *e* = tiunghiuri în formă de ogivă (e1, pl. 36/14) sau de scut (*e2*, pl. 36/15) ; *f* = triunghiuri ,,îngropate'', realizate prin alternanţe de haşuri care nu lasă suprafeţe negative (pl. 36/16) ; *g* = etajate (pl. 36/5, 17, 18).

Tipurile *a1* şi *f* au o răspîndire generală (pl. 37). Tipurile *b* se întîlnesc numai în Banat (pl. 38) ; *c* şi *d* numai în Transilvania (pl. 38) ; *a2* apare cel mai frecvent la nord de Carpaţi (pl. 37) mai rar şi la sud ; *a3* şi *e* apar în centrul Transilvaniei şi nordul Olteniei (pl. 37 ; 38).

B. Benzile haşurate. Motivele realizate în acest mod au o răspîndire generală (pl. 40) şi de-a lungul întregii evoluţii a culturii Coţofeni. În multe cazuri, pe astfel de motive, s-a păstrat incrustaţia sau un strat de pastă albă sau roşie (deci pictură, pl. 39/13, de exemplu) cînd benzile sînt un grund pentru reţinerea pastei trase cu pensula. Incrustaţia însoţea probabil permanent benzile haşurate.

Motivele realizate cu benzi haşurate sînt unghiulare (pl. 39/1; 39/2 = 82/5; 39/4; 39/8,9), în zigzag (pl. 39/1,16), în formă de fîşii paralele verticale şi oblice (pl. 39/6,13) sau dispuse în „căpriori" (pl. 39/5 = 17/2).

Pentru realizarea unor astfel de ornamente se folosesc mai multe procedee: a) cu un instrument în formă de dăltiţă, cu tăiş îngust şi subţire, se execută tăieturi verticale scurte şi repetate, urmînd un traseu din memorie (pl. 39/1, 3, 4, 16); b) cu acelaşi instrument se trasează mai întîi drumul urmat de ornament (pl. 39/2) care apoi se haşurează; c) prin două linii paralele incizate se execută motive ornamentale, spaţiul dintre ele fiind umplut cu haşuri (pl. 39/5,6,8—10,13).

C. Benzile incizate. Sînt, de asemenea, larg răspîndite şi au o evoluţie îndelungată. În unele cazuri (pl. 39/13), benzile au fost folosite ca grund pentru pictura crudă cu alb. Probabil că acest fenomen a fost mai răspîndit decît putem dovedi astăzi. Benzile incizate se prezintă, în general, sub forma unor fîşii paralele care acoperă vertical suprafaţa vasului (pl. 39/7 = 61/2; 39/11 = 61/10; 39/13, 14) sau, mai rar, sub forma unor fîşii oblice care închid negative unghiulare (pl. 39/15). Ele au fost haşurate în reţea (pl. 39/12), oblic (pl. 39/7), în căpriori (pl. 39/11) sau au fost realizate din linii incizate paralel şi încadrate de puncte (pl. 39/15).

D. Motive în forma „scheletului de peşte", registre suprapuse (minimum două) de linii paralele oblice, mai scurte sau mai lungi, mai subţiri sau mai groase, incizate sau în tehnica împunsăturilor succesive, păstrînd foarte ades urme de pastă albă încrustată. Destul de frecvent formează singurul motiv ornamental (*Da*) aflat imediat sub marginea sau pe umărul vaselor (pl. 41/1—5; 41/6 = 81/18), în două sau mai multe registre.

Alteori constituie motivul ornamental principal (*Db*), acoperind părţile principale ale vasului (pl. 41/7, 8, 12, 13) şi fiind delimitat de alte motive, care-l scot în relief. Sînt frecvente şi situaţiile cînd motivele dispuse în forma „oaselor de peşte" ocupă un rol secundar, formînd fie registrul superior, „manşeta" ornamentală (pl. 41/9 = 108/5; 41/10, 11, 13), fie delimitînd sau încadrînd frize (pl. 41/15) sau metope (pl. 41/16) ornamentale.

Motivele în discuţie au o răspîndire generală şi o evoluţie interesantă în cadrul culturii noastre.

E. Motive dispuse în forma „ramurilor de brad", alternanţe de linii oblice, incizate sau în tehnica împunsăturilor succesive, aranjate în şiruri verticale, care, cel mai ades, ocupă aproape toată suprafaţa vasului (pl. 58/2), în două sau patru metope, despărţite prin benzi înguste neornamentate (pl. 41/21 = 53/3). În majoritatea covîrşitoare a cazurilor, benzile verticale de linii oblice constituie principalul ornament (pl. 41/17—24; 42/1—4). Ele apar sub forma unor alternanţe de linii late, „şănţuleţe" (*Ea*, pl. 41/17; 41/18 = 56/6; 41/19; 41/20 = 55/12; 41/22 = 56/5; 41/23 = 66/7; 42/1 = 66/5) sau de linii înguste (*Eb*, pl. 42/2; 42/3 = 43/2 = 89/2; 42/4). Frecvent, şirurile verticale sînt despărţite prin linii incizate.

F. Motive în „căpriori". Sînt derivate, prin simplificarea ornamentelor în forma ramurilor de brad, fiind ornamente principale (Fa, pl. 42/5,6) sau secundare (Fb, pl. 36/12).

G. Aplicaţii plastice în forma „boabelor de linte" (pl. 44). Însoţesc permanent ceramica culturii Coţofeni, din etapele incipiente pînă la cele finale. „Absenţa" acestor ornamente din unele aşezări este în directă legătură cu amploarea cercetărilor din acele aşezări. Aceasta cu atît mai mult cu cît frecvenţa ornamentului depinde şi de locul pe care acele aşezări îl

ocupă pe scara cronologică a culturii noastre şi de atenţia pe care respectivele comunităţi o acordă unora sau altora dintre ornamente, respectiv de specificul local. „Boabele de linte" apar întotdeauna asociate cu alte ornamente, în următoarele ipostaze: a) aplicaţii izolate, marcînd schimbarea motivului ornamental (pl. 42/7, 10, 16 = 55/14); b) separă frize ornamentale (pl. 42/8, 11, 12 = 35/7, 13—15,17); c) scot în relief o parte componentă a vasului (pl. 42/9, 19); d) formează ele însele un ornament important, o friză ornamentală (pl. 42/18, 20; 43/1—3). Rolul acestor aplicaţii iese şi mai clar în relief prin faptul că sînt plasate deseori peste linii incrustate sau pe un grund scrijelat şi spoit cu alb sau roşu.

H. Motivele spiraliforme (pl. 44). Apariţia lor, pe cît de rară, este o certitudine (pl.43/4—7). Sub forma unor spirale simple (Ha), izolate, formînd totuşi o friză, realizate în tehnica împunsăturilor succesive, ele apar la Petroşeni (la noi, pl. 43/6; Horedt 1941, 93—94, fig. 3/5), la Cîlnic (Muzeul Brukenthal, la noi pl. 42/5), la Ighel (Berciu D., Berciu I., 1943—1945, p. 65). Motivele vor fi fost incrustate cu alb. Un motiv spiraliform înfăşurat ne este cunoscut de la Livezile (Schroller 1933, pl. 29/10; la noi, pl. 43/4); o spirală în formă de ochelari (Hb) se află ornamentată pe o toartă tipică Coţofeni de la Răchita (pl. 43/7).

I. Cercuri concentrice. Ne sînt cunoscute din două locuri şi sînt realizate prin împunsături succesive (pl. 43/8, 10) sau impresiuni punctiforme (pl. 43/9). Fragmentul de la pl. 43/10 s-a găsit împreună cu cel de la pl. 43/7.

J. Motive dispuse în forma tablei de şah. Sînt relativ frecvente, cu o îndelungată evoluţie, răspîndite în Transilvania, Banat şi Crişana (pl. 45).

Motivele, realizate prin linii paralele incizate, prin linii în tehnica *Furchenstich* sau haşurate în reţea, au fost de fiecare dată incrustate. Ele constituie singurul ornament, formează frize sau metope ornamentale (pl. 43/11—15, 16 = 116/5, 17; 46/1—6) cu ajutorul altor motive, ce au rol secundar.

K. Benzi verticale (pl. 46/7, 8 = 75/2). Acopăr umărul şi corpul vasului, fiind realizate din linii paralele incizate, lustruite sau în tehnica *Furchenstich.* Formează singure ornamentul (pl. 46/7,8) sau separă metope umplute cu impresiuni (pl. 46/9).

L. Şiruri de impresiuni. Iau forma instrumentului cu care sînt executate (ovale, triunghiulare, semiovale, circulare, dreptunghiulare, semilunare, neregulate), foarte ades au păstrat incrustaţia, chiar în cazul cînd este vorba de vase grosiere. Nu este deci exclus ca rolul lor să fie în principal legat de incrustaţie.

Se prezintă sub trei forme:

a) şiruri orizontale, suprapuse, care ornează marginea (pl. 46/10, 11) corpul (pl. 46/19, 20; 47/7—9) sau constituie „manşeta" ornamentală — registrul superior — sub care se desfăşoară alte motive (pl. 46/13—17; 47/5); b) constituie un auxiliar pentru o compoziţie ornamentală (pl. 46/22, 23; 47/2); c) formează ele însile compoziţii ornamentale: frize (pl. 46/18, 21); metope pl. 47/3, 3,11) cu ajutorul altor procedee; motive unghiulare (pl. 47/6); în formă de gard (pl. 47/11, 12) sau partitură muzicală (pl. 47/4). Motivele ornamentale, astfel realizate, au o răspîndire generală în cadrul culturii Coţofeni.

M. Ornamente în relief. Sînt foarte frecvente şi au o răspîndire generală:

a) Brîurile aplicate, crestate sau alveolate, apar sub următoarele aspecte: a 1, brîu orizontal, singular, aplicat frecvent sub marginea vasului, mai rar pe umăr, întrerupt cîteodată, din loc în loc, de proeminenţe în relief (pl. 48/9, 10, 11=69/20); a 2, benzi de brîuri paralele, formate din două sau trei şiruri (pl. 48/12; 53/20, 21;97/2), plasate pe umărul amforelor de mari dimensiuni;

b) „Manşetele" în relief (prin îngroşarea exterioară a marginii şi ornamentarea acesteia ne apar ca nişte brîuri late (pl. 48/13);

c) Segmentele de brîuri sînt îndeosebi aplicate vertical pe zonele vaselor cu expunere maximă la vedere. Ele formează fîşii repetate de 2 pînă la 6 brîuri paralele, ale căror capete fie că se opresc într-o proeminenţă orizontală, fie că se „topesc" prin subţiere, pe suprafaţa vasului (pl. 47/22, 23, 29; 81/16; 90/3, 6, 8; 92/4, 6; 99/11);

d) Brîuri în formă de mustaţă (pl. 47/18; 48/21) apar ca excepţii;

e) Tot apariţii de excepţie sînt şi brîurile dipuse în X (pl. 48/14) sau în linie frîntă (pl. 81/12);

f) Potcoave în relief, ornamentate sau neornamentate, cu curbura în sus sau în jos (pl. 47/19, 25; 48/3,8 = 116/8). Sînt plasate sub marginea vaselor şi au probabil şi rol practic, de apucători;

g) Crestele în relief, foarte frecvente şi cu largă răspîndire (pl. 47/14, 15, 17) sînt aplicate pe marginea exterioară a vaselor, în grupe de două cîte două, distanţate sau în grupe de 3—4, apropiate şi paralele. Uneori sînt ornamentate. Crestele grupate două cîte două distanţat (pl. 47/15), care deseori produc şi ondularea marginei, pot să redea, stilizat, torţile tubulare cu margini îngroşate (pl. 57/1; 59/1), foarte frecvente într-o perioadă mai veche;

h) Proeminenţele simple, crestate sau alveolate, orizontale sau verticale (pl. 48/1, 2, 4, 5, 7, 11; 48/6 = 116/11) sînt de asemenea frecvente;

i) Reprezentări sub formă de chenar (pl. 47/26, 28), dreptunghiulare, cu linie mediană;

j) Reprezentări speciale (pl. 47/20; 68;/17), poate stilizări maxime ale feţei umane, sînt apariţii de excepţie.

N. Motivele pictate (pl. 48/15—22; 49/1—11) nu sînt deosebite de cele deja enunţate: triunghiuri haşurate (pl. 49/5, 9, 10 = 95/2); motive unghiulare în ghirlandă (pl. 49/1); fîşii de linii înguste paralele (pl. 48/22; 49/1), benzi late pe grund scrijelat, incizat sau striat (pl. 48/16, 17, 18, 20); benzi înguste dispuse în unghi (pl. 48/15; 49/6, 7, 8, 11); motiv în reţea (pl. 49/3).

O. Motive la care se folosesc impresiunile cu sfoară răsucită (pl. 45; 49/12,13; 50; 51/1—4). Chiar dacă această categorie intră probabil în totalitate la grupa ceramicii incrustate, trebuie să consemnăm efectul deosebit al incrustării impresiunilor şnurate, în comparaţie cu liniile incizate sau realizate prin împunsături succesive. În ultimele două cazuri, ochiul înregistrează o linie albă, pe cînd în primul, o succesiune de „bobiţe", lipite oblic unele de altele.

Subliniem, de asemenea, frecvenţa mare a acestei tehnici în Oltenia şi raritatea apariţiei ei în celelalte provincii istorice (pl. 45). Motivele ornamentale sînt „tipic coţofeneşti", adică unghiulare, triunghiulare şi linii paralele. Mai puţin „ortodoxe" sînt un motiv concentric, realizat în jurul unei proemienţe (pl. 51/1) şi un altul, sub formă de friză, cu motive în X (pl. 50/4).

P. Găuri perforate. Constituie o apariţie rară şi stau în legătură cu ondularea marginii vasului care formează un colţ sau două. În acest caz se produce perforarea — o dată sau de două ori (pl. 69/8; 63/9; 65/2) — a marginii, perforaţia căpătînd un dublu rol: practic — pentru trecerea sforii cu care este agăţat vasul — şi ornamental, perforaţia devenind centrul unui motiv ornamental.

R. Ornamente realizate cu ajutorul striurilor. Nu sînt prea frecvente şi nu au o largă răspîndire, dar ocupă un loc bine precizat în cronologia relativă a culturii noastre. Motivele striate sînt realizate prin apăsarea piezişe a unei aşchii sau a unui obiect cu zimţi, foarte fini. În linii paralele regulate este acoperită, cîteodată, partea inferioară a vasului (pl. 77/4, 9). În acelaşi mod sînt ornate toartele în bandă lată (pl. 102/6). Alteori constatăm alteranţe de benzi late cu benzi înguste (pl. 98/10, 14). În fîşii subţiri sau mai late se obţin registre ornamentale, verticale şi oblice, separate între ele printr-o fîşie orizontală (pl. 98/10, 13). Striaţiunile pot forma şi un grund pe care se realizează apoi motive ondulate (pl. 98/14). În fîşii scurte sau alternînd cu altele lungi (pl. 101/5; 102/9) se creează ornamente greu de definit dar de efect.

S. Ceramica canelată nu formează o grupă numeroasă, iar canelurile nu sînt de calitatea celor cunoscute anterior sau în cultura sincronă Baden. Sînt realizate, cum am mai spus, din şănţuleţe lustruite, iar motivele realizate sînt sărace: întreaga suprafaţă a vasului este acoperită cu caneluri paralele, verticale (pl. 64/7; 73/1); curbate înalt formează, din loc în loc, ogive (pl. 89/3; 97/1); în alternanţe oblice dau naştere la triunghiuri îngropate (pl. 49/1; 95/6) şi benzi late, distanţate între ele (pl. 89/5).

T. Motive realizate prin barbotină. Sînt rare şi constau din dungi fie oblice, fie verticale (pl. 59/4, 5, 8—10).

U. Motive ornamentale obţinute prin ştampilare şi impresiuni de puncte. Este o ceramică prin excelenţă incrustată, cu răspîndire limitată (pl. 3/2); puternic influenţată sau îmbogăţită de grupul Kostolac. Această ceramică apare într-un mediu care, în esenţă, este Coţofeni, deseori pe forme şi în asociaţie cu motive ornamentale specifice culturii Coţofeni. Motivele ornamentale formează, de data aceasta, mai ales metope, mai rar frize (pl. 74; 77—79; 110—115) şi constau din benzi de puncte paralele, separate de fîşii de linii în tehnica împunsăturilor succesive (pl. 110/3; 112; 115/15, 17); triunghiuri (pl. 112/5, 7; 114/5; 115/3); romburi (pl. 113/57; 115/12; 116/1); motive în „şah" (pl. 114/3; 115/6, 7); „flori de ghiaţă" (pl. 110/4; 114/7; 116/1).

ALTE OBIECTE DIN LUT ARS

Fusaiole. Apar în cantităţi impresionante, în toate aşezările, într-o gamă variată de forme. Nu sînt ornamentate.

a) Tipul cel mai simplu este acela confecţionat din fragmente ceramice, rotunjite şi perforate (pl. 52/34); b) Prima formă, realizată de la început cu scopul de a servi drept fusaiolă, este plată (pl. 52/29), cu partea superioară uşor bombată; c) Fusaiole conice, grele (pl. 52/19, 23); d) Fusaiole bitronconice, romboidale, înalte (pl. 52/11, 16) sau aplatizate (pl. 52/12,17); e) Fusaiole conicc cu scobitură la bază (pl. 52/18, 28).

Mosoare (pl. 52/27, 30, 36). Sînt apariţii frecvente, sub două forme; a, corp cilindric, capete circulare (pl. 52/27, 36) şi b, forme scobite, subţiate la mijloc (pl. 52/30).

Linguri (pl. 52/10, 14), ovale sau rotunde, de mici dimensiuni, cu o codiţă scurtă 52/14), uneori perforată pentru agăţat.

Linguri cu coada perforată longitudinal (pl. 52/9). Au servit probabil ca pipe sau pentru libaţiuni.

Reprezentări de roate de car (pl. 52/20, 35, 40). Sînt prevăzute cu „bucşe" pentru osii, într-un caz butucul fiind scos în relief prin îngroşare.

Reprezentări de ancore (pl. 52/7, 8). Constituie o apariţie singulară, într-un caz ornamentată.

Perle de lut (pl. 52/6, 13, 15). Nu sînt prea frecvente. Apar sub două forme: perforate longitudinal, cu secţiune cilindrică sau prelung ovală şi perle cu gaură de agăţat de formă ovală.

Reprezentări antropomorfe (pl. 51/5—12). Ne sînt cunoscute nouă piese, opt din Transilvania, una din Muntenia (Vîlcele, jud. Olt, descoperire M. Butoiu; la noi pl. 51/10). Tipul cel mai caracteristic este acela cu capul în formă de disc, aşezat oblic (pl. 51/6, 8, 11, 12) şi

brațele ridicate. Celelalte piese au capul rupt din vechime (pl. 51/5,7), dar conformația părților păstrate ne indică o formă similară a capului la cel puțin încă două piese.

Reprezentările antropomorfe sînt feminine, patru dintre ele fiind ornamentate (cu indicarea unor organe — ochi, sex—, a podoabelor sau vestmintelor — pl. 51/8, 9, 10, 12), alte neornamentate (pl. 51/5—7, 11). În secțiune, sînt plate sau ovale.

Reprezentări zoomorfe (pl. 51/13, 14, 16; 52/1—5). Reprezintă, schematic, bovidee care par a se înscrie în două rase: cap mic, bont, coarne scurte; cap prelung, coarne de mai mari dimensiuni.

MORMINTELE

Datele documentare sînt restrînse și, deseori, prezintă lacune.

Apartenența următoarelor descoperiri la cultura Coțofeni este nesigură:

— mormintele plane de înhumație, chircite sau întinse, descoperite în așezări, fără inventar caracteristic, putînd aparține unor perioade ul erioare (Reci, trei morminte de înhumație chircite, Székely, 1962, 325, 327—328; îndoieli exprimate și de Dumitrașcu 1972, 56; Tărtăria, mormînt chircit în strat de cultură Coțofeni = Berciu D., Berciu I. 1947/1949, 30) sau anterioare (Buicești, două morminte plane complet întinse, la baza stratului de cultură Coțofeni = Roșu 1968, 12—13);

— morminte de înhumație în peșteri (Baia de Fier, schelet cu oase împrăștiate, cu patru lespezi deasupra, în asociere cioburi Coțofeni, iar deasupra și dacice=Plopșor și colaboratorii 1953, 203; Comșa 1968, nota 4);

— mormintele tumulare de la Livezile (Vládhaza, Cacova) (Wosinsky 1904, 30—31; Banner 1927, 75—76; Schroller
cunoaște, cu exactitate, inventarul. Nestor (1933, 66) sugera posibilitatea unor înmormîntări în etape diferite. În cazul de față, pe materialul deja ilustrat (Wosinsky 1904, pl. V; Schroller 1933, pl. 28—29) sau pe cel aflat în Muzeul din Aiud — cu proveniența „Dealul Sîrbului" — putem observa: a) înregistrarea obiectelor s-a făcut la intervale de timp, cu intercalarea unor loturi din alte puncte (Gîrbova, Meșcreac) Astfel, de exemplu, Schroller 1933, pl. 28/1—5, 6, 8, 10, 11; 29/1,3, 9—12, 14—15 sînt înregistrate cu numere care trec de cifra 2 300, în timp ce Schroller 1933, pl. 28/9, 12, 13 și Wosinsky 1904, pl. V/7, 9, au numere între 1 480—1 605. Această situație s-ar putea datora întăririi acestor obiecte, în muzeu, în mai multe reprize. b) în afara materialelor ilustrate, Muzeul din Aiud păstrază o cantitate importantă de fragmente ceramice Coțofeni care indică pe acel loc și o așezare.
ca mormintele tumulare să fie mai noi, amestecul de materiale producîndu-se în timpul acțiunii de ridicare a movilelor; c) de pe același loc provin și resturi sporadice Wietenberg (Schroller 1933, pl. 29/16—17); d) vasele reproduse de Schroller (1933, pl. 28/1—5; la noi pl. 34/7,9) sînt, în ansamblu, străine de cultura Coțofeni și ar rămîne unicate sau importuri [1];

— tumulii de la Cărpiniș și Izvoarele [2] (Wosinsky 1904, 31, 32; Banner 1927, 76, 77; Nestor 1933, 66, 67) pun probleme asemenea celor de la Livezile, respectiv nu știm dacă prezența fragmentelor ceramice Coțofeni (Wosinsky și Nestor) nu se datorează unor remanieri ulterioare, iar vasele reproduse de Schroller (1933, pl. 29/5—8) sînt lucrate într-o manieră necoțofenească;

[1] După redactarea prezentului capitol (vezi, mai jos, *Cronologia relativă și absolută*) am înregistrat relatarea rezultatelor unor noi săpături și cercetări efectuate de N. Vlassa. Acestea confirmă ipoteza noastră după care grupul tumular de la Livezile nu aparține culturii Coțofeni. Nu este mai puțin adevărat însă că nici îndatoritoarea posibilitate, pe care colegul N. Vlassa ne-a oferit-o, în februarie 1975, de a vedea materialele descoperite, nu ne-a ajutat să clarificăm apartenența lor culturală.

[2] Cercetările de arhivă și teren ale colegului N. Vlassa au dovedit că atît Cărpiniș, cît și Izvoarele se află în realitate pe teritoriul comunei Livezile și că deci au fost greșit plasate de literatura de specialitate (Banner 1927, 76—77; Nestor 1933, 66—67).

— nici despre încadrarea culturală a tumulilor de la Ocland (Banner 1927, 78; Nestor 1933, 67) nu avem indicii. Vasul reprodus în AÉ 15, 418 este prea schematic redat pentru a fi concludent (Nestor 1933, nota 258);

— mormintele cu ocru din tumulii Olteniei prezintă de asemenea situaţii discutabile:

a) descoperirea de la Cîrna (Bichir 1958, 101—112) este întîmplătoare, deci nu este o certitudine (Dumitrescu 1960, 85);

b) la Pleniţa, movila I avea fragmente ceramice Coţofeni în manta, dar şi în humusul antic (Colectivul Verbicioara 1952, 164), deci o situaţie de posterioritate cum crede Berciu (în Colectivul Verbicioarei 1952, 164);

c) la Rast, Măgura Barbului, atît în manta, cît şi pe solul antic, conţinea foarte multe fragmente ceramice Coţofeni (Plopşor şi Dumitrescu 1951, 276—277), dar nu şi în jur, deci posibilitatea unei contemporaneităţi, cum cred Plopşor şi Dumitrescu;

d) mormintele de la Basarabi (Dumitrescu 1944 b, 85, în tumuli cu schelete chircite, unele avînd cioburi cu ocru, altele cioburi Coţofeni) sau Seaca de Cîmp (Dumitrescu 1944 a, 43, ca şi cele de la Basarabi cu cioburi cu ocru) nu oferă nici ele date suplimentare certe din moment ce autorul acelor descoperiri, care admite dealtfel posibilitatea unei legături între mormintele tumulare cu ocru şi cultura Coţofeni, afirmă, într-un studiu special (Dumitrescu 1960), că, în afară de mormîntul de la Suharu, nici un alt mormînt de înhumaţie din Oltenia nu poate fi atribuit cu certitudine culturii Coţofeni (*ibidem*, 87).

Rămînînd în posesia unor date certe sau cu un grad ridicat de siguranţă, se poate afirma că purtătorii culturii Coţofeni cunosc atît ritul înhumaţiei, cît şi pe acela al incineraţiei.

a) Ritul incineraţiei. Este cunoscut de la Cîrna-Măgura „Tomii" (Dumitrescu 1960, 69—88; la noi pl. 8/3; 12/8; 27/1), Ostrovu Corbului (Berciu 1939, 24, fig. 13/1—3; idem 1966, 136, nota 1; la noi pl. 27/7); Ostrovu Şimian (săpături efectuate de Gh. Popilian, inedite; pl. 17/4=104/13; 47/4); Moldova Veche (săpături P. Roman, inedite; pl. 8/19a—d); Medieşu Aurit (Dumitraşcu 1972, 53—62); Măceşu de Jos (?, Dumitrescu 1960, fig. 4/3 = = 3,5; la noi pl. 27/6).

Despre mormîntul de la Cîrna, urnă de incineraţie cu capac — îngropată într-o dună de nisip sub formă de movilă —, s-a ocupat detaliat Vl. Dumitrescu (*op. cit., loc. cit.*).

Despre mormintele de la Ostrovu Corbului nu avem detalii.

Pe Ostrovu Şimian, Gh. Popilian a descoperit mai multe morminte de incineraţie cu ritualuri variate: a) urnă cu oase (pl. 17/4 = 104/13) aşezată pe pietre, în jur, de asemenea, oase calcinate, totul acoperit cu o moviliţă rotundă de pietre de rîu; b) oase pe sol, cioburi (de la aproximativ patru vase) lîngă oase, totul acoperit cu pietre; c) vas-urnă, plin cu oase (tip IX b 2, pl. 47/24) calcinate, fără pietre; d) mormînt cu ring de piatră, diametru 3 m, cioburi lîngă pietre, apoi totul acoperit cu pietre.

Mormintele de pe Ostrovu de la Moldova Veche aparţin, în esenţă, culturii Vučedol, grefată acolo pe un evident fond Coţofeni—Kostolac; dacă ne oprim pe scurt asupra lor o facem pentru a reliefa amploarea, similitudinea şi poziţia cronologică a acestui fenomen.

La Moldova Veche s-au cercetat mai multe movile aplatizate. Numai două conţin morminte de incineraţie Vučedol. Au fost înălţate din nisip roşcat, feruginos, avînd diametrul de 12 şi 14 m. Una dintre movile era placată, jur-împrejur, cu un ring circular din bolovani de rîu, iar peste partea centrală se aflau îngrămădite pietre, formînd un contur oval. Sub ovalul central de pietre s-a găsit urna cu oase şi alte vase de ofrandă. O verigă de aramă a fost descoperită sub pietrele din ring. În cea de-a doua movilă s-au descoperit două morminte de incineraţie: unul, în urnă cu capac; al doilea, de asemenea, în urnă cu capac, dar cu mai multe vase de ofrandă în jur. Chiar în centrul movilei, între cele două morminte, s-a găsit un mic depozit format din piese de metal (pl. 8/19a—d). Din cele relatate reies similitudini cu descoperirile din Oltenia.

De la Medieşu Aurit, S. Dumitraşcu (1972, 53—62) ne relatează descoperirea a două morminte plane de incineraţie, în urne sub formă de amfore (*ibidem*, 53—54, pl. VII). Aflate la mică adîncime, alte vase de inventar sau eventualele capace au putut fi distruse de plug.

Aceeaşi soartă o vor fi avut şi alte morminte, presupuse a fi existat în locurile unde s-au aflat îngrămădiri de fragmente ceramice (*ibidem*, 54—55, pl. VIII; X/4—8).

La Padina, pe malul iugoslav al Dunării, Ivanovič (1974, 21, pl. VII/1,2) a descoperit o necropolă de incineraţie. Resturile incinerate erau depuse în vase (*ibidem*, pl. VII/1) şi datează — după cele ilustrate — din perioada Coţofeni II tîrzie sau III de început.

b) Ritul înhumaţiei. O primă certitudine ne-o oferă un mormînt de copil (căruia i se schimbau dinţii de lapte), puternic chircit pe dreapta, orientat cu capul spre vest şi picioarele spre est, mîinile îndoite din coate şi aduse pe piept, descoperit în Peştera Hoţilor de la Băile Herculane. Într-o zonă în care peretele lateral al peşterii forma împreună cu nivelul de călcare un unghi ascuţit, s-a practicat o uşoară adîncire, în depuneri Coţofeni mai vechi, în care s-a aşezat cadavrul. Deasupra acestuia s-au îngrămădit pietre sau calupuri de pămînt, totul lipindu-se cu humă. În faţa craniului se afla, drept ofrandă, o coastă mare de bovideu. Peste mormînt au continuat să se suprapună niveluri arheologice Coţofeni, înmormîntarea avînd loc la sfîrşitul penultimei perioade de locuire de tip Coţofeni din peşteră (pl. 7/3).

Mormîntul de la Suharu-Dolj (Plopşor 1932) ne indică un ritual deosebit care ar putea să stea în legătură cu fenomenul Coţofeni. Este un mormînt tumular (diam. 15—16 m, înălţ. 0,60 m). Groapa mormîntului, dreptunghiulară cu dimensiunile de 1,96×0,83 m, se adîncea cca 0,50—0,55 m în solul antic, ocupînd o poziţie centrală (ibidem, 5). Mortul este complet întins pe spate, cu mîinile pe lîngă corp, capul orientat spre est, picioarele spre vest. În dreptul pieptului, cca 0,18 m mai sus, s-a descoperit un vas de tip IVb3a (*ibidem*, 5), cu ornamente incizate caracteristice culturii Coţofeni.

Într-un tumul de la Tarnava (ţinutul Vraca), B. Nikolov (informaţie D. Berciu) a descoperit, printre altele, şi un mormînt de înhumaţie, cu schelet chircit şi avînd ca inventar un vas foarte asemănător cu cel de la Măceşu de Jos (comp. de la noi pl. 97/5 cu Avramova 1975, 9. pl. XVI/1), precum şi două spirale cu analogii la Zimnicea (Alexandrescu 1974, fig. 8/7, 10, 13).

PERIODIZAREA

Pe scurt, în capitolul referitor la istoricul cercetărilor, am inserat diferite încercări de periodizare care, aproape fără excepţie, au ca element comun supraestimarea, dusă pînă la absolutizare, a unora dintre formele de manifestare ale culturii noastre, considerate, mai întotdeauna, ca fosile directoare, cu valoare cronologică şi chiar culturală. Reamintim două, nelipsite din nici o schemă sau studiu referitoare la cultura Coţofeni, *Fruchenstich* — şi *Linsenkeramik*, noţiuni a căror înrădăcinare — se poate spune fără ezitare — a blocat încercările de periodizare care să ia în considerare, dacă nu toate, cel puţin majoritatea elementelor care caracterizează o cultură. Noi credem însă că valoarea acestor elemente este serios diminuată de : a) constatarea după care ceramica ornamentată cu aplicaţii în forma boabelor de linte apare în toată aria culturii Coţofeni şi de-a lungul întregii sale evoluţii, deci simpla ei prezenţă nu are semnificaţie cronlogică sau culturală ; felul în care evoluează ornamentele de acest tip ne oferă însă elemente de natură cronologică ; b) faptul că tehnica împunsăturilor succesive are toate şansele să fie, în toate situaţiile, subordonată incrustaţiei, deci să nu fie un ornament în sine ! ; c) ceramica pe care se întîlnesc împunsături succesive are o arie de răspîndire mult mai largă (Transilvania, Oltenia pînă la Dunăre şi chiar la sud de Dunăre, Banat, Crişana, vezi pl. 118) decît se presupunea atunci cînd noţiunea a fost introdusă în literatură (Schroller 1933, 30—35) şi ca atare, cel puţin încercările de a crea o cultură deosebită (Nestor 1960, 99—100 ; Bichir 1962, 108) sau chiar o variantă, făcînd referire exclusiv la acest procedeu tehnic, nu pot fi reţinute ; d) ceramica cu împunsături succesive apare pe parcursul mai multor faze culturale şi viitoare cercetări ar putea constata o legătură nemijlocită cu ceramica Furchenstich din perioada anterioară culturii Coţofeni, deci valoarea sa cronologică, fără referire la alte elemente, este substanţial limitată.

La nivelul documentării actuale nu putem întocmi o periodizare în care absolut toate descoperirile cunoscute (în special cele cu materiale reduse numeric sau compuse numai din elemente care au o evoluţie îndelungată) să fie fără greş încadrate. Astfel de descoperiri sînt lăsate dealtfel în afara discuţiei generale.

Elementele de bază, care caracterizează diferitele etape evolutive ale culturii Coţofeni, au putut fi delimitate cu ajutorul datelor obţinute din : a) studierea descoperirilor provenite din aşezări cu mai multe niveluri, bine stratigrafiate (Băile Herculane, Ostrovu Corbului, Basarabi, Rîpa Roşie-Sebeş) ; b) stratigrafie orizontală, prin compararea globală — în cadrul unor microzone geografice — a materialelor din locuri diferite de descoperire ; c) evoluţia tipologică a diferitelor elemente culturale componente ; d) inserarea aşezărilor sau nivelurilor arheologice în funcţie de importurile sau influenţele primite de la alte culturi, cu periodizări deja stabilite ; e) studierea elementelor de tradiţie şi a celor transmise, fie din medii culturale anterioare, fie în medii culturale ulterioare, respectiv raportul diferitelor aşezări vizavi de culturile mai vechi, contemporane sau mai noi.

Toate aceste date (fig. 1—6) ne permit să afirmăm că evoluţia culturii noastre se derulează pe parcursul a trei mari perioade sau faze cronologice :

I. Perioada de formare, faza I ; 2. Perioada de cristalizare, faza a II-a şi 3. Perioada clasică, faza a III-a. Materialele existente nu susţin, tipologic vorbind, existenţa unei faze de decadenţă. Transformările care se petrec (în aşezările de contact nemijlocit) sau se sesizează

(în aşezările îndepărtate) sub influenţă culturală vučedoliană ar fi dus probabil la o perioadă de decadenţă a culturii Coţofeni, dar acest început este brusc întrerupt. Aşa grăiesc datele actuale.

PERIOADA DE FORMARE, FAZA I

(pl. 4/3; 8/24,27; 10/2; 12/1—6; 15/3—5,7; 17/6; 25/2,4; 27/4,5; 28/1; 29/7—9; 33/1,2; 35/7,13; 36/1,3; 39/7,10,11; 41/12,14,17,18,20—24; 42/1,2,7,8,12,16; 46/10,11,13—17,20; 47/5,15,16 51/5 — 7,16; 52/3,32,33; 53—67).

Este o perioadă clar conturată prin descoperiri făcute pe cea mai mare parte a ariei Coţofeni (pl. 67) respectiv în Oltenia, estul Banatului, Transilvania în întregime. Vestul Banatului şi Crişanei nu au fost, probabil, locuite de triburi care vor crea cultura Coţofeni, ci de triburi care dau naştere culturii Baden, fiind greu de deslusit dacă materialul de la pl. 66/4—12 (Oradea-Salca) trebuie atribuit unei locuiri Baden sau Coţofeni timpurii. O evoluţie în sens Coţofeni sau infiltrări Coţofeni propriu-zise dinspre interiorul arcului carpatic se vor produce, cu certitudine, în anumite sectoare — cele deluroase sau cu altitudine ridicată — ale regiunilor în discuţie de-abea în fazele mai tîrzii ale culturii Coţofeni.

Poziţia sa cronologică, ca fază primară şi de sine stătătoare, este susţinută de observaţii stratigrafice (pe verticală, la Băile Herculane; pe orizontală, apărînd în complexe închise sau aşezări cu o singură etapă de locuire, la Leliceni, Locusteni, Poiana în Pisc, Gornea, Brateiu, Argişteu etc.), de numeroasele elemente pe care le conservă din perioada anterioară şi de existenţa unor destul de numeroase elemente comune şi culturilor înrudite şi sincrone, care ne arată — tipologic — că ne aflăm în perioada de desprindere, pe de o parte din baza pe care se dezvoltă, pe de alta, de fenomenul mai general care-i estompa elementele specifice.

Documentarea de care dispunem în prezent nu ne permite să caracterizăm toate aspectele sub care cultura Coţofeni se prezintă în prima sa fază de evoluţie. Deci, diferitele forme de manifestare sînt inegal documentate. Avem totuşi suficiente date care să ne permită constatarea existenţei unei culturi în general uniformă pe întreaga arie de răspîndire. Aşezările acestei faze, ca şi în etapele ulterioare, sînt situate pe înălţimi, pe terasele apelor, în peşteri. Despre locuinţe, datele sînt lacunare : colibe la Leliceni, vetre de foc direct pe sol în Peştera Hoţilor de la Herculane. Locuirea nu pare de durată, complexele cu descoperiri apărînd din loc în loc fără să formeze straturi de cultură. Despre o oarecare activitate metalurgică grăiesc pl. 8/24, 27. Topoare cu gaură de înmănuşare, piese din silex sau din alte roci inferioare au apărut izolat. Despre ritul de înmormîntare nu ştim nimic. Toate aceste date nu pot permite încă încheieri deosebite, cîtă vreme nu avem de fapt nicăieri o aşezare, din această vreme, mai intens cercetată.

Sîntem nevoiţi aşadar să ne rezumăm, în caracterizarea primei faze, la ceramică, care şi ea se remarcă prin sărăcie de forme şi ornamente.

Ceramica grosieră este copleşitoare, predominînd cea castanie, cărămizie, cenuşie; ceramica de mai bună calitate, cu pereţi subţiri şi slip exterior, este o raritate şi este neagră-cenuşie, neagră cu pete numeroase, cenuşie, cărămizie şi castanie. Ceramica de culoare neagră uniformă, cu slip şi lustruire mecanică, este o apariţie de excepţie, în aşezări finale ale fazei I.

Gama de forme este redusă, variantele sînt puţine şi nesigure, răspîndirea şi frecvenţa lor sînt inegale.

Cu frecvenţă ridicată, menţionăm *castroanele* adînci, cu predilecţie pentru cele cu marginea lăţită sau îngroşată (pl. 53/7, 10, 18; 54/9; 59/2, 6; 60/1; 62/5, 7; 65/9). Formele de castroane cu marginea teşită sînt o excepţie (pl. 55/10). *Străchinile* apar rar şi în forme încă nestatornicite în serii numeroase sau care să prolifereze variante (pl. 56/12; 61/4, 14; 60/2 — exemplar care va rămîne izolat; pl. 65/13). Relativ numeroase, în descoperiri ale fazei I, sînt formele de *vase tronconice* de dimensiuni mijlocii şi mari (pl. 57/2, 3, 5; 59/5,10). Foarte obişnuite sînt *vasele de uz comun*, de dimensiuni mari, probabil *vase de provizii*, cu gura evazată, înalte, care nu este exclus să fi fost prevăzute cu două torţi puternice ce depăşeau marginea vasului şi se fixau pe corp puţin mai jos (pl. 53/5, 8, 13, 15; 56/8; 57/1; 59/1; 60/7). Înrudite cu ele sînt *oalele*, de mai mici dimensiuni, cu gura de asemenea evazată,

înalte (pl. 53/16, 19; 54/1—3,5, 13, 14; 55/13; 56/7; 57/8; 63/9). *Borcanele* constituie o altă formă frecventă (pl. 55/1, 2, 4, 7; 56/5, 6), derivată din tipul precedent. O formă caracteristică numai fazei I o formează şi oalele de tip *castron cu două torţi* sub margine (pl. 33/1, 2; 55/3, 5, 9; 58/2). *Amforele* (pl. 53/3, 4, 6, 20, 21; 54/4, 8, 15; 55/6, 12, 15; 56/2, 13; 57/7; 59/3; 60/3—6,8—10; 63/4, 10, 18—20; 64/1, 6, 9, 10, 17; 65/3—5,8, 10, 11) cu corp bombat pe care se aplică două torţi în bandă, gît înalt cilindric, margine uşor evazată, constituie una din apariţiile cele mai obişnuite.

În faza I mai sînt documentate *ceştile* (pl. 56/1; 61/6, 9; 64/7) cu toartă în bandă, uşor supraînălţată, fund plat; *cănile* şi *urcioarele* (pl. 28/1; 57/6); forme askoidale (pl. 61/8, 11,12).

O stîngăcie în execuţie, la care se adaugă numărul redus, putem remarca şi în domeniul torţilor, domeniu în care, spre deosebire de perioadele ulterioare, ţinem să evienţiem existenţa unor vase cu torţi duble fixate pe margine (pl. 58/2), situaţie neîntîlnită în fazele ulterioare; imitarea, prin aplicaţiuni orizontale, a torţilor tubulare cu deschidere mică şi margini ridicate (pl. 57/1; 59/1), reminiscenţă de tradiţii sau influenţă indiscutabile Cernavodă III.

Ornamentarea ceramicii din faza I este suficient de tipică pentru a putea fi separată cu uşurinţă de aceea din fazele ulterioare.

Frapează, în primul rînd, tendinţa de a acoperi, cu un ornament uniform şi simplu, o cît mai mare suprafaţă a vasului. Mici fîşii cruţate (pl. 53/3), raportate la maniera de ornamentare imediat anterioară culturii Coţofeni, par să indice împărţirea corpului ornamentat al vasului în două sau patru mari registre verticale, separate de benzi înguste, cruţate. În al doilea rînd, este deosebit de tipic acestei faze, prin marea sa frecvenţă, ornamentul realizat din şănţuleţe late incizate, paralele şi oblice, dispuse în „căpriori" sau în forma frunzelor de brad. Realizat în maniera de la pl. 53/6; 55/2, 3, 9; 56/6 nu-l întîlnim decît în faza I. Tot cu ajutorul şănţuleţelor adînci şi late se realizează motive ornamentale de tipul triunghiurilor îngropate (pl. 53/14, 19).

Prin număr, suprafeţele mari pe care le acoperă şi îngrijirea cu care sînt executate, ornamentele în forma frunzelor de brad, realizate din incizii paralele subţiri (pl. 54/11; 55/13; 63/4), caracterizează, de asemenea, prima fază.

Merită a fi remarcate şi şirurile paralele şi îngrijite de impresiuni (pl. 53/8, 15, 16; 54/1, 3,5 55/4, 13; 56/5—8; 57/8, 10), ce formează un registru ornamental sub marginea vasului, înlocuind şirurile paralele de brîuri în relief.

Alte caracteristici ale ornamentării ceramicii din faza I sînt: aplicaţiile sub forma „boabelor de linte" sau proeminenţe organice (pl. 53/1) nu formează ornamente principale, ele marcînd cel mult, sub forma unor bobiţe izolate şi rare, schimbări de sensuri ornamentale sau despărţind registre ornamentale (pl. 53/13, 15—17; 55/4, 14; 56/5; 61/1; 64/6, 14—16; 65/5; 66/6); raritatea ornamentelor haşurate (pl. 56/4; 64/5); benzile late sînt frecvent umplute cu linii incizate sau şănţuleţe adîncite, executate oblic sau în căpriori (pl. 54/6, 15; 60/9; 61/2, 10; 63/14, 15; 66/11), în timp ce benzile haşurate oblic, neglijent sau în reţea, aşa cum se întîlnesc în fazele următoare, lipsesc sau apar excepţional de rar; motivul ornamental sub formă de triunghi propriu-zis, haşurat, nu apare decît excepţional şi în complexe care se plasează, tipologic, la sfîrşitul fazei I (Herculane, pl. 65/3, 8, 11); în schimb, nu lipsesc motivele de tip „triunghiuri îngropate" (pl. 54/1, 2; 55/4; 62/11; 65/10); prelungirea marginii vaselor şi ondularea acestora (pl. 57/8), ca şi barbotina organizată constituie, de asemenea, un obicei întîlnit frecvent în faza I; „potcoavele" în relief sînt apariţii de excepţie (Comşa 1970, fig. 3/5); manşetele în relief — care îngroaşe în exterior sau interior buza vasului—, motivele striate, cele executate cu impresiuni de şnur, motivele ştampilate sau realizate prin impresiuni punctiforme, pictura nu le-am întîlnit între materialele fazei I.

În schimb, brîurile în relief (ornamentate într-o manieră deosebită — duble impresiuni de puncte — şi prezente în număr relativ mic); crestele în relief (pl. 55/11; 57/2,3; 62/10; 64/6; 65/13; 66/2); benzile înguste haşurate; impresiunile de diferite forme; şirurile de impresiuni dreptunghiulare (pl. 56/3); canelurile; găurile perforate sînt o componentă caracteristică a culturii din faza I.

Un motiv deosebit întîlnim pe un fragment de ceaşcă (pl. 56/1), care pare să prefigureze aranjarea în forma tablei de şah, din perioadele ulterioare. Cît priveşte ornamentele

întîlnite pe fragmentele de la pl. 65/15; 66/1, ele ar putea să aparţină perioadei eneolitice, fiind antrenate ulterior în nivelurile fazei I Coţofeni de la Băile Herculane, dar nu este exclus să constituie — ca şi atîtea alte elemente — dovezi de legătură nemijlocită între perioada anterioară şi etapele Coţofeni timpurii.

Urme de incrustaţie s-au păstrat chiar pe fragmente grosiere, în şirurile de impresiuni neregulate şi pe benzile înguste, haşurate. Incrustaţia s-a realizat cu o pastă albă, calcaroasă. Presupunerea că majoritatea ornamentelor adîncite au fost incrustate ni se pare logică; în acelaşi timp, este evident că procedeele folosite pentru reţinerea pastei incrustate sînt încă sărace şi rudimentare.

Din faza I cunoaştem şi trei reprezentări antropomorfe (pl. 51/5—7), neornamentate, una avînd capul discoidal.

În Oltenia, cele mai reprezentative materiale ale fazei Coţofeni I au fost date de descoperirile de la Locusteni (Tătulea, Nica 1974) şi, foarte recent, Ocnele Mari „Zdup" (cercetări inedite, Gh. Petre).

În Banat, descoperiri Coţofeni timpurii cunoaştem deocamdată de la Gornea, Bodo (cercetări, I. Stratan) şi Băile Herculane — Peştera Hoţilor, nivelurile eI—VII. O comparaţie tipologică ne-ar indica succesiunea Bodo, Gornea, Băile Herculane eI—VII, ultimul punct distanţîndu-se, tipologic şi de alte obiective şi datînd probabil de la sfîrşitul evoluţiei fazei I.

În Transilvania, descoperirile sînt ceva mai numeroase şi compararea lor ne arată că faza I a cunoscut sigur mai multe etape evolutive. La Leliceni, spre exemplu, materialele provenite din două puncte foarte apropiate („Locul Oprit" şi „Muntele cu piatră"), prezintă nuanţe deosebite, în sensul că ceramica ornamentată cu şănţuleţe late, ce caracterizează aşezarea de pe Locul Oprit, pare să formeze o etapă distinctă, probabil cea mai veche (alături de Petreşti, Brateiu, Cristian-Sibiu, Meşcreac, Agrişteu, Dăbîca etc.), urmată de o etapă în care şănţuleţele late sînt înlocuite, treptat, cu incizii (Leliceni—„Muntele cu piatră", Rotbav, Caşolţ, Turdaş, Deva-Cîangăi, Şilindia, Budeşti etc.).

În estul şi sud-estul Transilvaniei, locuirea Coţofeni pare a se fi încheiat odată cu această etapă, săracă ca manifestare artistică dar cu elemente Coţofeni clar conturate. Materialele la care noi am făcut referinţe sînt prea caracteristice pentru faza I ca să provoace dubii. Această constatare nu exclude posibilitatea descoperirii unor documente care să ne indice şi infiltrări Coţofeni mai noi (două fragmente de la Bod — Schroller 1933, pl. 31/6, 9, dacă locul de proveniență este asigurat, în discuţie putînd intra şi Mereşti—, ornamentate cu boabe de linte foarte dese, indică'o manieră căreia ne este imposibil să-i găsim corespondent, şi faptic şi logic, în materialele fazei I), după cum schimburile culturale puteau să introducă în regiunea menţionată şi alte materiale Coţofeni tîrzii. Locuiri de durată din fazele Coţofeni II şi III nu credem însă că vor apărea în estul şi sud-estul Transilvaniei.

În linii mari, faza de formare a culturii Coţofeni (faza I) din Transilvania, raportată la periodizarea K. Horedt (1968, 106—108, 113—114), este mai veche decît faza sa Coţofeni — Corpadea, dar depăşeşte „faza Coţofeni—Tărtăria" care coincide, în schema noastră, cu prima etapă a fazei Coţofeni I (deci Coţofeni Ia). Sfîrşitul fazei Coţofeni I pare să fie marcat de apariţia ornamentelor cu triunghiuri haşurate (constatate pentru prima dată în cele mai vechi depuneri Coţofeni de la Herculane), ornamente care vor produce modificări esenţiale în concepţia ornamentală a culturii Coţofeni.

PERIOADA DE CRISTALIZARE, FAZA a II-a

(pl. 8/25; 10/12; 17/2,7; 19/4; 25/1,5; 31/5; 32/8; 46/18,19; 47/4; 48/11; 50/11—13; 51/2—3; 52/21, 22,37; 68 — 80).

Unele fapte documentare care reflectă, pe de o parte, îmbogăţirea substanţială a culturii materiale prin apariţia principalelor forme, în variantele şi subvariantele de bază, iar, pe de alta, apariţia germenilor regionalizării culturale, ne obligă să enunţăm existenţa unei noi perioade, distincte, în evoluţia culturii noastre.

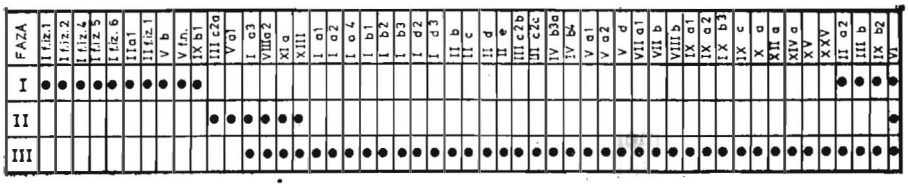

Evoluţia formelor ceramice

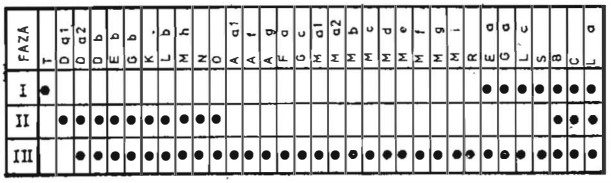

Evoluţia motivelor ornamentale

Fig. 3. — Evoluţia formelor şi ornamentelor Coţofeni din sudul Olteniei.

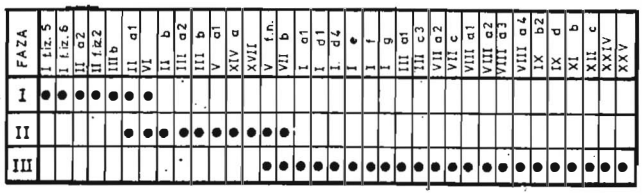

Evoluţia formelor ceramice

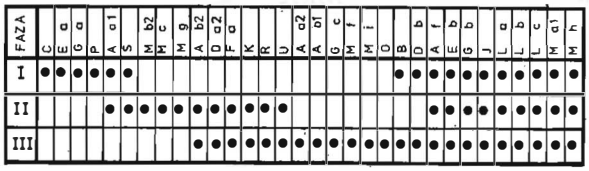

Evoluţia motivelor ornamentale

Fig. 4. — Evoluţia formelor şi ornamentelor Coţofeni din sudul Banatului.

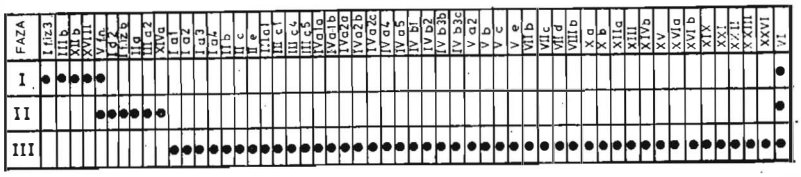

Evoluţia formelor ceramice

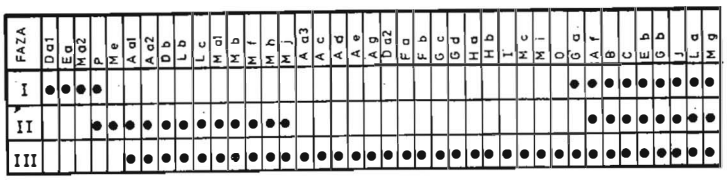

Evolutia motivelor ornamentale

Fig. 5. — Evoluţia formelor şi ornamentelor Coţofeni din centrul Transilvaniei.

Fiind nepublicate, o bună parte a materialelor existente nu poate fi reprodusă şi astfel faza a II-a a culturii Coţofeni rămîne, în cazul unor regiuni, o evidenţă mai ales pentru cel care a studiat nemijlocit documentele.

Aşezările cunoscute, aparţinînd acestei faze, sînt situate pe pinteni de deal sau terase (Braneţ, asemenea cu pl. 4/5) sau în peşteri (Herculane, Nandru-„Peştera Curată"); locuirile formează straturi de cultură (Braneţ-Olt); sînt cunoscute bordeie, locuinţe de suprafaţă (Braneţ) şi amenajări de baldachine protectoare, de vetre de foc pentru înmagazinarea căldurii, în peşteri. Un pumnal de metal, cu lama triunghiulară, dungă mediană, trei nituri (pl. 8/25) a fost descoperit la Herculane într-un nivel corespunzător fazei (nivel f). În aceleaşi niveluri s-au descoperit, de asemenea, miniaturi de topoare din piatră (pl. 10/12), aşchii de silex şi cuarţit, rîşniţe primitive, fusaiole din lut şi reprezentări zoomorfe (bovidee), sule, obiecte de podoabă (pl. 52/21, 22, 37).

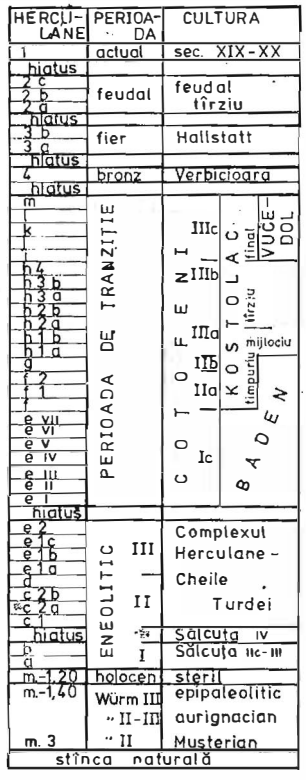

Fig. 6. — Coloana stratigrafică de la Herculane-Peştera Hoţilor.

Pentru caracterizarea fazei a II-a în Banat, ne stau la dispoziţie materialele descoperite în nivelurile *f* şi *g* din Peştera Hoţilor de la Băile Herculane, niveluri care suprapun depunerile fazei I şi sînt suprapuse, la rîndul lor, de niveluri ale fazei următoare. Suprapunerea stratigrafică, nemijlocită, nu exclude însă (în acest sens tipologia materialelor este grăitoare) existenţa unor goluri.

Ca şi în nenumărate alte situaţii, ceramica este aceea care poate individualiza perioada a II-a a culturii Coţofeni din Banat şi ea ne pune în contact cu o cultură care-şi caută încă, alege, încetăţeneşte sau renunţă la diferite elemente. Elementele reţinute capătă însă formele de bază care vor prolifera, în faza următoare, o multitudine de variante, executate cu uşurinţă şi imaginaţie.

Categoriile ceramice rămîn aceleaşi ca în perioada anterioară, cu deosebirea înmulţirii speciei fine şi reuşita în realizarea speciei cu slip negru sau castaniu închis.

Gama de forme se îmbogăţeşte şi se diversifică. Astfel, străchinile îşi cîştigă un loc definitiv în repertoriu, în forme practice sau adecvate manierei decorative (pl. 74/4, 7, 9; 76/2; 78/1; 79/1, 2; castroanele cu marginea simplă, teşită oblic (pl. 80/2,3) sau îngroşată în interior şi teşită aproape perpendicular (pl. 76/3) se impun definitiv în faţa celor cu marginea dreaptă (pl. 74/3), care în faza I erau nelipsite. Tot acum se statornicesc, în forme cu tentă regională, ceştile (cu fund drept sau rotunjit pl. 73/1, 13; 74/16,17; 76/1; 78/3, marginea mereu dreaptă, torţi în bandă, niciodată exagerat de supraînălţate); de asemenea, cănile cu toartă lată, puternică (pl. 73/6,7; 78/7, 11); la fel amforele uşor turtite, cu gît tronconic, marginea îndoită, două torţi tubulare pe corp (pl. 75/2, 4, 5; 77; 78/4; 79/3, 5, 9, 10).

Vasele de uz comun îşi capătă forma care se va repeta de aci încolo supărător de frecvent (pl. 74/14; 76/6; 78/2, 6).

Paharele scunde, cu gură în formă de pîlnie (pl. 74/15; 76/7), vasele în formă de clopot (pl. 73/5), cele în formă de butie (pl. 76/4), cele tronconice (74/6; 76/5) completează repertoriul formelor, mult mai variat, dar dificil de reconstituit pe un material fragmentar.

În ornamentare, incrustaţia este pe cale să cîştige definitiv terenul în dauna altor metode. Pentru reţinerea pastei albe, calcaroase, se caută procedee variate, optîndu-se, treptat, pentru împunsăturile succesive a căror execuţie trădează încă nesiguranţă (împunsăturile sînt fie rare şi superficiale, fie executate profund cu un instrument ţinut aproape perpendicular). Motivistica ornamentală reflectă, de asemenea, o perioadă de tranziţie, de la ornamentarea bazată pe linii continui la aceea punctiformă (vizibil nepusă la punct: pl. 73/3, 7; 74/4—10; 77/2, 3, 6; 78/4, 5, 7, 10; 79/1—4, 9, 10). Motivele ornamentale propriu-zise

sînt executate tot liniar (incizie sau împunsături succesive), rolul punctelor — care acopăr suprafeţe tot mai mari de vas — fiind încă secundar în compoziţia ornamentală, respectiv formînd „manşeta", unui motiv ornamental (pl. 74/7, 8, 10; 77/2; 79/1, 4), separînd, încadrînd sau intercalînd alte motive liniare (pl. 74/4, 5, 9; 78/1; 79/2, 3, 9) sau umplînd diferite cadre ornamentale, dinainte trasate (pl. 73/3, 7; 78/7). Încercările de a forma, cu ajutorul punctelor, compoziţii ornamentale, în care ele să joace rolul principal, sînt încă stîngace (pl. 74/6; 77/3; 78/4—5; ultimul foarte probabil import din altă arie culturală).

În maniera „tradiţională" continuă a se orna vasele cu ajutorul şirurilor de impresiuni; a inciziilor ordonate în reţea (pl. 80/2), oblic sau triunghiular (pl. 73/5; 74/14, 15; 76/1, 5; 77/1, 6, 9; 78/2; 79/8; 80/1, 3); „boabele de linte" (pl. 74/13; 75/4; 77/4, 7, 9) capătă un loc precis în compoziţia ornamentală; îşi fac apariţia ornamentele striate (pl. 74/13; 77/4,9); devin frecvente şi ornamentate proeminenţele-apucători (pl. 73/5; 76/4—6; 78/2, 6; 80/2).

Faza a II-a a culturii Coţofeni din Oltenia este foarte expresiv ilustrată de descoperirile de la Braneţ (săpături de informare inedite, executate de A. Ulanici în 1972 şi de P. Roman, A. Ulanici în 1973).

În repertoriul de forme al olăriei întîlnim următoarele tipuri de bază, care vor constitui apoi osatura perioadei clasice:

a) Castroanele cu marginea dreaptă, uniform îngroşată, prezente şi în faza I, capătă conturul nesfîrşitelor serii din faza a III-a (cp. pl. 71/7—9 cu 90/3, 7, 8); în acelaşi timp îşi fac apariţia seriile de castroane cu buză, simplă sau îngroşată, teşită oblic spre interior (pl. 71/10, 12);

b) Gama de străchini ce va caracteriza faza clasică din Oltenia nu o întîlnim decît în variante şi exemplare nesemnificative (pl. 71/14). În schimb, au o largă folosinţă un fel de ***Trichterrandschüsseln*** (străchini cu marginea în formă de pîlnie) adînci, de mari dimensiuni, cu marginea puternic aplecată spre exterior (pl. 71/11, 13, 16) care, alături de vasele — probabil amfore — cu marginea foarte lăţită în exterior (pl. 72/1), dezvăluie legături culturale foarte expresive;

c) Amforele cu gît înalt, tronconic, marginea evazată, două torţi tubulare în bandă pe maxima rotunjime, capătă conturul de bază (pl. 72/1,5) al formei;

d) Ceştile (pl. 50/11, 13; 51/2, 3; 71/17—19) au fundul rotunjit şi se deosebesc de variantele clasice similare prin unele detalii (în comparaţie cu cele din faza III-a, acelea din faza a II-a au toartă moderat supraînălţată şi sînt ornamentate). Forma de bază a fost însă creată;

e) După fragmentele păstrate, cănile continuă să fie asemenea celor întîlnite şi în alte zone geografice, regionalizarea lor producîndu-se în faza a III-a.

f) Vasele de uz comun, înalte, cu gura în formă de pîlnie (de tip XIII, pl. 72/11) capătă un contur statornic.

Ca forme de excepţie, menţionăm un *askos* frumos ornamentat.

Maniera de ornamentare completează individualitatea fazei a II-a, tipologic şi regional. Motivele ornamentale vor fi fost în majoritate incrustate, dar resturi vizibile s-au păstrat pe puţine exemplare. Printre procedeele tehnice folosite la ornamentare, dominante sînt inciziile (unele late, sub formă de şănţuleţe ca în perioada I). Impresiunile cu şnurul răsucit (pl. 50/11, 13; 51/2, 3) sînt, de asemenea, foarte frecvente. Se adaugă aplicaţii în relief şi chiar, într-un caz, o linie în tehnica *Furchenstich* (Ulanici 1973). Caracteristicile cele mai semnificative ale ornamentării ceramicii de la Braneţ constau pe de o parte în acoperirea unor suprafeţe încă mari din corpul vasului — manieră care continuă din faza I — şi, pe de altă parte, în ordonarea ornamentelor în registre orizontale, care prefigurează maniera fazei a III-a, în dauna celor verticale, tipice pentru prima fază.

Motivistica, deşi sărăcăcioasă în forme, capătă o varietate sporită, prin intercalarea unor registre oblice între cele perpendiculare (pl. 72/2, 3, 12). Motivele în forma acelor de brad

sau a scheletului de peşte (pl. 71/10—13; 72/10) sînt ordonate deja în maniera „clasică"; aplicaţiunile de „boabe de linte" joacă mai frecvent rolul de elemente despărţitoare al registrelor ornamentale sau de separare a diferitelor părţi ale corpului vasului (pl. 71/15; 72/5,6); crestele în relief, ornamentate (pl. 72/11, 15), se deosebesc de cele din faza I care imitau torţile tubulare.

Documentarul care ilustrează faza a II-a a culturii Coţofeni din Transilvania ne creează dificultăţi serioase, el fiind fie fragmentar, fie puţin numeros şi sărac în elemente de bază. Referinţe se pot face, deocamdată, la puţine descoperiri: Nandru-„Peştera Curată", Gîrbova de Sus, Corpadea, Cicău, Peştera Binder, eventual una din aşezările de la Dăbîca.

Nandru ne oferă o situaţie mai clară deoarece materialele aflate în „Peştera Curată" (pl. 68; 69/1—19) pot fi comparate cu acelea din „Peştera Spurcată" (pl. 81; 82/1—12) şi, din această comparaţie, rezultă o clară diferenţiere tipologică.

De la Gîrbova de Sus şi Cicău avem, de asemenea, material redus, dar acesta conţine cîteva elemente care par să caracterizeze faza a II-a şi începutul regionalizării în centrul Transilvaniei.

Corpadea a fost considerată ca etapă distinctă a ceramicii Coţofeni din Transilvania (Roska 1941, Horedt 1968); aceste aprecieri sînt demne de reţinut cîtă vreme nu cunoaştem şi alte materiale în afara puţinelor publicate. Adăugăm observaţia noastră: dacă Roska (1941) la fig. 37/2 (vezi şi p. 96) ilustrează cu siguranţă un fragment ceramic Baden, atunci la Corpadea avem în mod cert documentată şi faza a II-a Coţofeni.

Descoperirile din punctele menţionate ilustrează, ca şi în cazul celor din Oltenia sau Banat, o etapă de căutări, în cadrul căreia domină regionalismele limitate în spaţiu. Cultura materială a unei aşezări, dintr-o zonă dată, pare a fi dominată nu de elementele comune unor spaţii mai largi, ci de specificul local. Nu ne aflăm încă în faza existenţei unor centre care-şi desfac produsele pe un spaţiu larg sau care influenţează puternic producţia unor centre cu caracter local, limitat. Aceasta este impresia pe care studiul disparatelor materiale transilvănene, care pot fi încadrate în faza a II-a, o lasă celui care se apleacă asupra lor.

Printre elementele cu o mai largă răspîndire, ce caracterizează faza a II-a Coţofeni din Transilvania, pot fi numite ceştile şi căniţele cu marginea dreaptă şi fundul rotunjit, cu toartă în bandă uşor sau de fel supraînălţată (pl. 68/16—19, 26; 69/24); căniţe prevăzute cu torţi puternice în bandă lată (pl. 68/21, 24; 69/12; Roska 1941, fig. 38/7); amforele (pl. 69/14, 17; Roska 1941, fig. 38/8); vasele clopot (pl. 69/20); *Trichterrandschüsseln* (pl. 68/32) ca cele de la Braneţ; străchini cu marginea îngroşată (pl. 70/18).

Ca şi în Oltenia sau Banat, procedeele de ornamentare sînt tot mai mult subordonate incrustaţiei. Se folosesc inciziile simple, haşurile, impresiunile de diferite forme, izolat impresiunile cu şnur răsucit sau împunsăturile succesive de tip arhaic (fie împunsături rare, uneori izolate — pl. 69/19; 70/11 şi Roska 1941, fig. 37/6 —, fie cele foarte dese cu un vîrf apăsat aproape perpendicular=pl 71/4,5). Aplicaţiunile plastice apar sub formă de proeminenţe apucători (pl. 68/2,5, 8; 69/20), de brîuri în relief alveolate sau crestate (pl. 68/9, 12—14; 69/20), de potcoave (pl. 70/7), de creste verticale (pl. 70/8), de proeminenţe organice (pl. 70/1) sau aplicaţiuni de „linte", fie pe un grund incrustat (pl. 68/1, 6, 7, 11), asigurîndu-se astfel direcţia pe care acest ornament va evolua în faza următoare, fie ca ornament despărţitor, cu tendinţa de a ocupa un loc important (pl. 68/3, 4, 26).

Motivistica ornamentală, deşi vădeşte încă nestatornicie, prefigurează gama bogată a fazei a III-a din Transilvania. Sînt de remarcat, în primul rînd, motivele realizate în principal din triunghiuri: „îngropate" (pl. 69/22) şi haşurate, cu marginile încadrate (motiv A_{a1}, asemenea pl. 36/1, 3; 69/24) sau cu o margine liberă (pl. 70/5). Evidenţiem, de asemenea, frecvenţa motivelor unghiulare realizate din haşuri (pl. 68/16—19) sau a benzilor înguste haşurate (pl. 70/5); apariţia motivelor în „şah" (pl. 70/13); a benzilor late haşurate în reţea (pl. 69/14); a diversificării ornamentelor obţinute prin impresiuni succesive de diferite forme (pl. 70/10—12, 14—16); precum şi începutul unei mai variate ordonări a ornamentelor în frize (pl. 70/2, 3, 4).

PERIOADA CLASICĂ, FAZA a III-a

(pl. 4/1,2, 4—6; 5—7; 8/1—23, 26, 28—30; 9; 10/1, 3—11, 13, 14; 11/1—3, 5, 7—13; 12/8—29; 15/1—2, 6, 8—15; 17/1, 3—5, 9—14; 19/1—3, 5—19; 22; 23; 25/3; 26; 27/1—3, 6, 7; 28/2, 3; 29/1—6, 10; 31/1—4; 32/1—7; 33/3—5; 34/1—6; 35/1—6, 8—21; 36/2, 4—19; 39/1—4, 6, 8, 9, 12—15; 41/2—11, 13, 15, 16; 42/3—6, 9—11, 13—15, 17—20; 43; 46/1—3, 5—9, 12, 21—23; 47/1—3, 6—14, 17—21, 23—29; 48/1—10, 12—22; 49; 50/1—9, 14, 16; 51/1, 4, 8, 9, 11—15; 52/1, 2, 4—20, 23—31, 34—36, 38; 81—118).

Mai poate fi numită perioada regionalizării, a variantelor şi grupelor cu caractere specifice şi elemente comune. Este, de asemenea, perioada cea mai expresivă şi bogat ilustrată; aria de manifestare a culturii Coţofeni în această fază cuprinzînd Oltenia, Banatul, Transilvania fără depresiunile din est şi sud-est şi o bună parte din Crişana. În vestul Banatului şi zonele joase ale Crişanei, în mod normal — deşi descoperiri ne lipsesc încă — ar trebui să se manifeste grupe Kostolac.

Aşezările care ne-au oferit cele mai bogate şi expresive resturi arheologice ale perioadei a III-a şi chiar observaţii mai complete de natură stratigrafică sînt : Basarabi-Calafat, Castrele Traiane, Craiova, Coţofeni, Baia de Fier, cele din jurul Govorei, Ostrovu Corbului pentru Oltenia; Băile Herculane — nivelurile *h—j* din Peştera Hoţilor—, Dubova-Cuina Turcului, Moldova Veche, Bocşa Montană, Românești pentru Banat; Cozia, Nandru-Peştera Spurcată, Ţebea, Cîlnic, Sebeş-Rîpa Roşie, Boarta, Sîngeorgiu de Mureş pentru Transilvania; Oradea-Salca şi Clit pentru Crişana. Sincronizarea acestora se poate relativ uşor realiza prin similitudinile elementelor culturale şi chiar prin importuri dintr-o zonă în alta.

Aşezările caracteristice perioadei a III-a se întîlnesc atît în zonele joase, cît şi pe înălţimi sau în peşteri. Unele sînt fortificate, au straturi de cultură relativ groase, cu mai multe niveluri; locuinţe durabile; se practică terasarea pantelor. Din metal, realizate prin turnare, cunoaştem : pumnale sau cuţite cu limbă la mîner (pl. 8/26), cu zona de prindere rotunjită şi două sau patru nituri (pl. 8/28, 29); securi plate (pl. 8/23); lame (pl. 8/14, 20); numeroase sule (pl. 8/1—11, 17—18); undiţe (pl. 8/21); vîrfuri de săgeată (?) (pl. 8/13); cuţite (pl. 8/12 — nesigur). Depozitul de podoabe de la Moldova Veche (pl. 8/19a—d) aparţine acestei perioade. Numeroase topoare din piatră, sule, pumnale, săpăligi din os sau corn, rîşniţe primitive s-au descoperit în aşezări ale fazei a III-a. Cunoaştem şi piese din silex, inclusiv săgeţi cu bază concavă (pl. 9/13); în cîteva cazuri chiar cuţite curbe din gresie (Ţebea, Şincai, pl. 9/16,17).

Mormintele de incineraţie mai sus descrise şi cele două de înhumaţie (de la Herculane şi Suharu) aparţinînd fazei a III-a.

Cine urmăreşte evoluţia culturii Coţofeni din Banat în faza a III-a poate cu uşurinţă constata fenomenul de regionalizare provocat de puternicele influenţe venite din sud-vest. Fenomenul cuprinde mai ales sudul Banatului, în timp ce partea nord-estică este orientată spre Transilvania. Descoperirile de la Herculane, Dubova—Cuina Turcului şi Bocşa Montană sînt cele mai expresive în caracterizarea culturii din sudul Banatului, iar observaţiile asupra stratigrafiei din Peştera Hoţilor de la Herculane dovedesc că această fază nu a fost de scurtă durată, la Herculane succedîndu-se minimum şase perioade de construcţie, aparţinînd la două etape distincte : una, mai veche, în care influenţa Kostolac este foarte puternică şi alta, mai nouă, în care se adaugă clare elemente Vučedol. Deşi observaţii similare nu s-au putut face şi la Dubova — Cuina Turcului (Boroneanţ 1966), materialele descoperite indică şi acolo o situaţie similară celei de la Herculane. În schimb, Bocşa Montană, în care elementele Vučedol lipsesc, pare a se încadra numai în limitele etapei timpurii de la Herculane. Etapa mai nouă de la Herculane este, de asemenea, prezentă la Jupalnic şi Moldova Veche.

Pe lîngă speciile ceramice, întîlnite şi în faza a II-a (neagră, cenuşie, castanie, portocalie) remarcăm apariţia bruscă — în număr mare la Herculane, Cuina Turcului, Moldova Veche şi, izolat, la Bocşa Montană — a ceramicii cu amestec de scoici pisate în pastă, precum şi prezenţa produselor Coţofeni de nuanţă „olteneasc㔠(forme, slip roşu, ornamente).

Pe lîngă formele cu răspîndire regională, cum ar fi : străchinile de tip *Ie-g*; castroanele de tip IIc; paharele de tip *VIIc* (pl. 26/9); cupele de tip *VIIIa1*, *a2*, *a3* (pl. 26/11—13); vasele

ovale de tip *XXIV* (pl. 34/4) sau cele de tip *IIIc3* (pl. 17/11), întîlnim şi forme cu răspîndire interregională (tip *XXV*, pl. 34/5; tip *IIIb*, pl. 109/8; *Ia3*, pl.113/1,9, 10, 12; *Ib3*, pl. 110/8; 111/6; 112/1) sau forme cu răspîndire generală (pl. 25/3; 110/4; 111/1, cu observaţia că de fiecare dată avem de a face cu ceşti cu gura dreaptă şi torţi în bandă nu exagerat de supraînălţate, acestea fiind un specific interregional; pl. 111/2; 112/9 — căni de tip obişnuit; pl. 109/3 — formă de castron cu profil în forma literii T, frecvent în perioada tîrzie; pl. 111/8, vas de tip *IX*d; pl. 29/4 — *askos* cu ornament ogival în tehnica *Furchenstich* = pl. 115/1).

În ornamentare, procedeele folosite (impresiuni punctiforme, linii în tehnica împunsăturilor succesive — cu o largă gamă de exprimare —, ştampilarea, inciziile fine, haşurile) sînt subordonate incrustaţiei cu o pastă albă. Slip roşu sau culoare crudă roşie se întîlnesc doar pe produsele „olteneşti". Evoluţia, în nivelurile etapei tîrzii de la Herculane, duce spre excizie, printr-o etapă intermediară (pl. 113/2, 4, 6, 8). Aplicaţiunile în relief (brîuri, proeminenţe, „boabe de linte", aplicaţii în formă de potcoavă — pl. 48/6,8—10; 112/9; 115/5, 8) constituie apariţii normale, mai ales pe vasele de uz comun. Acoperirea suprafeţei acestei ultime categorii ceramice cu reţele de linii incizate (pl. 116/6, 8, 10, 13, 14, 18, 19) constituie o caracteristică a fazei.

Impresiunile de sfoară răsucită sînt rare (pl. 49/13; 50/8, 9, 15), dar, în Banat, le întîlnim pentru prima dată acum.

Dintre ornamente (pl. 109—116), triunghiul nu este prea căutat şi este realizat mai ales din puncte (pl. 112/5, 7; 115/3). În schimb, motivele „în şah", romboidale, „flori de ghiaţă", benzi de puncte au oferit largi posibilităţi de realizare a unor ornamente ordonate în metope, manieră specifică jumătăţii sudice a Banatului.

Ca şi în cazul aşezărilor Coţofeni din Banat — cu evoluţii regionale şi orientări zonale diferite — ţinutul dintre Dunăre, Olt şi Carpaţi cunoaşte, în faza a III-a Coţofeni, o formă specifică de dezvoltare culturală în jumătatea sa sudică — de cîmpie —, în timp ce jumătatea nordică, deluroasă şi muntoasă, are o evoluţie asemănătoare Transilvaniei.

Pentru jumătatea sudică a Olteniei, cele mai tipice materiale ale fazei a III-a ni le-au oferit aşezările de la Basarabi-Calafat şi Ostrovu Corbului. Lor li se pot ataşa cu certitudine: Verbicioara (Colectivul Verbicioara 1952, care, prin fig. 22/5, ne prezintă şi un „import" tipic din Banat); Castrele Traiane (săpături de informare D. Berciu, P. Roman); Craiova-Biserica Sf. Dumitru (unde marfa în tehnica *Furchenstich* clasică este prezentă); Coţofeni-Botul Mare (materiale în Muzeul Olteniei); Buiceşti (Roşu 1968) etc.

Observaţiile stratigrafice efectuate în aşezările de la Basarabi şi Ostrovu Corbului — km 911 ca şi compararea materialelor, rezultate din cele două aşezări, ne indică o perioadă de timp îndelungată pentru durata fazei a III-a, fază în care deosebim cel puţin două mari etape: una, mai veche, reprezentată în general de Basarabi şi alta, mai nouă, a cărei manifestare o cunoaştem în special de la Ostrovu Corbului—km 911, bine datată cu importuri Kostolac şi Vučedol. Dezvoltarea parţial sincronă a celor două aşezări este de presupus, dar ambele, la rîndul lor, ne oferă mai multe niveluri de construcţie (minimum 7 la Basarabi, cel puţin 3 la Ostrovu Corbului — km 911.

În tehnica confecţionării olăriei remarcăm mai ales frecvenţa categoriei cu suprafeţe ivorii spre gălbui; raritatea ceramicii foarte fine, cenuşii sau negre; prezenţa în număr mare a ceramicii cu scoică pisată; apariţia frecventă a vaselor acoperite cu un slip roşu lustruit. Arderea, aproape în toate cazurile, este foarte bună, pereţii avînd duritate şi rezonanţă.

În repertoriul foarte variat al formelor, dominaţia castroanelor şi străchinilor este evidentă. Întîlnim forme de tip *Ia3* (mai ales la Ostrovu Corbului = pl. 99/1—4); tip *Ia4* (in forme incipente = pl. 90/1; 99/6—8); sînt frecvente apoi tipurile *Ib1—b3* (pl. 12/17—21; 90/2, 4; 95/1,3—5; 98/1—4); tip *Id3* (pl. 12/27); tip *IIa2* (pl. 90/7—8; 99/12); tip *IIb* (pl. 90/5; 92/6; 98/6; 99/5, 10, 11); tip *IIa1* (pl. 90/3); tip *IId* (pl. 15/14, 15 = 91/3; 92/2); *IIe* (pl.15/11); tip *IIIc5* (pl. 91/5).

Locul al treilea ca frecvenţă par a-l deţine amforele de tip *Va1, a2 şi d* (pl. 22/3; 23/5; 90/12; 92/1, 3, 5, 7; 93/1; 94; 95/6; 96; 97/2, 4; 100; 101/1—3; 102/1—4).

O mare frecvenţă o au şi „vasele de agăţat", mai ales de tip *IXa1*, *a2*, *b3* (pl. 89/3, 5, 6, 7; 98/8), cu două urechiuşe perforate vertical de 1—5 ori şi foarte ades spoite în interior şi pe marginea exterioară cu un slip roşu.

La micile ceşcuţe-căuc (pl. 90/11; 91/4; 93/3; 99/13—15) şi căni (pl. 98/13) se observă tendinţa — foarte clar exprimată mai ales la Ostrovu Corbului — de a da oblicitate buzei, în timp ce torţile din etapa de la Ostrovu Corbului prezintă margini ridicate (pl. 102/6, 9), cu evoluţie spre „*ansa cornuta*" şi „*lunata*" (pl. 35/11, 16, 19).

Vasele-borcan de tip *XIIa* (pl. 90/13); cele cu *Trichterrand* de tip XIII (pl. 31/2=93/4); cele în formă de candelă (tip XV; pl. 32/1 = 90/14); vasele-*askos* (fig. 29/1 = 97/1); cele în formă de ghiveci (pl. 95/2) sau aparţiile singulare de vase cu „cioc" (pl. 22/1 = 49/1; 48/22) întregesc repertoriul formelor din faza a III-a din sudul Olteniei. Numeroasele torţi în bandă lată, foarte puternice (pl. 101/4—7, 9; 102/5) provin cu siguranţă de la urcioare de tip X (pl. 28/2).

Deosebit de expresivă este ornamentarea. Pe lîngă slipul roşu, care are în unele cazuri şi rol ornamental (pl. 48/21; 90/2, 4; 98/1, 5; 99/9; 103/5; 104/13) se practică pictura crudă cu alb, roşu, eventual brun (pl. 49/1), pictură aplicată fie pe fondul mat sau lucios al vasului (pl. 48/15, 19, 22; 49/1,3—6, 9, 10; 95/2), fie pe un grund incizat, striat sau scrijelat, peste care se aplică un strat gros de materie albă, calcaroasă (pl. 48/16—18, 20; 49/2). În alte cazuri, rolul de a reţine pasta este atribuit unor şănţuleţe late (pl. 49/7, 8, 11). Pictura cu roşu crud se aplică în benzi peste un grund incizat. Fragmente pictate cunoaştem deocamdată de la Basarabi şi Ostrovu Corbului. Pe viitor însă va trebui să se acorde o atenţie deosebită spălării materialelor Coţofeni, fiindcă materia albă sau roşie se dizolvă cu uşurinţă în contact cu apa.

Incrustaţia este un alt procedeu, foarte frecvent folosit pentru ornamentare. Pentru reţinerea pastei se folosesc inciziile, impresiunile cu şnurul răsucit (pl. 50/1—3,5—7, 16; 51/4), impresiunile simple; mai rar, linii în tehnica *Furchenstich* (pl. 104/1—2, 4—5,7). Alte procedee tehnice: brîuri în relief; proeminenţe-apucători; „potcoave" în relief; „boabele de linte" capătă acum un rol important în ornamentaţie (pl. 92/7; 101/10; 102/2); ornamentele realizate prin striuri formează o grupă care caracterizează faza a III-a (pl. 98/10, 13—15; 102/6); canelura (pl. 95/6) apare destul de rar şi realizată prin şănţuleţe lustruite.

În faza a III-a se fac paşi însemnaţi în direcţia simplificării motivelor ornamentale. Unele categorii de vase nu sînt ornamentate de fel (ceştile-căuc, de exemplu), altele au ornamente simple şi aerisite (străchinile şi castroanele); la alte categorii (amfore) se statorniceşte ornamentul bandat (benzi paralele verticale). Numai puţine forme sînt ornamentate pe mari suprafeţe, ca o reminiscenţă a fazelor anterioare (pl. 49/1; 89/3,6—8; 90/14; 94/2; 97/1, 5; 100/4,9; 103/1, 5, 6).

În motivistica ornamentală se observă rolul crescînd al triunghiurilor în comparaţie cu faza a II-a (pl. 93/1, 2; 94/1; 95/2), dar acestea nu fac totuşi epocă cum se întîmplă în Transilvania. În schimb, frecvente sînt motivele unghiulare care acopăr mari suprafeţe din corpul vasului (pl. 89/3; 90/14; 97/1; 103/1; 104/1); benzile paralele verticale (pl. 89/5; 96; 97/2; 100/6—8, 10; 101/2, 7); şirurile de impresiuni orizontale (pl. 89/1; 90/2—4; 95/1, 3; 96; 97/3; 98/2,3, 5; 99/5, 12; 103/2); şirurile de linii scurte paralele, oblice sau în forma scheletului de peşte (pl. 90/5, 6, 8, 9, 12; 92/2, 4, 6; 93/4; 98/1, 4; 99/6, 9, 10); şiruri de brîuri verticale (pl. 90/6, 8; 92/4, 6; 97/2, 5; 98/6; 99/11; 100/6; 104/4). Ornamentarea marginii interioare a străchinilor (pl. 90/1; 99/1—4) ne este cunoscută doar din această fază. Motivele ornamentale, în maniera „veche" a fazelor I şi a II-a, sînt aparţii de excepţie (pl. 92/5; 94/2; 100/9; 101/1).

În faza a III-a, cultura Coţofeni din Transilvania cunoaşte o adevărată explozie, un mare salt calitativ. Regionalizarea este determinată probabil de existenţa unor centre de producţie care, pe de o parte, unifică formele esenţiale de exprimare, iar pe de altă parte, fragmentează arealul din Transilvania în mai multe microzone: Deva, Sebeş, Aiud, Mediaş, Tîrgu Mureş, Cluj-Napoca.

Faza a III-a pare să fi avut o evoluţie îndelungată: stratigrafic, la Rîpa Roşie (Sebeş) s-au delimitat două niveulri; tipologic, Rîpa Roşie reprezintă un orizont mai vechi decît Cîlnic.

În acelaşi timp, o serie de descoperiri (Ţebea, Şincai, Răchita, Cacova, Boarta), de asemenea tipologic, se înscriu într-un orizont post-Cîlnic.

Sub aspect tehnic, Transilvania ne oferă, în faza a III-a, splendide exemplare de ceramică neagră lustruită; nu cunoaşte ceramica cu scoică în pastă, iar cea cu slip roşu lustruit apare sporadic (Cîlnic, pl. 32/6; Berciu, D. şi Berciu, I. 1943/ 1945, 43; Şincai, săpături V. Lazăr în 1974 şi 1975). În repertoriul formelor se înscriu tipurile *Ia2* (pl. 12/10); *Ia3* (pl. 12/13); *Ia4* (pl. 12/16); *Ic* (pl. 12/22—24); *Id2* (pl. 12/26); *IIa1* şi *IIa2* (pl. 16); *IIb* (pl. (16); *IIe* (pl. 15/12; 18); *IIIa1* (pl. 17/1; 18); *IIIa2* (pl. 18); *IIIc4* (pl. 17/12; 20); *IIIc5* (pl. 17/13, 14); tip *IV*, căni cu buza oblică în variante felurite (*a2a* = pl. 19/5, 6; 21; *a2b* = pl. 19/9; 21; *a2c* = pl. 19/8; 21; *a4* = pl. 19/10; 20; *a5* = *pl.* 19/11; *b1* = pl. 19/12, 13, 15; 21; *b2* = pl. 19/16, 17; *b3b* = pl. 19/19; b3c = pl. 19/18); amfore de tip *Va2*, *Vb* şi *Vc* = pl. 23/1 — 4; 24; *5e* = pl. 22/2; pahare de tip *VIIa1* şi *VIIb* = pl. 26/5; *VIIc* = pl. 26/8 şi *VIId* = pl. 26/10; cupe de tip *VIIIb* = pl. 26/14, 16; urcioare de tip *Xa* = pl. 28/3 şi *Xb* = pl. 28/2; boreane de tip *XIIa* = pl. 29/5; vase de uz comun cu gura în formă de pîlnie de tip *XIII* = pl. 31/1; vasele „clopot" de tip *XIVb* = pl. 31/3; vase care imită formele de metal de tipul *XVIa* = pl. 32/4,5 ce apar în etapa Rîpa Roşie, tipul *XVIb* = pl. 32/6, 7, care se întîlneşte în etapa Cîlnic şi tipul *XXII* = pl. 34/2, prezent într-o etapă post-Cîlnic (?); vase în formă de sticlă (tip *XIX* = pl. 33/3); vase cu „jghiab" de scurgere (pl. 34/1). Natural, vasele de uz comun (de provizii sau borcane) deţin un procentaj foarte ridicat. Nu întîlnim în Transilvania vasele de „agăţat", vase *askos*, diverse tipuri de străchini. În schimb, apare, izolat, o cupă cu picior (pl. 34/6). Torţile tubulare, cele cu perforaţii verticale şi sub formă de ansa „cornută" sau „lunată" lipsesc. Sînt prezente însă torţile în bandă (pl. 35/12, 14) şi cele cu butoni (pl. 35/15, 17, 18).

Faza a III-a Coţofeni din Transilvania este o fază a ceramicii incrustate la care ideea de pictură a dispărut probabil definitiv. Pentru reţinerea pastei incrustate se folosesc procedeele cele mai perfecţionate (împunsături sau impresiuni succesive, incizii fine adînci, impresiuni, haşuri). Ornamente în *Furchenstich*, independente de incrustaţii, nu credem să fi existat. Ceramica pe care se află impresiuni de şnur este o apariţie rară. Spoirea vaselor cu ocru crud este o excepţie (Ţebea, Harţuche 1969, 441). Ornamentarea în relief este, în schimb, bogat reprezentată prin brîuri sau segmente de brîuri (pl. 47/21, 29; 81/12, 16); creste (pl. 47/17); aplicaţii simbolice (pl. 47/20); „potcoave" (pl. 47/19, 25); proeminenţe (pl. 48/2, 5); chenare (pl. 47/28); „boabe de linte" ca ornament principal (pl. 42/18—20; 43/1 — 3; 82/4, 5, 17, 21; 89/1).

Motivele ornamentale sînt dominate de rolul important care se atribuie triunghiului haşurat în cîmpul decorativ. Acesta, evolutiv, atinge forme dintre cele mai diverse: izolat, etajat, în formă de rozetă, în formă de franjuri, de ogivă etc. (pl. 36/4—6,8—9, 12—18; 37; 38; 83/5—9, 11, 12, 14; 84—88). Negativul capătă o formă stelară, dar rezultatul nu este căutat deoarece nimeni nu priveşte vasul de jos în sus.

O largă răspîndire o au de asemenea benzile paralele, în zig-zag sau unghiulare, realizate prin haşuri (pl. 39/2,3) şi incizii (pl. 39/8, 9, 14); cele în forma scheletelui de peşte (pl. 41/5, 6, 8, 11, 15, 16); cele dispuse în „căpriori" (pl. 42/6); benzi de „boabe de linte", pe grund scrijelat şi umplut cu alb (pl. 42/18—20; 43/1—3; 82/4,5). O deosebită semnificaţie o au apariţiile izolate de spirale sau cercuri concentrice în mai multe aşezări ale fazei a III-a (pl. 43/4—10). Alte motive ornamentale: „tablă de şah" (în sistemul grund în reţea, spoit cu alb, din linii paralele incizate sau în tehnica împunsăturilor succesive = pl. 43/13—15, 17; 46/1—3; 83/16); şirurile de cerculeţe umplute cu alb apar rar (pl. 46/23); ornamentele sub formă de gard sau scăriţă au mare frecvenţă în cîteva microzone (pl. 47/6, 11, 12); relativ des apar şi „potcoavele" sau chenarele în relief (pl. 47/19, 25, 28), completînd repertoriul foarte bogatelor motive decorative din Transilvania în faza a III-a.

Acestei ultime faze îi aparţin şi cîteva figurine antropomorfe cu cap discoidal (pl. 51/8, 9, 11, 12), cu ornamente care reproduc podoabe sau veşminte.

Despre o evoluţie în sens Coţofeni a Crişanei grăiesc puţinele, dar foarte semnificativele descoperiri de la Oradea — Salca, Medieşu Aurit (Dumitraşcu 1972) şi Clit (Dumitraşcu 1972,

pl. IX). Toate trei se pot atribui fazei a III-a Coţofeni, Clit ocupînd, tipologic evident, ultimul loc. Este posibil ca materialul de la Oradea-„Salca" (pl. 117), aflat în Muzeul Ţării Crişurilor de la Oradea şi în depozitul Muzeului naţional de antichităţi (colecţia Ardos), să nu fie unitar, unele materiale (pl. 66/4—12) fiind caracteristice pentru faza Coţofeni I, dar este, de asemenea, posibil ca elementele Coţofeni tîrzii de nuanţă transilvăneană să se fi altoit acolo pe un fond badenoid sau întîrziat. Formele care pot fi reconstituite constau din căni de tip *IVb1* (pl. 19/15 = 117/10) şi *IVb2* (pl. 117/6); străchini de tip *Ic* (pl. 117/1) şi *Ia2* (pl. 117/2), la care se adaugă străchini cu partea superioară înaltă de caracter badenoid (pl. 117/3,5); castroane de tip *IIa1*, *IIa2* şi *IIc*; amfore cu margine dreaptă (Dumitraşcu 1972, pl. VII); vase de uz comun cu „manşetă" exterioară la margine (pl. 117/12, 14).

Tehnica, folosită la ornamentare, constă din împunsături succesive (pl. 117/1, 4, 6—10), incizii, impresiuni de diferite forme, inclusiv cu sfoara răsucită, „boabe de linte", aplicaţiuni de brîuri şi „potcoave" în relief.

Motivele ornamentale conţin triunghiuri haşurate, benzi, motive în şah, chenare sau motive unghiulare realizate din haşuri.

O poziţie cronologică finală, în cadrul fazei a III-a, o trădează puţinul material de la Clit-„Gureţul Negrilor" (Dumitraşcu 1972, 55—56, pl. IX) care are evidente analogii în aşezarea de la Ţebea (Harţuche 1969) plasată şi ea, tipologic, într-o perioadă post-Cîlnic, cînd influenţele Kostolac tîrzii şi Vučedol sînt puternic resimţite (Dumitraşcu 1972, 55—65).

VARIANTELE

Din capitolul mai sus încheiat a reieşit credem clar că începutul procesului de regionalizare are loc pe durata fazei a II-a şi că definitivarea variantelor propriu-zise se petrece în faza a III-a Coţofeni. Factorii care determină această regionalizare ţin de originea culturii noastre şi vor fi discutaţi la capitolul respectiv. Aici dorim să subliniem încă o dată că diferenţierile care se constată îndeosebi în faza a III-a nu afectează elementele esenţiale ale unităţii atît de mult încît să se poată vorbi de culturi deosebite, în loc de variante. În acest sens, graficul de la fig. 7 ni se pare deosebit de expresiv. Mai real ar fi poate, în acelaşi timp, să se folosească mai puţin termenul de „cultură" Coţofeni şi să se vorbească mai mult de „fenomenul" Coţofeni, de „procesul" de coţofenizare a unor comunităţi care, la origine, nu vor fi fost de fel înrudite.

D. Berciu (1961, 134) a stabilit trei variante ale culturii Coţofeni: din Oltenia, din Banat şi din Transilvania, dar studiul unei mari cantităţi de materiale ne permite astăzi să prezentăm un tablou ceva mai complex.

Există cu certitudine o variantă din sudul Olteniei (şi nu din Oltenia, în general), ale cărei limite nordice nu sînt încă precizate, dar cu descoperiri tipice în centrul provinciei. Caracterele acestei variante au fost prezentate în detaliu la capitolul privind faza a III-a Coţofeni din sudul Olteniei.

Avem apoi o variantă din sudul Banatului documentată, deocamdată, pînă în centrul provinciei.

Varianta din Transilvania, de asemenea cu caractere distincte, cuprinde zonele de podiş, muntoase, depresionare, fără estul şi sud-estul provinciei. Varianta nu se confundă sau suprapune în timp şi spaţiu cu noţiunea de *Furchenstichkeramik*.

În afara acestor trei mari variante (în sînul cărora se pot delimita microzone), deosebim alte trei variante de contact, care ar putea fi socotite eventual subvariante, aflate sub puternica influenţă (nu prin extindere!) din Transilvania: varianta din nordul Olteniei, din nord-estul Banatului, din nord-vestul României.

Varianta din nordul Olteniei este documentată în mai multe puncte din jurul oraşului Rîmnicu Vîlcea (Petre 1967 şi 1970; Berciu 1962) şi la Baia de Fier (Plopşor şi colaboratorii

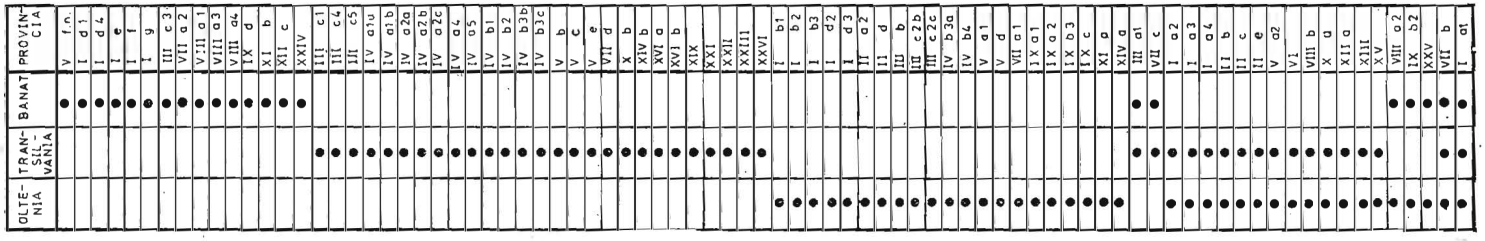

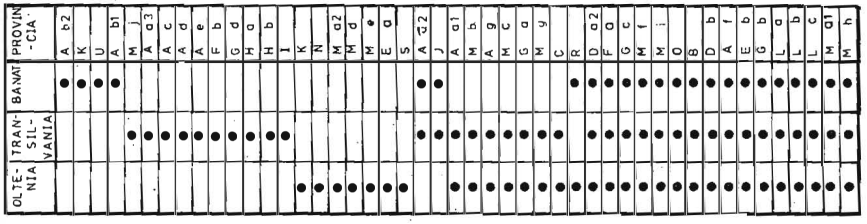

Fig. 7. — Principalele variante ale culturii Coţofeni din sudul Banatului, centrul Transilvaniei şi sudul Olteniei.

1953, 203; idem 1957, 17, fig. 5). Aceasta conservă mai ales forme „arhaice" cum le-am întîlnit la Braneţ în faza a II-a spre exemplu, dar motivele ornamentale suferă puternice influenţe din Transilvania, cu predilecţie pentru triunghi. Cronologic, în cadrul fazei a III-a Coţofeni, aşezările din nord-estul Olteniei se plasează la început (etapa Rîpa Roşie — Sebeş), în timp ce descoperirile de la Baia de Fier îşi au mai multe analogii în etapa Cîlnic sau chiar mai tîrziu.

Varianta din nord-estul Banatului este ilustrată, deocamdată, de descoperirile din Peştera Româneşti (pl. 105—108). Pe acest material, influenţele venite, pe de o parte dinspre Transilvania, iar pe de altă dinspre sud-vest, sînt evidente.

Formele păstrează tenta celor din Banat (ceştile şi cănile au marginea în general dreaptă, torţile nu exagerat de supraînălţate = pl. 105/2,13, 15—17; 107/1—3, 5—7, 10; forme de străchini evazate = pl. 105/8, 10; de amfore cu gît înalt şi marginea uşor evazată = pl. 106/2, 4, 16; vase de tip *XX* = pl. 108/1, 2), dar şi elemente specifice Transilvaniei (cum ar fi fragmente de vase ce imită vasele de metal = pl. 106/3). Motivele decorative înmănunchiază elemente specifice Banatului (pl. 105/10; 106/13—15; 107/4; 108/7, 10—12) cu elemente tipice din Transilvania (pl. 105/11—13).

Caracterul de variantă pentru evoluţia din nord-vestul României este determinat de baza badenoidă pe care s-au altoit influenţele.

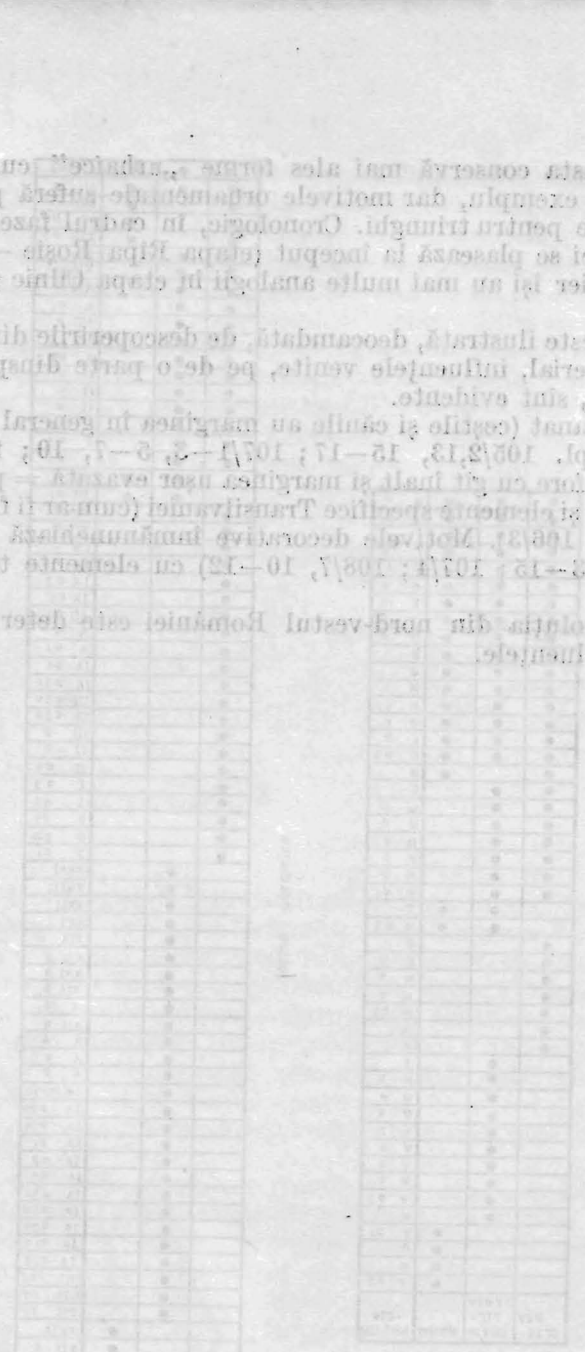

RELAŢIILE CULTURII COŢOFENI CU ALTE CULTURI CONTEMPORANE

Cum relaţiile de orice natură se pot stabili doar între fenomene sincrone, atenţia noastră va fi îndreptată mai ales asupra acelor elemente care dezvăluiesc contemporaneitatea culturii noastre cu alte manifestări culturale.

VECINII VESTICI
(fig. 8)

Sînt purtătorii culturilor Baden, Kostolac şi Vučedol. O asemenea vecinătate este dovedită de importuri reciproce sau mixturi în zone de contact nemijlocit şi de influenţe reciproce, care se observă pe distanţe mai mari, în sfera bunurilor culturale.

Asupra culturii Baden s-au făcut mai multe încercări de periodizare (vezi istoricul la Neustupný 1969, 319—320), care divide evoluţia culturii în cinci faze, A—E, , în faza A incluzînd grupul Boleráz, iar în faza E grupele Kostolac şi Bošaca [3].

Faza cea mai veche, Neustupný A — respectiv Boleráz — este documentată prin cîteva fragmente ceramice la Temeşeşti (Roman 1971, nota 110) şi prin descoperiri mai numeroase la Vršac (Roman 1971, 123 nota *; Medović 1974), în vestul Voivodinei (Karmanski 1970, I); în sud-estul Ungariei (Ecsedy 1974) şi în zona Porţilor de Fier la Dubova şi Gornea (Pavúková 1969, harta răspîndirilor culturilor Boleráz — Cernavoda III). Deci, o prezenţă mai activă a acestei faze este de aşteptat în cîmpia din vest.

Unele descoperiri, cum ar fi cele de la Sînnicolau Mare, se încadrează în faza B Neustupný, respectiv faza veche a culturii Baden clasic.

Alte descoperiri (Bodrogu Nou; Girişu de Criş, Dumitraşcu 1968) sînt de plasat undeva între fazele B şi C — Neustupný (deci într-o vreme *post* Fonyód = Banner 1956, pl. XI—

[3] Foarte recent, Viera Němejcová-Pavúková (1974, îndeosebi 349) realizează o mai fină periodizare a diferitelor materiale din Slovacia care se înscriu, tipologic şi cronologic, între etapa Boleráz — socotită Baden vechi — şi Badenul clasic tîrziu. Pentru V. Pavúková grupele Bošaca şi Kostolac nu fac parte din cultura Baden. Împărţind Badenul clasic în două mari perioade (vechi şi nou), V. Pavúková va subdivide Badenul clasic vechi într-o parte mai veche (cu două orizonturi succesive: Tekovský Hrádok şi Červený Hrádok) şi una mai nouă (orizontul Nevidzany). Dacă orizontul cel mai vechi (Tekovský Hrádok) este sincronizat cu faza B Neustupný (deci cu Fonyód), orizonturile următoare (Červený Hrádok şi Nevidzany) sînt situate între faza B şi fazele C, D ale lui Neustupný. În continuare, V. Pavúková va atrage atenţia asupra faptului că multe forme care caracterizează fazele C şi D Neustupný sînt în uz încă din orizontul Nevidzany, iar succesiunea descoperirilor atribuite celor două faze nu este foarte sigură (349—350). Cît priveşte fazele şi subfazele pe care ea însăşi le propune, face constatarea că au o durată scurtă de evoluţie (350). În acelaşi timp însă, acordă unora dintre elementele care sînt caracteristice propriilor sale subdiviziuni din Slovacia valori cronologice şi, pe această bază, periodizează şi alte descoperiri din Ungaria (339—346) sau Iugoslavia. Drept justificare pentru procedeul folosit, se invocă realitatea după care faza veche a Badenului clasic se suprapune peste o arie care aparţinuse anterior grupei Boleráz, afirmîndu-se că nici grupa Boleráz, nici faza veche a Badenului clasic n-ar arăta deosebiri locale (349), cu toate că, mai înainte (346), constatase particularităţi în ornamentica descoperirilor iugoslave. Folosind sistemul propus de Neustupný, noi avem în vedere uşurinţa de exprimare, faptul că descoperirile Baden din Cîmpia Tisei n-au făcut încă obiectul unei periodizări detaliate, credinţa că fenomenul Kostolac, cel puţin pentru unele regiuni, nu poate fi rupt de evoluţia culturii Baden.

XII — Neusiedl = Foltiny, Ohrenberger 1952, 20—32 şi *ante* Viss = Banner 1956, LXXX—LXXXI — Kopčany = Šiška 1966, fig. 8—11)[4].

Din faza C, etapa Viss — Uný (Banner 1956, pl. XV—XVIII), avem descoperiri tipice la Unimăt (Dumitraşcu 1969) şi Sîntandrei (Dumitraşcu, Tăutu 1968, materialul la Institutul pedagogic, Oradea).

Fazei Baden D1 (tip Ózd — Ossarn; Banner 1956, pl. LXIII—LXXVII) i se pot atribui descoperirile de la Valea lui Mihai (Roska 1928/1932, fig. 5/4,8—13; 6), de la Voivozi (nepublicate, Muzeul sătesc din Săcueni), Pişcolt (inedite, Muzeul din Carei).

Într-o etapă D1—2, eventual *post*, dar *ante* Neustupný E, se plasează descoperirile de la Sînpetru German (Dörner 1970, fig. 10/5), care trădează influenţe Kostolac[5]

Sincronizarea sus-menţionatelor descoperiri cu etapele evolutive ale culturii Coţofeni se poate face cu ajutorul elementelor de caracter Coţofeni existente în aceste puncte, prin referire la elementele comune celor două culturi şi, în sfîrşit, prin elementele de caracter badenoid aflate în aşezări Coţofeni.

Elemente sigure ale fazei Coţofeni III lipsesc complet din aşezările Baden la care ne-am referit şi care acoperă întreaga evoluţie a acestei culturi.

Dealtfel, un import de tip Sîmpetru-German (pl. 78/5) apare la Herculane în ultima etapă a fazei a II-a Coţofeni, iar nivelurile înrudite cu cele Baden E suprapun la Herculane faza a II-a Coţofeni. Pe linia stabilirii limitei tîrzii a aşezărilor Baden propriu-zise (fazele B — D Neustupný) menţionăm existenţa unor importuri Baden E sau de tip Coţofeni III — varianta din sudul Banatului — în aşezări Coţofeni III de la Românești (pl. 105/10; 107/4; 108/7, 10—12), Nandru (pl. 81/19, 24, 25), Verbicioara (Colectiv Verbicioara 1952, fig. 22/5), Ostrovu Corbului (pl. 104/3,8). Comparaţia mai veche pe care Horedt (1947/49,64) o caută pentru o toartă de la Boarta (*ibidem*, fig. 15; la noi pl. 86/1) nu se poate reţine decît ca o asemănare de ordin general şi nu ca import (nici maniera în care este lucrată, nici modul în care este ornamentată nu sînt badenoide).

Se adaugă faptul, nu lipsit de implicaţii cronologice, descoperirii unor locuiri de tip Coţofeni III (Oradea-Salca, de exemplu), în regiunea, unde sînt documentate aşezări Baden DI.

La Corpadea — într-o aşezare Coţofeni II — apare o margine de vas cu crestături adînci în maniera Baden C (Roska 1941, fig. 37/2). Un caracter badenoid trădează şi un văscior de la Locusteni dintr-o aşezare cu resturi de locuire Coţofeni I, Celei şi Cernavodă III. La Golmolova, pe Sava, un fragment ceramic Coţofeni I tîrziu — II (Nač 1960, pl. V/1) apare într-o aşezare complexă cu depuneri Baden tîrzii, Kostolac, Vučedol etc. (Tasić 1965, 177—227).

Dacă analizăm materialele de la Girişu de Criş observăm: frecvenţa castroanelor cu buză teşită spre interior, o caracteristică a fazei Coţofeni I; acoperirea întregii suprafeţe a vasului cu incizii de genul „triunghiurilor îngropate", o caracteristică, de asemenea, a fazei I; ondularea marginii vaselor, de asemenea, frecventă în faza Coţofeni I. Folosirea „boabelor de linte", aplicate sau organice, izolat sau pentru a puncta schimbarea unui ornament, aşa cum se întîlneşte în faza Coţofeni I, este o caracteristică a Badenului timpuriu (A şi B). Acelaşi lucru se poate afirma în cazul benzilor haşurate sau scrijelate prin incizii, mărginite de brîuri în relief pentru Coţofeni, pl. 54/6,10; 60/4, 11, comp., de exemplu, cu Banner 1956, pl. LXXXII/1, 7;

[4] Situaţia din vestul României confirmă deci punctul de vedere (Pavúková 1974) după care unele descoperiri nu pot fi atribuite uneia sau alteia din fazele lui Neustupný. În acelaşi timp, însă, materialele în discuţie, deşi evident Baden, prezintă atît de numeroase caractere locale încît nu pot fi ataşate cu certitudine, nici uneia sau alteia din manifestările culturale slovace sau ungare, scoase recent în evidenţă.

[5] Descoperirile de la Sînpetru German, reduse numeric, dar caracteristice (amintim îndeosebi fragmente ceramice ornamentate cu triunghiuri realizate din puncte), şi găsesc analogii în descoperiri din vestul Voivodinei (Karmanski 1970, II). Referindu-se la aceste materiale, Pavúková (1974, 348) atribuie o parte a lor fazei vechi a Badenului clasic, în timp ce altele, chiar dacă provin din complexe închise, sînt socotite Kostolac. Se întîmplă însă că anumite elemente, caracteristice în Slovacia doar pentru perioada veche a Badenului clasic, sînt caracteristice în regiunile noastre îndeosebi pentru o perioadă Coţofeni tîrzie, în parte post-Baden. Consemnăm că la Herculane, în nivelul *g* — reprezentînd faza Coţofeni IIb — a apărut un import de tip Sîmpetru German (la noi pl. 78/5) într-un mediu în care evoluţia în sens Kostolac este evidentă.

caracterizare la Neustupný 1969, 322) sau a materialelor descoperite la Brateiu şi Reci, care se pot paraleliza cu Baden B — Fonyód (Pavúková 1974, 348—349). Şi materialele descoperite la Bodo trădează evidente caractere Baden, mai ales în cazul străchinii de la pl. 63/17.

Relativ numeroase elemente Coţofeni ne oferă descoperirile de la Unimăt (Baden C): amorfele cu gît înalt şi gura evazată; benzile înguste haşurate prin incizii; motivele unghiulare haşurate sau incizate, urmînd sau nu un contur trasat; folosirea aplicaţiunilor de „boabe de linte" ca element despărţitor, uneori pe fond incrustat; motivele „în chenar". Analogiile cele mai apropiate pentru astfel de elemente le găsim printre descoperiri ale fazei a II-a Coţofeni (Nandru-Peştera Curată: pl. 68; 69/1—19; Giurtelecu Şimleului = material inedit, la Institutul pedagogic, Oradea).

Descoperiri ale fazei Baden D1 (cum sînt cele de la Voivozi şi Pişcolt), aflate într-o zonă mai îndepărtată de aşezările Coţofeni, nu ne permit comparaţii concludente. Apelăm aşa dar la constatarea de ordin mai general după care etapa Ózd (D1) este mai veche decît E (Kostolac) care, la rîndul ei, este contemporană cu faza a III-a Coţofeni. Chiar dacă constatările dintr-o zonă nu pot fi extinse pe suprafeţe mari fără riscuri, este greu de presupus ca aşezări de tip Baden D ar putea dăinui mai mult în ţinuturile din vestul României fără ca să reacţioneze într-un mod mai expresiv la influenţe de tip Kostolac, prezente pe Tisa (Banner-Kutzián 1960, 341—361, fig. 2; Pavúková 1968, fig. 42) şi Coţofeni III (aflate nu departe spre est).

În concluzie, putem spune că relaţiile Coţofeni — Baden se limitează la fazele Coţofeni I —II şi Baden B—D şi că ele pornesc de la baze asemănătoare, în parte chiar comune, ducînd, treptat, la regionalizare. Evoluţia în cadrul culturii Baden propriu-zise se dovedeşte mai dinamică. Schimburile de bunuri între cele două culturi, mai bine zis fenomene culturale, sînt evidente mai ales pe linia de contact, dar şi acolo cultura celor două comunităţi păstrează caractere distincte. Unele comparaţii pe care cineva ar fi tentat să le facă între cultura Coţofeni din sudul Olteniei (chiar din faza a III-a) şi cultura Baden, trăgînd din acestea concluzii de natură cronologică [6], ar fi greşite — după a noastră părere — deoarece aceste asemănări sînt explicate de fondul Cernavodă III — Boleráz, prezent deopotrivă şi în cîmpia Olteniei şi în cea Pannonică.

Contactelor Baden — Coţofeni ar putea să li se datoreze şi ritul incineraţiei documentat deocamdată în Coţofeni III (Dumitrescu 1960; Dumitraşcu 1972).

Dacă noţiunea de Kostolac poate desemna o cultură deosebită (Milojčić 1949/50; Pavúková 1968) sau doar o etapă tîrzie a culturii Baden (Garašanin 1958, 37—44; Bánner-Kutzián 1960; Neustupný 1969 etc.) nu are o importanţă aparte pentru problema raporturilor Kostolac — Coţofeni. La problema în discuţie noi facem remarca că într-un fel trebuiesc privite lucrurile pentru zona iniţială de formare a complexului Kostolac şi într-un alt mod pentru perioada şi zonele de expansiune ale acestuia [7]. Cu alte cuvinte, trebuie să avem în vedere şi posibilitatea unei mai îndelungate şi inegale evoluţii a ceea ce numim Kostolac sau Baden — Kostolac pentru a nu fi nevoiţi să comparăm cu Badenul propriu-zis ori întregul ansamblu de descoperiri Kostolac, ori orizonturi tîrzii Kostolac, ori — în fine — manifestări Kostolac din zonele de difuziune.

[6] După criterii „*rein typologisch*", V. Pavúková (1974, 348—349) atribuie descoperirile de la Bratei (la noi pl. 55/16—18; 56; 57/1,7) orizontului Tekovský-Hrádok-Fonyód; după aceleaşi principii însă un vas de la Basarabi (vezi, la noi, pl. 94/2) „*mit Berücksichtigung des übrigen Materials wahrscheinlich zeitlich nicht tiefer als den Horizont Nevidzany ansetzen können, falls er nicht noch jünger ist*" (= poate fi fixat în timp, avînd în vedere restul materialelor, probabil nu mai devreme de orizontul Nevidzany, nou, *ibidem* 349). Şi aşezarea de la Basarabi datează într-adevăr dintr-o perioadă post Baden.

[7] Din acest punct de vedere observaţiile stratigrafice de la Herculane şi analiza materialelor Baden din vestul României ne obligă să admitem un paralelism evolutiv între Kostolac timpuriu şi Baden tîrziu, cu alte cuvinte că „moda" Kostolac s-a răspîndit treptat, dintr-un centru primordial. Un punct de vedere opus susţine V. Pavúková (1968, 420) care afirmă „*die Kostolac — Gruppe überall jünger ist als die Badener Kultur, sowohl in ihrem Kerngebiet als auch in den peripheren Landschaftsteilen*" (= Grupa Kostolac este peste tot mai nouă decît cultura Baden, atît în ţinutul ei central, cît şi în regiunile periferice). în cazul că

În sensul celor susţinute de noi scrie Ivanović într-o lucrare primită după încheierea rîndurilor de faţă: Bogdan Brukner, Borislav Ivanović, Nikola Tasić, Prajstorija Vojvodine, Novi-Sad, 1974, p. 450).

Revenind la relaţia Coţofeni – Kostolac trebuie să subliniem că formarea variantei din sudul Banatului se datorează în bună măsură puternicilor influenţe Kostolac. Ca atare, evoluţia paralelă (mai sus indicîndu-se, pe baza importurilor, un sincronism clar şi cu aşezări Coţofeni III din Transilvania şi Oltenia), pentru o perioadă de timp, a celor două manifestări culturale este pe deplin asigurată. O primă problemă care cere răspuns: putem vorbi de o cultură Kostolac în sud-vestul României, aşa cum s-a preconizat (Boroneanţ 1966, 345—353) sau de o variantă a culturii Coţofeni, aşa cum presupunem? Precizăm: a) descoperirile de tip Kostolac nu sînt importuri, ci sînt lucrate pe loc; b) există specii care, prin forme şi motive ornamentale, sînt identice cu cele din alte locuri de descoperiri, din afara României, şi taxate

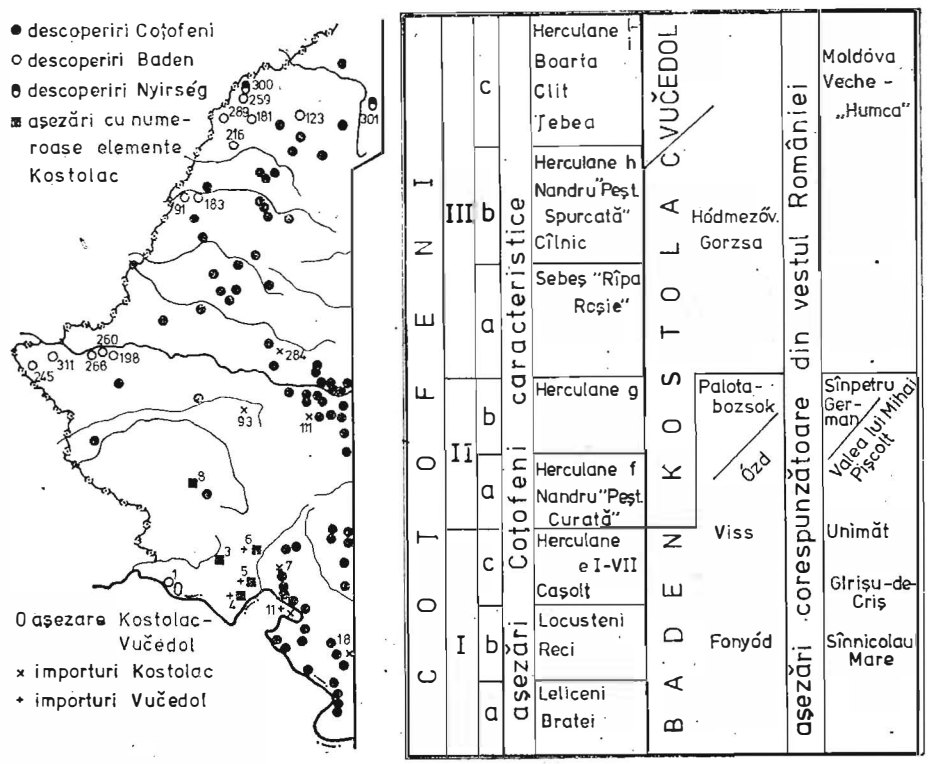

Fig. 8. — Vecinii vestici ai culturii Coţofeni.

drept Kostolac; c) elemente Kostolac se găsesc, în sudul Banatului, mereu împreună, deseori pe acelaşi obiect cu cele Coţofeni; acestea din urmă rămîn majoritare (dealtfel, metodologic vorbind, nu ni se pare potrivit a separa şi publica în reprize materialele găsite în acelaşi strat: Boroneanţ 1966 = cultura Kostolac; Ştefan Roman 1967, 473—475, cultura Coţofeni; Boroneanţ 1968, 355 şi fig. 1/8—12, 14, cultura Vučedol); d) observaţii stratigrafice fără dubii indică o evoluţie îndelungată, pe loc, de la forme simple la complexe, în cadrul cărora influenţele venite se altoiesc pe fondul existent care se menţine viguros şi, procentual, majoritar. Fenomenul Kostolac se pretează aşadar la o periodizare mai fină sub aspect cronologic şi la o varietate regională care va trebui studiată cu toată atenţia.

Toate aceste fapte ne arată că cel puţin o parte a aşezărilor taxate drept Kostolac (Boroneanţ 1966) nu pot fi rupte de evoluţia generală a culturii Coţofeni, ele ilustrînd o variantă de contact. Întră în această categorie Băile Herculane, Jupalnic, Cuina Turcului, Bocşa-Colţani. Moldova Veche poate, în schimb, să fie ataşată grupului Kostolac (săpături inedite

P. Roman), dar aşezarea datează dintr-o perioadă aşa de tîrzie, încît cultura materială este copleşită de

Alte puncte menţionate de Boroneanţ (1966, 349-Românești) drept Kostolac nu pot fi luate în seamă nici măcar pentru limitele variantei sud-bănăţene. În sfîrşit, menţionatul punct de la Ostrovu Banului (Boroneanţ 1966, 349) trebuie complet înlăturat din calcul deoarece cercetările ulterioare au arătat că respectivele materiale aparţin halstattului timpuriu (Morintz, Roman 1969b, 393—423).

Importanţa strînselor raporturi între Coţofeni şi Kostolac constă nu numai în faptul că pe linia de contact nemijlocit se creează o variantă regională, ci şi în aceea că poate fi explicată reactivarea unor procedee tehnice folosite pentru ornarea ceramicii incrustate transilvănene în faza a II-a şi, mai ales, a III-a (o idee asemănătoare la Nestor 1960, 100; Berciu 1971, 134) a culturii Coţofeni. Din analiza datelor documentare rezultă, de asemenea, o îndelungată convieţuire (începuturile sînt sesizate la Herculane chiar din faza a II-a) Coţofeni — Kostolac în zona Banatului (mai ales pe Dunăre) şi un contact de scurtă durată, cu înrîuriri abia sesizabile, în regiunile mai nordice ale Crişanei. Aceasta pare a dovedi că mişcarea Kostolac spre nord, de-a lungul Dunării, are loc într-o perioadă mai tîrzie a grupului Kostolac, cînd contactele cu Vučedol încep să fie active (Milojčić 1949 /1950; Banner, Kutzián 1960; Pavúková 1968; 429; fig. 22; 27/9; 28/7, 8;41).

Primele descoperiri Vučedol provin de la Ostrovu Corbului, din cercetările lui Al. Bărcăcilă, şi se află în depozitul Muzeului naţional de antichităţi. Am atras atenţia asupra lor lui Boroneanţ care le consemnează în scris (1968, 354). Alte fragmente, de la Ostrovu Şimian (Berciu 1939, fig. 52/6, 8, 10 = 65/1—3; 86/19,
pot fi de asemenea atribuite culturii Vučedol. Mai tîrziu
festări Vučedol la est de Porţile de Fier (1961, 131, 134), Dumitrescu şi Stratan (1962, 411—427) vor publica descoperiri tipice Vučedol de la Moldova Veche, iar Boroneanţ (1968, 352—355) va îmbogăţi numărul punctelor cu noi fapte documentare. Din nord-vestul ţării ni se semnalează descoperiri ale grupului Nyirség (Kacsó 1972; Bader 1974).

Resturile Vučedol din ţara noastră se pot înscrie în etapele 2 şi 3 stabilite de Dimitrijević (1956, 54, 55) şi au apărut în următoarele situaţii: a) La Moldova Veche, în trei niveluri succesive, împreună cu materiale Kostolac tîrzii şi marfă de uz comun aidoma celei Coţofeni
b) la Cuina Turcului (Boroneanţ 1968, 355 şi nota 9) la partea superioară a stratului Coţofeni-Kostolac; c) la Jupalnic, împreună cu resturi Kostolac-Coţofeni; d) la Herculane, în ultimele depuneri Coţofeni-Kostolac; e) la Ostrovu Corbului—km 911, în depuneri Coţofeni tîrzii, unde apar şi importuri Kostolac. Sub influenţa Vučedol este vizibilă tendinţa, dovedită în unele aşezări (Ostrovu Corbului; Herculane; Ţebea = Harţuche 1969, fig. 4/19; 5/8; Clit = Dumitraşcu 1972, pl. IX/6, 11), de a pregăti pentru ornamentare un spaţiu larg ce va fi acoperit cu o pastă albă. Motivele spiraliforme izolate (pl. 43/5, 6) din aşezările Coţofeni tîrzii ar putea
prezente dealtfel, uneori împreună cu motive spiraliforme, şi în aşezări Coţofeni (pl. 43/8—10). Cupa cu picior de la Pianu de Jos (pl. 88/1) nu pare nici ea străină de influenţe vučedoliene. Din datele prezentate rezultă un sincronism evolutiv între etape finale Coţofeni şi etape relativ tîrzii ale culturii Vučedol. O pătrundere etnică Vučedol, de-a lungul Dunării, pînă în zona de la răsărit de Porţile de Fier, nu este însă susţinută de faptele documentare actuale.

VECINII SUDICI

Avînd în vedere numeroasele el
culturii Coţofeni dificultatea precizării vecinilor săi meridionali pare surprinzătoare. Din aceasta rezultă, pe de o parte, originalitatea culturii Coţofeni dar şi serioasele goluri pe care cercetarea aheologică le are de umplut în vestul şi mai ales nord-vestul Bulgariei.

O discuţie sumară (în detaliu, vezi Berciu 1961, 93—108 şi Roman 1971, 123—128) asupra descoperirilor de la Bubanj (Slavetič 1940; Garašanin 1958, 53—66; idem 1958 a, 223—224) şi Hissar (Todorović 1963, 25—29) ne permite următoarele constatări: a) la Bubanj există o locuire îndelungată de tip Sălcuţa clasică; b) la Hissar, stratul inferior aparţine unei locuiri foarte bogate şi expresive de caracter Sălcuţa IV (după detaliile primite la Priština de la Glisič, această locuire se înscrie în nivelurile VIII—XVII; vezi şi Todorović 1963, 25—26); c) etapa Sălcuţa IV n-a fost evidenţiată la Bubanj unde — avînd în vedere expresivitatea cu care apare la Hissar, în aşezările din România (Roman 1971, 31—169) şi în alte aşezări din Jugoslavia (Brukner 1970, 1—14) — trebuie să fi fost fie de scurtă durată (unele fragmente socotite de Garašanin — 1958 a, pl. 8/3—6 — drept Kostolac putînd aparţine manifestărilor de caracter Sălcuţa IV), fie absentă. Deci, o întrerupere în locuire care schimbă substanţial natura lucrurilor (Lichardus-Vlàdar 1964, 144—145 postulînd existenţa unei perioade Bubanj Ix); d) la Hissar apar, în nivelul VII (constatare făcută la Priština pe material pus la dispoziţie de I. Glisič), materiale înrudite cu cele de tip Coţofeni II, iar în nivelurile VI—I materiale tipice Kostolac. Deci, o succesiune normală; e) la Bubanj, materiale de tip Baden-Kostolac se află, după Garašanin (1958, 57, 58, pl. 6/2, 3; idem 1958 a, 226—227, pl. 5/2—6), în stratul Bubanj Ib, alături de resturi Sălcuţa, aidoma celor din depunerile Bubanj Ia. Evident, este vorba de un amestec de materiale, căci între stratul Sălcuţa clasic, reprezentat la Bubanj prin documente aşa de expresive, şi locuirea Kostolac, se interpun locuiri îndelungate Sălcuţa IV, Cernavodă III, Celei şi Coţofeni timpuriu; f) din analogiile pe care Garašanin (1958, 62, nota 344; idem 1958 a, 243, nota 70) le caută pentru caracterizarea materialelor găsite în Bubanj Hum II („*weisen die Gefässe in Form und Verzierung z.T. mit jenen der Bubanj-Hum II-Stufe eine gewisse Gleichartigkeit auf*" = Garašanin 1958, 62) rezultă clar că este vorba de o perioadă Coţofeni III tîrzie, de vreme Kostolac — Vučedol, astfel încît succesiunea care ni se oferă: Kostolac în Bubanj I b, Coţofeni tîrziu în Bubanj II nu contrazice observaţiile stratigrafice din România, ci le confirmă; g) la Hissar s-a afirmat (Todorović 1963, 26 şi pl. VI) existenţa unor resturi ale bronzului timpuriu macedonean, alături de resturi Baden-Kostolac. Vl. Milojčić (1967, 14, 24) şi I. Glisič (discuţii orale) atribuie însă aceste resturi epocii fierului (de exemplu, Todorović 1963, pl. V/3—7); h) etapa Bubanj III conţine resturi pentru care se caută similitudini în Glina III (Garašanin 1958, 65), deci şi această constatare confirmă observaţiile stratigrafice din România.

În aceste părţi ale Peninsulei Balcanice rezultă, aşadar, o evoluţie culturală înrudită cu aceea de la nordul Dunării. Nu atît de convinşi sîntem însă că putem opera cu analogiile pe care ni le propune Garašanin (1958, 63—64, nota 345) pentru faza Bubanj II faţă de bronzul mijlociu macedonean, Junacite, Tei etc., cîtă vreme el însuşi este obligat să accepte legături între Bubanj — Hum III şi Glina III (*ibidem*, 64, 65). Asemenea încertitudini sînt, după părerea noastră, rezultate din faptul că săpătura de control de la Bubanj nu a permis o stratigrafiere fină a descoperirilor care reprezintă acolo locuiri sporadice. Cazul etapei Sălcuţa IV — Hissar (stratul inferior), absentă sau slab reprezentată la Bubanj, care nu a putut fi delimitată stratigrafic, ni se pare cel mai elocvent în creditarea atîtor îndoieli.

În capitolul privind răspîndirea culturii Coţofeni afirmam că Dunărea sectorului oltean a fost un fluviu interior acesteia, descoperirile din nord-vestul Bulgariei sau cele din nord-estul Serbiei dovedind-o. Mai departe însă, între Dunăre şi valea Mariţei, unde se află obiectivele care pot fi socotite contemporane culturii Coţofeni, există încă numeroase lacune în cunoaştere. Legături foarte strînse între regiunea dintre Balcani şi Dunăre şi aceea de la sud de Balcani sînt reflectate cu prisosinţă de descoperiri de genul celor de la Celei (Bujor 1967; Comşa 1967; Morintz, Roman 1968, 98—106) sau Zimnicea (Alexandrescu 1974), descoperiri care pot fi socotite corespondentul nord-balcanic al evoluţiei culturale sud-balcanice. Deci manifestări derivate din Celei sau asemenea celor de la Zimnicea pot reprezenta, pentru un timp, pe vecinii sud-estici ai culturii Coţofeni.

VECINII ESTICI

Ar putea fi, prezumtiv, purtătorii culturii Glina III din etapele anterioare extinderii lor spre vest (Berciu 1961, 134) ca şi creatorii aspectelor derivate din Cernavodă II (precum Smeeni = Simache, Teodorescu 1962, fig. 3 ; 273—282 ; Coşereni = Nestor, Zaharia 1968, 41, fig. 6/1—3, 6—9 ; Căţelu Nou = Leahu 1965 ; Valea Mare — Ilfov, săpături inedite, Barbu Ionescu). În acest sens ar putea grăi vasul în formă de *Trichterbecher* descoperit la Basarabi-Calafat (pl. 90/13), ca şi formele de *Trichterrandschüsseln* (pl. 68/32 ; 71/11, 16) prezente atît în aşezări Coţofeni, cît şi în cele de caracter Cernavodă II (Berciu, Morintz, Roman 1973, pl. 8, 14) sau Glina III (Nestor 1973, pl. 8/1). Materiale tipice şi pentru Cernavodă II s-au descoperit la Dabîca (săpături inedite M. Rusu, Gh. Lazarovici), dar — din păcate — nu a putut fi precizat raportul lor cu locuirile Coţofeni I—III existente pe acelaşi loc. Relaţia pare să se refere însă la etapa Coţofeni I dacă avem în vedere situaţii similare de la Locusteni. În general, legăturile culturale dintre Glina şi Coţofeni sînt slabe, abia sesizabile şi aceasta ne face să ne gîndim fie la un fenomen de respingere reciprocă, fie la existenţa unor decalaje cronologice sau a unor culturi tampon încă necunoscute. Nu trebuie însă scăpat din vedere nici faptul că etapele timpurii Glina III sînt aproape total necunoscute.

Creditarea unui paralelism Coţofeni III — Schneckenberg B (Horedt (1947/49, fig. 14/6 ; idem 1968, 113—114) ar putea fi susţinută şi de apariţia unor *Krummesser* în aşezări Coţofeni III (la Şincai = Roska 1952, fig. 213/5 ; Ţebea = Harţuche 1969, fig. 6/10, 12 ; la noi pl. 9/16, 17) ; de prezenţa, repetată, în faza a III-a Coţofeni a vaselor cu marginea marcată la exterior sub formă de manşetă (Harţuche 1969, fig. 1/4 ; 4/2, 3, 6, 10).

Ansamblul descoperirilor ne arată însă că evoluţia culturii Coţofeni din Transilvania trebuie să fi precedat Schneckenberg B. Faptul rezultă şi din situaţia generală a evoluţiei : a) sincronismul asigurat între fazele culturii Coţofeni din Oltenia şi Transilvania ; b) evoluţia paralelă a culturilor Glina III — Schneckenberg, inclusiv în faza B, care şi stratigrafic se suprapun peste aşezări Coţofeni dintre cele mai tîrzii, datate cu importuri Vučedol (la Ostrovu Corbului, de exemplu). Cultura Coţofeni se dezvoltă aşadar, un timp înainte de Schneckenberg— în paralel desigur cu aspecte derivate din Cernavoda II — apoi, în acelaşi timp cu grupele Zăbala (Zaharia 1970 ; Szekély 1970, 202—203, fig. 3/2,7) şi Schneckenberg A. Dacă cultura Jigodin — recent descoperită (Roman, Iános, Horvath 1973) — va fi avut şi orizonturi mai vechi care puteau să mărginească la est aria Coţofeni în etapele II—III, numai cercetările viitoare o vor putea clarifica.

CRONOLOGIA RELATIVĂ ŞI ABSOLUTĂ

MAI vechile observaţii stratigrafice (Berciu 1939, 83) au fixat limitele culturii Coţofeni din Oltenia între Sălcuţa şi Glina III. Acelaşi (1961, 131) va preciza că este vorba de o succesiune parţial Sălcuţa III — Coţofeni, parţial Sălcuţa IV — Coţofeni şi de alta, Coţofeni tîrziu — Glina tîrzie (Berciu 1961, 134). Cu timpul, cercetările arheologice au dus la noi descoperiri faţă de care cultura noastră trebuie raportată. Amintim trei tipuri de documente :

a) descoperiri de tip Cernavodă III (Galbenu 1970, 45—54 ; Morintz, Roman 1969 c, nota 9) ; b) descoperiri de tip Celei (Bujor 1967 ; Comşa 1967 ; Morintz, Roman 1968, 98—106 ; Tătuea, Nica 1974)şi c) descoperiri de tip Milostea (Popescu, Vulpe 1966).

La Şimnic (Galbenu 1970, 45, 52, fig. 4 şi alte materiale văzute de noi ce pot fi încadrate în Coţofeni II) resturile Coţofeni apar în solul vegetal arabil, suprapunînd deci stratul de cultură Cernavodă III. La Locusteni, resturile Cernavodă III, Celei şi Coţofeni I apar pe acelaşi loc, în complexe separate, deci contemporaneitatea se exclude. Tipologic, grupul Celei formează o unitate pre-Coţofeni. Ar rezulta o succesiune Sălcuţa, Cernavodă III — Celei (sincronismul, în spaţii diferite, a acestor ultime două grupe fiind probabil), Coţofeni timpuriu. La Herculane (Roman 1971, 51, fig. 10), un nivel Coţofeni I c suprapune depuneri Sălcuţa IV c ; există deci un spaţiu (Sălcuţa IVb, IVc, neîntîlnite încă în centrul Olteniei), care ar putea să fie ocupat de grupele Cernavodă III şi Celei, cît şi de locuiri sălcuţene tîrzii, nedescoperite încă (evident în spaţii din care Cernavoda III lipseşte). În acelaşi timp, Herculane ne oferă un hiatus stratigrafic între Sălcuţa IVc şi Coţofeni Ic, care în Oltenia este ocupat de Coţofeni Ia-b de tip Locusteni.

Descoperirile de la Milostea mai sus amintite îşi găsesc corespondenţe spre sfîrşitul culturii Coţofeni şi nu este exclus ca acest grup să reprezinte o pană între Coţofeni III şi Glina III. Glina III suprapune direct aşezări de tip Coţofeni II (la Braneţ, cercetări inedite Roman şi Ulanici ; Căzăneşti, Petre 1967, 650 ; idem 1970, 486) sau Coţofeni III (Baia de Fier, Plopşor şi colaboratori 1957, 17 şi fig. 5—6 ; Ostrovu Corbului — km 911). La Ostrovu Corbului, Glina III urmează unor depuneri datate cu importuri Vučedol mijlocii.

Raportul între cultura Coţofeni şi unele morminte tumulare cu ocru (vezi mai sus, p. 31) nu este nici el clarificat. Unele dintre aceste morminte pot aparţine culturii Glina III sau unui grup înrudit (cum este cazul cu Verbiţa, cercetări D. Berciu), altele pot aparţine grupului Milostea. Nu este însă de fel exclusă posibilitatea definirii, în viitor, a unor noi grupe culturale.

Mai puţin numeroase încă, descoperirile din stînga Oltului nu ne permit aprecieri diferite de acelea din dreapta Oltului. De la viitoare descoperiri munteneşti aşteptăm însă deslusiri importante privind relaţia dintre Coţofeni şi vecinii săi sud-estici.

Pentru Banat, coloana stratigrafică de la Herculane (fig. 6) este cea mai edificatoare. Un strat aparţinînd diferitelor etape ale fazelor Coţofeni I — III (cu precizarea : primul poate fi socotit Coţofeni I c, ultimul, Coţofeni III c) suprapune depuneri eneolitice de tip „Sălcuţa IV b-c" şi este suprapus de un nivel aparţinînd culturii Verbicioara deja cristalizată. Şi la bază şi la partea superioară presupunem existenţa unor hiatusuri stratigrafice care separă stratul Coţofeni atît de eneolitic, cît şi de epoca bronzului. O etapă de tip Cernavodă III (documentată, slab deocamdată, la Gornea, Cuina Turcului, Vršac, Temeşeşti, Kétegyháza = Ecsedy 1974), ca şi una de tip Glina III (nuanţa Verbiţa—Bela Crkva = Garašanin 1960, 119—120 ;

idem 1958, 90—95) trebuie să-şi găsească loc în spaţiul celor două goluri documentare pe care sîntem obligaţi să le enunţăm.

Din Transilvania, putem folosi următoarele observaţii stratigrafice, pentru încadrarea cronologică a culturii noastre : a) în peştera Binder a surprins colegul Vlassa succesiunea Petreşti — orizont cu torţi pastilate — Coţofeni I (amănunte, la Roman 1971, 97—101); b) la Tărtăria (Vlassa 1963, 488, 494), succesiunea Petreşti — Coţofeni I; c) la Răhău, Petreşti — Coţofeni I (Horedt şi colectiv 1967, 16—17); d) la Feldioara (Comşa 1970, 3), Ariuşd — Coţofeni I — Schneckenberg; e) la Leliceni, Coţofeni Ib suprapus de Jigodin — orizont Schneckenberg B; f) la Pianu de Jos, Petreşti — orizont cu torţi pastilate — Coţofeni III (Paul 1969, 36, 72—81); g) la Petreşti, Petreşti cu resturi Polgár — orizont cu torţi pastilate — Coţofeni III (Berciu D., Berciu I. 1943/45, 73, fig. 44; 48; 49/2; 51; 52; în zonă existînd şi aşezare Coţofeni I); h) la Cetea, Coţofeni suprapus de Wietenberg (Berciu D., Berciu I. 1943/45, 73); i) la Românești, Tiszapolgár — orizont cu torţi pastilate — Coţofeni III (Roman 1971, 83).

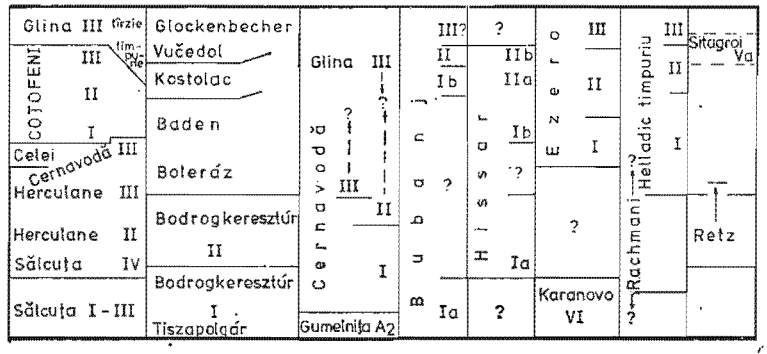

Fig. 9. — Poziţia cronologică a culturii Coţofeni.

În mare, aşadar, rezultă o încadrare a culturii Coţofeni între orizontul Petreşti — Ariuşd pe de o parte (socotit de unii atît de strîns legat încît a fost posibilă crearea fazei Petreşti-Coţofeni = Vlassa 1962, 25; idem 1963, 488, 494, fig. 11 sus, sau a fost admisă dezvoltarea paralelă Coţofeni timpuriu cu Ariuşd final = Horedt 1968, 113; cu nuanţă de succesiune nemijlocită şi preluare de bunuri culturale = Zaharia 1970, 63—64) şi Schneckenberg — Wietenberg, pe de alta.

În acest cadru conceptual a fost posibilă şi relatarea descoperirii unui vas Coţofeni *IIIb* într-un mormînt Bodrogkeresztúr (Vlassa 1964, 357—358 şi fig. 2/1—2, 3/3—5).

Cînd am tratat problema aşa-numitelor torţi aplicate (orizont Herculane — Cheile Turzii) din Transilvania (Roman 1971, 94—114) am atras atenţia, în chip repetat, asupra unor realităţi culturale care cer o încadrare corespunzătoare în schema cronologică a acesteia. Acestor realităţi (complexe de tip Tiszapolgár tîrzii şi Bodrogkeresztúr în centrul şi estul Transilvaniei, grupul Decea Mureşului, orizontul cu torţi pastilate, elemente de tip Cucuteni C, grupul Zăbala) li s-au adăugat, între timp, altele recent descoperite (cultura Jigodin = Roman, János, Horvath 1973; mormintele săpate recent de Vlassa la Livezile).

Deci mai vechiul spaţiu, delimitat de Ariuşd — Petreşti la bază şi Schneckenberg — Wietenberg la partea superioară, rămîne un cadru de cronologie relativă grosieră (ca şi la sud de Carpaţi : Sălcuţa pe de o parte, Glina III pe de alta).

Noi am discutat în detaliu (Roman 1971, 100—114) motivele care ne obligă să acceptăm următoarea succesiune cronologică : a) orizont Tiszapolgár — Petreşti — Ariuşd; b) orizont Tiszapolgár tîrziu — Decea Mureşului; c) orizont Bodrogkeresztúr; d) orizont torţi pastilate (Herculane — Cheile Turzii), ultimul parţial sincron cu Cucuteni A—B şi B; e) orizont înrudit cu Cernavodă III şi Celei (în fapt Coţofeni Ia); f) Coţofeni, şi n u mai socotim necesar să ne repetăm aici.

Între timp, au intervenit noi fapte care ne arată că schema nu este încă completă şi că ne putem aştepta oricînd la noi surprize. Mai întîi, trebuie să menţionăm o descoperire făcută în timpul redactării acestei lucrări (toamna anului 1974) şi a cărei relatare o datorăm foarte amabilei comunicări a colegului N. Vlassa. La Livezile (fost Vladháza, Cacova), Vlassa a săpat încă patru „tumuli" din grupa cercetată mai de mult de Herepey (Banner 1927, 75). Nu este vorba de tumuli propriu-zişi, ci de construcţii de piatră, sub care au fost găsite schelete în poziţie chircită avînd, în trei cazuri, inventar pe care N. Vlassa, ca o primă impresie, este inclinat să-l considere caracteristic pentru grupa Jordansmühl şi Brjevsk-Kujavski. Un al patrulea „tumul" conţinea o înmormîntare dublă de înhumaţi chirciţi, iar ca inventar o amforă cu gît scund şi două torţi. La bază, un „pat" de cioburi. N. Vlassa este tentat să plaseze acest grup la începutul Coţofenilor şi puţin anterior „cînd se manifestau încă Bodrogkeresztúr şi elementele Usatovo (!?) de gen Decea Mureşului, în Transilvania". Oricum ar sta lucrurile (noi am privit dealtfel şi înaintea înregistrării acestor relatări cu multă circumspecţie legarea mormintelor de la Livezile de cultura Coţofeni, vezi, mai sus. p. 31), rezultă clar existenţa unui fenomen care, în afară de încadrarea cronologică, are implicaţii ce trebuiesc definite şi urmărite cu toată atenţia.

Un al doilea grup de descoperiri care, de această dată, reprezintă un fenomen ce poate explica sfîrşitul culturii Coţofeni, se referă la cele înglobate de noi sub denumirea de „cultura Jigodin" (Roman, János, Horvath 1973). Am subliniat, în scurtul raport publicat, că ne aflăm, într-o perioadă Schneckenberg B, în faţa unei manifestări culturale a cărei origine nu-şi găseşte explicaţii locale. Analogiile, care ne îndreaptă spre Europa Centrală, sînt, de asemenea, demne de luat în seamă. Problema care se pune : reprezintă oare manifestările Jigodin, un orizont cronologic şi cultural care se interpune între Coţofeni III şi Wietenberg?

Cîteva cuvinte despre descoperirea de la Valea Rea. Vlassa (1964, 357, 358, fig. 2/1—2; 3/3 — 5), analizînd registrul inventar al muzeului clujan, ajunge la concluzia că se află în faţa inventarului unui mormînt provenit de la Valea Rea (com. Romos, jud. Hunedoara), mormînt pe care îl atribuie culturii Bodrogkeresztúr. Deci, vas Coţofeni III b (în clasificarea noastră) alături de vase Bodrogkeresztúr. Pe baza altor constatări, care fac imposibil un asemenea sincronism, s-ar putea pur şi simplu afirma că nu avem de-a face cu o descoperire unitară. Analiza vaselor „Bodrogkeresztúr" ne arată că ele *nu pot* aparţine culturii Bodrogkeresztúr (Vlassa însuşi, *op. cit.*, 357—358 nu găseşte astfel de analogii), ci unei perioade mai tîrzii. Pentru Vlassa fig. 2/1 s-ar putea invoca analogii în bronzul timpuriu sud-balcanic sau macedonean. Vasul de la fig. 3/5 este o cană cu „cioc" de scurgere căreia, de asemenea, alte similitudini îi trebuiesc căutate. Nici vasele de la fig. 3/3 şi 3/4 nu pot fi invocate pentru o apartenenţă la Bodrogkeresztúr. Vasele în discuţie ar putea fi citate în viitor pentru definirea unei culturi a bronzului incipient. În concluzie, noi ne menţinem punctul de vedre după care cultura Coţofeni nu suprapune nemijlocit, ci la distanţă culturile Ariuşd şi Petreşti şi nu este urmată nemijlocit de Wietenberg.

Relaţia cronologică a culturii Coţofeni cu Europa Centrală este bine precizată prin intermediul culturilor de contact : Baden, Kostolac-Bošaca, Vučedol. Cultura Coţofeni se plasează după orizontul Boleráz — Cernavodă III care, prin descoperirile recente, a putut fi delimitat, de la Dunărea de Jos (Morintz, Roman 1968) pînă în Europa Centrală (Torma 1969; Ecsedy 1974; Pavúková 1964; idem 1969; Ruttkay 1969) şi Polonia de sud (Kozlowsky 1969, 167—185). Orizontul Boleráz-Cernavodă III — care la partea inferioară se atinge de grupele cu *Furchenstichkeramik* de tip vechi (Retz = Seewald 1940; Bajč = Točik 1961; Balaton = Kalicz 1969, 131—165; Lasinja = Dimitrjević 1961, 81—85; Hunyadi halom = Kutzián 1967; Herculane-Cheile Turzii = Roman 1971, 122—123), interferîndu-se în unele zone şi cu grupele de caracter Trichterbecher (Pleslová 1971, 7—39 şi mai ales 27—29) —întrerupe, pe de o parte, firul evolutiv tradiţional al culturilor danubiene, iar pe de alta, produce acea largă uniformizare culturală (prin atenuarea şi lichidarea regionalismelor) ce constituie o bază fără de care badenizarea unor regiuni aşa de întinse n-ar fi fost posibilă. În fapt, multe elemente ale procesului de badenizare sînt luate chiar din grupele anterioare locale, sînt trecute prin filtrul sever al etapei Boleráz—Cernavodă III şi capătă o răspîndire generală după ce, anterior,

avuseseră doar o împrăştiere locală. Diferenţele cronologice sînt însă apreciabile între etapa cînd un element de cultură era component al unei manifestări regionale şi etapa cînd acelaşi element devine factor component într-o unitate foarte largă (Točik 1961 ne-a oferit un exemplu strălucit cînd a pus faţă în faţă ceramica Furchenstich din orizontul Retz cu cea transilvăneană din Coţofeni tîrziu).

Orizontul următor, definitoriu pentru relaţiile culturii Coţofeni, începînd încă de la sfîrşitul fazei a II-a şi în deosebi în a III-a, cu părţile vestice ale Peninsulei Balcanice şi Europa Centrală, este cel Kostolac-Bošaca (Milojčić 1949/50; Benac 1962; Banner, Kutzián 1960; idem 1961; Pavúková 1968; Pavelčik 1964). Evoluţia acestuia este mai îndelungată în regiunile de la sud de Sava şi pe valea Moravei, iar înaintarea spre nord se face, după părerea noastră, sub presiunea Vučedol. Că este aşa ne-o dovedeşte succesiunea stratigrafică de la Herculane şi faptul că în Slovacia de sud grupul Kostolac ajunge însoţit deja de elemente Vučedol (Iža spre exemplu, Pavúková 1968); astfel de descoperiri avîndu-şi corespondenţe în aşezări Kostolac din sud (Moldova Veche; Gomolova = Tasič 1965), unde componenţa Vučedol este puternică. De aceea nouă ni se par nefondate nici punctele de vedere care susţin numai existenţa unei culturi Kostolac independente (Milojčić 1949/50; Pavúková 1968, mai ales 420; Pivnica—Benac 1962—nu se poate confunda cu noţiunea Kostolac), nici acelea care neagă o astfel de posibilitate pe motivul că elementele Kostolac apar împreună cu cele Baden (Banner, Kutzián 1960; idem 1961, 27, 31; Neustupný 1969, 326—328). În fapt, în aria sudică a grupului Kostolac—Bošaca, acolo unde contactele cu Baden au fost îndelungate şi s-a produs un fenomen de încrucişare (noi credem că între elemente de caracter Pivnica şi Baden) din care a rezultat etapa Kostolac, nu putem să nu admitem noţiunile de Baden — Kostolac, Coţofeni — Kostolac. În aceste regiuni s-a produs aşadar un proces de regionalizare cu caractere tot mai accentuat diferite de regiunile care, un timp, au rămas Baden „curate" (în acest sens va fi văzut totuşi şi Milojčić lucrurile cînd paralelizează Kostolac cu Baden mijlociu şi tîrziu). Evident, puşi în faţa situaţiei de a compara resturi Kostolac ajunse în Slovacia sau chiar Ungaria cu cele Baden, aflate pe acelaşi loc, diferenţa ni se pare atît de mare încît sîntem tentaţi să vorbim de culturi deosebite (Pavúková 1968) şi, într-un fel, aşa şi este pentru acele regiuni. Cît priveşte grupul Bošaca, baza Baden şi puternica înrîurire Kostolac sînt aşa de evidente celui care studiază direct materialul, încît ni se pare foarte îndreptăţit punctul de vedere care face din această etapă o fază Baden E (mai nou Neustupný 1969, 326—329).

Din analiza relaţiilor următoare, Coţofeni — Vučedol, pentru noi este important să ştim pînă cînd anume se continuă fenomenul Vučedol, deoarece cultura Coţofeni îşi încheie evoluţia în aceste limite. Se ştie că Vučedol precede în Europa Centrală atît Glockenbecher, cît şi ceramica şnurată propriu-zisă (Neustupný 1966, 95—96; Kalicz 1967, 18—19; Pleslová 1971,12). Chiar dacă aceste fenomene sînt parţial sincrone în spaţii diferite, o asemenea succesiune în centrul Europei nu lasă posibilitatea unor contacte directe între Coţofeni, *Glockenbecher* şi *Schnurkeramik*. Se vorbeşte deseori de o pătrundere a unor grupe estice care să preceadă Vučedol în Cîmpia Pannonică (spre exemplu Kalicz 1967, 18—19), prin aceasta explicîndu-se motivele şnurate de pe ceramica Vučedol. Am argumentat de ce nu vedem posibilă o asemenea intrusiune peste ţinuturile româneşti (Morintz, Roman 1969a, 263—264; Roman 1974, 170—171) şi credem că într-o asemenea discuţie s-a neglijat posibilitatea contactelor cu puternicul centru al ceramicii ornamentate cu şnurul de la sudul Dunării (acesta conţinînd din abundenţă atît străchini decorate în interior, cît şi Kreuzfussschalen, vezi de exemplu Georgiev, Merpert 1965, fig. 11, 12, 26). Avînd în vedere contactele pe care cultura Vučedol le are în centrul Europei (Novotny 1955, 56—59; Neustupný 1966, 86, 94—96; Pleslová 1971, 12, 31—33), sincrone fazei Coţofeni III îi vor fi fost culturile Jevišovice B, Rivnač, Cham, Zlota etc.

Cineva ar putea invoca micul depozit cu Weidenblattform de la Moldova Veche (pl. 8/19a-d) pentru analogii cu grupa Nitra (Točik 1963) sau cultura Koštiani (Pástor 1969), dar însuşi faptul că depozitul aparţine unui mormînt Vučedol mijlociu, atribuie descoperirii de la Moldova Veche poziţia de prototip, de cea mai veche apariţie din seria acestor podoabe.

O comparaţie între paharul de la Petroşani (Schroller 1933, pl. 27/6) şi unele fragmente ceramice de la Clit (Dumitraşcu 1972, pl. IX/11) sau Ţebea (Harţuche 1969, fig. 4/19) cu ornamentele de pe paharele Glockenbecher (Schreiber 1973; Stocký 1929, fig. 67, pl. CVIII—CXVIII) ar putea tenta; amănuntele sînt însă esenţial deosebite, ornamentarea în zone suprapuse nu este suficientă, cînd tehnica este substanţial diferită.

Analogiile şi sincronismele invocate ne arată clar originalitatea culturii Coţofeni (privită în evoluţie) faţă în faţă cu culturile Europei Centrale. Au existat relaţii reciproce ce puteau vehicula bunuri comune Europei Centrale şi ţinuturilor noastre, dar şi bariere evidente care nu permit, de exemplu, să legăm motivistica ornamentală a fazei a III-a Coţofeni din Transilvania de aceea din Europa Centrală cînd, între cele două ţinuturi, se interpun culturi (Kostolac, Bošaca, Vučedol) cu maniere de ornamentare substanţial diferite.

Sincronizarea culturii Coţofeni cu regiunile sudice nu este prea uşor de realizat. La Bubanj, evoluţia culturii Coţofeni se încheie înainte de orizontul Bubanj-Hum III, ce are analogii în Armenochóri (Heurtley 1939, 192—198). Mai recent, Hanschmann (1970, 269—271) datează Armenochóri la sfîrşitul bronzului timpuriu macedonian şi chiar după. Rezultă deci o dată mai veche pentru Coţofeni. O datare paralelă cu bronzul timpuriu macedonean I—II (eventual şi III de început) ar putea fi sugerată de analogiile dintre ceramica cu slip roşu lustruit din faza a III-a Coţofeni, pe de o parte, şi Rachmani (Hanschmann 1970, 203, 205—207, 210) sau Thessalicul timpuriu, pe de alta (Rachmani fiind paralelizat cu Helladicul timpuriu I şi II deoarece la Pevkakia s-au găsit două fragmente de *saucière* cu *urfirnis* — de tip Helladic timpuriu II — sub podelele unei locuinţe Rachmani (Milojčić 1967, 24; Hanschmann 1970, 203, 208). Cu toate acestea, analogiile pe care cultura Rachmani le sugerează, pentru regiunile nord-dunărene, sînt de găsit în orizonturile precoţofeni (Sălcuţa IV — Herculane — Cheile Turzii, Cernavodă I din etapele mijlocii şi tîrzii şi, foarte rar, pentru Cernavodă III). În săpăturile lui Theocharis (Hanschmann 1970, 179) de la Pyrasos-Magula (Thessalia), unde stratul Rachmani (IV) este acoperit de un strat al bronzului timpuriu (V), ceramica cu slip roşu lustruit este o componentă foarte caracteristică a celor două straturi pe care însă, deşi le paralelizează cu helladicul timpuriu II de început, Hanschmann le atribuie totuşi, cultural, fazelor mijlocii şi tîrzii Rachmani (*ibidem*, 205). La Iolkos, ceramica cu slip roşu apare în toate straturile contemporane cu Helladicul timpuriu II (*ibidem*, 207), situaţie care se repetă şi la Asine (Frödin, Persson 1924/25, 60; Frödin 1938, 206). Frapante analogii ne permite ceramica helladicului timpuriu de la Zyguries (Blegen 1928, pl. IV; VI). Într-o manieră „tipic coţofenească" III (vezi, la noi, pl. 17/4 = 104/13; 35/11, 16, 19) Zyguries ne oferă ceramică cu slip de culoare roşie, încrustaţii cu alb, torţi şi ornamente uimitor de asemănătoare şi chiar spirale izolate (pl. IV/9—10; VI/3) care ne duc cu gîndul la cele din Transilvania. O situaţie identică celei de la Zyguries întîlnim la Asea (Holmberg 1944, 61; fig. 66c; 78a, b, m) în Helladicul timpuriu. Unele similitudini pentru ceramica Coţofeni cu slip roşu s-ar putea găsi în ceramica cu urfirnis roşu a Helladicului timpuriu deşi tehnica în sine este esenţial diferită de aceea a slipului. Efectul, în mare, este însă acelaşi (Kunze 1934, 15—16; de asemenea în Lerna III = Helladic timpuriu II, Caskey 1954 şi îndeosebi observaţii pe material, făcute de noi în muzeul din Argos).

Pentru ceramica pictată cu alb de la Basarabi-Calafat (pl. 48/15—20, 22; 49/1—11), analogiile, sub aspect tehnic, ne obligă să apelăm din nou la Rachmani, faza timpurie de data aceasta, unde ceramica cu alb sau roşu crud este întîlnită. Comparaţia cu ceramica pictată cu alb a Helladicului timpuriu final (Kunze 1934, 88—90; pl. IV/1; V; IX/2, 3; XII; XIII; XX—XXI; XXIV; XXX/1—3; XXXI—XXXII) este îngreunată atît de deosebirea pictură crudă — pictură înainte de ardere, cît şi de motivele decorative deosebite.

Repetatele apariţii de vase *askos* din cultura Coţofeni (pl. 29/1—4) pot suferi comparaţii cu cele aflate la Hágios Mámas (Heurtley 1939, 173, nr. 191—192) plasate de Hanschmann la începutul bronzului timpuriu macedonean III, deci Halladic timpuriu II. Într-o perioadă puţin mai veche, tot la Hágios Mámas (Heurtley 1939, 173, nr. 195) apare o cană cu gura uşor oblică, tipică pentru Coţofeni. Problema vaselor *askos* (mai recent, Milojčić 1950) a căpătat, în ultimii 20 de ani, noi dimensiuni prin descoperirea unor asemenea exemplare şi

în depunerile neolitice ale Greciei. Iese apoi tot mai clar în evidenţă că în regiunile sud şi nord-balcanice această formă ceramică îşi are evoluţii originale, creînd variante şi subvariante independente de formele din Grecia.

În numeroasele *saucière* ale helladicului timpuriu II şi în Schnabelkanne putem găsi un corespondent pentru vasul de la Basarabi (pl. 22/1 = 49/1).

Ancore de lut, aşa cum au apărut în aşezarea Coţofeni III de la Govora (pl. 52/7, 8) sînt atribuite depunerilor vechi de la Kritsana, sincrone cu Rachmani şi helladicul I (Hanschmann 1970, 253).

Un element de comparaţie găsim şi în motivul ornamental de pe *hydria de* la Orchomenos (Kunze 1934, 19—20, pl. I), care la partea superioară este delimitat de un şir de aplicaţiuni sub forma „boabelor din linte". Hydria de la Orchomenos este acoperită cu o glazură roşiatică (*ibidem*, 19), iar cele patru „*Knöpfe*", cum le numeşte Kunze (1934, 20) sînt „boabe de linte" absolut tipice.

Pentru sincronisme între Coţofeni şi bronzul timpuriu din Grecia, ornamentele realizate prin impresiuni de şnur pot fi, de asemenea, luate în discuţie. Mai vechile descoperiri, comentate ultima dată de Milojčić (1955, 151—154) s-au îmbogăţit cu alte noi, datate în helladicul (respectiv thessalicul sau macedoneanul) timpuriu II şi III (Milojčić 1956, 158—159; Hanschmann 1970, 25—26; vezi şi Roman 1974, 172). Foarte recent, Vl. Milojčić (1972) ne comunică descoperirea, la Pevkakia-Volos, a unor fragmente ceramice ornamentate cu şnurul „*eindeutige Importe vom Typ Gorodsk-Usatovo*". Fragmentele au fost descoperite într-un strat care „*ganz an das Ende der frühen Bronzezeit bzw. Anfang der mittleren Bronzezeit gehört*". Sub acest strat s-au găsit două locuinţe cu resturi de la cinci pahare troiene şi deci fragmentele ceramice şnurate „*in Thessalien nach Troia III zu datieren sind*". Pe lîngă acestea s-au mai găsit şi cîteva fragmente de tip Hagia Marina (minoic mijlociu I) şi ca atare datează sfîrşitul bronzului timpuriu din Thesalia în această vreme.

Cu privire la cele mai sus relatate, facem următoarele observaţii: a) ceramica de la Pevkakia-Volos, ca şi aceea descoperită în alte puncte din Grecia nu reprezintă importuri de tip Usatovo (Roman 1974, 172), ci sînt o transmisie din Bulgaria, unde această specie are o lungă evoluţie; b) analogiile pe care fragmentele de la Pevkakia ni le permit, prin raportare la nordul Dunării, se referă la descoperiri Glina III — Schneckenberg B (ornamentul de pe un fragment de la Pevkakia este frapant de asemănător cu cel întîlnit pe o descoperire singulară făcută într-o aşezare Glina III, la Roşu: Constantiniu, Panait 1963, fig. 5; pentru ceramica şnurată de la Eutresis, comp. Goldman 1931, fig. 199 cu Roman, János, Horvath 1973, pl. 8—9). În concluzie, şi pe această linie, cultura Coţofeni se poate sincroniza cu acele apariţii de ceramică cu impresiuni de şnur mai vechi decît cele reprezentate la Pevkakia-Volos. Dealtfel, chiar în Grecia sînt delimitate, în ultimul timp, mai multe orizonturi cronologice în care apar fragmente ceramice ornamentate cu şnurul (Milojčić 1956, 159; Hanschmann 1970, 290, 291; Roman 1964, 172); iar o comparaţie între ornamentul unei fusaiole din Argissa I (Milojčić 1956, fig. 13/1) = Thessalic timpuriu I = Helladic timpuriu II (Hanschmann 1970, fig. 4, 5) cu ornamentul de pe un fragment ceramic de la Strašimirovo (Margos 1973, pl. IX/12), unde ceramica Cernavodă II este reprezentată prin exemplare dintre cele mai tipice (Margos 1973, pl. IX/1, 3, 7, 8), susţine din plin o asemenea ipoteză. Pe plan general, sfîrşitul culturii Coţofeni nu credem să se fi suprapus cu ultimele licăriri ale helladicului timpuriu III, deoarece la această limită există suficiente motive să plasăm Glina III—Schneckenberg B.

Raportînd cultura Coţofeni la realizările arheologice de la sud de Balcani, datele care ne stau la dispoziţie provin de pe valea Mariţei şi, inevitabil, legăturile acestora cu regiunile din sud-estul României sînt mai vizibile. În ansamblu, sîntem în faţa a două complexe culturale deosebite a căror sincronizare nu este de fel uşoară. Săpăturile efectuate, în deosebi la Ezero (Georgiev, Merpert 1965; Georgiev 1967; Merpert, Georgiev 1969), ne-au pus la dispoziţie o scară cronologică înaltă de 2,50 — 3,80 m, care cuprinde 9 pînă la 13 trepte (niveluri de locuire). Între orizonturile X—VII, aşezarea a fost înconjurată cu un zid de piatră (Merpert Georgiev 1969, 255). Întreaga locuire a fost împărţită în trei faze (ultima segmentare, Merpert, Georgiev 1969, 256): faza I cuprinde orizonturile XIII (XIV) — VIII; faza II, orizonturile

VII—V şi a fost sincronizată cu Michalic (Mikov 1948); faza III, orizonturile IV—I (etapa Kiril,metodievo, Merpert, Georgiev 1969, 256). Pentru faza I, autorii găsesc analogii în perioada *azzurro* de la Poliochni; în ultimele niveluri ale fazei Ezero II au găsit vase caracteristice pentru Troia II. Un *terminus ante quem* pentru faza mijlocie este considerat un „*Hängegefäss*", descoperit în primul orizont al fazei Ezero III (Merpert, Georgiev 1969, fig. 22), pentru care se invocă analogii în Troia II—III, în fazele Poliochni roşu şi galben şi în Thermi IV. Thermi IV este socotită sincronă cu sfîrşit de Troia I şi început de Troia II, iar Thermi V cu Troia II (*ibidem*, 256). Deci se paralelizează sfîrşitul fazei a II-a şi începutul fazei a III-a de la Ezero cu Troia II. Orizonturile cele mai tîrzii ale fazei Ezero III sînt sincronizate cu Troia II—IV. În orizontul Ezero III s-a găsit un „*Fischbuttengefäss*" identic altuia din Thermi IV (Merpert, Georgiev 1969, fig. 23 se compară cu Lamb 1936, fig. 37) şi aceasta permite sincronizarea etapelor de trecere de la Ezero II la III cu Troia II (Merpert, Georgiev 1969, 256). Ar mai fi de adăugat existenţa unei străchini cu ornamente tipice Ezero I—II la Protesilas, în prima aşezare (Demangel şi colaboratorii 1926, fig. 21, p. 20—21), aşezare paralelizată cu Troia I timpuriu (Podzuweit 1973, 43) [8]. Dacă grupul Celei — pre-Coţofeni — reflectă vizibile legături cu complexul de la Ezero (prin străchinile cu marginea îndoită, cănile cu marginea oblică, străchinile cu buza teşită şi îngroşată în interior, ornamentarea interioară şi exterioară a străchinilor, torţile canelate ce imită torsionarea, triunghiuri realizate cu impresiuni de şnur etc.), pentru faza Coţofeni I aceste legături sînt aproape imposibil de sesizat. Coţofeni II şi III au unele elemente de comparaţie în Ezero II [9]. Numim: tehnica împunsăturilor succesive pentru incrustaţie (Georgiev 1967, 123; Merpert, Georgiev 1969, fig. 18/14); torţi tubulare simple (Georgiev, Merpert 1965, fig. 20); ceştile cu gura oblică; benzile late haşurate (Merpert, Georgiev 1969, fig. 19/2); triunghiuri umplute cu puncte (Georgiev, Merpert 1965, fig. 11; 12; 23) ca în varianta din sudul Banatului, „ancore" de lut (Renfrew 1969a, pl. III). Toate aceste analogii nu sînt însă suficient de convingătoare. Va trebui să aşteptăm, aşadar, publicarea detaliată a descoperirilor din straturile „epocii timpurii a bronzului" de la Karanovo, Ezero, Ezerovo.

Pentru Tracia, referinţele noastre se mărginesc la Sitagroi (Photolivos; Renfrew 1969b; idem 1970 a—b şi 1971) şi Dikili Tash (Deshayes 1970a; idem 1970 b). La Sitagroi, Renfrew a delimitat cinci mari perioade, ultimele două — post-Gumelniţa timpurie (deci sînt întreruperi de locuire) — putînd fi reţinute pentru problema în discuţie. Dacă orizontul Sitagroi Vb, prin unele vase de tip Junacite (Renfrew 1970 a, fig. 8/3—4 = Renfrew 1969 b, fig. 2/3—4) nu se poate înscrie decît după sfîrşitul culturii Coţofeni (cel mult, admiţînd apariţia unor astfel de vase în Bubanj-Hum II = Garašanin 1958, pl. 12/5, putîndu-se presupune un sincronism cu sfîrşitul culturii Coţofeni), orizontul V a (Renfrew 1969 b, fig. 3) conţine elemente reîntîlnite şi în grupul Kostolac şi deci ar putea fi sincron etapei Coţofeni III [10]. Cît priveşte perioada Sitagroi IV (Renfrew 1969 b, fig. 1), aceasta are analogii în cultura Baden (Renfrew 1969 b, 438), dar şi în orizonturile anterioare (Retz, Bajč, spre exemplu).

Săpăturile de la Dikili Tash i-au prilejuit deja lui Deshayes (1970 b) ample comparaţii cu evoluţia culturală de la Dunărea de mijloc (cu Baden, Kostolac etc.) şi, mai departe, cu Grecia şi Anatolia. Analogiile pe care Deshayes ni le propune şi al căror rezultat este sincro-

[8] Într-o lucrare recentă, închinată formelor ceramice din epoca timpurie a bronzului în nord-vestul Asiei Mici şi nordul egeic, Ch. Podzuweit (1973, 121—126) face cîteva interesante observaţii privitor la relaţia Troia-Ezero: a) torţi tubulare nu apar numai în Troia I, ci pînă în Troia III, iar la Thermi, Kusura, Beycesultan şi Kritsana chiar mai tîrziu; b) Ezero I s-ar putea data în perioada Troia I mijlocie—II; c) Ezero II este sincronizat cu Troia II d—g; d) pentru Ezero III nu are elemente de sincronizare, dar Karanovo VII nu ar putea fi plasat înainte de Troia II g.

[9] Foarte recent, Katinčarov (1974, 23) sincronizează Coţofeni, Baden şi Cernavodă III cu Ezero I, iar „Glina III—Schneckenberg-Zók" cu Ezero II. Cum R. Katinčarov are în vedere, pentru referinţă, descoperirile din peştera Magura (Djambazov, Katinčarov 1974, 107—138), descoperiri care, după părerea noastră, se încadrează în fazele Coţofeni IIb—IIIb, ar rezulta un sincronism Coţofeni tîrziu cu Ezero I. Pentru susţinerea concluziei, atribuie fig. 21z şi 23 v, aflate în orizonturile XIII—XI de la Ezero, culturii Coţofeni. Ambele fragmente de vase sînt ornamentate însă în manieră Celei (Katinčarov 1974, 17, 23).

[10] Dealtfel, în raport cu Troia, datarea propusă de C. Renfrew a suferit schimbări spectaculoase (de la paralelismul Sitagroi Vb — Troia I = Renfrew 1970 b, la sincronismul Sitagroi Vb— Troia III—V = Renfrew 1971).

nizarea Badenului tîrziu, grupelor Kostolac, Vučedol şi chiar Zuto Brdo (?!?) cu Troia I (*ibidem*, fig. 41) pot fi înlăturate prin comparaţiile pe care le comportă, aceleaşi materiale, cu Cernavodă III (în cazul ceramicii canelate şi torţile tubulare, fig. 18, 19), cu complexul eneolitic final Herculane-Cheile Turzii sau Celei, în cazul descoperirilor ilustrate la fig. 31, 33, 34, 38, 39 de acelaşi autor. Un asemenea joc (şi autorul face dealtfel trimiteri şi la Tiszápolgár şi Bodrogkeresztúr = *ibidem*, 34) nu poate creea, evident, siguranţă. Trebuie aşadar să aşteptăm publicarea unui material mai abundent şi realizarea unei scheme cronologice, pe baze stratigrafice, a Traciei.

Pentru analogii între Coţofeni şi Troia, găsim unele exemple expresive în colecţia Schliemann: a) vase de agăţat de tip Coţofeni IX al-a2 şi torţi aidoma celor Coţofeni de la pl. 35/8—10 (Schmidt 1902, nr. 168 şi 169) atribuite Troiei I; b) străchini Coţofeni III (tip I a3) cu ornamente identice celor de la Ostrovu Corbului (Schmidt 1902, nr. 13, 115—149, 154 şi Blegen, Caskey, Rawson 1951, I_2, fig. 234, 238, 253—256) şi prezente de asemenea în Troia I (pe acestea le întîlnim însă şi la Horodiştea = Dumitrescu 1941/44 sau complexul Herculane-Cheile Turzii şi deci valoarea lor cronologică este discutabilă); c) torţi aidoma celor întîlnite pe vase Coţofeni de tip IXb2—b3 (Schmidt 1902, nr. 508, 513, 327, 329) caracteristice locuirilor de la Troia II la V; d) asemănări între vasele de argint din marele tezaur atribuit Troiei II (Schmidt 1902, nr. 5871 şi 5973) şi vasele Coţofeni de tip XVI sau pl. 103/1; e) astfel de comparaţii implică şi spiralele torsionate de aur din acelaşi tezaur (Schmidt 1902, nr. 5942 şi 6131) cu piesele similare din depozitul de la Moldova Veche (la noi, pl. 8/19 a,b, d). Adăugăm constatarea după care specia cu slip roşu începe în Troia II, alături de cea neagră lustruită şi cenuşie, continuîndu-se pînă la Troia V tîrzie (Podzuweit 1973, 5).

Thermi din Lesbos permite unele analogii care nu pot fi trecute cu vederea, atît în forme cît şi, mai ales, în decor. Ne referim la ornamentul de pe vasul nr. 565 (Lamb 1936, pl. XIII) şi la motivele ornamentale de la pl. XIV—XVII. Foarte multe dintre ele pot fi socotite „tipice" Coţofeni. O toartă (de la pl. XV/2, mijloc) nu poate fi nicidecum separată de produsele similare Coţofeni III. Acelaşi lucru se poate spune despre mosoarele de lut cu capete discoidale (Lamb 1936, pl. XXIV/32.2), despre ceramica pictată (*ibidem*, pl. XXX) sau despre aceea cu slip roşu din Thermi IV—V. Ar rezulta, din comparaţiile mai sus comentate, un sincronism Coţofeni tîrziu cu Troia II (mai nou Podzuweit 1973, anexa 9, p. 27—32, sincronizează Thermi I—V cu Troia I timpurie — Troia II g).

Comparaţia Coţofeni cu Poliochni (Brea 1964) se referă la orizonturi mai vechi decît perioada *rosso* — „datată" de altfel cu un topor de tip Veselinovo (Brea 1964, I_2, pl. CLXXIII). În aceeaşi perioadă au apărut şi *Fischbuttengefässe* (*ibidem*, pl. CXLVIII/a, b) asemenea celui din Ezero III (Merpet, Georgiev 1969, fig. 23). Din faza Ezero III (orizontul IV, Georgiev 1967, fig 30/4, 5) provine şi un mic depozit în care s-a aflat un *Randleistenbeil* cu bune analogii din Poliochni — perioada *rosso* (Brea 1964, I_2, pl. CLXXII). Ambele piese ne indică un orizont Glina, post Coţofeni (Vulpe 1970, 36—37). Orizontul anterior de la Poliochni, faza *azzurro evoluta* se poate sincroniza cu Ezero II — Michalic şi prin existenţa, în ambele staţiuni, a unui topor de piatră de formă absolut identică (comp. Brea 1964, pl. IC, cu Georgiev 1967, fig. 28). Din Poliochni faza *azzurro* provin mai multe piese care pot fi comparate cu cele din Coţofeni: „ancore" de lut (Brea 1964, pl. LXXXIII/a—k); ornamente pictate cu alb (*ibidem*, pl. XLVIII); ceşti cu gura oblică şi torţi sub forma *lunata* (*ibidem*, pl. XLVII). Asemenea ceşti se reîntîlnesc şi în faza *azzurro arcaica* (*ibidem*, pl. XLII—XLIII). Torţile tubulare simple din faza *azzurro evoluta* (*ibidem*, pl. XXIV) îşi pot găsi bune corespondenţe în cele Coţofeni. Faza *rosso* este paralelizată cu Troia I şi început de II, în timp ce faza *azzurro* este plasată înainte de Troia şi Kum Tepe I A (Brea 1964, tabel cronologic, p. 706—707). Ar rezulta, aşadar, plasarea culturii Coţofeni înainte de Troia I şi pe parcursul acestei faze, ceea ce ar contrazice comparaţiile făcute cu Troia însăşi şi Thermi, care indică un sincronism şi cu Troia II. Contradicţia este înlăturată de Podzuweit (1973, anexa 12, p. 36—40) care sincronizează Poliochni I—V (nero-giallo) cu Troia I—II g. Din toate aceste comparaţii vrem să se reţină că nu găsim totuşi analogii pentru Coţofeni în orizonturile post Troia II. Probabil că, odată cu apariţia în masă a ceramicii lucrate la

roată, elementele de comparație între Anatolia și Balcani devin tot mai reduse, ultima regiune ducînd mai departe îndeosebi impulsurile primite anterior. În acest fel se poate crea un decalaj cronologic de fel neglijabil. Cu toate acestea, repetatele analogii pe care elementele culturii Coțofeni și le găsesc în Troia I—II, helladicul timpuriu I și II ne indică o vechime destul de mare pentru această cultură.

Cronologia absolută a culturii Coțofeni este în strînsă interdependență de aceea a culturilor cu care se sincronizează. Nu avem pînă în prezent[11] analize C 14. Datarea culturii Baden — cu care cultura Coțofeni are cele mai strînse afinități — variază între 2150—1900 (Kalicz 1963, 84), după cronologia scurtă (Troia IV—V ca vreme) și 3300—2900 (Neustupný 1968, tabela 5 și p. 52; idem 1969, tabela II, p. 344) după datele C 14 (vezi și Quitta, Kohl 1969, 244; Quitta 1972, fig. 3). Rezultă o diferență de 1000 de ani. Metodele de sincronizare nu sînt încă puse la punct: pentru cronologia relativă, jocul analogiilor începe în orizonturi pretroiene și se încheie în Troia V; pentru cronologia lungă, datele sînt încă contradictorii: cifre mai noi pentru Cernavodă I tîrzie în comparație cu Baden (Neustupný 1969, 344). Cîteva cifre (după Quitta, Kohl 1969); Hissar IIa = 2220 ± 100 și 2340 ± 100 (*ibidem*, 233; acesta fiind orizont Coțofeni și Kostolac); Ezero, orizontul 4 = 2300; orizontul 6 = 2370; orizontul 7 = 2485; orizontul 8 = 2455; orizontul 10 = 2290 (*ibidem*, 230; Merpert, Georgiev 1969, 256—257, indicînd — pentru orizonturile Ezero IV—VIII, după aceleași prelucrări făcute la Berlin — spațiul 2700—2100); Keszthely = 2830 (pentru grupul Balaton, în parte sincron, în parte mai vechi decît orizontul Herculane-Cheile Turzii, *ibidem*, 241, 242); Oszentiván VIII = 2565 (pentru Baden-Pecel, *ibidem* 244); Hrustovaca = 2175 (*ibidem*, 234, pentru Vučedol); Sitagroi IV = 2440 ± 100 și 2360 ± 100; Sitagroi Vb = 2135 ± 150 și 1920 ± 100 (ambele la Renfrew 1969 b, 439); Coțofeni raportîndu-se la perioada Sitagroi V a (v. tab. comp. Renfrew 1971); pentru Troia I, Milojčić (1967, 13—15) pune în discuție datele de 2030 ± 97, 2236 ± 25, 2640 ± 62; o fază timpurie a helladicului timpuriu I de la Eutresis — contemporană cu Kritsana timpurie și Troia I tîrzie — este datată 2480 ± 64 și 2490 ± 75 (Milojčić 1967, 15) în timp ce helladicul timpuriu II este datat, de mai multe ori, la Eutresis și Lerna între 2250 ± 64 și 1920 ± 61.

Situația prezentată ne întărește convingerea că cea mai bună metodă de încadrare cronologică rămîne, deocamdată, o cronologie relativă bine fundamentată. În cronologie absolută, cultura Coțofeni se plasează în a doua jumătate a mileniului III î.e.n.

[11] În 15 iunie 1976, în momentul corecturilor la aceste pagini, ne-a sosit rezultatul analizelor de C_{14}, realizate de laboratorul Jolla (de la Universitatea California din San Diego, S.U.A.), pentru probe provenite din sedimentele eneolitice și Coțofeni de la Băile Herculane. Proba 3, eneolitic = 7325 B.P. ± 80 (6300—6200 B.C.); probele 4 și 5, eneolitic = 6670 ± 60 B.P. (jumătatea mileniului 6 î.e.n.). Probele 6 și 7, pentru Coțofeni = 4470 ± 50 B.P. (*c.* 3500 B.C. „*or later*"); proba 8, pentru Coțofeni = 4300 ± 60 (*c.* 3200 — 3100 B.C.); proba 10, pentru Coțofeni 4360 ± 60 (*c.* 3400 — 3000 B.C.). Pentru facilitarea realizării analizelor, mulțumim prof. Marija Gimbutas. Cum este posibil un decalaj așa de mare între eneoliticul post Sălcuța IV și Coțofeni, nu înțelegem și deci nu comentăm.

ORIGINEA CULTURII COȚOFENI

ÎN capitolul introductiv au fost enunțate, succint, diferitele ipoteze privind originea culturii noastre. Unele dintre acestea (Franz 1926; Reinerth 1929; Schroller 1933; Berciu 1939, 72; Roska 1941, 96) au văzut în cultura Coțofeni rezultatul unei migrații „nordice"; altele s-au referit la originea sudică a unora dintre principalele sale componente (Nestor 1933, 63—64); după ultimul război mondial, accentul s-a pus pe originea locală (Berciu 1960; idem 1961, 131—132) și pe adăugirile de elemente estice, sudice, vestice etc. De fiecare dată, ipotezele extreme (migrație; origine locală, atît de strînsă de culturile eneolitice încît s-a creat o fază Petrești-Coțofeni = Vlassa 1963 sau s-a preconizat un sincronism Coțofeni timpuriu cu Sălcuța finală = Berciu 1961, 131; rol foarte important al păstorilor nord-pontici = Berciu 1961, 132—133) au fost dominante.

Cine urmărește însă cultura Coțofeni nu ca un tot nediferențiat ci în evoluția sa, cine studiază cu atenție fenomenele desfășurate pe teritoriul ocupat de această cultură înainte de nașterea ei, cine poate fixa cu mai mare exactitate cadrul cronologic orizontal, precizînd în acest fel influențele posibile care se pot exercita asupra ei ajunge ușor la concluzia că fenomenul Coțofeni este mult mai complex decît s-ar putea bănui. Căci, dacă admitem o evoluție locală, nemijlocită, din fondul Sălcuța, Petrești și Ariușd, va trebui să explicăm cum a fost posibilă o modificare structurală a repertoriului de forme, a manierei de ornamentare și a motivelor ornamentale. Este de altfel și greu de presupus ca grupe culturale deosebite să dea naștere, *toate*, la o cultură relativ unitară, mai ales pe parcursul fazei I, deoarece variantele apar mai tîrziu.

Iar dacă admitem o migrație (fenomen susținut de fiecare dată prin aspectele *deplin cristalizate* ale culturii noastre: *Furchenstichkeramik*, *Linsenkeramik* și chiar *Schnurkeramik* pentru arealul sudic) ar fi imposibil să explicăm evoluția în trepte progresive, normele și firești, de la simplu la complex și divers, receptivă la curente externe, dar și atît de originală în esență încît analogiile pot fi foarte generale și, mai ales, dispersate pe mari spații geografice.

Astăzi, problema poate fi simplificată prin căutarea unei soluții care să explice apariția celei mai vechi faze a culturii Coțofeni (orizontul Locusteni-Leliceni-Bratei-Bodo). Se adaugă definirea influențelor care i-au îmbogățit, treptat, conținutul.

O comparație între elementele componente ale celui mai vechi orizont Coțofeni cu acelea ale culturilor Sălcuța, Petrești, Ariușd nu permite o derivare nemijlocită a primelor din ultimele.

Cercetarea, în ultimii ani (Berciu 1961, 309 și urm.; Roman 1971, 31 și urm.), a eneoliticului final din jumătatea vestică a României ne-a pus în fața unui aspect inedit al evoluției sale: formarea unei mari unități culturale, pe largi spații geografice, care a înglobat ariile și esența culturilor Sălcuța, Bubanj I, Petrești, Ariușd, Bodrogkeresztúr. Unificarea, fără să înlăture toate nunațele regionale, a fost determinată de amestecul fortuit al culturilor susmenționate sub presiunea populațiilor de origine nord-pontică, pe de o parte, și a unor grupări nord-vestice, pe de alta.

Complexul eneolitic final vest-românesc, de tip Herculane-Cheile Turzii (Roman 1971), constituie un prim mare pas fără de care nașterea culturii Coțofeni n-ar fi fost posibilă. Aceasta deoarece:

1) Prin complexul Sălcuţa IV — Herculane — Cheile Turzii se realizează spargerea barierelor culturale anterioare şi ia naştere o unitate culturală peste a cărei arie nu întîmplător se va suprapune cultura Coţofeni.

2) În cadrul acestei unităţi se produc importante selectări (acţionează ca un filtru) şi modificări ale bunurilor culturale, proprii mai înainte diferitelor culturi eneolitice. Selectiv, sînt moştenite o serie de forme (ceşti, căni, străchini); se accentuează o manieră de construcţie a vaselor — gura în formă de pîlnie — atît de caracteristică perioadei Coţofeni şi, mai ales, se renunţă la o serie de forme care rămîn, prin excelenţă, tipuri definitorii ale culturilor cu ceramică pictată.

3) Tehnica de ornamentare cunoaşte şi ca transformări structurale: se renunţă la pictura clasică (grafit sau policromă) în favoarea picturii cu alb, brun, negru şi a picturii crude (alb, roşu). Cîştigă un teren substanţial tehnica incrustaţiei, pentru care se folosesc procedee adecvate; împunsături succesive, incizii, impresiuni de puncte.

4) Motivele ornamentale suferă importante schimbări. Spirala apare în număr redus, meandrele devin mai frecvente, triunghiul cîştigă un avans apreciabil. Motivele geometrice (triunghiuri, romburi, benzi) realizate din puncte, pe fond scrijelat şi spoit cu alb, sînt nu numai foarte frecvente dar, prin înlăturarea fondului, şi identice celor din varianta din sudul Banatului a culturii Coţofeni. O manieră tipică de ornamentare, care se va transmite şi etapelor Coţofeni timpurii, este împărţirea suprafeţei vasului în două sau patru zone ornamentale.

Toate aceste elemente nu ajung în linie dreaptă în cultura Coţofeni. Tipologic, unei mari părţi a elementelor din complexul Herculane-Cheile Turzii le găsim corespondente în faza a III-a Coţofeni. Faza Coţofeni I moşteneşte însă, singură, unele bunuri culturale întîlnite numai în orizontul Herculane-Cheile Turzii, fără să le transmită mai departe celorlalte faze.

Particularismele fazei Coţofeni I şi aspectul său „barbar", în comparaţie atît cu perioada anterioară, cît şi cu fazele Coţofeni II—III, se explică prin aceea că între complexul Herculane-Cheile Turzii şi ea se interpune o nouă manifestare culturală. Este vorba de orizontul Cernavodă III. În Oltenia, vestul Munteniei şi zona Porţile de Fier, Cernavodă III este documentată prin aşezări şi prin descoperiri izolate. Stratigrafic, ea precede faza Coţofeni I din acele ţinuturi. Pentru Transilvania, descoperiri de autentic caracter Cernavodă III nu cunoaştem încă, dar unele dintre cele mai tipice elemente ale subfazei Coţofeni Ia sînt aşa de asemănătoare cu cele Cernavodă III, încît o parte a lor, a şi fost atribuită orizontului Cernavodă III (Pavúková 1969, 312; Roman 1971, nota 47 şi p. 114). Nu este însă exclus ca unele descoperiri de tip Coţofeni Ia cu astfel de elemente să reprezinte nu numai moşteniri, ci şi ecouri ale unei influenţe Cernavodă III, deci să fie ecouri nord-carpatice ale influenţei venite de la sud de Carpaţi. În acest caz, sînt de admis deosebiri cronologice, neesenţiale, între aşezări care, cultural, se înscriu în aceeaşi mare etapă (între Locusteni, pe de o parte, şi Bratei sau Leliceni, pe de alta, spre exemplu).

După complexul Herculane-Cheile Turzii (respectiv Hissar I, Vajska, Hunyadi-halom, Pecica-stratul inferior, Lažňany), complexul Cernavodă III-Boleráz reprezintă al doilea mare orizont cu caractere comune, cu o şi mai largă răspîndire, care şi generează destul de multe bunuri comune culturilor Baden şi Coţofeni. Orizontul Cernavodă III conţine elemente de „şoc", care duc la „barbarizarea" unor întinse regiuni, dar şi la adîncirea procesului de unificare culturală prin înlăturarea altor particularisme regionale. Un asemenea fenomen va uşura împrăştierea rapidă, pe spaţii largi, a acelor bunuri care, în esenţă, duc la „coţofenizare". Procesul de „coţofenizare" înglobează probabil şi grupe etnice deosebite. Două par, deocamdată, să se distingă mai clar: cele de tip Herculane — Cheile Turzii (produs prin excelenţă local) şi cele de tip Cernavoda III din jumătatea de sud a Olteniei.

La baza culturii Coţofeni, mai ales în valea Dunării oltene, se plasează şi grupul Celei (Bujor 1967; Comşa 1967; Morintz, Roman 1968, 98, şi urm.), grup care va juca un rol esenţial în vehicularea bunurilor culturale sud-nord. Grupul Celei dislocă, treptat, din lunca Dunării oltene, comunităţi Cernavodă III pe care le împinge mai spre nord, o parte dintre aceste aşezări vădind influenţe de tip Celei. Poate acest impuls a transmis spre Transilvania acele elemente

pe care le găsim în aşezări Coţofeni Ia (Petreşti, Bratei, Leliceni etc.) şi care sînt atît de izbitor de asemănătoare cu Cernavodă III.

Aşa dar, între orizontul clasic al culturilor Sălcuţa, Petreşti, Ariuşd şi Coţofeni I s-au interpus două mari complexe culturale, care pot explica atît legătura genetică între Coţofeni şi eneoliticul local, cît şi distanţa în timp care le separă.

Ceea ce urmează, după primele momente ale fazei I, reprezintă, pe de o parte, „reînvierea" elementelor locale după şocul „barbarizant" de caracter Cernavodă III şi reluarea tendinţei pe care culturile eneolitice finale o cristalizează în etapa Herculane-Cheile Turzii. Pe de altă parte, se derulează o perioadă îndelungată de originalitate în care influenţele venite mai ales dinspre sud şi vest (la graniţa de est triburile Coţofeni par să lupte, fără succese deosebite, pentru apărarea teritoriului), duc, treptat, la formarea variantelor regionale.

Urmărind originea principalelor componente ale culturii Coţofeni, constatăm următoarele :

a) Marea majoritate a formelor (străchinile cu marginea îngroşată şi teşită prelung ; străchinile cu marginea puternic curbată spre interior — tip *Ib2* — ; castroanele de tip *IIb*, *IId* sau *e*, cu marginea în forma literei T ; ceştile şi cănile cu gura oblică ; cănile cu „cioc" prelung de scurgere ; cănile de tip *IIIc5* ; vasele de „agăţat" de tip *IX* ; urcioarele de tip *X* şi îndeosebi *Xb* ; vasele *askos* ; vase de tip *XVI* care le imită pe cele de metal ; străchinile de tip XXI cu jghiab de scurgere ; cele tronconice de tip *XXV*) au o origine evident sudică şi ele au ajuns în cultura Coţofeni fie ca moşteniri (perfecţionate) din fondul local anterior, fie prin înrîuriri directe. Asupra unora din aceste fapte s-a atras atenţia de foarte multă vreme (vezi la Nestor 1933, 63—64). Nu intenţionăm să discutăm evoluţia fiecărei forme, de la apariţia ei în regiunile nord-dunărene pînă în vremea culturii Coţofeni. Reamintim, pe scurt, principalele momente : străchinile cu marginea îngroşată şi teşită prelung apar în Sălcuţa (Berciu 1961, fig. 89/1 ; 93/10) ; rar în complexul Herculane-Cheile Turzii (Roman 1971, fig. 18/24 şi exemplare inedite în Cheile Turzii) şi masiv în grupul Horodiştea (Dumitrescu 1941/44 ; Roman 1974, fig. 2/3 ; 3/2—3) şi Celei (material inedit, E. Bujor). Urmează o perioadă de absenţă, pe parcursul fazelor Coţofeni I şi II, reapărînd — în mare număr — în Coţofeni III. „Reînvierea" formei la nord de Dunăre o datorăm, probabil, înaintărilor de caracter Ezero-Michalic, Thermi, Troia. Un drum asemănător urmează strachina cu marginea îndoită spre interior, de tip I b2 : prezentă în Sălcuţa (Berciu 1961, fig. 89/16 ; 96/2) pînă la etapele finale (Roman 1971, fig. 41/1—2), reapare în Celei (Morintz, Roman 1968, fig. 45/2) şi se menţine apoi în Coţofeni sub influenţa nesfîrşitelor serii ale bronzului timpuriu din Grecia sau Bulgaria de la sud de Balcani.

Pentru ceştile şi cănile cu gura oblică am putea să facem referiri la cele Sălcuţa (Berciu 1961, 127/1 = 128/1), dar lunga întrerupere pînă în Coţofeni III, cînd ele apar asociate şi cu alte elemente tîrzii (torţi de tip „Zyguries", de exemplu — v. mai sus, p. 63 şi slip roşu), ne indică o influenţă nemijlocită a sudului şi în această vreme. Evident, cănile Sălcuţa cu gura oblică se datorează şi ele contactelor cu lumea sudică, la un orizont cronologic mult mai vechi decît Coţofeni dar care, cultural, poate să se asemene cu cel din vremea culturii Coţofeni III. Consecinţele cronologice sînt uşor de dedus.

Vasele de tip *IIIc5* sau *IVb4* (ultima veritabilă *Schnabeltasse* sau *saucière*) nu apar înainte şi comportă influenţe directe la nivel Coţofeni III.

Pentru vasele „de agăţat" (tip *IX*) ne-am putea de asemenea gîndi la baza mai veche (Sălcuţa, Bodrogkeresztúr, Herculane — Cheile Turzii) dar, în forma specială din Coţofeni III (cu urechiuşe perforate de 1—5 ori şi cu slip roşu), ele presupun noi impulsuri de caracter troian şi helladic (vezi mai sus. p. 63, 66).

Vaselor *askos* le putem, se pare, urmări o evoluţie originală nord-dunăreană de la formele Sălcuţa (Nestor 1933, pl. 7/4), la cele de tip Cernavodă II (Nestor 1937, fig. 6 ; 7/1 ; Berciu, Morintz, Roman 1973, 395—396 ; un alt *askos* provine dintr-un mormînt inedit de la Oltenita—Calomfirescu = Berciu, Morintz, Roman, 396) şi apoi Coţofeni (Bichir 1958 ; la noi pl. 29/3).

Formele de tip *XVI* (de comp. cu Euboia = Schachermeyr 1955, fig. 41/1 şi pl. VIII/1—3, dar şi Kalicz 1963, p. 49, tabel comp. fig. 46 a), urcioarele de tip X, cu corpul puternic bombat, iar în cazul tipului Xb cu marginea lăţită, sînt noi dovezi de legătură cu lumea anatoliană (de ex. Blegen, Caskey, Rawson 1951, II_2, pl 154 a/B 24; 59 a/b 24).

b) Importante procedee tehnice pentru ornamentarea vaselor: pictura cu roşu crud, alb sau brun (aceeaşi manieră din Sălcuţa, Gumelniţa, Herculane-Cheile Turzii = Roman 1971, fig. 25, dar întreruptă de şocul Cernavodă III); slipul roşu lustruit, căruia nu-i găsim paralele — apropiate în timp — decît în Grecia (vezi mai sus p. 63) şi la Drulovka în nord-vestul Iugoslaviei (complex datat la sfîrşitul culturii Lengyel, în care ceramica cu slip roşu — pictură, după termenul folosit de autor — acoperă suprafaţa exterioară a vasului, Korosec 1960, 55—59) şi chiar tehnica incrustaţiei pe impresiuni de şnur răsucit (orizonturile anterioare: Herculane — Cheile Turzii, Cernavodă III şi Coţofeni I nefolosind decît accidental sau de fel această tehnică, în timp ce grupul Ezero-Michalic — indiferent de originea şi maniera impulsului iniţial — dezvoltă o foarte variată şi originală cultură cu acest procedeu tehnic) se datorează relaţiilor directe ale culturii Coţofeni cu regiunile sudice.

c) Şi alte elemente (torţile tubulare simple, torţile cu mai multe perforaţii verticale, torţile în bandă lată fixate orizontal, „potcoavele" în relief, „ancorele" de lut) sînt de origine sudică sau se datorează acestor influenţe.

d) Cîteva forme sînt „reînvieri" locale (străchinile cu marginea îngroşată scurt — tip *Id4* — atît de caracteristice cîndva lumii gumelniţene şi sălcuţene) sau sînt rezultatul unor sinteze locale (tipurile de amfore cu gît tronconic şi marginea lată îndoită; borcanele de tip XII — formă *Trichterbecher*, ca şi vasele de bucătărie —, străchinile cu marginea evazată de tip *Ic*). Amforele de tip *Va* şi *Vb*, cu marginea lată sau răsfrîntă, au putut fi preluate din Cernavodă II (Berciu, Morintz, Roman 1973, p. 7/4,5,8; 10). Acelaşi lucru se poate spune despre borcanele de tip *XII*, vasele de bucătărie, paharele şi străchinile, toate cu marginea în formă de pîlnie. Ele îşi găsesc bune paralele în Cernavodă II (*ibidem*, pl. 4/1—2; 5/1—3; 6—7, 9, 12; 7/1, 6, 7; 8; fig. 3; pl. 14/13—15), fond din care puteau fi asimilate. Se adaugă constatarea că şi în complexul eneolitic Herculane — Cheile Turzii s-a manifestat tendinţa de deschidere şi evazare a marginii vaselor (Roman 1971, fig. 18; 23/1—3; 27/15—16; 28/8; 37/1—2; 38). Deci, indiferent de unde a pornit impulsul iniţial (el pare a fi urmat drumul prin sudul Poloniei, Galiţia, Moldova, Muntenia), formele de mai sus nu pot fi socotite ca o transmisie directă a culturilor Europei Centrale către cultura Coţofeni, ele fiind prezente în regiunile noastre cu mult mai devreme.

e) Nu există nici o dificultate în explicarea unora din formele şi motivele ornamentale ale variantei din sudul Banatului prin influenţele puternice exercitate în acea regiune de grupele Kostolac şi Vučedol.

f) Tipurile de vase care pot fi derivate din repertoriul central-european sînt reduse numeric şi nu par a se datora unor contacte nemijlocite, ci unei preluări dintr-un orizont mai vechi (formele de tip *XIII* cu *Trichterrand*; vasele „candelă" tip *XV*; vasele — „sticle" de tip XIX; tipurile *VIIb*, *Trichterbecher*; tipul *XIV*, care ar putea fi asemănat cu produsele Michelsberg, Driehaus 1959, fig. 11 mijloc; Hachmann 1969, fig. 3, dar şi Roman 1971, fig. 26/1—2 — în Herculane etapa III; borcanele de tip *XIIa*).

g) Printre procedeele tehnice cu o mare pondere în literatura de specialitate se numără tehnica împunsăturilor succesive şi aplicaţiunile cu „boabe de linte", a căror origine încercăm s-o explicăm. La capitolul corespunzător am arătat că, în primul caz, este vorba de un procedeu subordonat incrustaţiei. Nestor (1933, nota 238) atrage atenţia asupra unor apariţii mai vechi (Bükk şi Jordansmühl). Astăzi, se poate constata că o asemenea tehnică apare de la Rin (cultura Rössen) pînă în Grecia (în Dimini), în diferite orizonturi cronologice. Točik (1961) are meritul de a separa, cronologic, grupele Retz-Bajč (legate de toate manifestările înrudite = Balaton, Lasinja, Bodrogkeresztúr II, Herculane — Cheile Turzii etc; în amănunt v. problema la Roman 1971, 122—123) de ceramica similară Coţofeni. Au rezultat, pentru eneolitic, două mari orizonturi cronologice diferite, avînd la mijloc o perioadă de timp cînd

procedeul dispare (între Boleráz şi Kostolac — Vučedol la Dunărea de mijloc, între Cernavodă III şi Coţofeni II în arealul românesc). Repetînd, tehnica împunsăturilor succesive — în forme dintre cele mai evoluate — o întîlnim foarte frecvent în Transilvania şi Banat în complexele Herculane-Cheile Turzii (Roman 1971, *passim*), dispare odată cu şocul „barbarizant" de caracter Cernavodă III (combinat, poate, la acest moment cronologic, cu cel central european dacă ne gîndim la Livezile) şi reapare, în aceleaşi regiuni, în Coţofeni II, atingînd maxima înflorire în faza a III-a. Reapariţia se datorează atît unei „reînvieri" locale — cerută de tehnica incrustaţiei, cît şi influenţelor de caracter Kostolac. Filierea Rössen—Retz — Coţofeni (Horedt 1968, 107) nu poate fi admisă decît prin individualizarea unor centre intermediare conservatoare care puteau să transmită impulsuri repetate.

Cît priveşte aplicaţiile sub forma „boabelor de linte", dacă privim tehnica în evoluţia sa, de la formele simple ale fazei I la cele complexe ale fazei a III-a, geneza locală ni se pare cea mai probabilă. Proeminenţele organice simple, cele realizate prin tehnica găurilor-butoni obturaţi, proeminenţele aplicate care întrerup şirul ornamental (Cernavodă II, spre exemplu, Berciu, Morintz, Roman 1973, pl. 7/6—7; 8/5; 9/14) şi chiar adevăratele „boabe de linte" (Morintz, Roman 1968, 49/10; 50/1 a) pot constitui o bază din care această tehnică s-a dezvoltat în Coţofeni, fără să facem apel la exemplarele din Rössen (Boroneanţ 1966, 352, cu referire la Stroh 1938, 107, pl. 1/7; 8/ 16). Exemplarele din fazele a II-a şi mai ales a III-a trădează, evident, influenţa tehnicii metalului (şiruri de nituri). O interdependenţă între ceramica cu boabe de linte din Coţofeni şi aceea din Iran (Arne 1945) nu o vedem posibilă, atît datorită distanţei, cît şi absenţei verigilor de legătură intermediare.

h) Aşa cum am subliniat deseori în capitolele precedente, motivele decorative ale culturii Coţofeni trebuie judecate în funcţie de schimbarea procedeelor de ornamentare: de la pictură la incrustaţie. O astfel de schimbare conceptuală se datorează atît unei evoluţii firesti (asemenea cicluri: pictură, incrustaţie, excizie, pictură, cunoaştem şi mai înainte şi după aceea), cît şi încrucişării fortuite a numeroase elemente etno-culturale. Intervenţiile unor factori externi provoacă şocuri, întreruperi, tulburări şi îndeosebi întîrzieri ale procesului cultural declanşat. Treptat, se produce „asimilarea" sau „topirea" celor intruşi, caracterul „barbarizant" se estompează pînă la dispariţie; ceea ce urmează pare a se lega direct de etape anterioare fenomenului de intrusiune.

În sistemul pictură crudă şi incrustaţie, motivul spiraliform cedează treptat locul celui unghiular (un timp, se foloseşte grund scrijelat — spiraliform — pe care se aplică pasta albă; apoi, asemenea motive, realizate într-un astfel de sistem cerînd mult timp, cad în disgraţie, în locul lor preferîndu-se meandrele pe segmente scurte) şi mai ales triunghiular. Pe această linie evoluau motivele ornamentale Herculane — Cheile Turzii cînd s-a produs şocul Cernavodă III, combinat probabil şi cu cel Cernavodă II, atît de diferit de complexul Herculane — Cheile Turzii, în care ideea de pictură era încă foarte înrădăcinată. Legăturile cu sudul sînt serios perturbate şi etapa „barbară" a culturii Coţofeni (faza I) este perfect explicabilă. Odată cu presiunea elementelor sud-balcanice la nordul Dunării, materializată prin grupul Celei, legăturile cu lumea sudică se reiau, dar noile influenţe aveau exact aceeaşi tendinţă: renunţarea la pictură şi înlocuirea ei cu incrustaţie. La pictură — s-a demonstrat mai sus — nu s-a renunţat în fapt, mai ales în Oltenia, nici în perioadele cele mai tîrzii ale culturii Coţofeni: benzi late incizate sau scrijelate sînt acoperite cu un strat gros de pastă albă. Este etapa care precede cu puţin excizia. Dacă pictura păstoasă caracterizează îndeosebi varianta din sudul Olteniei, incrustaţia propriu-zisă (umplerea cu pastă numai a liniei sau segmentului adîncit) va domina tot mai mult restul arealului. O asemenea tehnică permite însă din nou apariţia unor motive spiraliforme (uşor de realizat dintr-o linie simplă) incrustate, cum sînt documentate în Coţofeni III. Chiar dacă se înscriu într-un cadru mai general, motivele decorative Coţofeni rămîn o creaţie locală, în sens macro-şi microregional. Prin aceasta, se apropie, dar se şi îndepărtează de culturile învecinate, unele înrudite, Baden, Kostolac, Vučedol,Ezero, Cernavodă II, Schneckenberg A, Zăbala etc.

Motivele triunghiulare apăruseră încă din etapa Herculane-Cheile Turzii, chiar în sistem haşurat şi etajat. Sub impuls badenoid reapar la sfîrşit de Coţofeni I şi cunosc apoi, probabil

cea mai completă gamă de variante. Legături directe cu Retz nu pot fi admise din cauza decalajului cronologic. Retz putea influenţa numai apariţia acestor motive în orizontul Herculane-Cheile Turzii. Benzile drepte sau unghiulare, motivele sub forma „scheletului de peşte" (acestea întîlnindu-se şi pe o categorie de străchini Ariuşd, Zaharia 1970, 63), motivele în „căpriori", în zigzag sînt străvechi în ţinuturile nord-dunărene. Acoperirea suprafeţei vaselor cu şănţuleţe adîncite, şănţuleţe lustruite (caneluri), cu sisteme de brîuri sînt moşteniri Cernavodă III şi Celei.

Alte motive : „în şah", romburi, triunghiuri, „flori de ghiaţă" realizate din puncte, se datorează contactelor cu Kostolac.

Şirurile de adînciturі ce formează „manşeta" sub marginea vaselor înlocuiesc, probabil, brîurile alveolate.

Ornarea marginii şi umărului vaselor prin impresiuni nu poate să nu ne reamintească maniera Cernavodă II (şi din complexele din Moldova înrudite), Zăbala sau Schneckenberg A.

i) Cîteva cuvinte despre originala plastică antropomorfă. Un idol cu cap discoidal cunoaştem de la Brăiliţa (Harţuche, Anastasiu 1968, pl. 33) şi aparţine culturii Gumelniţa. Este singura analogie apropiată. Piesele Coţofeni, aflate atît în faza I, cît şi în faza a III-a, s-ar putea explica prin contactele cu Baden (avem în vedere străchinile cu două despărţituri şi butoni cu cap discoidal). De altfel şi ornamentul de pe discul figurinei de la Pianu de Jos (pl. 125/5) este tipic Baden.

j) În ţinuturile în care evoluează culturi înrudite acelora din viitoarea arie Coţofeni, ritul incineraţiei este documentat în cimitire birituale ale grupei Lažňany din estul Slovaciei (Šiška 1972) şi în complexe funerare Boleráz din Ungaria (Pilsimarót-Basaharac, Torma 1969 484 şi urm). Mai spre sud şi est însă, în manifestările de tip Vajska, Salcuţa IV — Herculane — Cheile Turzii şi mai apoi în Ceranavodă III, ne sînt cunoscute doar morminte de inhumaţie. Documentarea actuală ar putea să reflecte atît un proces de încorporări succesive (în cadrul marilor complexe Sălcuţa IV — Herculane — Cheile Turzii — Vajska — Hunyadi halom — Lažňany, Cernavodă III — Boleráz, Baden — Coţofeni — Kostolac — Vučedol) a unor grupe care practicau mai din vechi acest sistem, cît şi un proces de răspîndire treptată a unui nou rit funerar, sesizat, deocamdată, în ţinuturile noastre, în perioada a III-a Coţofeni şi îndeosebi în lungul Dunării (vezi, mai sus, p. 32)

SFÎRŞITUL CULTURII COŢOFENI

ÎN estul Transilvaniei, cultura Coţofeni se încheie odată cu faza I. Aceeaşi situaţie va fi fost şi cu aşezările din vestul Munteniei.

Sincronismul între ceea ce s-a numit *Furchenstichkeramik* — socotită fază tîrzie — şi manifestările Coţofeni de la sud de Carpaţi sau din Banat credem a fi fost demonstrat de noi cu dovezi neechivoce. Nu este exclus ca, în regiunile de frontieră, triburile Coţofeni să fi pierdut, treptat, şi alte ţinuturi în favoarea celor Kostolac, Vučedol-Nyirség sau Glina III — Schneckenberg. Acestea nu afectează însă aria centrală a culturii noastre. Am arătat mai sus că în evoluţia culturii Coţofeni nu cunoaştem încă o fază de decadenţă care să ne permită a vorbi de o evoluţie ce ar putea, la un moment dat, să capete altă denumire.

În ultimii ani, cercetările definesc tot mai clar un orizont cronologic şi cultural cu caractere „barbarizante". Acesta constituie fazele timpurii ale culturilor bronzului clasic (Otomani I = Ordentlich 1963, fig. 5 ; idem 1970, 86—90 ; Wietenberg timpuriu = Chidioşan 1968, 161, fig. 6 ; Verbicioara timpurie — Boroneanţ 1971 ; „*strichverzierte Keramik*" = Horedt 1968, 113—114) şi formează o ruptură tipologică între Coţofeni, pe de o parte, şi Wietenberg, Otomani, Verbicioara etc., pe de alta.

Prin apariţia aşezărilor de tip Jigodin în estul Transilvaniei (Roman, Iános, Horváth 1973) şi a descoperirilor izolate din nordul Olteniei (Milostea = Popescu, Vulpe 1966), care pot fi plasate cu uşurinţă în perioada Schneckenberg B, materialele de „caracter" Schneckenberg din centrul Transilvaniei (Horedt 1968, 105) vor trebui reţinute cu toată atenţia. Toate aceste fapte ne arată că, la un moment dat, cultura Coţofeni a fost supusă unui şoc extern important, care a pus capăt evoluţiei sale tradiţionale. Perioada care urmează este destul de tulbure şi poate fi asemănată cu aceea dintre culturile Ariuşd — Petreşti — Sălcuţa şi Coţofeni II. Cît de lungă a fost această etapă, ce se identifică probabil cu bronzul timpuriu, încă nu ştim.

La sud de Carpaţi (chiar dacă infiltrări de caracter Milostea vor fi precedat acest fenomen), cultura Glina III — cu creatorii căreia, timp îndelungat, triburile Coţofeni se vor fi luptat — este aceea care provoacă încetarea culturii Coţofeni ; deci cercul estic s-a dovedit mai dinamic. Cultura Glina III este însoţită — ca element propriu sau doar contemporan — şi de morminte tumulare (cum au arătat-o cercetările prof. Berciu la Verbiţa) fenomen ce se continuă şi mai departe spre vest, sub forma Bela Crkva (Garašanin 1958, 90—95 ; idem 1960, 119—121). Să fi avut oare mormintele tumulare tîrzii un rol în încetarea culturii Coţofeni? Aşa ar părea să grăiască repetatele observaţii : cioburi Coţofeni în mantaua tumulilor.

La nivelul documentării actuale, noi ne reprezentăm în următorul chip fenomenele petrecute în perioada de care ne ocupăm : după puternica expansiune culturală a sudului spre Dunărea mijlocie (expresia fiind Baden) şi la Dunărea inferioară (rezultatul fiind, pe de o parte cultura Coţofeni iar pe de alta, atenuarea elementelor nord-pontice), elementele vestice — un timp staţionare — îşi exercită din nou influenţele pe culoarele Sava şi Drava dînd naştere grupelor Kostolac şi Vučedol care se deplasează, la început, spre sud-est şi est. În acelaşi timp, în regiunile estice se forma cultura Glina III a cărei expansiune se îndreaptă spre nord şi spre vest, în detrimentul culturii Coţofeni. Cauze interne, sau poate noi pătrunderi de grupe etnice nord-pontice, determină expansiunea culturii Glina III peste Oltenia, fenomenul resimţin-

du-se pînă în Serbia. În acest moment, curentul Vučedol este obligat să se îndrepte, de-a lungul Dunării, spre nord, spre Europa Centrală. Aceasta va fi provocat reacţia Glockenbecher în sens invers, mişcare care va fi antrenant, în avangardă, grupe şnurceramice al căror ecou transilvănean, întîrziat, va fi şi cultura Jigodin. În acest fel, sfîrşitul culturii Coţofeni din Transilvania este explicabil. Cum se vor fi derulat fenomenele pe culoarul estic (Ucraina Subcarpatică, Moldova) nu avem ştiri.

Toate aceste mişcări, tulburări ale proceselor culturale locale, par să „înece" din nou fondul local. Că acesta n-a fost însă distrus reiese limpede din „reînvierea" lui în etapele clasice ale bronzului românesc.

Raportul dintre Coţofeni pe de o parte, şi Verbicioara — Wietenberg, pe de alta, poate fi asemănat cu raportul dintre Ariuşd-, Petreşti-, Sălcuţa şi Coţofeni : continuitatea pulsaţiilor.

ÎNCHEIERE

ÎN finalul lucrării noastre, în loc de concluzii rezumative, dorim să consemnăm cadrul cultural, modul de viaţă şi apartenenţa etnică a fenomenului Coţofeni.

Fenomenul Coţofeni se derulează într-o vreme în care, în unele aşezări ale Peninsulei Balcanice evoluează culturi ale epocii bronzului timpuriu (culturi care pot fi socotite, în unele privinţe, manifestări periferice ale bronzului timpuriu anatolian), iar la Dunărea de Mijloc şi Europa Centrală, culturi ale eneoliticului mijlociu şi tîrziu şi chiar ale bronzului incipient (cum este grupul Vučedol socotit de către arheologii maghiari). Pentru noi, fenomenul Coţofeni ca şi culturile sincrone lui — cum ar fi Zăbala, Schneckenberg A, Glina timpurie —, fac încă parte din ceea ce s-a numit perioadă de tranziţie. Activitatea metalurgică, neglijabilă în raport cu ceea ce fusese anterior, nu atinge treapta securilor cu gaură de înmănuşare, care se fixează la limita finală a culturii noastre. În sfera culturii materiale sîntem exact în perioada cînd se renunţă la formele proprii eneoliticului şi se adoptă treptat — dar nu în număr convingător — acelea care vor caracteriza culturile epocii bronzului. Evident, noi nu neglijăm alte puncte de vedere (îndeosebi Vulpe 1974; mai înainte, Berciu 1966, 152 şi urm.), ca şi constatarea unei cantităţi apreciabile de arsen în unele piese Coţofeni, dar cultura Coţofeni este încă aşa de strîns legată de trecut, încît numai şocuri de tipul celor Glina tîrzii, Schneckenberg B, Jigodin au făcut să prevaleze, la un moment dat, noile caractere ale unei epoci noi.

Cultura Coţofeni a fost socotită creaţia unor grupări de păstori nomazi şi seminomazi. Noile cercetări ne arată însă că sîntem în faţa unui fenomen cultural ai cărui creatori — departe de a fi păstori nomazi sau seminomazi—s-au adaptat admirabil condiţiilor de viaţă oferite de mediul ambiant pe care l-au căutat sau în care li s-a impus să trăiască. Caracterul de stabilitate al triburilor Coţofeni rezultă nu numai din faptul că aşezările cu mai multe niveluri şi cu locuinţe durabile sînt frecvente sau că peşterile sînt amenajate şi folosite perioade foarte îndelungate ci şi, mai ales, din faptul că ar fi fost imposibil să înregistrăm existenţa mai multor variante (cu microvariante şi centre etnografice bine delimitate) în cazul în care această populaţie ar fi fost mobilă. Fenomenul Coţofeni este un element stabil, mişcarea limitată fiind determinată de necesităţi economice zonale şi de cauze fortuite.

Este evident că, în zonele muntoase sau de dealuri înalte, creşterea vitelor a jucat un rol însemnat, cu deplasări în funcţie de anotimp, aşezările stabile afîndu-se la poalele munţilor. Din totdeauna a fost însă aşa.

În lunca Dunării sau în zonele de cîmpie întîlnim sate durabile, în cadrul cărora dovezile cultivării pămîntului, a creşterii animalelor, a pescuitului sau culesului sînt concludente.

Cine sînt purtătorii culturii Coţofeni? Sînt ei îndoeuropeni, sînt ei prototraci? Studiile antropologice ne lipsesc complet.

Arheologic, am mai arătat-o şi în această lucrare şi în altele (Roman 1971), deosebim următoarele trepte: *a*) treapta Gumelniţa, Sălcuţa, Ariuşd, Petreşti, Tiszapolgár o etapă a unor individualităţi clar delimitate; *b*) treapta de amestec: Gumelniţa împinsă spre vest, Sălcuţa presată spre vest şi nord, Tiszapolgár pătrunde pînă în estul Transilvaniei, elemente răsăritene (Cucuteni C şi Decea Mureşului) în interiorul arcului carpatic; *c*) formarea unui complex cultural (Sălcuţa IV — Herculane — Cheile Turzii), care unifică toate aceste elemente

într-o mare unitate culturală, strîns legată de manifestările culturale de pe Tisa şi Dunărea Mijlocie — şi prin aceasta şi cu părţile estice ale Europei Centrale —, păstrînd legături cu regiunile sudice pe culoarul Morava-Vardar; *d*) pătrunderea unor noi elemente nord-pontice în părţile estice ale României şi împingerea celor mai vechi spre vest pînă în sudul Olteniei, unde sînt repede asimilate. Se crează un mare complex danubian: Cernavodă III—Boleráz, cu o mare putere de influenţare. Acesta înglobează deopotrivă elemente central-europene, sud-estice şi estice autohtonizate; *e*) treapta Coţofeni—Baden pe care se altoiesc elemente Kostolac şi Vučedol. În această treaptă, cultural şi desigur şi etnic, elementele locale sînt dominante. Ce limbă vorbea însă acest „conglomerat" local, înbogăţit cu elemente estice şi central-europene, este greu de aflat; *f*) urmează o nouă perioadă de frămîntări: Glina III şi morminte tumulare se deplasează spre vest, presiune dinspre nord-vest spre Transilvania şi apoi chiar şi peste Oltenia. Vorbea una din grupările acum în mişcare o limbă indoeuropeană (susţinînd, în acest fel, puncte de vedere mai nou exprimate de Gimbutas 1963; idem 1973 sau mai vechi datorate lui Kossina = 1902; Sulimirski 1933; Schulz 1935; Schmidt 1949; Wahle 1954) sau o asemenea limbă apăruse deja pe treptele *c* şi *e* (făcînd plauzibile unele puncte de vedere ale lui Gimpera 1961)?

Speculaţii se pot evident face, o teorie sau alta poate fi sau nu agreată; esenţial este să adunăm cu migală şi seriozitate noi fapte documentare.

Indiferent dacă grupele care fac parte din fenomenul Coţofeni vorbeau sau nu o limbă indoeuropeană, biologic şi cultural ele constituie nucleul principal al ramurii şi culturii trace nord-dunărene.

LISTA LOCALITĂŢILOR CU DESCOPERIRI COŢOFENI, BADEN, KOSTOLAC ŞI VUČEDOL MENŢIONATE ÎN TEXT

310* *Agrişteu* (com. Bălăuşeri, jud. Mureş). Pe ,,Cetate", material cules de la suprafaţă în 1972 de V. Lazăr, de tip Coţofeni I; Muzeul de istorie din Tîrgu Mureş; pl. 1; 58; 67.

147 *Aiud* (oraş, jud. Alba). Roska 1941, pct. 207; muzeul de istorie a Transilvaniei şi din Aiud; pl. 2.

154 *Alba Iulia* (municipiu, jud. Alba). Roska 1941, pct. 108; Muzeul de istorie a Transilvaniei; ,,Lumea nouă" (Berciu D., Berciu I. 1947/1949, p. 3, 18; Popescu 1962, p. 518; Muzeul Unirii din Alba Iulia); pl. 2.

17 *Almăj* (com., jud. Dolj). Colectivul Verbicioara 1952, 175; pl. 1.

156 *Ampoiţa* (com. Meteş, jud. Alba). Roska 1941, pct. 136; Muzeul din Aiud; pl. 2.

188 *Angheluş* (com. Ghidfalău, jud. Covasna). Roska 1941, pct. 11; Muzeul din Sf. Gheorghe; pl. 1.

81 *Aninoasa* (com. Fărcăşeşti, jud. Dolj). Berciu 1939, p. 76; Muzeul de istorie din Tîrgu Jiu; pl. 1.

189 *Apahida* (com. subordonată municipiului Cluj-Napoca, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 12; Muzeul de istorie a Transilvaniei, pl. 1.

190 *Archiud* (com., jud. Bistriţa-Năsăud). ,,La Dîlme", Dănilă 1970, p. 434, fig. 5/1; Muzeul din Bistriţa-Năsăud; pl. 1.

112 *Ardeu* (com. Balaşa, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 79; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.

109 *Avrig* — ,,Glogovăţ" (sat, com. jud. Sibiu). Muzeul Bruckenthal; pl. 1.

191 *Baciu* (municipiu Cluj-Napoca, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 129; pl. 1.

64 *Baia de Fier* (com., jud. Gorj). a) Peştera Muierii; b) Peştera Pîrcălabului; Berciu 1939, p. 76; Gheorghiu şi Plopşor 1954, 75, 80, 85, 86; Plopşor şi colaboratorii 1953, p. 203; idem 1957, 17; Comşa 1968, 10—20; Muzeul Olteniei; pl. 1; 26/7; 36/7 (Peştera Muierii); 41/3 (Peştera Pîrcălabului).

70 *Balta Verde* (com. Gogoşu, jud. Mehedinţi). Berciu 1939, 75; pl. 1.

192 *Bancu* (com. Ciuc Sîngeorgiu, jud. Harghita). SCIV 1964/4, p. 553, Cronica săpăturilor; Muzeul din Miercurea Ciuc; pl. 1.

193 *Banpoloc* (com. Hărău, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 31; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.

26 *Basarabi* (sat aparţinînd oraşului Calafat, jud. Dolj). ,,Cetate" săpături inedite; Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România şi Institutul de arheologie; pl. 1; 4; 5; 6; 15/6, 13, 14, 15; 17/9; 22/1, 3; 23/5; 29/1, 6; 31/2; 32/1; 35/1, 5; 39/13; 41/2; 48/15—22; 49/1—11; 51/4; 89/3—8; 90—96; 97/1—4.

194 *Băcăinţi* (com. Şibot, jud. Alba). Roska 1941, pct. 44; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.

148 *Băgău* (com. Lopadea Nouă, jud. Alba). Roska 1941, pct. 159; Muzeul din Aiud; pl. 2.

6 *Băile Herculane* (oraş. jud. Caraş Severin). ,,Peştera Hoţilor", material inedit; muzeele din: Lugoj, Drobeta-Turnu Severin; Institutul de arheologie Bucureşti; pl. 1; 7; 8/6, 8, 21, 24, 25, 26, 27; 10/8, 12; 11/4—6, 10, 13; 12/5, 29; 17/6; 25/1, 3, 5; 31/5; 32/8; 34/4, 5; 36/1, 3, 10; 46/5, 8; 48/9; 49/13; 50/8, 15; 52/1, 4, 5, 21, 22, 24, 31, 32, 33, 37, 38, 39; 63/18—20; 64; 65; 66/1—3; 73—80; 109—112; 113/1—7.

133 *Băile Malnaş* (staţiune, jud. Covasna). Roska 1941, pct. 184; Muzeul din Sf. Gheorghe; pl. 1.

200 *Băiţa* (com., jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 130; muzeele: din Deva şi de istorie a Transilvaniei; pl. 2.

48 *Bălăneşti* (com. Mărunţei, jud. Olt). Săpături inedite, Eug. Popescu; Muzeul de istorie din Piteşti; pl. 1.

3 *Bănia* (comună, jud. Caraş-Severin). Roska 1941, pct. 32; ,,Cracu Otara", R. Petrovsky 1973, 387 (Muzeul judeţean, Reşiţa); cercetări teren, Fl. Medeleţ (Muzeul Banatului, Timişoara); pl. 1.

95 *Bărăbanţ* (municipiu Alba Iulia, jud. Alba). Muzeul Unirii din Alba Iulia; pl. 2; 46/23.

149 *Beşinău* (com. Ohaba, jud. Alba). Roska 1941, pct. 249; Muzeul din Aiud; pl. 2.

36 *Bilta* (com. Runcu, jud. Gorj). Plopşor şi Mateescu 1955, 401, fig. 8; pl. 1.

76 *Bilvăneşti* (com., jud. Mehedinţi). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.

174 *Birseşti* (com. Mihăieşti, jud. Vîlcea). ,,Chiciurla"; Petre 1967, p. 645—647; Muzeul din Băile Govora; pl. 1; 9/12; 41/10; 51/13; 52/2.

56 *Bistreţ* (com., jud. Dolj). Cercetări de suprafaţă Ştefan Ciuceanu; Muzeul Olteniei; pl. 1; 41/4.

---

* Reprezintă numărul de pe hartă.

195 *Blaja* (oraş Tăşnad, jud. Satu Mare). Roska 1941, pct. 296; pl. 1.
196 *Blandiana* (com., jud. Alba). Vîrful „Pleşa"; Horedt 1947/1949, nota 20; pl. 2.
142 *Boarta* (com. Şeica Mare, Sibiu). Roska 1941, pct. 196; „Cetatea", Horedt 1947/49, p. 57—66, fig. 14, 15; Dumitraşcu, Togan 1971, p. 423—437; Muzeul din Mediaş; pl. 1; 4; 9/4, 8; 12/11; 19/16, 17; 23/1, 3; 29/5, 34/1; 36/6, 17; 43/13; 51/9, 11; 52/15, 16, 18, 20, 35; 82/13—24; 83—87; 19/16 = 87/1 = Horedt 1947/49, fig. 14/3; 19/17 = = 84/5; pl. 51/9 = Dumitraşcu, Togan 1971, pl. VI/2 a-b; pl. 51/11 = Dumitraşcu, Togan 1971, pl. VI/1 a-b.
8 *Bocşa Montană* (com., jud. Caraş-Severin). Roska 1941, pct. 216. (Muzeul naţional din Budapesta, „Colţan"); „Dealul Colţan" (R. Petrovsky 1973, 389, Muzeul judeţean, Reşiţa); „Dealul Colţan" (Franz 1926, p. 99—95, Institutul de preistorie din Viena); pl. 1; 8/9, 23, 28; 11/1, 2; 15/1, 2, 8, 9, 10; 17/11; 26/3, 9, 11—13; 29/4; 36/11, 19, 39/1; 41/7; 43/16; 46/6; 48/6, 8, 10; 51/15; 52/10, 12—14, 19, 23, 30; 114—116; 118.
197 *Bocşa* (Bocşa, Caraş-Severin). „Valea Vornicului", aşezare Coţofeni — Kostolac; R. Petrovsky 1973, 391; Muzeul judeţean, Reşiţa; pl. 1.
130 *Bod* (com., jud. Braşov). Teutsch 1900, 190, fig. 45—49; Schroller 1933, 76, pct. 102—103 şi pl. 31/3, 4, 6, 9; Roska 1941, pct. 4; Muzeul judeţean, Braşov; pl. 1.
177 *Bodo* (com., jud. Timiş). Cercetări I. Stratan; Muzeul de istorie din Lugoj; pl. 1; 63/4—17.
198 *Bodrogu Nou* (com. Felneac, jud. Arad). „Pădure", resturi Baden; Muzeul judeţean, Arad; pl. 1; 3/1.
199 *Bogata Română* (com. Păuca, jud. Sibiu). Roska 1941, pct. 224; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 2.
118 *Boholt* (com. Soimuş, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 42; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 2.
67 *Boişoara* (com., jud. Vilcea). „La Duroeşti", cercetări de suprafaţă; Roman 1968 b, p. 8; pl. 1.
201 *Boiu* (com. Rapoltu Mare, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 43; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.
31 *Boroşteni* (com. Peştişani, jud. Gorj). Plopşor şi Mateescu 1955, 401; pl. 1.
41 *Boşorod* (com., jud. Hunedoara). Plopşor şi Mateescu 1955, 401, fig. 1; pl 1.
202 *Bozieş* (com. Nuşfalău, jud. Sălaj). Roska 1941, pct. 162; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.
63 *Braneţ* (com. Bîrza, jud. Olt). „Piscul Rusului"; săpături 1972—1974; Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România; pl. 1; 4; 17/8; 50/11—13; 51/2—3; 71/6—19; 72.
131 Braşov (municipiu, jud. Braşov). „Pietrele lui Solomon"; Schroller 1933, p. 77, nr. 111; Roska 1941, pct. 51; Muzeul judeţean, Braşov; pl. 1; 42/2.
143 *Brateiu* (com., jud. Sibiu). Descoperiri inedite, I. Nestor şi E. Zaharia; Institutul de arheologie, Bucureşti; pl. 1; 12/3; 41/18, 22; 56; 57/1.
203 *Brădeşti* (com. Rîmeţ, jud. Alba). Roska 1941, pct. 50; Muzeul din Aiud; pl. 2.
97 *Brebeni* (com., jud. Olt). Cercetări suprafaţă, M. Butoiu; Muzeul judeţean, Slatina; pl. 1.
96 *Bucerdea Vinoasă* (com. Ighiu, jud. Alba). Muzeul Unirii din Alba Iulia; pl. 2.
204 *Budeşti* (comună, jud. Cluj). „Tăuţi", cercetări suprafaţă; colecţia Institutului pedagogic, Oradea; pl. 1.
205 *Buiceşti* (com. Butoieşti, jud. Mehedinţi). „Ceairu" şi „Mangu", Roşu 1968; Muzeul Porţilor de Fier, Drobeta-Turnu Severin; pl. 1.
175 *Buneşti* (comună, jud. Vîlcea). „Gătejeşti"; Petre 1967, p. 652; Muzeul din Băile Govora; pl. 1.
20 *Castrele Traiane* (com. Pleniţa, jud. Dolj). „Cetăţuia de la Matei Birdău"; Colectivul Verbicioara 1952, 166, fig. 22; săpături P. Roman în 1970; Institutul de arheologie, Bucureşti; pl. 1; 4; 89/1.
108 *Caşolţ* (com. Roşia, jud. Sibiu). „Poiana în Pisc"; Paul 1961; Muzeul Bruckenthal; pl. 1; 46/11, 16; 57/2—11.
150 *Căpud* (com. Teiuş, jud. Alba). Roska 1941, pct. 167; muzeele: din Aiud şi de istorie a Transilvaniei; Reinerth 1929, p. 189—199; săpături 1963—1964 (Dumitraşcu 1967 c, p. 157—163; colecţia Institutul pedagogic, Oradea; pl. 2.
206 *Căpălan* (com. Noşlac, jud. Alba). Roska 1941, pct. 177; Muzeul din Aiud; pl.2.
153 *Cărpiniş* (Livezile, jud. Alba). La Roska 1941, pct. 107 figurează ca localitatea Gyertyámos. Vlassa a stabilit că este topic în cadrul comunei Livezile, în apropiere de tumulii de la Cacova; Muzeul din Aiud; pl. 2.
66 *Căzăneşti* (com., jud. Vîlcea). La „Cărămidărie", depunere remaniată; Petre 1967, p. 649—650, 652; Muzeul din Băile Govora; pl. 1; 8/11, 12, 16, 29.
87 *Celaru* (com., jud. Dolj). Berciu 1939, p. 76; cercetări de suprafaţă; pl. 1.
52 *Celeiu* (subordonat oraşului Corabia, jud. Dolj). Cercetări de suprafaţă; Muzeul sătesc din Orlea; pl. 1.
146 *Cerăt* (com., jud. Dolj). „Lunca Desnăţuiului"; Cronica SCIV 1968/4, p. 678—679; Muzeul Olteniei; pl. 1.
72 *Cetate* (com., jud. Dolj). Berciu 1939; p. 76; Muzeul Olteniei, inv. 18 719; Institutul de arheologie; pl. 1; 27/3; 46/7; pl. 27/3 = Dumitrescu 1960, fig. 4/2.
99 *Cetea* (com. Galda de Jos, jud. Alba). Roska 1941, pct. 57; muzeele: de istorie a Transilvaniei şi din Aiud; Berciu D., Berciu I. 1943/1945, p. 22, 42—43, fig. 32; „Glămeia" (*ibidem*, p. 22—23, 43); „Pietriceaua" (*ibidem*, p. 22); „Boian" (*ibidem*, p. 23, 43); „Vîrf" (*ibidem*, p. 23—24, 28—32, fig. 17, 21, 22); „La Petri"; pl. 2; 42/18; 47/27.
164 *Cheile Turzii* (jud. Cluj). Roska 1941, pct. 300; Peştera Binder, săpături N. Vlassa; Muzeul de istorie a Transilvaniei; săpături şi în alte peşteri; Cronica SCIV 1968/4, p. 679; idem 1967/3, p. 523; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1; 42/15, 17, 20.
127 *Cîlnic* (com., jud. Alba). „Dealul Mare"; Roth 1942; Muzeul Bruckenthal; pl. 2; 10/6; 15/12; 17/14; 19/9; 26/10, 16; 28/2; 31/3; 32/5—7; 33/3; 35/17; 36/4, 5, 18; 39/8; 42/6; 43/5; 46/12; 47/14; 48/2, 5; 52/9, 17, 27, 28; 88/4; pl. 17/14 = Roth 1942, pl. X, fig. 19 K; 32/6 este slipuit cu roşu; 88/4 = 36/5 = Roth 1942, pl. VIII, fig. 15 b.
94 *Cimpanii de Sus* (com. Cîmpani, jud. Bihor). Valea Sighiştelului (peştera Măgura şi peştera Faţa Pietrei); Vlassa 1974, p. 411—419; Institutul de istorie şi arheologie, Cluj-Napoca; pl. 1; 34/3; 42/4; 43/8, 9, 14, 15, 17; 46/2.
79 *Circea* (com. Coşoveni, jud. Dolj). Săpături M. Nica; Centrul de ştiinţe sociale şi politice, Craiova; pl. 1.
207 *Cirjiţi* (subordonat Deva, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 122; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.

27 *Cîrna* (com. Goicea, jud. Dolj). ,,Malul bălții Nasta"; grindul ,,Branişte" (tumuli); Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România; Gh. Bichir. Materiale V, 1959, p. 276—278; pl. 1; 12/8 (=Dumitrescu 1960, fig. 2/2); 27/1 (=Dumitrescu 1960, fig. 2/1); 29/3 (=Bichir 1958, fig. 1/a—b).

101 *Cicău* (com. Mirăslău, jud. Alba). Muzeul din Aiud; pl. 2.

208 *Cioclovina* (com. Boşorod, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 67; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.

7 *Cireşu* (com., jud. Mehedinți). Lucian Roşu, RM, 1968, 6, p. 541, 542.

210 *Ciuciu* (com. Noşlac, jud. Alba). Roska 1941, pct. 175; Muzeul din Aiud; pl. 2.

211 *Clit* (com. Hăşmaş, jud. Arad). ,,La Gureţul Negrilor"; Dumitraşcu 1972, p. 55, pl. IX; colecţia Institutului pedagogic, Oradea; pl. 1.

44 *Clocociov* (subordonat oraşului Slatina, jud. Olt). Cercet. M. Buttoiu; Muzeul judeţean, Slatina; pl. 1.

163 *Cluj-Napoca* (municipiu, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 143; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl.1; 41/5.

170 *Coldău* (com. Beclean, jud. Bistriţa-Năsăud). Roska 1941, pct. 316, Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.

282 *Colțești* (com. Rimetea, jud. Alba). Roska 1941, pct. 303; pl. 1.

135 *Comolău* (com. Reci, jud. Covasna). Roska 1941, pct. 144; Muzeul judeţean, Sfîntu Gheorghe; pl. 1.

212 *Copand* (com. Noşlac, judeţul Alba). Roska 1941, pct. 145; cercetări Roska 1935; pl. 2.

213 *Corbeşti* (com. Pietriş, jud. Arad). ,,Cuca Ciolt", Dudaş ms., colecţia Ion Diaconescu din Ineu; pl. 1.

22 *Cornu* (com. Orodel, jud. Dolj). ,,Eleşteu", periegheză; Muzeul Olteniei; Plopşor 1932, p. 7; Berciu 1939, p. 76; Berciu şi colaboratorii 1951, 238; pl. 1; 50/2.

165 *Corpadea* (com. Apahida, jud. Cluj). Kovács 1913, p. 1—17; Roska 1941, pct. 141; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.

78 *Coşoveni* (com., jud. Dolj). Berciu 1939, 76; pl. 1; 42/7.

16 *Coţofenii din Dos* (com., jud. Dolj). Coţofenii din Dos ,,Botu Mare", materiale culese de elevul Cetăţeanu Drăghici în 1918, Muzeul Olteniei; Berciu 1939, 76, 204, fig. 252; aşezări ,,Botu Mic", ,,Botu Mare", ,,Botu Dealului"; săpături C. Schuchhardt în 1917 la ,,Botu Mic" (Nestor 1933, 61); materialele la Staat. Museum für Vor und Frühgeschichte din Berlin; pl. 1; 50/5, 10; 11/3; 19/14; 39/16; 41/13; 42/13; 50/16; 52/6, 25—26.

115 *Cozia* (com. Almaş, jud. Hunedoara). Cota +686; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2; 35/12; 39/3, 9; 47/20; 48/7.

15 *Craiova* (municipiu, jud. Dolj). Obedeanu; ,,Sf. Dumitru", Berciu 1939, p. 76; Muzeul Olteniei; aeroport ,,Hanul Doctorului", bot de deal, inf. Gh. Popilian; pl. 1; 39/15; 41/19; 42/14; 47/15; 50/7, 14; 52/11.

277 *Craiva* (com. Cricău, jud. Alba), Munţii Apuseni, la vest de cetatea dacică de la Piatra Craivii, vîrful Sfredelușului, +1200 m, aşezare Coţofeni în terase; Cronica SCIV, 1964/4, p. 555; Muzeul Unirii din Alba Iulia; pl. 2.

116 *Crăciunești* (com. Băiţa, jud. Hunedoara). Peşteri; Roska 1941, pct. 119; Schroller 1933, p. 76, pct. 76 indică peşterile ,,Balogu", ,,Şura" şi ,,Szábo"; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2; 12/9 (=Roska 1941, fig. 45; 19/18 = Roska 1941, fig. 43).

214 *Cristești* (com., jud. Mureş). Székely 1959 b, 193; Crişan 1965, 56—57, 63; Vlassa 1965, 19, 20; muzeele: Tîrgu Mureş şi de istorie a Transilvaniei; pl. 1; 19/1—3; 32/3.

173 *Cristian* (com., jud. Braşov). Roska 1941, pct. 120, 121; în 1969, sondaj = Cronica SCIV 1970/3; p. 497; Muzeul judeţean, Braşov; pl. 1.

107 *Cristian* (com., jud. Sibiu). Schroller 1933, 76, pct. 93; Muzeul Bruckenthal; pl. 1; 41/24; 46/10, 13; 47/5, 16.

119 *Cristur* (municipiu Deva, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 189; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.

215 *Cubleşu* (com. Cuzăplac, jud. Sălaj). Roska 1941, pct. 168; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.

216 *Cubulcut* (com. Săcueni, jud. Bihor). ,,Cseroldal", materiale Baden cu influenţă Coţofeni; Muzeul din Săcueni; pl. 3/1.

152 *Cucerdea* (sat, com., jud. Mureş). ,,Dealul Podeiului" în ,,Via lui Turcu", 300 m vest-sud-vest de gara Cipău, aşezare Coţofeni; Muzeul din Tîrgu Mureş. Au apărut două morminte chircite în strat Coţofeni; Vlassa 1965, 24.

34 *Curpen* (com. Stăneşti, jud. Gorj). Plopşor şi Mateescu 1955; 401; pl. 1.

45 *Curtişoara* (com., jud. Olt). Cercetări M. Butoiu; Muzeul judeţean, Slatina; pl. 1.

217 *Daroț* (com. Unguraş, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 213; pl.1.

218 *Dăbîca* (com., jud. Cluj). ,,Cetate", aşezări Coţofeni I—III; muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.

43 *Deagu de Sus* (com. Recea, jud. Argeş). Cercetări Nania I.; Muzeul de istorie din Piteşti; pl. 1.

219 *Decea-„Mureşului"* (com. Mirăslău, jud. Alba). Roska 1941, pct. 176; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 2.

110 *Deva* (municipiu, jud. Hunedoara). ,,Dealul Cetăţii" (Coţofeni III; Ioan Andriţoiu, Sondaj arheologic pe dealul Cetăţii Deva, Sargeţia X, 1973, p. 11, 12, 15, 16, 17, 18; muz. Deva); Deva—,,Ceangăi" (material Coţofeni I; Muzeul de istorie din Deva); pl. 2; 12/10; 17/13; 19/19; 23/2; 26/5, 8; 35/14; 42/3; 43/2; 46/9; 47/17; 89/2; pl. 23/2 = Roska 1941, fig. 39.

4 *Dubova* (com. Plavişeviţa, jud. Caraş-Severin). ,,Cuina Turcului", adăpost natural; Institutul de arheologie Bucureşti; pl. 1; 8/10, 13, 17, 18, 22; 9/13—15; 10/1, 3, 4, 7, 9, 11; 11/9, 11; 26/4, 15; 52/36; 113/8—14.

220 *Dezna* (com., jud. Arad). ,,Piatra Scriată-La Vii"; Dudaş ms.; pl. 1; 9/1, 2.

86 *Deveselu* (com., jud. Olt). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.

55 *Dîrvari* (com., jud. Mehedinți). Resturi Coţofeni cu scoică în pastă; Muzeul Olteniei; pl. 1.

29 *Dobriţa* (com. Runcu, jud. Gorj). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.

221 *Eliseni* (com. Secuieni, jud. Harghita). Roska 1941, pct. 284; pl. 1.

222 *Eremitul* (com., jud. Mureş). Roska 1941, pct. 219; pl. 1.

295 *Etfalău* (com. Ghidfalău, jud. Covasna). Roska 1941, pct. 86; Muzeul din Sf. Gheorghe, inv. 7866, 7870, 7871, 7873; pl. 1; 46/14.

50 *Fărcașele* (com., jud. Olt). Hotărani; cercetări M. Nica; Centrul de ştiinţe sociale şi politice, Craiova; pl. 1.

40 *Federi* (com. Pui, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 87; pl. 1.

132 *Feldioara* (com., jud. Braşov) — ,,Dealul Cetăţii" (Schroller 1933, p. 77, nr. 117; Comşa 1970, p. 3—12, fig. 1—4; ,,Şcoala de agricultură" (Schroller 1933, p. 77, pct. 116; Comşa 1970, p. 4, nota 16; Muzeul judeţean, Braşov; Roska 1941, pct. 99); pl. 1.

85 *Frăsinetu* (com. Dobrosloveni, jud. Olt). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.

223 *Găneasa* (com., jud. Olt). ,,La Vîlcele", sondaj 1963; Cronica SCIV 1964/4, p. 556; Muzeul Slatina; pl. 1.

113 *Geoagiu de Sus* (com., jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 3; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 2; 9/3; 17/1 (=Schroller 1933, pl. 30/7); 19/12 (=36/14 = Schroller 1933, pl. 26/5); 36/14; 42/11.

224 *Gherla* (oraş, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 265; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.

297 *Ghirbom* (com. Berghin, jud. Alba). ,,La Ghezuini"; săpături 1967 (Aldea 1972, p. 3, 8—9, fig. 5); Muzeul din Sebeş-Alba; pl. 2; 19/11.

225 *Ghirişu Român* (com. Mociu, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 15; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.

226 *Gîrbou* (com., jud. Sălaj). Roska 1941, pct. 165; pl. 1.

98 *Gîrbova de Sus* (sat subordonat oraşului Aiud, jud. Alba). Roska 1941, pct. 92; Muzeul din Aiud; pl. 2; 46/4, 18, 19; 47/4; 48/11; 69/20—24; 70; 71/1—5.

62 *Gîrla Mare* (com., jud. Mehedinţi). Muzeul Olteniei; colecţia Şcolii generale de 10 ani din Gîrla Mare; Berciu 1939, p. 75; pl. 1.

91 *Giriş de Criş* (com., jud. Bihor). ,,Rîturi"; Dumitraşcu 1968, p. 257—264; colecţia Institutului pedagogic, Oradea; pl. 3/1.

227 *Giurtelecu Şimleului* (com. Măcrişte, jud. Sălaj). Măgură; cercetări suprafaţă; colecţia Institutului pedagogic, Oradea; pl. 1.

144 *Glogovăţ* (com. Valea Lungă, jud. Alba). Schroller 1933, p. 75, nr. 54; pl. 2.

42 *Godeni* (com. Melineşti, jud. Dolj). Popilian 1955; Muzeul Olteniei; pl. 1.

114 *Godineşti* (com. Zam, jud. Hunedoara). ,,Peştera de Sus"; Schroller 1933, p. 76 (pl. 31/12 greşit reprodus); Wosinsky 1904, pl. II/1—3; Roska 1941, pct. 104; Muzeul de istorie din Deva; pl. 1; 47/29.

299 *Golenţi* (subordonat Calafat, jud. Dolj). Petre 1970, nota 11; pl. 1.

2 *Gornea* (com. Sicheviţa, jud. Caraş-Severin). Cercetări Gh. Lazarovici; Institutul de istorie şi arheologie Cluj-Napoca; pl. 1; 15/4; 62/5—17; 63/1—3; ,,Locurile Lungi" (Uzun, Lazarovici, Dragomir 1973, p. 407, p. 412—413=Valea Cameniţa, ,,Bişteg" capăt nordic al satului Gornea); Muzeul judeţean Reşiţa.

309 *Gorneşti* (comună, jud. Mureş). Material în Muzeul judeţean, Tîrgu Mureş preluat din colecţia castelului Gorneşti; pl. 1; 19/8.

65 *Govora* (oraş, jud. Vîlcea). Govora sat, ,,Dealul săpunarului"; Petre 1967, p. 645; Muzeul din Băile Govora; pl. 1; 26/2; 29/2; 51/14; 52/7, 8 (= Berciu, fig. 1/1—2).

228 *Grădiştea* (com., jud. Vîlcea). ,,La Cetate"; Berciu 1939, p. 76; pl. 1.

124 *Hamba* (com. Şura Mare, jud. Sibiu). Schroller, p. 76, nr. 94; pl. 1.

69 *Hinova* (com., jud. Mehedinţi). ,,Stîrmina"; Pichetul grănicerilor, Berciu 1939, p. 75; pl. 1.

229 *Ighiel* (com. Ighiu, jud. Alba). ,,Piatra Poenii"; ,,Dealul Fierului". Berciu D. — Berciu I. 1943/45, p. 24, 25, 43—45; fig. 33—35; pl. 2.

35 *Isverna* (com., jud. Mehedinţi). Plopşor şi Mateescu 1955, 401, pl. 1.

145 *Izvoarele* (com. Livezile, jud. Alba). Schroller 1933, 75, pct. 50; Roska 1941, pct. 35; cunoscut în literatura de specialitate ca Bedellö, greşit plasat în com. Gîrda de Sus, corectarea după studiul de teren întreprins de N. Vlassa; pl. 2.

89 *Jadani* (com. Ortişoara, jud. Timiş). Cercetări M. Moga; material rătăcit; pl. 1.

5 *Jupalnic* (Orşova, jud. Caraş-Severin). Descoperiri întîmplătoare; colecţia Liceului din Orşova; colecţia Severeanu Bucureşti; pl. 1; 3/2; 27/2.

230 *Lacu* (com. Geaca, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 89; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.

231 *Lechinţa de Mureş* (com. Iernut, jud. Mureş). Roska 1941, pct. 179; Crişan 1965, 41—45; fig. 3—4; Muzeul judeţean, Tîrgu Mureş; pl. 1.

134 *Leliceni* (com. Sîncrăieni, jud. Harghita) ,,Muntele cu piatră", ,,Locul oprit"; Muzeul judeţean, Miercurea Ciuc; Institutul de arheologie din Bucureşti; pl. 1; 4; 10/2; 15/5, 7; 25/2; 41/21; 42/8; 47/15; 51/5—7, 16; 51/3; 53; 54.

232 *Lesnic* (com. Veţel, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 157; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.

51 *Leu* (com., jud. Dolj). Cercetări suprafaţă; colecţia Şcolii generale de 10 ani din Leu şi Centrul de ştiinţe sociale şi politice Craiova; pl. 1; 49/1—11; 50/5; 51/2.

60 *Lişteava* (com. Ostroveni, jud. Dolj). Cercetare de suprafaţă; Muzeul Olteniei; pl. 1; 10/13, 14.

54 *Livezi* (com. Podari, jud. Dolj). Cercetări de suprafaţă; Muzeul Olteniei; pl. 1.

100 *Livezile* (Cacova-Vladháza, jud. Alba). Roska 1941, pct. 321; muzeele din Aiud şi de istorie a Transilvaniei; mai multe puncte cu descoperiri Coţofeni; pl. 2; 12/23; 41/8, 15; 42/9, 10, 19; 43/4 (=Schroller 1933, pl. 29/10); 46/1, 3; 47/25, 28; 48/4; pl. 46/1 (=Schroller 1933, pl. 29/15).

186 *Locusteni* (com. Daneţ, jud. Dolj). Săpături 1969—1973; (Tătulea, Nica 1974, 18—23); ,,La Predeşti"; Muzeul Olteniei; Centrul de ştiinţe sociale şi politice, Craiova; pl. 1; 12/1, 2, 4, 6; 15/3; 25/4; 39/7, 10, 11; 59; 60; 61; 62/1—4.

102 *Lopadea Veche* (com. Mirăslău, jud. Alba). Wosinsky 1904, p. 27 şi pl. I/5, 6; 5/2, 6; Schroller 1933, p. 31, 32, 74; pl. 26/1, 3; 27/8; Roska 1941, pct. 225; Muzeul din Aiud; pl. 2; 12/24; 22/2 (=Roska 1941, fig. 40/1=Schroller 1933, pl. 26/1); 34/2 (=Roska 1941, fig. 40/2=Schroller 1933, pl. 26/3); 46/21; 48/1; 51/8 (=Paul 1969, pl. XV/2 a—b); 88/2, 5.

233 *Lorău* (com. Bratca, jud. Bihor). Roska 1941, pct. 151; pl. 1.

267 *Măceşu de Jos* (com., jud. Dolj). Dumitrescu 1960, p. 69 şi urm.; Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România; pl. 1; 27/6 (=Dumitrescu 1960, fig. 4/3); 35/4; 47/23; 97/5.

234 *Măgura* (com. Mărtineşti, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 158; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.
151 *Mănărade* (sat înglobat oraşului Blaj, jud. Alba). Schroller 1933, p. 74, nr. 25; Roska 1941, pct. 202; pl. 2.
185 *Mărăcineni* (com. Perişor, jud. Dolj). ,,Dealul Siliştii", fortificat; ,,Gazeta învăţământului", XXII, nr. 1 040, 29 IV 1970, p. 2; pl. 1.
141 *Mediaş* (municipiu, jud. Sibiu). Schroller 1933, p. 75, nr. 62; ,,Cinepi", noul loc al Tîrnavei, Coţofeni I; Rora Mică, nisipăria de lîngă Canton, Coţofeni I; Muzeul de istorie, Mediaş; pl. 1.
235 *Medieşu Aurit* (com., jud. Satu Mare). Dumitraşcu 1972, p. 53; colecţia Institutului pedagogic, Oradea; pl. 1.
236 *Medişa* (com. Viile, jud. Satu Mare). Roska 1941, pct. 186; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.
140 *Merești*(com., jud. Harghita). Roska 1941,pct. 111; Muzeul judeţean, Braşov; săpături L. Roşu; Muzeul de istorie din Tîrgu Mureş; pl. 1.
97 *Meşcreac* (com. Rădeşti, jud. Alba). Roska 1941, pct. 187; Muzeul de istorie din Aiud; pl. 2; 35/7; 42/12; 47/22.
178 *Mîrlogea* (com. Apostolache, jud. Prahova). Pe rîul Cricov, la ,,Piscul cu Hîrburi", deal de nisip, fragment decorat cu ,,boabe de linte", găsit de elevul Diaconescu Viorel de la Şcoala generală nr. 93, Bucureşti, în 1970; pl. 1.
137 *Micfalău* (Malnaş, jud. Covasna). Schroller 1933, p. 78, aminteşte *Furchenstichkeramik*; Székely 1968, p. 427 crede că fragmentele aparţin culturii Ciomortan; pl. 1.
237 *Micuş* (com. Tureni, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 197; pl. 1.
238 *Miercurea Ciuc* (oraş, jud. Harghita). Roska 1941, pct. 65; Muzeul de istorie a Transilvaniei; cercetări de suprafaţă; Muzeul judeţean Miercurea Ciuc; pl. 1.
239 *Mociu* (com., jud. Cluj). Roska 1941, pct. 200; Muzeul din Aiud; pl. 1.
46 *Mogoşeşti* (com. Scorniceşti, jud. Olt). Pe pîrîul Plopcea Mare; informaţie M. Butoiu; Muzeul judeţean, Slatina; pl. 1.
240 *Moigrad* (Mirişd, jud. Sălaj). Roska 1941, pct. 201; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.
1 *Moldova Veche* (oraş Moldova Nouă, jud. Caraş-Severin). Pe insulă pct. ,,Humca" — aşezare Kostolac, Vučedol; în apropiere tumuli cu morminte de incineraţie; Muzeul de istorie din Lugoj; Dumitrescu, Stratan 1962, p. 411—427; Muzeul ,,Porţile de Fier" şi Institutul de arheologie din Bucureşti (săpături P. Roman); pl. 1; 3/1, 2; 8/1, 2, 4, 5, 7, 14, 19, a—d, 20, 30; 11/7, 12; pl. 12/25, 28; 29/10; 50/9.
241 *Monariu* (com. Budacu de Jos, jud. Bistriţa-Năsăud). Roska 1941, pct. 174; pl. 1.
90 *Moneasa* (oraş, jud. Arad). ,,Hoanca Coului" — peşteră = alte 3 peşteri; Roska 1941, pct. 188; Muzeul judeţean, Arad; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1; 12/13; 17/2, 7; 19/4; 39/5; 41/1; 17/7 = Roska 1941, fig. 22/2; 19/4 = Roska 1941, fig. 22/1; pl. 17/2 = Schroller 1933, pl. 30/5.
13 *Mozăceni* (com., jud. Argeş). Cercetări I. Nania; Muzeul de istorie din Piteşti; pl. 1.
242 *Mugeni* (com., jud. Harghita). A doua terasă a Tîrnavei Mari, aşezare Ariuşd şi Coţofeni; informaţie Székely Z.; pl. 1.
111 *Nandru* (com. Peştişu Mic, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 214; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 2; 3/2; 12/7; 39/2; 41/6; 50/4; 68; 69/1—19; 81; 82/1—7, 10—12.
243 *Nandru-„Vale"* (com. Peştişu Mic, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 215; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 2.
244 *Nădăşelu*(com. Gîrbu, jud. Cluj). Roska 1941,pct. 169; pl. 1.
14 *Negraşi* (com., jud. Argeş). Cercetări I. Nania; Muzeul de istorie din Piteşti; pl. 1.
245 *Nerău* (Teremia Mare, jud. Timiş). două vase Baden; Muzeul judeţean, Arad, inv. 12 563, 12 562; pl. 3/1.
246 *Nimigea* (sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud). Roska 1941, pct 227; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.
286 *Nou Săsesc* (com. Laslea, jud. Sibiu). Roska 1941, pct. 275; Muzeul din Aiud; pl. 1.
169 *Nuşeni* (com. Bistriţa-Năsăud). Roska 1941, pct. 13; pl. 1.
171 *Oarţa de Jos* (com. Oarţa de Jos, jud. Maramureş). Comşa, Kacsó 1973; Muzeul judeţean, Baia Mare; pl. 1.
247 *Obreja* (com. Mihalţ, jud. Alba). Soroceanu 1973, 493, fig. 3/1—4; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 2.
157 *Ocna Sibiului* (oraş, jud. Sibiu). Roska 1941, pct. 320; pl. 1.
176 *Ocnele Mari* (oraş, jud. Vîlcea). ,,Cosota" (Petre 1967, p. 652); ,,Zdup" Coţofeni I, cercetări Gh. Petre; Muzeul din Băile Govora; pl. 1.
248 *Odorheiu Secuiesc* (municipiu, jud. Harghita). Roska 1941, pct. 286; muzeele de istorie a Transilvaniei şi din Odorheiu Secuiesc; pl. 1.
39 *Ohaba-Ponor* (com. Pui, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 243; Muzeul de istorie din Deva; Plopşor şi colectivul 1955, 138—139; Plopşor şi Mateescu 1955, 394; pl. 1.
155 *Oieşdea* (com. Galda de Jos, jud. Alba). Roska 1941, pct. 310; Muzeul din Aiud; pl. 2.
249 *Opatiţa* (com. Deta, jud. Timiş). Resturi Coţofeni (?), informaţie Fl. Medeleţ; Muzeul Banatului: pl. 1.
23 *Oprişor* (comună, jud. Dolj). Mosor de lut în cimitirul satului, la—1m, în 1934; Muzeul Olteniei; Berciu şi colaboratorii 1951, 238; ,,Cetăţuie"; pl. 1.
92 *Oradea* (municipiu, jud. Bihor). Roska 1941, pct. 212; ,,Salca-Gheţărie" (săpături 1960=Popescu 1961, p. 569; Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea); colecţia Ardos; Institutul de arheologie din Bucureşti; pl. 1; 19/15 (=117/10); 41/23; 42/1; 43/11; 52/29; 66/4—12; 117.
187 *Orlat* (com., jud. Sibiu). ,,Cetatea scurtă"; Cronica SCIV, 1970/3, p. 514; pl. 1.
53 *Orlea* (com., jud. Olt). ,,Vii"; ,,Răcarul Mare"; vase protocoţofeni; muzeul sătesc din Orlea; Berciu 1939, p. 76; pl. 1; 27/4, 5; 47/18.
9 *Ostrovu Banului* (Gura Văii, municipiu Turnu Severin, jud. Mehedinţi). Resturi izolate în partea centrală a insulei; Institutul de arheologie din Bucureşti; pl. 1; 35/19.
11 *Ostrovu Corbului* (com. Hinova, jud. Mehedinţi). ,,Botul Piscului" (Al. Bărcăcilă, Dacia I, 1924, fig. 161, 166—180; Muzeul ,,Porţile de Fier"; Muzeul naţional de antichităţi; Muzeul Olteniei; Berciu 1939, fig. 13/1—3, p. 75, 76, nota 165; fig. 85/5, 7, 8; 90; 92/1—6, 8—11; 93/1—9, 11; D. Berciu, Materiale arheologice I, p. 630, 641

643, 644, 648; Berciu 1966, 136, nota 1); km 911 — „Cliuci", săpături 1970—1975; Institutul de arheologie din București (v. și Berciu 1939, p. 75 cu mențiunea „La Batoți"); pl. 1; 4; 11/8; 12/12, 14, 15, 17—21, 27; 15/11; 26/1; 27/7 (= Berciu 1939, fig. 13/2); 31/4; 35/2, 3, 6, 8—11, 16, 20; 36/2; 42/5; 46/22; 47/1, 26; 48/3, 12, 13, 14; 98—104; pl. 12/17—21 cu slip roșu.

12 *Ostrovu Mare* (com. Gogoșu, jud. Mehedinți). Berciu 1939, p. 75; Muzeul „Porțile de Fier"; „Pichetul ars" km 867,5; cercetări de suprafață; Institutul de arheologie, București; pl. 1.

10 *Ostrovu Șimian* (Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți). Berciu 1939, pag. 75, 82; fig. 86/1—15, 19—32; 89; 91; 93/10; 94/1—5, 8—11; săpături 1966—1967 (G. Popilian, L. Roșu), morminte incinerație (Muzeul „Porțile de Fier"); pl. 1; 17/4; 47/24.

167 *Ozd* (com. Bichiș, jud. Mureș). Material adunat din hotarul comunei, aflat la școala din localitate; Vlassa 1965, 25.

250 *Ozun* (com., jud. Covasna). Roska 1941, pct. 308; Muzeul județean, Sf. Gheorghe; pl. 1.

251 *Padea* (com., jud. Dolj). Ceașcă descoperită în 1966; Muzeul Olteniei; pl. 1.

252 *Pădina Mare* (com. Pădina, jud. Mehedinți). Colinele dintre C.A.P. Padina Mare și Padina Mică, sălașe Coțofeni; Cronica SCIV 1968/4, p. 680; pl. 1.

104 *Pănade* (com. Sîncel, jud. Alba). Roska 1941, pct. 236; pl. 2; 33/1; 41/14.

253 *Păuca* (com., jud. Sibiu). Roska 1941, pct. 241; muzeul din Aiud; pl. 21.

209 *Păuleni* (subordonat orașului Miercurea Ciuc, jud. Harghita). „Dealul Cetății"; Székely 1959 a, 238—240; idem 1970, 63—69; fig. 11/4; 15/1 = Coțofeni I; Muzeul județean, Sf. Gheorghe; Cronica SCIV 19/4, p. 679, pct. 17; la noi, pl. 1.

255 *Păușa* (com. Nojorid, jud. Bihor). Cercetări S. Dumitrașcu; colecția Institutului pedagogic, Oradea; pl. 1.

256 *Peștera* (sat Aștileu, oraș Aleșd, jud. Bihor). Schroller 1933, 74, pct. 6; Roska 1941, pct. 149; „Peștera Igric"; Muzeul de istorie a Transilvaniei; Muzeul Țării Crișurilor, Oradea; pl. 1.

82 *Petrești de Jos* (com. Bărbătești, jud. Gorj). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.

125 *Petrești* (subordonat Sebeș-Alba, jud. Alba). „Groapa Galbenă"; Berciu D.— Berciu I. 1943/45, p. 27—28, 53, 60—62; fig. 49—52; muzeele din Cluj-Napoca, Alba Iulia, Sebeș-Alba și Bruckenthal; săpături 1961 (Popescu 1962, p. 518; Muzeul din Sebeș); pl. 2; 29/7—9; 41/17, 20; 42/16; 55/1—15.

257 *Petrilaca de Mureș* (com. Gornești, jud. Mureș). Informație V. Lazăr, Tîrgu Mureș; pl. 1.

38 *Petroșani* (oraș, jud. Hunedoara). Schroller 1933, p. 76, pct. 88; Horedt 1941, p. 93, 94, fig. 3/5; Muzeul Bruckenthal, inv. 10 234; pl. 1; 43/6 (=Horedt 1941, fig. 3/5).

312 *Pîrșani* (sat Pielești, com. Pielești, jud. Dolj). Nica 1972, 205; Muzeul Olteniei.

129 *Pianu de Jos* (com. Pianu, jud. Alba). „Podei", săpături 1961—1963, 1967; Paul 1969, p. 70—72, pl. XIV—XV; Muzeul Bruckenthal; pl. 2; 28/3 (=Paul 1969, pl. XIV,3); 34/6 (=Paul 1969, pl. XIV, 1); 51/12 (=Paul 1969, pl. XV/1 a—c); 88/1, 3.

258 *Piatra Roșie* (topic, com. Boșorod, jud. Hunedoara). „Vîrful Țifla", resturi Coțofeni; C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, Sarmizegetuza, București, Edit. Meridiane, 1960, p. 7; pl. 2.

259 *Pișcolt* (com., jud. Satu Mare). „Dealul cu nisip", așezare Baden; săpături 1970—1971; „Via Veche" amfore Baden (?), Coțofeni (?); Muzeul din Carei; pl. 3/1.

19 *Plenița* (com., jud. Dolj). Berciu 1939, p. 76; între Plenița și C. Traiane, cetate de pămînt cu resturi Coțofeni; pl. 1.

84 *Polovragi* (com., jud. Gorj). Berciu 1939, 76; pl. 1.

88 *Popînzălești* (com. Drăgotești, jud. Dolj). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.

261 *Potelu* (com. Ianca, jud. Olt). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.

120 *Rapoltu Mare* (com., jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 209 și 246; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.

21 *Rast* (com., jud. Dolj). Plopșor și Dumitrescu 1951, 267, 268, 272; pl. 1.

288 *Răchita* (com. Săsciori, jud. Alba). „Vîrful zăpozii"; Muzeul din Sebeș-Alba; pl. 2; 36/12, 13; 43/7, 10.

158 *Rădești* (com., jud. Alba). Schroller 1933, 75, pct. 40; pl. 2.

126 *Răhău* (oraș Sebeș, jud. Alba). „La Șipote"; „Arsuri"; „La Budurău"; Popescu 1961, p. 569; Horedt și colectiv 1967, p. 13, fig. 4/1—6, p. 16, 17, 19, 23, fig. 9/6; Muzeul din Sebeș-Alba; pl. 2; 41/12.

136 Reci (com., jud. Covasna). „Telek"; Székely 1962, p. 325, 327, 328; Székely 1968, p. 423, 424, fig. 2/1—2 și fig. 3; Muzeul județean Sf. Gheorghe; Schroller 1933, p. 78, pct. 150; pl. 1; 28/1 (=Székely 1968, fig. 2,1 = fig. 3); 33/2 (=Székely 1968, fig. 2/2).

262 *Reșița* (municipiu, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 249; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.

68 *Relevoiești* (com. Pietroșani, jud. Argeș). Popescu, Rosetti 1959, 705—708; Institutul de arheologie din București; pl. 1.

103 *Rîmeț* (com, jud. Alba). Roska 1941, pct. 248; Muzeul din Aiud; pl. 2; 12/22, 26; 36/8.

298 *Rîmnicu Vîlcea* (municipiu, jud. Vîlcea). „Cetățuie"; Petre 1970, nota 3; Muzeul din Băile Govora; pl. 1.

263 *Rîșnov* (oraș, jud. Brașov). „Gura Cheii" — peșteră; Plopșor și colectivul 1962, 117, fig. 3/4, 7; *b*) „Peștera Ödweg", Prox 1941, p. 78—79; Alfred Prox, Die Tei-Kultur im Burzenland, MBSM Brașov, 1940, 1—4, p. 92—93; Muzeul județean, Brașov; pl. 1.

73 *Rogova* (com., jud. Mehedinți). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.

93 *Românești* (com. Curtea, jud. Timiș). Peșteră; săpături M. Moga în 1948; Fl. Mogoșanu și I. Stratan; Muzeul Banatului; Muzeul de istorie din Lugoj; pl. 1; 17/3, 5; 19/7; 26/6; 33/4—5; 35/13, 15; 39/4, 6; 41/9; 43/12; 47/7—9; 105—108.

182 *Roșia* (com., jud. Bihor). „Peștera Vacii"; Dumitrașcu 1968, nota 61; Muzeul de științele naturii din Tinca; pl. 1.

296 *Rotbav* (com. Feldioara, jud. Brașov). „Valea Rotbavului", sud de sat, lîngă intersecția C.F.R. cu valea, pe terasa stîngă a Oltului; Muzeul județean, Sf. Gheorghe; săpături M. Marcu și Alex. Vulpe; Muzeul județean, Brașov; pl. 1; 46/15.

30 *Runcu* (com., jud. Gorj). Plopşor şi Mateescu 1955, 393, 401, fig. 7/2; pl. 1.
266 *Sacalasău Nou* (com. Derna, jud. Bihor). Cetate dacică; colecţia Institutului pedagogic, Oradea; pl. 1.
71 *Salcia* (com., jud. Mehedinţi). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.
265 *Satu Nou* (municipiu Braşov). Roska 1941, pct. 27; Muzeul judeţean, Braşov; pl. 1.
301 *Satulung* (com., jud. Maramureş. Finteuşu Mic; Kacsó 1972; Muzeul judeţean, Baia Mare; pl. 3/2.
181 *Sălacea* (com., jud. Bihor). În cetatea Otomani, cioburi Baden; Dumitraşcu 1968, nota 13; idem 1967 b, p. 90; inf. I. Ordentlich; Muzeul Ţării Crişurilor; pl. 3/1.
25 *Sălcuţa* (com., jud. Dolj). Berciu 1939, p. 76; idem 1961, 164, 338—339, fig. 150/5, 7—9; 151/1; pl. 1.
33 *Schela* (com., jud. Gorj). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.
128 *Sebeş* (oraş, jud. Alba). Roska 1941, pct. 273; „Podul Pricopanului"; Horedt şi colectiv 1967, p. 23 şi fig. 9/6; „Rîpa Roşie"; Aldea 1968, p. 91—102; Muzeul din Sebeş-Alba; alte două aşezări lîngă „Rîpa Roşie" (Aldea 1968, nota 9); pl. 2; 12/16; 19/5, 10; 23/4; 31/1; 32/4; 36/9, 16; 39/14; 47/19; 52/34.
77 *Seliştea* (com. Izverna, jud. Mehedinţi), Berciu 1939, p. 76; pl. 1.
172 *Singeorgiu de Mureş* (com., jud. Mureş). Székely 1959 b, 189; Vlassa 1965, 22; Muzeul de istorie din Tîrgu Mureş; pl. 1; 26/14; 32/2; 35/18; 43/1, 3; 47/3, 6, 10, 12, 13.
162 *Sînmartin* (com., jud. Harghita). Schroller 1933, p. 74, pct. 15; pl. 1.
268 *Sînpetru German* (com. Securigiu, jud. Arad). Aşezare Baden tîrzie; Dörner 1970, p. 455, fig. 10/5; Muzeul judeţean Arad; pl. 3/1.
311 *Sînnicolau Mare* (oraş, jud. Timiş).
183 *Sîntandrei* (com. suburbană municipiului Oradea, jud. Bihor). Dumitraşcu 1968, nota 26; col. Institutului pedagogic, Oradea; Dumitraşcu, Tăutu 1968, p. 1—2; Şcoala generală din Sîntandrei; pl. 3/1.
179 *Sîntămăria de Piatră* (oraş Călan, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 147; pl. 2.
138 *Sînzieni* (com., jud. Covasna). Schroller 1933, p. 78, pct. 153; Roska 1941, pct. 125; pl. 1.
269 *Sîrsca* (com. Sopot, jud. Dolj). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.
61 *Sopot* (com., jud. Dolj), „Brezoaica"; Muzeul Olteniei; pl. 1; 50/6.
184 *Soroştin* (com. Şeica Mică, jud. Sibiu). Schroller 1933, p. 175, pct. 42; Z. Székely, Cercetări arheologice în comuna Soroştin, în „Din activitatea ştiinţifică a Muzeului Mediaş", 1, 1953, p. 3—8; idem 1968, p. 426; pl. 1.
270 *Stăneşti* (com., jud. Gorj). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.
271 *Stoeneşti* (com., jud. Olt). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.
106 *Straja* (com. Berghin, jud. Alba). „Măguricea; Muzeul Unirii, Alba Iulia; pl. 2.
121 *Streiusîngeorgiu* (oraş Călan, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 293; Muzeul de istorie din Deva; pl. 2.
80 *Suharu* (com. Velea ,jud. Dolj). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.
272 *Suplacu de Barcău* (com., jud. Bihor). Pantă de deal, un fragment ceramic Coţofeni I; Muzeul din Săcueni; pl. 1.
75 *Sura* (com. Silivileşti, jud. Gorj), Berciu 1939, p. 76; pl. 1.
273 *Susani* (com. Igneşti, jud. Arad). Poalele muntelui Moma, în apropierea izvoarelor Teuzului, punctul „Rîpi-Săcături", versant împădurit, deal cu pante abrupte. Material cules din maluri şi dintr-un sondaj; Muzeul judeţean, Arad; Muzeul şcolar Sebiş; Dudaş ms.; pl. 1; 9/5, 6, 9, 10.
254 *Peştera Sarvaş* de la Comarnic (jud. Caraş-Severin). Pe Caraş, 15 km sud Reşiţa, 7 km est de Caraşova; Balogh Ernö, Ösemberi maradványok a Bánsági-Hegyvidék két Balangjából, Kőzlemények, Cluj, II, 1942, 1, p. 14 şi fig. 9/1—2.
274 *Şard* (com. Ighiu, jud. Alba). Roska 1941, pct. 254; Muzeul judeţean, Sf. Gheorghe; inv. 8 238, 8 241—8 244; pl.2; 47/11.
275 *Şilindia* (com., jud. Arad). Satul Mic; Dudaş ms.,; „Ţarina", cercetări S. Dumitraşcu; col. Institutului pedagogic, Oradea; Coţofeni I; pl. I.
49 *Şimnicu de Jos* (subordonat municipiului Craiova, jud. Dolj). Staţiunea experimentală, sondaj 1963; Cronica SCIV 1968/4, p. 678; Cronica SCIV 1969/3, p. 472; Muzeul Otleniei; pl. 1.
264 *Şincai* (com., jud. Mureş). Roska 1941, pct. 192; săpături 1974, V. Lazăr; Muzeul judeţean, Tîrgu Mureş; pl. 1.
276 *Şiria* (com., jud. Arad). „La Fîntînele"; Dudaş ms.; pl. 1.
159 *Şoimus* (com., Rădeşti, jud. Alba). Roska 1941, pct. 137; Muzeul Aiud; pl. 2.
278 *Şuncuiuş* (com., jud. Bihor). Peştera Izbîndiş; Muzeul Ţării Crişurilor; pl. 1.
280 *Tărtăria* (com. Săliştea, jud. Alba). „Gura Luncii", —0,30 cioburi Coţofeni şi Petreşti; pe înălţimea din apropiere, o aşezare Coţofeni; lîngă staţia C.F.R. Tărtăria, în dreptul şoselei naţionale, cioburi Coţofeni (Horedt 1947/1949, p. 47 şi 55); „Valea Rea" în spatele cantonului C.F.R. (Berciu D. — Berciu I. 1947/49, p. 29—32); Vlassa 1963, p. 488, 494, fig. 11 sus; pl. 2.
105 *Tăuţi* (com Meteş, jud. Alba). Muzeul Unirii, Alba Iulia; pl. 2; 19/13; 41/11.
24 *Teiu* (com. Orodel, jud. Dolj). Berciu şi colaboratorii 1951, 238; „Fîntîna jupînesei"; pl. 1.
160 *Teiuş* (com., jud. Alba). Roska 1941, pct. 305; Muzeul din Aiud; pl. 2.
281 *Teleac* (com. Felicieni, jud. Harghita). Roska 1941, pct. 298; pl. 1
58 *Terpeziţa* (com., jud. Dolj). Muzeul Olteniei; pl. 1.
180 *Tinca* (com., jud. Bihor). Dumitraşcu 1967 b, p. 91 şi nota 80; Muzeul de ştiinţele naturii din Tinca; pl. 1.
32 *Topeşti* (com. Tismana, jud. Gorj). Plopşor şi Mateescu 1955, 401; pl. 1.
117 *Turdaş* (com., jud. Hunedoara), Roska 1941, pct. 302; Muzeul de istorie a Transilvaniei; Muzeul judeţean, Sf. Gheorghe; pl. 2; 46/17, 20.

283 *Tureni* (sat, com., jud. Cluj-Napoca). Roska 1941, pct. 301; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.
279 *Ţaga* (comună, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 55; Muzeul din Aiud; pl. 1.
284 *Ţebea* (com. Baia de Criş, jud. Hunedoara) Dealul „Ruşti"; săpături 1953 (Harţuche 1969, p. 439—449); Muzeul judeţean, Brăila; pl. 1; 9/7, 11, 16, 17; 41/16 (= Harţuche 1969, fig. 5/24); 47/21 (= Harţuche 1969, fig. 1/2); 52/40 = Harţuche 1969, fig. 6/1 a—b).
285 *Ţelna* (com., Ighiu, jud. Alba). „Litău"; „Vîrful Pietrii Tăiate"; Berciu D. — Berciu I. 1943/45, 25, 53; Muzeul Unirii, Alba Iulia; pl. 2.
123 *Unimăt* (com. Acîş, jud. Satu Mare). Dîlboci; Dumitraşcu 1969; colecţia Institutul pedagogic., Oradea; Muzeul din Carei; pl. 3/1.
287 *Uroi* (com. Simeria, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 14; muzeele Deva şi de istorie a Transilvaniei; pl. 2; 17/12 (= Roska 1941, fig. 6/1); 19/6 (= Roska 1941, fig. 6/3).
166 *Vadu Crişului* (com., jud. Bihor). „Peştera cu apă"; Roska 1941, pct. 251; Muzeul de istorie a Transilvaniei şi colecţia Ardos la Muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti; pl. 1; 50/10.
289 *Valea lui Mihai* (com., jud., Bihor). Roska 1928/32, fig. 5/4, 8—13; 6; locuire Baden; materiale şi în Muzeul din Săcueni; pl. 3/1.
291 *Valcău de Jos* (com., jud. Sălaj). Roska 1941, pct. 171; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 1.
168 *Valea Rea* (com. Letca?, jud. Sălaj). Schroller 1933, p. 74, pct. 5; Roska 1941, pct. 56; pl. 1.
290 *Valea Rea* (com. Romoş, jud. Hunedoara). La Roska 1942, p. 235 = Rea (com. Toteşti, jud. Hunedoara), greşit localizată; Vlassa 1964, p. 357—358, corectează; Muzeul de istorie a Transilvaniei; pl. 2; 36/15; 88/6.
28 *Vădastra* (com., jud. Olt). „Măgura Cetate"; „Măgura Fetelor"; Berciu 1939, 76; Christescu 1927/1932, fig. 27/1, 3 4; Institutul de arheologie din Bucureşti; pl. 1; 50/3.
59 *Vela* (com., jud. Dolj). Între Valea Stucărului şi fîntîna Stupiniţei; cercetări C.S. Nicolăescu Plopşor (?); Plopşor 1932, p. 7; Muzeul Olteniei; Berciu 1939, p. 76; pl. 1; 50/1.
18 *Verbicioara* (com. Verbiţa, jud. Dolj). Berciu şi colaboratorii 1950, 103, 104; idem 1951, 238; Colectivul Verbicioara 1952, 155, 156, fig. 22; Institutul de arheologie Bucureşti; pl. 1; 17/10.
292 *Verguleasa* (comună, jud. Olt). Cercetări I. Nania; Muzeul de istorie din Piteşti; pl. 1.
122 *Veţel* (înglobat în municipiul Deva, jud. Hunedoara). Roska 1941, pct. 317, pl. 2.
47 *Vilcele* (com., jud. Olt). „Dealul Cişmelelor" (pe Iminog); cercetări M. Butoiu; Muzeul judeţean, Slatina; pl. 1; 51/10.
74 *Vinjuleţ* (com., jud. Mehedinţi). Berciu 1939, p. 76; pl. 1.
83 *Virfu* (com. Teleşti, jud. Gorj). Berciu 1939, 76, 202, 203; fig. 250, 251; cetate la locul „Cioaca cu bani"; pl. 1.
161 *Vinţu de Jos* (com., jud. Alba). Roska 1941, pct. 10; muzeele de istorie a Transilvaniei şi din Aiud; pl. 2.
293 *Viştea* (com. Gîrbău, jud. Cluj). Roska 1941, pct. 172; pl. 1.
294 *Voievozi* (com. Şimian, jud. Bihor). Dună de nisip în zona Erului; locuire Baden; Muzeul sătesc din Voivozi; pl. 1.
260 *Zădăreni* (com. Felnac, jud. Arad). „La Vii"; locuire Baden; Muzeul judeţean, Arad; pl. 3/1.
139 *Zoltan* (com. Ghidfalău, jud. Covasna). Schroller 1933, 78, pct. 160; Roska 1941, pct. 324; pl. 1.

LISTA PRESCURTĂRILOR

AA	= Archaeologia Austriaca.
AAA	= Acta Antiqua et Archaeologica (Széged).
AAH	= Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae.
AÉ	= Archaeologia Értesitö.
AH	= Archaeologia Hungarica.
AISC	= Anuarul Institutului de studii clasice din Cluj-Napoca.
AJ	= Archaeologia Jugoslavica.
AMN	= Acta Musei Napocensis.
BCH	= Bulletin de Correspondence Hellénique.
BCMI	= Buletinul Comisiunii monumentelor istorice.
Bericht RGK	= Bericht der Römisch-Germanischen Komission.
CAB	= Cercetări arheologice în Bucureşti.
Dacia	= Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie.
Dacia, N.S.	= Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Nouvelle série.
Jschr. mitteld. Vorgesch.	= Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte.
MAGW	= Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.
Materiale	= Materiale şi cercetări arheologice.
PA	= Památky archeologické.
PZ	= Prähistorische Zeitschrift.
RM	= Revista muzeelor, Bucureşti.
RVM	= Rad Vojvodinskih muzeja.
SCIV	= Studii şi cercetări de istorie veche.
SlovArch	= Slovenska Archeologia.
Symposium Baden	= Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Bratislava 1973.
WPZ	= Wiener prähistorische Zeitschrift.
ZfA	= Zeitschrift für Archäologie.
ZfE	= Zeitschrift für Ethnologie.

ALDEA 1968 — Ion Alexandru Aldea, *Aşezarea Coţofeni de la Rîpa Roşie-Sebeş*, Apulum VII/1.

ALDEA 1972 — Ioan Al. Aldea, *Şantierul arheologic Ghirbom (com. Berghin, jud. Alba, săpăturile din* 1967), Apulum X, p. 8—9, fig. 5.

ALEXANDRESCU 1974 — Alexandrina Alexandrescu, *La nécropole du bronze ancien de Zimnicea (dép. de Teleorman)*, Dacia, N. S., 18, p. 79—93.

ARNE 1945 — T. J. Arne, *Excavations at Shah Tepé, Iran, Reports from the Scientific Expedition to the North-Western Provinces of China under the Leadership of Dr. Sven Hedin*, Pubication 27 VII, Archaeology, 5, Stockholm, 1945.

AVRAMOVA 1975 — Maia Avramova, *Katalog na nahodkite ot plevoditelia*, Praistoričesko iskustvo v našite zemi, Sofia.

BADER 1974 — Bader T., *Începuturile epocii bronzului în nord-vestul României, grupul Nirului*, ms.

BANNER 1927 — J. Banner, *Die in Ungarn gefundenen Hockergräber*, Dolgozatok/Széged, III, 1—2, ung. 1—58, germ. 59—122; Vladháza p. 75—76; Gyertyámos p. 76; Bedellö p. 76—77.

BANNER 1956 — János Banner, *Die Péceler Kultur*, AH, S. N., XXXV, Budapest.

BANNER, KUTZIÁN 1960 — J. Banner, I. Bognár—Kutzián, *Angaben zur kupferzeitlichen Chronologie des Karpathenbeckens*, Swiatowit, XXIII, 341—361.

BANNER, KUTZIÁN 1961 — J. Banner-I. Bognár—Kutzián, *Beiträge zur Crhonologie der Kupferzeit des Karpathenbeckens*, AAH, XIII, p. 1—32.

BENAC 1962 — A. Benac, *Pivnica kod Odžaka i neki problemi Kostolacke Kulture*, Glasnik-Sarajevo. XVII, p. 21—40.

BERCIU 1934 — D. Berciu, *Generalităţi asupra preistoriei Olteniei şi angrenarea ei în problemele Europei Centrale şi sud-estice*, BCMI, XVII.

BERCIU 1939 — Berciu D., *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova.

BERCIU 1954 — D. Berciu, *Probleme ridicate de săpăturile arheologice din Oltenia*, SCIV V/3—4.

BERCIU 1960 — în *Istoria României, I.*

BERCIU 1961 — D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti.

BERCIU 1962 — D. Berciu, *Dlia glinianîh ,,iakoria'' i voprosî v sviazi s kulturami Kotofeni i Cernavoda*, Dacia, N.S., VI.

BERCIU 1966 — Dumitru Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti.

BERCIU D. — BERCIU I. 1943—1945 — D. Berciu, I. Berciu, *Cercetări şi săpături arheologice în judeţele Turda şi Alba*, Apulum II, Alba Iulia.

BERCIU D. — BERCIU I. 1947/1949 — D. Berciu — Ion Berciu, *Săpături şi cercetări arheologice în anii* 1944—1947, Apulum, III.

BERCIU şi colaboratorii 1950 — D. Berciu şi colaboratorii, *Şantierul arheologic de la Verbicioara — Dolj*, SCIV I/1.

BERCIU şi colaboratorii 1951 — D. Berciu şi colaboratorii, *Şantierul arheologic Verbicioara — Dolj*, SCIV, II/1.

BERCIU, MORINTZ, ROMAN 1973 — D. Berciu, Sebastian Morintz, Petre Roman, *Cultura Cernavoda II. Aşezarea din sectorul b de la Cernavoda*, SCIV, XXIV/3, p. 373—405.

BICHIR 1958 — Gh. I. Bichir, *Un mormînt cu ocru la Cîrna*, SCIV, IX/1.

BICHIR 1962 — Gh. Bichir, *Beitrag zur Kenntnis der frühen Bronzeit im südostlichen Transsilvanien und in der Moldau*, Dacia, N. S., VI, p. 87—114.

BLEGEN 1928 — Carl W. Blegen, *Zygouries, a prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae*, Cambridge, Massachusetts.

BLEGEN, CASKEY, RAWSON 1951, I_2 — Carl W. Blegen, John L. Caskey, Marion Rawson, *Troy*, vol. I, partea a II-a.

BLEGEN, CASKEY, RAWSON 1951, II_2 — Carl. W. Blegen, John Caskey, Marion Rawson, *Troy*, vol. II, partea a II-a.

BORONEANŢ 1966 — V. Boroneanţ, *Cultura Kostolac de la Cuina Turcului*, SCIV 17/2, p. 345—353.

BORONEANŢ 1968 — Vasile Boroneanţ, *Descoperiri aparţinînd culturii Vučedol în zona Porţilor de Fier*, RM, V/4, p. 352—355.

BORONEANŢ 1971 — V. Boroneanţ, *Gornea-Vodneac, un nou aspect al epocii bronzului descoperit în zona Porţilor de Fier*, RM, VIII/1, p. 5—12.

BREA 1964, I_{1-2} — Luigi Bernabó-Brea, *Poliochni*, vol. I (text) şi I_2 (pl.).

BRUKNER 1970 — Bogdan Brukner, *Die Nekropole in Vajska. Ein neuer Beitrag zur kulturellen und chronologischen Determinierung des Äneolithikums Südostpannoniens*, AJ, XI, p. 1—14.

BUJOR 1967 — Expectatus Bujor, *Aşezarea de la Celei din perioada de tranziţie spre epoca bronzului*, RM, IV/3, p. 211—216.

CASKEY 1954 — John L. Caskey, *Excavations at Lerna*, 1952—1953, Hesperia, XXIII/1, p. 3—30.

CHIDIOŞAN 1968 — Nicolae Chidioşan, *Beiträge zur Kenntnis der Wietenberg-Kultur im Lichte der neuen Funde von Derşida*, Dacia, N. S., XII, p. 155—175, faza I = p. 161, fig. 6.

Christescu 1927—1932 — Vasile Christescu, *Les stations préhistoriques de Vădastra*, Dacia, III—IV, p. 167—225.
Colectivul Verbicioara 1952 — *Colectivul de cercetări arheologice al Academiei R.P.R., Şantierul Verbicioara*, SCIV,III.
Comşa 1967— Eugen Comşa, *Unele date cu privire la sfîrşitul perioadei de trecere de la epoca neolitică la epoca bronzului în sud-estul Olteniei*, SCIV, XVIII/2, p. 207—221.
Comşa 1968— Eugen Comşa, *Unele date despre descoperirile arheologice din Peştera Muierilor, de lîngă Baia de Fier (epoca neolitică — epoca feudală)*. Comunicări, Seria arheologică, VIII, Craiova.
Comşa 1970 — Eugen Comşa, *Unele date referitoare la cultura Coţofeni în sud-estul Transilvaniei*, Cumidava, IV.
Comşa 1971— —Eugen Comşa, *Über das Neolithikum in Westrumänien*, AAA, XIV, p. 41, 42 (harta), 43.
Comşa, Kacsó 1973 — Eugen Comşa şi Carol Kacsó, *Rezultatele sondajelor din complexul neolitic de la Oarţa de Sus, jud. Maramureş* (1970), Materiale, X.
Constantiniu, Panait 1963 — Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, *O aşezare din epoca bronzului la Roşu*, CAB, p. 301—334.
Crişan 1965 — I. H. Crişan, Săpături şi sondaje în valea mijlocie a Mureşului, AMN, II, p. 39—76.
Dănilă 1970— St. Dănilă, *Aşezări vechi descoperite în jud. Bistriţa-Năsăud*, Materiale, IX.
Demangel şi colaboratorii 1926 — R. Demangel, Th. Macridy-Bey, E. Mamboury, M. Massoul, Ch. Diehl, *Le tumulus dit le Protésilas*, Paris.
Deshayes 1970a — Jean Deshayes, *Dikili Tash*, BCH, XCIV/II, p. 799—808.
Deshayes 1970 b — J. Deshayes, *Les fouilles de Dikili Tash et l'archéologie yougoslave*, Zbornik narodnog muzeja u Beogradu, 21—43.
Dimitrijević 1956 — S. Dimitrijević, *Prilog daljem upoznavanju Vučedolske Kulture*. Opuscula Archaeologica, I, p. 5—56, pl. I—XV.
Dimitrijević 1961 — S. Dimitrijević, *Problem neolita i eneolita u sjeverozapodnoj Jugoslaviji*, Opuscula Archaeologica, V, p. 81—85.
Djambazov, Katinčarov 1971 — Nicolai Djambazov şi Rumen Katinčarov, *Archeologičeski nahodki ot peşterata Magura*, Archeologia III/3, Sofia.
Djambazov, Katinčarov 1974 — N. Djambazov, R. Katinčarov, *Raskopi v Peşterate Magura prez* 1971 *g*, Izvestia, XXXIV, p. 107—138.
Dörner 1970 — Egon Dörner, *Cercetări şi săpături arheologice în judeţul Arad*, Materiale, IX.
Driehaus 1969 — Jürgen Driehaus, Hermann Behrens, *Stand und Aufgaben der Erforschung des Jungneolithikums in Mitteleuropa, L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praha, p. 233—241.
Dudaş ms. — Florian Dudaş, *Aşezări ale culturii Coţofeni descoperite pe valea Crişului Alb (Ţara Zarandului)*, ms.
Dumitraşcu 1967a — Sever Dumitraşcu, *Colecţia arheologică „Eugen Poţoran"*, Lucrări ştiinţifice, 1, Oradea.
Dumitraşcu 1967b — Sever Dumitraşcu, *Note asupra culturii Coţofeni*, Lucrări ştiinţifice, 1, Oradea.
Dumitraşcu 1967c — Sever Dumitraşcu, *Aşezarea Coţofeni — „Măgura Capudului"*, Studii şi comunicări, vol. 13, Sibiu.
Dumitraşcu 1968 — S. Dumitraşcu, *Aşezarea Coţofeni de la Giriş, — Rîturi*, Lucrări ştiinţifice, 2, Oradea.
Dumitraşcu 1969 — S. Dumitraşcu, *Săpăturile arheologice de la Unimăt*, Studii şi comunicări, I, Satu Mare.
Dumitraşcu 1972 — S. Dumitraşcu, *Morminte Coţofeni de incineraţie descoperite la Mediesul Aurit*, Studii şi comunicări, Satu Mare.
Dumitraşcu, Tăutu 1968 — Sever Dumitraşcu şi Nicolae Tăutu, *Descoperiri arheologice din hotarul comunei suburbane Sîntandrei*, Semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România în Bihor, Oradea.
Dumitraşcu, Togan 1971 — S. Dumitraşcu, G. Togan, *Săpăturile arheologice de la Boarta — „Cetăţuie" (jud. Sibiu)*, AMN , VIII.
Dumitrescu 1944a — Vladimir Dumitrescu, *Dare de seamă asupra săpăturilor şi cercetărilor întreprinse în anul* 1942. *Raport asupra activităţii ştiinţifice a Muzeului naţional de antichităţi în anii* 1942 *şi* 1943.
Dumitrescu 1944b — Vldimir Dumitrescu, *Dare de seamă asupra săpăturilor şi cercetărilor întreprinse în anul* 1943. *Raport asupra activităţii ştiinţifice a Muzeului naţional de antichităţi în anii* 1942 *şi* 1943.
Dumitrescu 1960 — Vladimir Dumitrescu, *La plus ancienne tombe à incinération trouvée en R.P.R.*, Dacia, N. S., IV, p. 69—88.
Dumitrescu 1961 — Vladimir Dumitrescu, *Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cîrna*; p. 291 = Vučedol la Porţile de Fier peste care s-ar suprapune cîmpurile de urne.
Dumitrescu, Stratan 1962 — Vladimir Dumitrescu şi Ion Stratan, *Keramik der Vučedol-Kultur aus Moldova Veche im Banat*, Dacia, N. S., VI, p. 411—427.
Dumitrescu 1941/1944 — H. Dumitrescu, *La station préhistorique de Horodiştea sur le Pruth*, Dacia IX—X, p. 127—163.
Ecsedy 1974 — Ecsedy István, *Újabb adatok a tiszántúli rézkor történetéhez, A Bèkès* Megyei Múzeumok Közleményei, 2, p. 3—40.
Foltiny, Ohrenberger 1952 — Stefan Foltiny şi Alois J. Ohrenberger, *Neue Funde aus dem Bezirk Neusiedl am See*, AA, fasc. 9.
Franz 1926 — Leonhard Franz, *Funde aus dem Banat*, WPZ, XIII.
Frödin, Persson 1924/1925 — Otto Frödin şi A. W. Persson. *Rapport préliminaire sur les fouilles d'Asiné* 1922—1924, Bulletin de la Société des Lettres du Lund 1924, p. 23—93.
Frödin 1938 — Otto Frödin, *Asine. Résultats of the Swedish Excavations* 1922—1930, Stockholm.
Galbenu 1970 — Doina Galbenu, *Un aspect al perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului descoperit la Şimnic*, Aluta, I, p. 45—54.
Garašanin 1957 — Miliutin Garašanin, *Die Bestattungen des Vučedoler „Burghügels"*, AJ, VIII.
Garašanin 1958 — M. V. Garašanin, *Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, 39. Bericht RGK.
Garašanin 1958a — Miliutin V. Garašanin, *Kontrollgrabung in Bubanj bei Niš*, PZ 36, 223—244.

GARAŠANIN 1960 — M. Garašanin, *Problèmes fondamentaux de la préhistoire Serbe*, Swiatowit, XXIII, p. 113—125.
GEORGIEV 1967 — Georgi I. Georgiev, *Beiträge zur Erforschung des Neolithikums und der Bronzezeit in Südbulgarien*, AA, Heft 42, p. 120—127.
GEORGIEV, MERPERT 1965 — G. Georgiev şi N. Merpert, *Raskopki mnogosloinogo poselenia u sela Ezero bliz g. Nova Zagora v* 1963 *godu*, Izvestia, Sofia, XXVIII, p. 129—159.
GHEORGHIU, PLOPŞOR 1954 — Al. Gheorghiu, C.S. Nicolăescu — Plopşor şi colaboratorii, *Raport preliminar asupra cercetărilor de paleontologie umană de la Baia de Fier (reg. Craiova) din* 1951, în Probleme de antropologie, I.
GIMBUTAS 1963 — Marija Gimbutas, *The Indo-Europeans: Archaeological Problems*, American Antrohopologist 65/4, p. 815—836.
GIMBUTAS 1973 — Marija Gimbutas, *The Beginning of the Bronze Age in Europe and the Indo-Europeans*: 3500—2500 *B.C.*, the IDE Journal I/2, p. 163—214.
GIMPERA 1961 — P. Bosch-Gimpera, *Les Indo-Européns. Problèmes archéologiques*, Paris, Payot.
GOLDMAN 1931 — Hetty Goldman, *Excavations at Eutresis in Beotia*, Cambridge, Massachusetts.
HACHMANN 1969— Rolf Hachmann, *Die östlichen Grenzen der Michelsberger Kultur*, Symposium Baden, p. 79—109.
HANSCHMANN 1970 — Eva Hanschmann, *Die Funde der frühen und der beginnenden mittlerenBronzezeit der Argissa-Magula*, Dissertation Universität Heidelberg.
HARŢUCHE 1969 — N. Harţuche, *Cercetări archeologice la Brad (jud. Hunedoara)*, AMN, VI, p. 439—449.
HARŢUCHE, Anastasiu 1968 — N. A. Harţuche, F. Anastasiu, *Brăiliţa*.
HEURTLEY 1939 — W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*.
HOLMBERG 1944 — Erik J. Holmberg, *The Swedish Excavations at Asea in Arcada*, Göteborg.
HOLSTE 1939 — Friederich Holste, *Zu Formenschatz und Datierung der östlichen „Badener" Kultur*, Germania, XXIII;
HOREDT 1941 — Kurt Horedt, *Donauländische Einwirkungen auf die bronzezeitliche Keramik Siebenbürgens*, WPZ, 28, p. 93—94, fig. 3/5, Petroşani.
HOREDT 1947/1949 — K. Horedt, *Săpături privitoare la epoca neo- şi eneolitică*, Apulum, III.
HOREDT 1949 — K. Horedt, *Elemente răsăritene în cîteva descoperiri preistorice din Transilvania*, AISC, V, p. 304—309.
HOREDT 1968 — Kurt Horedt, *Die Kupferzeit in Transilvanien*, Apulum VII/1.
HOREDT şi colectiv 1967 — K. Horedt, I. Berciu, Al. Popa, I. Paul, I. Raica, *Săpăturile arheologice de la Răhău şi Sebeş*, Apulum VI,. p. 11—27.
IOVANOVIČ 1974 — Borislav Jovanovic, *La préhistoire du Djerdap Supérieur*, Starinar, XXII, 1971, Belgrad.
KACSÓ 1972 — Carol Kacsó, *Contribuţii la problema începuturilor epocii bronzului în nord-vestul României*, SCIV, XXIII/1, p. 31—44.
KALICZ 1963— Nándor Kalicz, *Die Pécelar (Badener) Kultur und Anatolien*, Studia archaeologica, II.
KALICZ 1967 — Nándor Kalicz, *A korabronzkori Nyirségi csoport, telepe Nyirpazony határában*, AÉ, 94/1, p. 3—19.
KALICZ 1969 — Nándor Kalicz, *Über dte chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn*, Symposium Baden, p. 131—165.
KARMANSKI 1970, I — Sergej Karmanski, *Bakarnodobni lokaliteti Jugozapadne Bačke, I*, Odžaci, Bačka Palanka.
KARMANSKI 1970, II — Sergej Karmanski, *Bakarnodobni lokaliteti Jugozapadne Bačke II*, Odzaci, Bačka Palanka.
KATINCAROV 1974 — Rumen Katinčarov, *Periodizaţia i charakteristika na kulturata prez bronzovata epocha v Južna Bulgaria*, Arheologia, XVI/1, p. 1—24.
KOROSEC 1960 — Iosip Korosec, *Drulovka*, Zbornik Filozofske Fakultette, Liubliana.
KOSSINA 1902 — Gustaf Kossina, *Die Indogermanische Frage archäologisch beantwortet*, ZfE 34, p, 161—222.
KOVÁCS 1913 — Kovács István, *A korpadi őskori telep*, Dolgozatok, IV, p. 13—17.
KOZLOWSKI 1969 — Janusz K. Kozlowski, *Le problème de la périodisation de la civilsation de la céramique cannelée Pologne*, Symposium Baden, p. 167—185; Boleráz. 170—180.
KUNZE 1934 — Emil Kunze, *Orchomenos III, Die Keramik der frühen Bronzezeit*, München.
KUTZIÁN 1967 — Ida Bognár-Kutzián, *Probleme der mittleren Kupferzeit im Karpatenbecken*, Symposium über dem Lengyel-Komplex und die benachbarten Kulturen, Studijné Zvesti, 17, Nitra, p. 31—60.
LAMB 1936 — Winifred Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge,
LEAHU 1965 — V. Leahu, *Săpăturile arheologice de la Căţelu Nou*, CAB, II, p. 11—24.
LICHARDUS, VLÁDAR 1964 — Ján Lichardus, Josef Vládar, *Zur Problemen der Ludanice-Gruppe in der Slowakei*, Slov. Arch. XII/1, p. 69 şi urm.
MARGOS 1973 — Ara Margos, *Praistoričesko nakolno selišče Strašimirovo — 1*, Izvestia — Varna IX (XXIV), p. 267—284.
MEDOVIĆ 1974 — Predrag Medović, *Die Cernavoda III-Kultur im jugoslawischen Donaugebiet, Sgmposium über das Spätäneolithikujm und die Frühbronzezeit im Donaugebiet*, Novi Sad.
MERPERT, GEORGIEV 1969 — N. I. Merpert, Georgi I. Georgiev, *Poselenie Ezero i ego mesto svedi pamiatnikov rannego bronzovoç veka vostočnoi Evropi*, Symposium Baden, p. 215—257.
MIKOV 1948 — V. Mikov, *Fouilles du site préhistorique près de Michalic*, Fouilles et recherches, I, Sofia.
MILOJČIĆ 1949/1950 — Vl. Milojčić, *Funde der Kostolacer Kultur in der Sammlung der vorgeschichtlichen Seminars in* Marburg/Lahn, PZ, XXXIV—XXXV, fasc. 2, p. 151—158.
MILOJČIĆ 1950 — Vl. Milojčić, *Die Asokoskanne und einige andere ägäisch-balkanische Gefässformen*, Mitt. des Deurschen Archäol. Institut, p. 107—118.
MILOJČIĆ 1955 — Vl. Milojčić, *Zur Frage der Schnurkeramik in Griechenland*, Germania, 33, p. 151—154.
MILOJČIĆ 1956 — Vl. Milojčić, *Bericht über die Ausgrabungen auf Gremnos Magula bei Larissa* 1956, Archäologischer Anzeiger.
MILOJČIĆ 1967 — Vladimir Milojčić, *Die absolute Chronologie der Jungsteinzeit in Südosteuropa und die Ergebnisse der radiocarbon-* (C_{14})*-Methode*, Jahrbuch RGZM, 14, p. 9 şi urm.

MILOJČIĆ 1972 — Vl. Milojčić, *Scrisoare către P. Roman din* 23 noiembrie.
MORINTZ, ROMAN 1968 — Sebastian Morintz, Petre Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*, Dacia, XII, N.S., p. 45—128.
MORINTZ, ROMAN 1969a — Sebastian Morintz, Petre Roman, *Über die Übergangsperiode vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien*, Symposium Baden, p. 259—295.
MORINTZ, ROMAN 1969b — Sebastian Morintz, Petre Roman, *Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României — Insula Banului*, SCIV, XX/3, p. 393—423.
MORINTZ, ROMAN 1969c — Sebastian Morintz, Petre Roman, *Über die Chronologie der Übergangszeit vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien*, Dacia, N. S., XIII, p. 61—71.
MÜLLER 1964 — C. Müller, *Sceptrul de piatră de la Coltani-Bocșa*, Apulum, V. p. 541—546.
NAČ 1960 — Sandor Nač, *Zaštitno iskopavane na Gomolavi kod Hrtkovaca*, RVM, 9.
NESTOR 1933 — I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22. Bericht RGK.
NESTOR 1937 — Ion Nestor, *Cercetări preistorice la Cernavoda*, Analele Dobrogei, XVIII.
NESTOR 1950— I. Nestor, *Probleme noi în legătură cu neoliticul în R.P.R.*, SCIV I/2.
NESTOR 1960 — I. Nestor în *Istoria României*, I.
NESTOR, Zaharia 1968 — Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *Sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze dans l'aire des civilisations de Cucuteni et de Gumelnița*, Dacia, N.S., XII, p. 17—43.
NEUSTUPNÝ 1966 — E. Neustupný, *K mladšímu eneolitu v Karpatské kotlině*, Slov Arch, XIV/1, p. 77—96.
NEUSTUPNÝ 1968 — Evžen Neustupný, *Absolute Chronology of the Neolithic and Aeneolithic Periods in Central and South-Eastern Europe*, Slov Arch, XVI/1, p. 19—60.
NEUSTUPNÝ 1969 — Evžen Neustupný, *Die Badener Kultur, Symposium Baden*, p. 317—352.
NICA 1972 — M. Nica, *Cercetări arheologice de suprafață pe valea Tesluiului*, Contribuții istorice, Craiova.
NOVOTNY 1955 — Bohuslav Novotny, *Slavénska kultúra v Československu*, SlovArch, III, p. 5—69.
ORDENTLICH 1963 — Ivan Ordentlich, *Poselenia v Otomani v svete poslednih raskopok*, Dacia, N. S., VII, p. 115—138.
ORDENTLICH 1970 — Ivan Ordentlich, *Die chronologische Gliederung der Otomani-Kultur auf dem rumänischen Gebiet und ihre wichtigsten Merkmale*, Dacia, N. S., XIV, p. 83—97 (faza 1, p. 86—90).
ORDENTLICH 1973 — Ivan Ordentlich, *Cercetările arheologice de la Otomani și Sălacea și locul lor în contextul culturii Otomani*, teză de doctorat, Univ. Iași, rezumat.
PÁSTOR 1969 — Ián Pástor, *Košické Pohrebisko*, Košice.
PAUL 1961 — Iuliu Paul, *Așezarea neolitică timpie de la „Poiana în Pisc" (com. Cașolț, jud. Sibiu)*, Materiale, VII.
PAUL 1969 — Iuliu Paul, *Așezarea neoeneolitică de la Ptanu de Jos (Podei), jud. Alba*, Studii și comunicări, 14, Sibiu.
PĂUNESCU 1970 — AL. PĂUNESCU, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București.
PAVELČIK 1964 — Jiri Pavelčik, *Eneolitická skupina s keramikou bošáckého typu na Moravě*, PA, LV/2, p. 279—293.
PAVÚKOVÁ 1964 — V. Němejcová-Pavúková, *Sidliska bolerázskeho typu v Nitrianskom Hrádu*, SlovArch XII—1.
PAVÚKOVÁ 1968 — Viera Němejcová-Pavúková, *Äneolitische Siedlung und Stratigraphie in Iža*, SlovArch, XVI — 2, p. 353—433.
PAVÚKOVÁ 1969 — Viera Němejcová-Pavúková, *Zu Ursprung und Chronologie der Boleráz-Gruppe, Symposium Baden*, p. 297—316.
PAVÚKOVÁ 1974 — Viera Němejcová-Pavúková, *Beitrag zum Kennen der Postboleráz-Entwicklung der Badener Kultur*, SlovArch, XXII—1, p. 237—360.
PETRE 1967 — Gheorghe I. Petre (Govora), *Ceramica decorată prin împunsături succesive, din r. Rm. Vîlcea*, SCIV, XVIII/4.
PETRE 1970 — Gheorghe I. Petre (Govora), *Contribuții la cunoașterea culturii Coțofeni în nord-estul Olteniei*, SCIV, XXI/3.
PETROVSZKY 1973 — R. Petrovszky, *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților județului Caraș-Severin din paleolitic pînă în secolul al V-lea t.e.n.*, Banatica, II, p. 385—395.
PLESLOVÁ 1971 — E. Pleslová-Stiková, *Die äneolithische Grundlage der frühbronzezeitlichen Kulturen in Mitteleuropa*, Prace i materialy museum archaeologicznego i etnograficznego w Lodzi, Seria Archeologiczna, 18.
PLOPȘOR 1923 — C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Oltenia, culegeri, cercetări documente*, cartea I, fasc. VI, p. 81—87.
PLOPȘOR 1932 — C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Un mormînt scitic la Suharu-Dolj*, Institutul de arheologie oltenă. Memoriul VII, Craiova.
PLOPȘOR și COLABORATORII 1953 — *Date preliminare asupra rezultatelor paleoantropologice de la „Peștera Muierilor" Baia-de-Fier, r. Novaci, reg. Craiova*, SCIV, 1953, 1—2, p. 203.
PLOPȘOR și DUMITRESCU 1951 — C.S. Nicolăescu-Plopșor, Vl. Dumitrescu și colaboratorii, *Șantierul arheologic Rast-Dolj*, SCIV, II/1.
PLOPȘOR și COLECTIVUL 1955 — C. S. Nicolăescu-Plopșor și colectivul, *Șantierul arheologie Cerna-Olt*, SCIV, VI/1—2.
PLOPȘOR și MATEESCU 1955 — C. S. Nicolăescu-Plopșor, C. N. Mateescu, *Șantierul arheologic Cerna-Olt*, SCIV, VI/3—4.
PLOPȘOR și COLABORATORII 1957 — C. S. Nicolăescu-Plopșor, Eugen Comșa, D. C. Nicolăescu-Plopșor și Al. Bolomey, *Șantierul arheologic Baia de Fier*, Materiale, III, p. 17.
PLOPȘOR și COLECTIVUL 1962 — C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu și Ion Pop, *Săpăturile din Peștera Gura Cheii-Rîșnov*, Materiale, VIII.
PODZUWEIT 1973 — Christian Podzuweit, *Die Gefässformen der frühen Bronzezeit in Nordwest-Kleinasien und der Nordägäis*, Diss. Heidelberg.
POPESCU 1961 — Dorin Popescu, *Les fouilles archéologiques dans la République Populaire Roumaine en 1960*, Dacia, N.S., V.
POPESCU 1962 — Dorin Popescu, *Les fouilles archéologiques dans la République Populaire Roumaine en 1961*, Dacia, N.S., VI.

Popescu, Rosetti 1959 — — D. Popescu şi D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoieşti*, Materiale, VI.
Popescu, Vulpe 1966 — Eugenia Popescu şi Alexandru Vulpe, *Necropola tumulară de la Milostea*, RM, III/2, 148—155.
Popilian 1955 — G. Popilian, *Cercetări arheologice de suprafaţă la Godeni, reg. Craiova*, SCIV, VI/1—2.
Prox 1941 — Alfred Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Braşov.
Quitta, Kohl 1969 — Hans Quitta şi Günther Kohl, *Neue Radiocarbondaten zum Neolithikum und zur frühen Bronzezeit Südosteuropas und der Sowjetunion*, ZfA, III/2, p. 223—255.
Quitta 1972 — Hans Quitta, *Zu einigen Problemen und Perspektiven der Radiocarbondatierung*, Ausgrabungen und Funde, XVII/3, p. 90—109.
Rašajski 1954 — Rastko Rašajski, *Gomolava bei Hrtkovici*, RVM, 3.
Reinerth 1929 — H. Reinerth, *Siebenbürgen als nordisches Kulturland der jüngeren Steinzeit*, Manus, VII. Ergänzungsband.
Renfrew 1969a — Colin Renfrew, *The Autonomy of the South-East European Copper Age*, Proceedings of the Prehistoric Society, XXXV, p. 12—47.
Renfrew 1969b — Colin Renfrew, *The Aegean and the Balkan at the Close of the Neolithic Period (the Evidence of Sitagroi)*, *Symposium Baden*, p. 427—440.
Renfrew 1970a — Colin Renfrew, *The Tree-ring Calibration of Radiocarbon: an Archaeological Evaluation.* Proceedings of the Prehistoric Society, XXXVI, p. 280—311.
Renfrew 1970b — Colin Renfrew, *The Place of the Vinča-Culture in European Prehistory*, Sbornik narodnog muzeja, VI, p. 45—59.
Renfrew 1971 — Colin Renfrew, *Sitagroi, Radiocarbon and the Prehistory of South-East Europe*, Antiquity, XLV, p. 275—282.
Roman 1968a — Petre Roman, *Contribution à la connaissance des problèmes de l'énéolithique avancé et de la période de transition à l'âge du bronze à la lumière des fouilles archéologiques de Băile Herculane et de Moldova Veche*, Mémoires, Série archéologique, VI, Craiova.
Roman 1968b — Petre Roman, *Cercetări arheologice de suprafaţă în Ţara Loviştei*, Comunicări, Seria archeologică, IV, Craiova.
Roman 1971 — Petre Roman, *Strukturänderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpaten-Raum*, Dacia, N. S. XV, p. 31—169.
Roman 1974 — Petre Roman, *Das Problem der „schnurverzierten" Keramik in Südosteuropa*, Jsch. mitteldt. Vorgesch. 58, 157—174.
Roman, Iános, Horvath 1973 — P. Roman, Iános Pál, Horvath Csábo, *Cultura Jigodin. O cultură cu ceramică şnuruită în estul Transilvaniei*, SCIV, XXIV/4, p. 559—574.
Ştefan Roman 1967 — Ştefan Roman, *Elemente ale culturii Coţofeni la Cuina Turcului*, RM, IV/5, 474—475.
Roska 1928—1932 — M. Roska, *Staţiunea preistorică de la Valea lui Mihai*, AISC, I, Cluj.
Roska 1941 — Roska Marton, *Az aeneolithikum kolozskorpádi I. jellegü emlékei Erdélyben, Közlemények, I, Cluj*, p. 44—99.
Roska 1942 — Roska Marton, *Erdely régészeti Repertóriuma*, I, Cluj.
Roşu 1968 — Lucian Roşu, *Rezultatele preliminare ale cercetărilor arheologice de la Buiceşti-Mehedinţi*, Comunicări, Seria arheologică, VII, Craiova.
Rusu, Spoială, Galamb 1962 — M. Rusu, V. Spoială şi I. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea-Salca*, Materiale, VIII.
Roth 1942 — Fritz Roth, *Das nordische Steinzeitdorf von Kelling. Ausgrabungen des Forschungsinstituts bei Kelling im Gebiet Bergland*, Deutsche Forschung im Südosten, 1, Sibiu.
Ruttkay 1969 — Elisabeth Ruttkay, *Über die Badener Kultur in Niederösterreich und im Burgenland*, *Symposium Baden*, p. 441—452.
Schachermeyr 1955 — Fritz Schachermeyr, *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, Stuttgart.
Schmidt 1902 — Hubert Schmidt, *Heinrich Schliemann's Sammlung, Trojanischer Altertümer*, Berlin.
Schmidt 1903 — H. Schmidt, *Tordos*, ZfE, p. 438—469.
Schmidt 1949 — Wilhelm Schmidt, *Die Herkunft der Indogermanen und ihr erstes Auftreten in Europa*, Kosmos 45, p. 116 şi urm.
Schreiber 1973 — Schreiber Rózsa, *Die Glokenbecherkultur in Budapesta.*
Schroller 1933 — H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin.
Schulz 1935 — Walther Schulz, *Die Indogermanenfrage in der Vorgeschichtsforschung*, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 62, p. 184—195.
Seewald 1940 — Otto Seewald, *Die jungneolithische Siedlung in Retz (Niederdonau)*, Praehistorica, Leipzig, Heft 7.
Simache, Teodorescu 1962 — N. Simache, Victor Teodorescu , *Săpăturile arheologice de salvare de la Smeeni*, Materiale, VIII, p. 273—282.
Šiška 1966 — Stanislav Šiška, *K počiatkom kultúry s kanelovanou keramikou na východnom Slovensku*, SlovArch, XIV—1, p. 49—76.
Šiška 1972 — Stanislav Šiška, *Gräberfelder des Lažňany-Gruppe in der Slowakei*, Slov Arch XX—1, p. 107—175.
Slavetič 1940 — Orsič Slavetič, *Bubanj, eine vorgeschichtliche Ansiedlung bei Niš*, Mitteilungen der prähistorischen Komission der Akademie der Wissenschaften, Viena.
Soroceanu 1973 — Tudor Soroceanu, *Descoperirile din epoca bronzului de la Obreja (jud. Alba)*, AMN, X, p. 493.
Stocky 1929 — Albin Stocky, La Bohême préhistorique, I, Praga.
Stroh 1938 — Armin Stroh, *Die Rössener Kultur in Südwestdeutschland*, 28. Bericht RGK, p. 8—179.
Sulimirski 1933 — Tadeusz Sulimirski, *Die schnurkeramischen Kulturen und das indoeuropäische Problem*, *La Pologne au VIIe Congrès International des Sciences Historiques*, vol. I, Varşovia, p. 287—308.

SZÉKELY 1959a — Székely Zoltán, *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe în anul 1956*, Materiale, V, p. 231—246.
SZÉKELY 1959b — Székely Zoltán, *Cercetări arheologice efectuate în regiunea autonomă maghiară*, Materiale, VI.
SZÉKELY 1962 — Székely Zoltán, *Sondaje executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*, Materiale, VIII.
SZÉKELY 1964 — Székely Zoltán, *Descoperiri din neoliticul târziu în așezarea de la Reci*, SCIV, XV/1, p. 126.
SZÉKELY 1968 — Z. Székely, *Contribuții la problema începutului epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, SCIV, XIX/3.
SZÉKELY 1970— Székely Zoltán, *Contribuție la cunoașterea prelucrării metalelor la începutul epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, SCIV, XXI/2, p. 202—203, fig. 3/2—7.
TASIČ 1965 — Nikola Tasič, *Pozno eneolitski bronzanadobni i sloj starijeg gvozdenog doba na Gomolavi*, RVM, 14, Novi Sad.
TASIČ 1967 — Nikola Tasič, *Badenski i Vučedolski kullurni kompleks u Jugoslaviji*, Belgrad, Dissertationes, IV..
TASIČ 1967 — Nikola Tasič, *Zlotska Pećina, site préhistorique à plusieurs couches, l'Epoque préhistorique en Yougoslavie*, Belgrad, p. 195—197.
TĂTULEA, NICA 1974 — C. Tătulea, M. Nica, *Contribuții la cunoașterea perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului în Oltenia*, Oltenia, Studii și comunicări, I, Craiova, p. 9—24.
TOČIK 1961 — A. Točik, *Keramika zdobená brázdeným vpichom na juhozápadnom Slovensku*, PA, LII/2, p. 321—344.
TOČIK 1963 — A. Točik, *Die Nitra-Gruppe*, Arch. Rozhledy, XV, 716—774.
TEUTSCH 1960 — Iulius Teutsch, *Prähistorische Funde aus dem Burzenlande*, MAGW, XXX.
TODOROVIĆ 1963 — J. Todorović, *Die Grabung Hissar und ihre Verhältnisse zum Äneolithikum und der frühen Bronzezeit*, AJ, IV.
TORMA 1969 — István Torma, *Die Boleráz-Gruppe in Ungarn*, Symposium Baden, p. 483—512.
TRBUCHOVIČ, VUKOVIČ 1967 — V. Trbuchovič și L. Vukovič, *Sur les rapports chronologiques des sites de l'âge de bronze ancien dans la région de Negotinska Krajina*, Starinar 17, 1966.
ULANICI 1973 — Augustin Ulanici, *O așezare Coțofeni la Braneț*, comunicare prezentată la Sesiunea științifică de comunicări a Muzeului de istorie al R.S.R., 17—18 dec. 1973.
UZUN, LAZAROVICI, DRAGOMIR 1973 — Ilie Uzun, Gh. Lazarovici, Ion Dragomir, *Descoperiri arheologice în hotarul satelor Gornea și Sichevița*, Banatica, II, p. 407.
VLASSA 1962 — N. Vlassa, *Probleme ale cronologiei neoliticului Transilvaniei în lumina stratigrafiei așezării de la Tărtăria*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Seria Historica, fasc. 2.
VLASSA 1963 — N. Vlassa, *Chronology of the Neolithic in Transylvania, in the Light of the Tărtăria Settlement's Stratigraphy*, Dacia, N. S. VII, p. 485—494.
VLASSA 1964 — N. Vlassa, *Contribuții la cunoașterea culturii Bodrogkeresztúr în Transilvania*, SCIV, XV/3, p. 351—367.
VLASSA 1965— N. Vlassa, *Cercetări arheologice în regiunile Mureș autonomă maghiară și Cluj*, AMN, II, p. 19—38.
VLASSA 1974 — N. Vlassa, *Asupra unor probleme ale neoliticului final și ale începutului epocii bronzului în Transilvania*, în Memoriam Constantini Daicoviciu, Cluj, p. 409—419.
VULPE 1970 — Alexandru Vulpe, *Äxte und Beile in Rumänien*, I, „Prähistorische Bronzefunde", Abteilung IX, 2. Band, München.
VULPE 1973 — A. Vulpe, *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*, SCIV, XXIV/2.
VULPE 1974 — Alexandru Vulpe, *Problemele actuale privind metalurgia aramei și a bronzului în epoca bronzului în România*, Revista de istorie XXVII/2.
WAHLE 1964 — Ernst Wahle, *Die Indogermanisierung Miiteleuropas, în Gebhardt-Grundmann*, Handbuch der deutschen Geschichte, Bd. I, Stutgart, p. 28—43.
WOSINSKY 1904 — Wosinsky Mór, *Az öskor mészbetétes diszitésü egyagmüvessége*, Budapest.
ZAHARIA 1970 — Eugenia Zaharia, *Probleme ale epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Aluta, I, p. 63—69.

ZUSAMMENFASSUNG

EINLEITUNG. Die Forschungen, die der Verfasser selbst bei Băile Herculane — Peştera Hoţilor, Basarabi, Moldova Veche und Ostrovul Corbului durchführte, bestimmten und ermöglichten die Wahl des Themas. Bei der Ausführung der Arbeit sind auch die in einer großen Anzahl von Musseen vorhandenen Materialien benützt worden, welche sowohl aus Oberflächeforschungen, als auch aus gelegentlichen Ausgrabungen oder aus solchen von größerem Umfang herstammen. Die Illustration ist selektiv. Einer besonderen Aufmerksamkeit erfreute sich die Keramik; anfangs wird der Umriß der Formen beschrieben, mit Erwähnung des Ausbreitungsgebietes jedes einzelnen Typs; darauf folgen die Verzierungsmuster. Abschließend werden die Teile auf chronologischen Phasen wieder zusammengebracht. In der Beilage sind vorgelegt: das alphabetische Verzeichnis der Ortschaften aus welchen die bedeutendesten Funde herstammen, mit Angabe der Gemeinde, des Kreises, der kurz abgefaßten Bibliographie, des Museums in welchem sich die Materialien befinden, sowie der Tafeln auf welchen diese in der vorliegenden Arbeit vernanschaulicht worden sind.

Die Forschungsgeschichte behandelt der Reihe nach die ersten Erwähnungen und die Entwicklung der Kenntnisse. So schreibt Reinerth (1929, 189—199) die Funde aus Siebenbürgen der Aichbühl-Kultur zu; Schroller (1933, 30—38, 71, 72, 74—78) benützt die Begriffe von Furchenstich- und Linsenkeramik; Nestor (1933, 61—67) führt die Benennung von Coţofeni-Kultur ein; Berciu (1939, 72—83) stellt die Coţofeni-Funde aus Oltenien monographisch vor; Roska (1941, 44—99) veröffentlicht den ersten Katalog der Funde aus Siebenbürgen; Roth (1942, 199—214) führt weite Ausgrabungen in einer Siedlung von Cîlnic durch; Horedt (1947/1949, 57—66) synchronisiert die Furchenstich-Etappe mit Schneckenberg B; wiederum Berciu (1960, 79—82 und 1961, 131—134) vermutet einen Synchronismus zwischen Früh-Coţofeni und Sălcuţa IV, unterscheidet mehrere Varianten, und drei Phasen (mit eingeschnittenen Bänder, Linsen und Furchenstich); Vlassa (1962, 25) erfindet den Begriff von Petreşti-Coţofeni; Horedt (1968, 106—108, 113—114) teilt die Coţofeni-Kultur aus Siebenbürgen in drei Phasen (Tărtăria, Corpadea, Cîlnic) ein, indem er eine Verbindung Rössen — Retz —Cîlnic vermutet. Bedeutende Funde oder originelle Standpunkte bei: Točik (1961, 321—344); Aldea (1968, 91—102); Bichir (1962, 106—109, 114); Dumitraşcu (1967a, 1967b, 1967c; 1968; 1969; 1972 — dem der Verfasser seinen besonderen Dank ausspricht, für die freundliche Hilfsbereitschaft mit welcher er ihm alle Ergebnisse seiner Forschungen zur Verfügung stellte); Paul (1961, 112, 113, 117); Petre (1967, 645—653).

Das Verbreitungsgebiet. Die Landkarte der Coţofeni-Funde (Taf. 1—2) umfaßt Oltenien, den Westen Munteniens (indem eine Verbindung, über die Hügelzone mit denen aus dem Süd-Osten Siebenbürgens angenommen wird), Siebenbürgen, dem Osten und Süden des Banates, dem Süden der Maramureş, dem östlichen Teil der Crişana, Nord-Osten Serbiens und Nord-Westen Bulgariens. Im Süd-Westen Munteniens und in Olteniens süd-östlichem Eck

fehlen die Coţofeni-Funde, da sich in diesen Gebieten andere Kulturen äußern. Eine vereinzelter Fund bei Mîrlogea, in der Nähe von Mizil, sowie diejenigen von Bukarest mögen Importe in anderen kulturellen Milieus oder gelegentliche Durchfahrten darstellen. Die tiefe, manchmal sumpfige Ebene aus der Crişana oder aus dem Banat weist Baden-Funde auf (Taf. 3/1). Die Coţofeni-Stämme werden allmählich von ihrem Territorium verlieren: im Osten, zugunsten der Glina III-Schneckenberg-Kultur, im Banat, unter dem Kostolac und Vučedol Drang (Taf. 3/2). Indem der Verfasser die Coţofeni-Funde aus Serbien und Bulgarien aufzählt, behauptet er, daß die Donau des oltenischen Sektors als ein Innenfluß dieses Verbreitungsgebietes betrachtet sein kann. Betrachtungen betreffs der Dichte der Besiedlungen sind vermieden, solange die gegenwärtigen Funde nur im geringen Maß in ein chronologisches Schema eingeordnet werden können.

Die Siedlungen (Taf. 4). Man unterscheidet folgende Typen: *a* auf niedrigen Plätzen; *b* auf Terrassen; *c* auf Höhen; *d* in Höhlen.

Die Siedlungen des Types *a* sind auf Flußinseln (Taf. 4/1), auf hohen Ufergeländen, in natürlichen Muldungen gelegen, wobei letztere von kreisförmigen Schutzgraben umringt sind (Pleniţa, Castrele Traiane — Taf. 4/6). Der Typ *b* ist auf hohen, von Torrenten ausgemeißelten Terrassen (Taf. 4/4) oder auf von Mäandern gebildeten Sporen anzutreffen. Die Höhenbesiedlungen beherrschen durch deren Lage und befinden sich auf Hügelvorsprüngen (Taf. 4/5), -spitzen (4/3) oder Anhöhen (Taf. 4/2). Sie sind natürlich geschützt. Zwischen den charakteristischsten werden Boarta (Taf. 4/2), Căpud, Deva erwähnt. Die Bewohnungen in Höhlen oder in naturgeschützten Unterkünften sind häufig. Manche Höhlen weisen besondere Einrichtungen auf. Die Besiedlungen enthalten sehr oft auch verhältnismäßig dicke Kulturschichten. Es gibt auch Siedlungen welche auf zeitbeschränkte Bewohnung hindeuten und welche von fest gebildeten Dörfern abhängig sein vermochten. Ebenfalls gibt es Höhlen mit langwährenden Bewohnungen. Diese Tatsachen drücken keineswegs Unbeständigkeit aus.

Die Wohnungen. Wohngruben (von ovaler oder runder Form mit Innenherd = Basarabi — Calafat, Taf. 6 oben); Hütten (Leliceni); Oberflächewohnungen (rechteckige, mit 2 Räumen, Herd und Backofen, bei Cîlnic und Basarabi — Taf. 5 und 6 unten; rechteckige, mit einem einzigen Raum — bei Ostrovu Corbului und Braneţ); in Höhlen (mit Sondereinrichtungen: Feuerherde welche die Wärme einlagern — eine Art „Ofen"- und Schutzbaldachine, bei Băile Herculane — Taf. 7/1,2) sind festgestellt worden.

Die Metallbearbeitung (Taf. 8). Im Vergleich zu der äneolithischen und zu der folgenden Periode zeichnet sie sich durch Armut. Die Gegenstände sind durch Gießen erzeugt und nachträglich gehämmert. Ein Gegenstand enthält einen erhöhten Prozentsatz Arsen (6 %, Tafel 8/24). Zwischen den entdeckten Gegenständen bemerkt man zahlreiche vierkantige, rhombische Ahlen; kleine Meißeln; flache Äxte; Klingen; Angeln; Dolche mit dreieckigen Klingen und drei Nietlöchern; Messer mit Eingriffzunge; Schmuck (eierförmige, in der Technik „au repoussé" verzierte Platte; Armbänder; ein Depot von Moldova Veche enthält Spiralen, wovon die eine in Weidenblattform; Brillenspiralen). Die kreuzschneidigen Äxte sind älter als die Coţofeni-Kultur; die Gußform von Dăbîca (Vulpe 1974, 246) ist als jünger betrachtet; desgleichen die Lochringe aus Silberdraht aus den Hügelgräbern. Die Zugehörigkeit der Gegenstände aus Taf. 8/12, 29 zur Coţofeni-Kultur ist unsicher.

Die Steinindustrie (Taf. 9 und 10). Die Forschung auf diesem Gebiet weist Mängel auf. Zwischen den kulturell gesicherten Gegenständen werden aufgezählt: die Keil-Äxte mit viereckigem Nacken und Durchschnitt, Griffloch; derselbe Typ mit rechteckigem Durchschnitt; Äxte mit zylindrischem Nacken; kleine trapezförmige Äxte; kleine Meißeln; Krummesser, in einigen Fällen; Schmuck (kleine Marmorplatten — Taf. 52/32, 33).

Die Industrie des gehauten Steines (Taf. 9/13—15) tritt in eine betonte Dekadenz. Die Feuersteingegenstände (kleine und mittlere Klingen; Schaber; eingefügte Klingen für Mähen; Pfeile mit konkaver Basis) sind zahlenmäßig sehr beschränkt. Hingegen erscheinen häufig die Quarzsplitter.

Die Knochen- und Hornindustrie (Taf. 11 und 52) ist sehr reich vertreten. Sie besteht aus Ahlen, Dolche, kleinen Meißeln, Klingen aus Wildschweinschneidezähnen, Hacken;

Schmuckstücke (durchlöcherte Zähne, bogenförmige Anhänger, Knöchelchen, verzierte Knochen).

Die Keramik ist ausführlich behandelt. Erstens werden Einzelheiten über die Arbeitstechnik gegeben und zwei Gattungen unterschieden: eine feine (gut gebrannt, grau-, schwarz-, braun-, orangenfarbig, äußerlicher Überzug, aus dem Süden Olteniens mit rotem Überzug, und eine andere für allgemeinen Gebrauch, mit zwei Untergruppen (die eine mit Sand und Steinchen, die andere mit zerstoßenen Muscheln in der Paste). Dann werden 26 Formtypen unterschieden (Taf. 12—34 und Abb. 1), von denen sechs die größte Häufigkeit, Verbeitung und Verschiedenheit aufweisen, u. zw.: Schüsseln (Taf. 12—14; 15/1, 2), Näpfe (Taf. 15/3—15; 16; 18), Schalen (Taf. 17—18; 20), Kannen (Taf. 19—21; 22/1; 24), Amphoren (Taf. 22/2, 3; 23—24) und die Gefäße für allgemeinen Gebrauch (Taf. 25) in der Form der Vorratsgefäße. Andere Typen, von ikleinerer Häufigkeit, regionaler Verbreitung oder nur für bestimmte Phasen kennzeichnend, snd.: die Becher (Taf. 26/1—10), die Kelche (Taf. 26/11—16), die Gefäße zum Tragen der Flüssigkeiten (Taf. 27; 30), die Krüge (Taf. 28), die Askos-Gefäße (Taf. 29/1—4; 30), die Töpfe (Taf. 29/5—10), die Vorratsgefäße (Taf. 31/1, 2,), die glockenförmigen Gefäße (Taf. 31/3—5), ampelförmige Gefäße (Taf. 32/1—3), Metallformen nachahmende Gefäße (Taf. 32/4—7), kegelstumpfförmige Gefäße (Taf. 32/8), Töpfe mit zwei Randhenkeln (Taf. 33/1—2; 58/2). Eine letzte Gruppe ist diejenige der Sonderformen: Flaschen (Taf. 33/3), Gefäße von großen Ausmaßen mit gerundeter Schulter (Taf. 33/4, 5), solche mit gebogenem Rand (Taf. 34/1); das Gefäß von Lopadea mit hohem Hals und breitem Rand (Taf. 34/2); die eierförmigen Gefäße (Taf. 34/4); diejenigen in „Blumentopf" -Form (Taf. 34/5); ein Pokal (Taf. 34/6). Die Formen sind den Typen, Varianten und Untervarianten nach besprochen. Das Verbreitungsgebiet derselben ist durch Landkarten veranschaulicht. Abschließend wird die Aufmerksamkeit auf die Tatsache gelenkt, daß einige Formen (diejenigen aus den Gräbern von Livezile (Vladháza) Taf. 34/7, 97; der Deckel von Gheja — Taf. 34/8) der Coţofeni-Art fremd sind.

Ein Unterkapitel behandelt die Henkeltypen (Taf. 35).

Was die *Verzierungsart* der Coţofeni-Keramik anbetrifft, bespricht der Verfasser erstens die benützten technischen Verfahren (1. durch Vertiefung: Einschnitte, Eindrücke, Kannelüren; 2. in Relief: Leisten, Streifen, Vorsprünge, linsenförmige Aufsetzungen; 3. Inkrustationen mit weiß und vereinzelt mit rot in vorher durch Eindrücke, Einschnitte, Furchenstiche oder mit der Wickelschnur vertiefte Zonen; 4. Bemalung: mit regionaler Verbreitung wird nach dem Brennen die Bemalung mit weiß auf dem matten, geglätteten, eingeritzten Grund angebracht; manchmal wird der Rand nach dem Brennen mit rotem Überzug bedeckt). Die Furchenstichtechnik ist der Inkrustation untergeordnet, meint der Verfasser abschließend. Weiterhin wird ein jedes bildendes Element der zur Verzierung benützten Muster einzeln behandelt. Auch in diesem Falle sind Verbreitungslandkarten und graphische zentralisierende Schemas aufgestellt. Die Verzierungsmuster sind der Häufigkeit nach aufgezählt: *A*. Dreieck (einfach, schichtenweise aufgestellt, mit anderen Mustern kombiniert, schraffiert, durch Inkrustation oder Bemalung erzielt) kommt in einer Menge von Varianten zum Vorschein (Taf. 36—38); *B*. schraffierte Bänder (Taf. 39/1—5; 16; 40; oftmals inkrustiert oder als Grund für die Nachbrennbemalung); *C* eingeschnittene Bänder (Taf. 39/6—15); *D* „Fischgrätenmuster" (Taf. 41/1—16); *E* „Tannenzweigmuster" (Taf. 41/17—24; 42/1—4); *F* Alternanz von schrägen Linienreihen (Taf. 42/5—6); *G* „Linsenkeramik" (Taf. 42/7—20; 43/1—3; 44); *H* Spiralen (Taf. 43/4—7; 44); *I* Kreise (Taf. 43/8—10); *J* „Schachbrettmuster" (Taf. 43/11—17; 45; 46/1—6); *K* senkrechte Bänder (Taf. 46/7—9); *L* Eindruckreihen (Taf. 46/10—23; 47/1—13); *M* Reliefmuster: aufgesetzte Leisten (Taf. 47/23, 29; 48/9—12, 14), Reliefhufeisen (Taf. 47/19, 25; 48/3,8), Reliefstreifen (Taf. 47/14, 15, 17), Hervorragungen (Taf. 48/1, 2, 4—7), Anwendungen in Saumverzierung (Taf. 47/ 26, 28); *N* Bemalung (Taf. 48/15—22; 49/1—11); *O* Schnureindrücke (Taf. 45; 49/12, 13; 50; 51/1—4); *P* Löcher (Taf.69/8; 63/9; 65/2); *R* Streifen (Taf. 77/4, 9; 98/10, 13, 14; 102/6, 9); *S* Kannelüren (Taf. 49/1; 64/7; 73/1; 89/3; 95/6; 97/1); *T* Barbotin (Taf. 59/4, 5, 8—10); *U* gestempelte Muster oder punktförmige Eindrücke (Taf. 3/2; 74; 77—79; 110—115).

In der Gruppe *Andere Gegenstände aus gebranntem Lehm* sind die zahlreichen und verschiedenen (platte, kegelförmige, kegelstumpfförmige, konkave) Spinnwirtel erwähnt (Taf. 52/11, 12, 16—19, 23, 28, 29, 34); ebenso die Spulen (Taf. 52/27, 30, 36); die Löffel (Taf. 52/10, 14); die Wagenraddarstellungen (Taf. 52/20, 35, 40); die „Anker" (Taf. 52/7, 8); die Perlen (Taf, 52/6, 13, 15); die anthropomorphischen Darstellungen mit diskförmigem Kopf (Taf. 51/5—12); die zoomorphischen Darstellungen die in großer Anzahl erscheinen (Taf. 51/13, 14, 16; 52/1—5); eventuell die Miniaturäxte.

Die Gräber (Taf. 7/3; 8/19; 104/13; Anm. 1, 2). Die Zugehörigkeit folgender Gräber zur Coţofeni-Kultur ist zweifelhaft: a) die flachen, in Siedlungen entdeckten Bestattungsgräber, ohne kennzeichnendes Inventar (Reci, Tărtăria, Buicești); b) die Bestattungsgräber aus den Höhlen, in welchen auch andere Bewohnungsreste erscheinen (Baia de Fier); c) die Hügelgräber von Livezile (Vladháza, Cacova); d) die Grabhügel von Cărpiniș und Izvoarele; e) die Grabhügel von Ocland; f) die Ockergräber aus Olteniens Grabhügeln weisen ebenfalls erwägenswürdige Unklarheiten auf (Cîrna — Zufallfund; Pleniţa und Rast — Coţofeni-Scherben im Mantel und auf der Hügelbasis demnach nachträgliche, so daß die Zugehörigkeit derselben zur Coţofeni-Kultur minder wahrscheinlich ist). Sicher sind der Brandritus (Cîrna-Măgura Tomii, Ostrovu Şimian, Moldova Veche, Mediaşu Aurit, Padina) und der Bestattungsritus (Herculane-Peştera Hoţilor, Hockerkind; Suharu-Dolj, Hügelgrab; Tarnava — Hocker im Hügelgrab und Beigabegefäß des Typs IXb_3) beurkundet.

Die Zeiteinteilung Abb. 1—6, 8—9). Der Verfasser deutet an, daß der Mangel der älteren Zeiteinteilungsversuche darin bestand, daß sie nicht alle oder wenigstens den größten Teil der, diese Kultur bildenden Elemente berücksichtigten, indem besonders zwei davon als aufschlußreich betrachtet wurden: die Furchenstichtechnik und die „Linsen" -Verzierungen. Es wird jedoch darauf gedeutet, daß die chronologische Bedeutung dieser Elemente wesentlich durch folgendes vermindert ist: — die „Linsen" verzierte Keramik erscheint in *allen* Gebieten und während der *gesamten* Entwicklung der Coţofeni-Kultur und kann demnach nicht ein chronologisches oder kulturelles Kriterium abgeben; — die Furchenstichtechnik ist der Inkrustation untergeordnet; — die Furchenstichkeramik hat ein viel weiteres Verbreitungsgebiet (Siebenbürgen, Banat, Crişana, Oltenien bis zur Donau) als angenommen wurde in der Zeit in welcher der Begriff in der Literatur eingeführt wurde und derart können, wenigstens die Versuche eine besondere Kultur (Nestor 1960, 99—100; Bichir 1962, 108) oder auch nur eine Variante mit ausschließlicher Bezugnahme auf dieses technische Verfahren nicht als geltend beibehalten werden; — die Furchenstichtechnik ist mindestens während zwei Entwicklungsphasen anzutreffen.

Um eine andere Zeiteinteilung zu erzielen, bediente sich der Verfasser folgender Angaben: —die senk- und waagerechte Stratigraphie; —die Typologie der Formen und der Verzierungsart; — die Importe oder die Einflüsse die andere, fest bereits periodisierte Kulturen auf die Coţofeni-Kultur ausübten oder diejenigen welche letztere ihrerseits auf vorerwähnte Kulturen ausübte; — das Studium der vererbten und überlieferten Elemente, demnach das Verhältnis der verschiedenen Coţofeni-Siedlungen zu den älteren, gleichzeitigen und jüngeren Kulturen.

Die Coţofeni-Kultur wurde in 3 Perioden (Phasen) eingeteilt: die Entstehungsperiode (I. Phase); die Kristallisierungsperiode (II. Phase) und die klassische Periode (III. Phase). Eine Verfallperiode ist nicht beurkundet.

Die I. Phase (besonders Taf. 53—67) ist in Oltenien, im Westen Munteniens, im Osten des Banates, in Siebenbürgen beurkundet. Ihre chronologische Lage ist stratigraphisch (senk- und waagerecht) auch durch die zahlreichen Elemente die sie aus der vorangehenden Periode beibehält bewiesen. Auch die der verwandten oder gleichzeitigen Kulturen und der Coţofeni-Kultur gemeinsamen Elemente, die uns beweisen, daß es sich um eine Periode handelt, die sich sowohl von der Entstehungsbasis, als auch von dem allgemeinen, ihre Eigentümlichkeiten verwischenden Phenomänen losmacht, sind in großer Menge anzutreffen. In dieser ersten Phase ist die grobe Keramik überwiegend. Die Formenreihe ist beschränkt und besteht aus tiefen Näpfen mit nach innen verbreitetem Rand; Schüsseln, in geringer Zahl und noch vereinzelten Formen; kegelstumpfförmige Gefäße; solche für allgemeinen Gebrauch; Vorratsgefäße mit

ausladendem Rand; Töpfe; Näpfe mit zwei Randhenkeln — die nur in der I. Phase anzutreffen sind; Amphoren ; geradrandige Schalen; Kannen und Krüge.

Besonders kennzeichnend ist die Verzierung der Gefäße. Die Neigung, eine so groß wie mögliche (manchmal die ganze) Oberfläche des Gefäßes mit einem einfachen Muster zu bedecken ist eine typische Art der Phase (siehe, z.B., Taf. 58/2). Zufolge ihrer großen Häufigkeit sind dann die aus Alternanzen von schrägen Linienreihen bestehenden Verzierungen bestimmend; ebenso diejenigen in der „Tannenzweig" -Form oder die vom Typ Af — wovon das erste und das letzte Muster durch breite und tiefe Rillen erzielt wird. Weitere kennzeichnende Elemente: das sorgfältig aus dünnen, parallelen Einschnitten ausgeführte Muster in der „Tannenzweig-Form"; parallele Eindruckreihen welche Register unter dem Rand des Gefäßes bilden und die Reliefleisten ersetzen; die „Linsen" bilden nicht die Hauptmuster, sondern sie trennen nur die Register oder die Abänderung der Verzierungsrichtung; schraffierte Muster kommen selten zum Vorschein; die breiten Bänder sind mit schrägen Einschnitten oder mit Alternanzen von schrägen Linienreihen„ausgefüllt"; dreieckige Muster sind Ausnahmerscheinungen und nur gegen das Ende der Phase wahrnehmbar; die Wellung des Gefäßrandes; die Löcher; die Barbotin; die Reliefleisten; die Kannelüren. Anwendungen in „Hufeisen"-Form sind Ausnahmen; die Relief-„Manchetten", die schraffierten Muster, diejenigen aus Wickelschnureindrücken, die Bemalung, die gestempelten Muster kommen nicht zum Vorschein. Inkrustationsspuren sind sogar auf Bruchstücke grober Keramik behalten worden, doch sind die benützten Verfahren um die Paste zu behalten unausgebildet. Aus der I. Phase sind uns drei anthropomorphe Darstellungen mit diskförmigem Kopf bekannt. Die kennzeichnendsten Funde stammen von Locusteni und Ocnele Mari in Oltenien; Gornea, Bodo und Herculane im Banat; Leliceni, Brateiu, Dăbîca, Cristian-Sibiu, Meşcreac, Tărtăria, Petreşti, Agrişteu u.a. in Siebenbürgen. Den typologischen Kriterien nach, stellt der Verfasser drei, Ia, Ib und Ic benannte Entwicklungsetappen fest.

Die II.Phase — die Kristallisierungsperiode (besonders Taf. 68—80) ist in Oltenien und im Osten des Banats, in Mittel- und Westsiebenbürgen beurkundet. Sichere Beweise für den Osten Siebenbürgens und Crişana fehlen. Die materielle Kultur wird wesentlich reicher durch das Erscheinen der Hauptformen — mit ihren Grundvarianten und Untervarianten. Ebenfalls jetzt nehmen wir die Keime der kulturellen Regionalisierung wahr. Die Charakterisierung der II. Phase aus dem Banat erfolgt durch die Niveaus *f* und *g* von Herculane, welche die Ablagerungen der Phase Ic überlagern und ihrerseits von denjenigen der III. Phase überlagert sind (Abb. 6). Der Inhalt dieser Niveaus deutet auf eine Kultur die noch immer auf der Suche ist, die sich verschiedene Elemente aneignet und andere abgibt. Die aufgenommenen Elemente bekommen jetzt die Grundform welche in folgender Phase eine Mannigfaltigkeit von Varianten angeben wird. Die Keramikformenreihe gestaltet sich verschieden: die Schüsseln erobern eine endgültige Stellung im Repertorium; die Näpfe mit schräg abgeschnittenem Rand ersetzen diejenigen mit verbreitetem Rand. In Formen mit regionaler Schattierung machen sich die Schalen und Amphoren fest. Die Becher, die glockenförmigen und faßförmigen Gefäße ergänzen den Formenschatz. In der Verzierung ist die Inkrustation dabei endgültig Grund und Boden zu erobern; zwecks Erhalt der Paste wird allmählich für die Furchenstich-Technik entschieden. Aus Oltenien ist die Siedlung von Braneț die ausdruckvollste; die dortigen Fundbestände widerspiegeln das dem „Coţofenisierungvorgang" ausgesetzte Lokalmilieu, das Abrücken von dieser Grundlage durch Zugabe neuer eigentümlichen Elemente, sowie die Regionalisierungschattierung. Zwischen den Formen kann man auch hier das Erscheinen der Näpfe mit schräg nach innen abgeschnittenem Rand, der Schalen mit abgerundeter Unterlage, der Askosgefäße bemerken. In der Verzierungsart ist die Häufigkeit der Keramik mit Schnureindrücken wahrnehmbar; das — noch seltene — Erscheinen der Furchenstiche; die Anordnung der Muster in waagerechten Registern, zum Unterschied von der ersten Phase, als diese senkrecht waren; das Aufsetzen der „Linsen" spielt üblich die Rolle abtrennender Elemente der Verzierungsregister. Die Funde aus Siebenbürgen sindin der Mitte und im Westen der Provinz begrenzt, zahlenmäßig gering und besonders ungenügend ausdrucksvoll. Davon nennen wir: Nandru-Peştera Curată, Gîrbova, Corpadea, Cicău,

Peştera Binder, Dăbîca. Den erhaltenen Resten nach sind die Siedlungen vom lokalen Spezifikum beherrscht und nicht von den Elementen weiter Räume. Produktionszenter deren Erzeugnisse sich weiteren Zonen aufnötigen sind noch nicht reif. Zwischen den Formen nehmen wir wahr: Schalen mit geradem Rand und abgerundeter Unterlage, Schüsseln mit verdicktem Rand und andere mit weit ausladendem Rand. In der Verzierung sind die technischen Verfahren immer mehr der Inkrustation untergeordnet. Es werden zu diesem Zweck einfache schraffierte Einschnitte, verschiedenförmige Eindrücke, unbeholfen ausgeführte Furchenstiche benützt. Die Reliefanbringungen vermehren sich, das Dreieck beginnt eine bedeutende Stelle einzunehmen, desgleichen die mittels Schraffierung ausgeführten Winkelmuster, auch erscheinen die „Schachbrettmuster".

Die III. Phase — die klassische Periode (besonders Taf. 81—118) ist in Oltenien, im Süden und Osten des Banates, in Mittel- und Westsiebenbürgen, im Osten der Crişana, Serbien und Bulgarien beurkundet. Man kann die Periode als eine Etappe der Regionalisierung, der Varianten und Untervarianten mit spezifischen Geprägen und gemeinsamen Elementen definieren. Die Siedlungen weisen öfters dicke Kulturschichten, dauerhafte, manchmal auf terrassenartige Abhängen errichtete Wohnungen vor. Die meisten Gegenstände aus Metall, Stein und Knochen, alle Gräber mit bestimmter kulturellen Zugehörigkeit gehören dieser Periode an. Sowohl stratigraphisch, als auch typologisch konnte man drei, mit IIIa, IIIb und IIIc numerierten Entwicklungsetappen unterscheiden. Die Regionalisierung, als eine bezeichnende Eigenschaft der III. Phase beeinträchtigt nicht die Grundtypen oder Verzierungsmuster der Keramik. Besonders die Varianten und die Untervarianten der Grundtypen bewirken die Regionalisierung. Im Banat, zum Beispiel, entwickeln sich, nebst den allgemeinen Formen eigentümliche Varianten von Schüsseln, Näpfe, Becher, eierförmigen Gefäßen und in der Verzierung, wo die Inkrustation — wie überall — vorherrschend ist, überwiegen die punktförmigen und gestempelten Verfahren (mit welchen aber auch die Muster von allgemeiner Verbreitung ausgeführt werden) zu einem bestimmten Zeitpunkt über die gewöhnlichen Eindrücke, Einschnitte oder Furchenstichlinien. Der Süden Olteniens bietet uns ebenfalls eine Reihe spezifischer Elemente: die Gefäße zum tragen der Flüssigkeiten, die Askosgefäße, die „Schnabel" -Gefäße; die „ansa cornuta"; und in der Verzierung, die bemalte Keramik und diejenige mit rotem Überzug. Die siebenbürgische Keramik mit herrlichen Exemplaren von schwarzer Farbe ist in der dritten Phase von den Kannen mit schräger Lippe und Dreieck-Muster, das meistens inkrustierte Muster, beherrscht.

Die Varianten (Abb. 1, 2, 7). Der Verfasser unterscheidet folgende kulturelle Varianten aus dem: Süden Olteniens; Norden Olteniens; Süden des Banats; Nord-Osten des Banats; Zentrum Siebenbürgens und diejenige aus der Crişana. Der Beginn der Variantenentstehung ist schon in der II. Coţofeni-Phase wahrnehmbar; deren Endgültigung erfolgt jedoch in der III. Phase. Die Umstände welche die Regionalisierung herbeiführen sind von der Abstammung der Kultur und von der Art der während ihrer Entwicklung ausgeübten Einflüsse abhängig. Es wird übrigens unterstrichen, daß es besser der Wirklichkeit entspräche wenn man von einem Coţofeni- „Phenomän" als von einer Coţofeni- „Kultur" sprechen würde. Jede Variante wird, kurz abgefaßt, einzeln charakterisiert.

Das die Varianten betreffende Kapitel schließt den ersten Teil der Arbeit, den beschreibenden Teil ab. Der zweite Teil enthält Erwägungen allgemeiner Art und beginnt mit denjenigen über *die Verhältnisse der Coţofeni-Kultur zu anderen gleichzeitigen Kulturen* (Abb. 8—9; Anm. 3—7).

Um die *westlichen Nachbarn* der Coţofeni-Kultur festzusetzen und um die Badener-Funde aus dem Westen des Landes einzugliedern, benützt der Verfasser die von Neustupný (1969, 317—352) vorgeschlagene Periodisierung. Die Phase A (bezw. Boleráz) ist durch einige Keramikbruchstücke von Temeşeşti und durch den reichen Fundbestand von Vršac, in der Zone der Porţile de Fier (Dubova, Gornea) sowie im Süd-Osten Ungarns beurkundet. Der Phase B sind die Funde aus der Umgebung von Sînnicolau Mare zugeschrieben. Girişu de Criş, Bodrogu Nou sind zwischen den Phasen B—C eingegliedert. Der Phase C (Viss-Uný) sind die Funde von Unimăt und Sîntandrei zugeschrieben, währenddem die Phase D_1 Funde von der Art

deren von Valea lui Mihai, Voivozi, Pişcolt enthalten würde. In einer Etappe D_{1-2} wird Sînpetru German eingeordnet. In der Synchronisierung der Coţofeni-Kultur mit Baden wird darauf hingewiesen, daß Elemente Coţofeni III aus obenerwähnten Siedlungen vom Baden Charakter vollständig fehlen. Ein Import des Typs Sîmpetru German (Baden D_{1-2} — Taf. 78/5) ist bei Herculane in einem von Ablagerungen Baden E (Kostolac) überlagerten Niveau Coţofeni IIb angetroffen worden. Dazu kommt noch die Tatsache, daß in Siedlungen Coţofeni III (Românești, Nandru-Peştera Spurcată, Verbicioara, Ostrovu Corbului, Ţebea, Clit) Importe Baden E (Kostolac) zum Vorschein kommen. Daß Elemente des Typs Giriş und Unimăt (Baden B — C und C) in Siedlungen Coţofeni I und II (und umgekehrt) angetroffen wurden, beweist daß die westlichen Nachbarn der Coţofeni-Kultur in den I. und II. Phasen Stämme der Baden-Kultur gewesen sind. Ab der II. Phase erscheinen Kostolac-Gruppen an der süd-westlichen Grenze, denen sich Vučedol-Gruppen in der IIIc. Unterphase zugesellen. Diese Synchronismen sind durch *zahlreiche* Importe und gemeinsame Elemente zwischen den drei Kulturen bewiesen. Diesen Kontakten sind übrigens auch die Bildung der Variante aus dem Süden des Banats und bestimmt die Übernahme seitens der Coţofeni-Kultur einiger technischen Verfahren zwecks Verzierung der Keramik zu verdanken (die Furchenstichtecknik, zum Beispiel).

Was die *südlichen Nachbarn* anbetrifft, wird angedeutet, daß die Donau des oltenischen Sektors ein Innenfluß dieses Verbreitungsgebietes war, daß „coţofenische" Funde im Vraca-Gebiet und bei Hissar zum Vorschein kommen, daß man mit Coţofeni gleichzeitige oder verwandte kulturelle Äußerungen im Bubanj-Hum I_b —II suchen soll. Es wird darauf aufmerksam gemacht, daß es bei Bubanj, zwischen I_a und I_b ein den Äußerungen vom Typ Sălcuţa IV, Cernavodă III, Celei und Früh-Coţofeni enstprechender Hiatus von großer Dauer geben *muß*. Demnach gibt es noch große Lücken in der Forschung der zwischen den Balkangebirgen und der Donau gelegenen Gebieten, sowie im nord-östlichen Serbien.

Die süd-östlichen und *östlichen Nachbarn* sind in den kulturellen Äußerungen des Typs Spät-Cernavodă II, Glina III-Schneckenberg A,
(Alexandrescu 1974) ausgekundschaftet.

Die relative und absolute Chronologie (Abb. 8—9). Es wird unterstrichen, daß die älteren stratigraphischen Bemerkungen, deren gemäß die Coţofeni-Kultur den Horizont Sălcuţa-Gumelniţa-Petreşti-Ariuşd überlagert und von demjenigen Glina III-Wietenberg überlagert wird, eine verhältnismäßig grobe relative Chronologie abgeben. Die älteren oder jüngeren Funde brachten neue kulturelle Äußerungen zum Vorschein (Sălcuţa IV, Herculane-Cheile Turzii, Cernavodă III, Celei, Milostea, Bodrogkeresztúr, jüngst Livezile, Jigodin) auf die man die Coţofeni-Kultur zu beziehen hat. Gewiß wird sich sie Anzahl der Funde künftighin vermehren.

Für Oltenien kommen zwischen Sălcuţa (Phase IV — da man den von Berciu 1961, 131, vorgeschlagenen Synchronismus Coţofeni-Sălcuţa III—IV nicht gelten lassen kann) und Coţofeni die Kulturen Cernavodă III (stratigraphisch) und Celei (typologisch) dazwischen. Für den Endteil ist es nicht ausgeschlossen, daß die Funde von Milostea eine Spanne zwischen Coţofeni und Glina III darstellen und daß einige Hügelockergräber eigentlich die Glina III Ausbreitung nach dem Westen begleiten (in diesem Sinne sind die Funde von Verbiţa und Bela Crkva beredt). Für das Banat ist die chronologische Reihenfolge von der stratigraphischen Stufenfolge von Herculane (Abb. 6) angegeben, wo die Coţofeni Ic Niveaus äneolithische Ablagerungen des Typs Herculane III überlagern und Coţofeni IIIc Niveaus von den Verbicioara Schichten überlagert sind. Es ergeben sich Bewohnungsunterbrechungen für die Dauer Coţofeni Ia —b und Glina III. Für Siebenbürgen sind erstens die stratigraphischen Bemerkungen, welche die Aufeinanderfolge Petreşti-aufgesetzte Henkel-Coţofeni; Ariuşd-aufgesetzte Henkel -Coţofeni I-Schneckenberg; Coţofeni I-Jigodin; Coţofeni III-Wietenberg; Tiszapolgár aufgesetzte Henkel-Coţofeni bestimmen verzeichnet. Indem der Verfasser den Fund von Valea Rea (Vlassa 1964, 357, 358 und Abb. 2/1 —2; 3/3 —5) erörtert, wo ein Coţofeni IIIb Gefäß zusammen mit „Bodrogkeresztúr Gefäße" in einem Grab gefunden worden wären, macht er darauf aufmerksam, daß die „Bodrogkeresztúr Gefäße" in Wirklichkeit der Bronzezeit angehören. Mit Bezugnahme auf eine älteres Studium (Roman 1971, 100 —114) wird am unteren Teil der Coţofeni-Kultur tieferstehend angeführte Reihenfolge festgesetzt: Tiszapolgár-Petreşti.

Ariuşd; Spät-Tiszapolgár-Decea Mureşului; Bodrogkeresztúr; aufgesetzte Henkel; ein mit Cernavodă III verwandtes Horizont, und endlich die Coţofeni-Kultur. Der Verfasser ist aber nicht imstande die chronologische Lage der neuen Funde Vlassas von Livezile zu bestimmen. Was das Ende der Coţofeni-Kultur anbetrifft, unterstreicht er, daß man im Osten Siebenbürgens die Reihenfolge Coţofeni I — Zăbala-Schneckenberg A gelten lassen muß, währenddem er im restlichen Siebenbürgen einen Hiatus zwischen Coţofeni III und Wietenberg annehmen muß, in dieser Zeit könnten die sogenannten „Schneckenberg"-Funde aus Mittelsiebenbürgen eine wichtige Rollen spielen. Das chronologische Verhältnis zwischen Coţofeni und Mitteleuropa wird durch die Beziehungen zu Baden-Kostolac-Vučedol festgestellt. Die Coţofeni-Kultur ist jünger als der Boleráz-Cernavodă III Horizont (und, unvermeidlich, als Retz, Bajč u.s.w.), mit der Gruppe Bošaca, Jevišovice B, Rivnač, Cham, Zlota zeitgleich und älter als die Erscheinung der Glockenbecher-Kultur an der Mittel-Donau. Was die chronologischen Verhältnisse zu den südlichen Gebieten anbetrifft, findet der Verfasser auffallende Analogien für Coţofeni III im Früh-Helladisch I—II, in Ezero II, Sitagroi Va, Ende Troja I—Troja II; Thermi; Poliochni-die „azzuro" Phase.

Für die absolute Chronologie sind keine C_{14}-Analysen vorhanden, jedoch wird die Coţofeni-Kultur, den den zeitgleichen Kulturen zugeschriebenen Daten nach, in der zweiten Hälfte des III. Jahrtausends eingeordnet. (s. Anm. 11).

Ein Kapitel ist der *Abstammung* gewidmet. Indem die älteren Standpunkte erwähnt werden, deutet der Verfasser darauf, daß, sollte man eine unvermittelte Entstehung aus dem Sălcuţa, Petreşti, Ariuşd Grund gelten lassen, könnte man sich nicht erklären wie es möglich gewesen ist, daß all diese verschiedenen kulturellen Gruppen eine wenigstens in der I. Phase einheitliche Kultur hervorzurufen vermochten. Und würde man eine Völkerwanderung annehmen (das Phänomen wird mit Bezugnahme auf die vollkommen kristallisierten Phasen der Kultur behauptet), könnte man doch nicht die stufenweise fortschreitende Entwicklung erklären. Indem der Verfasser die Frage auf das Suchen nach einer Lösung beschränkt, welche die Erscheinung der ältesten Phasen erklären soll, hebt er die Tatsache hervor, daß die Forschungen der letzten Jahre bewiesen haben, daß die Entwicklung des rumänischen Endäneolithikums, einerseits die Vereinheitlichung der vorher erwähnten Kulturen und, andererseits, die wesentliche Abänderung deren materiellen Kultur herbeiführt. Die dem Endäneolithikum eigenen Elemente werden allmählich aufgegeben zugunsten anderer, welche die nachträgliche Kultur (die Coţofeni) vorbilden: derart wird die Graphit- oder die vielfarbige Bemalung mit der Nachbrennbemalung oder mit derjenigen in weiß, braun, schwarz ersetzt; die Inkrustation erobert Grund und Boden, indem angemessene Verfahren benützt werden, einschließlich die Furchenstichtechnik; die Spiralen treten die Stelle zugunsten der mäander-, winkel- oder dreieckförmigen Muster ab; die punktförmigen Muster nehmen beträchtig zu usw. Die Fortentwicklung hätte wahrscheinlich zur Bildung einer mit Coţofeni II—III ähnlichen Kultur geführt. Dazwischen kam aber ein neues Phänomen hinzu — das Cernavodă III — von einem „barbarisierenden" Charakter, welches der I. Coţofeni-Phase eine eigenartige Färbung verleiht. Was nach den ersten Zeiten der I. Coţofeni-Phase folgt, stellt einerseits die „Wiederauferstehung" der einheimischen Elemente nach dem „barbarisierenden" Schock vom Cernavodă III Charakter — durch die Wiederaufnahme der von den endäneolithischen Kulturen in der Etappe Herculane-Cheile Turzii kristallisierten Tendenz und, andererseits, durch die allmähliche Regionalisierung unter den südlichen und westlichen Einflüssen dar.

In der Folge wird der Abstammung eines jeden einzelnen die Coţofeni-Kultur bildenden Elementes nachgegangen. Die südlichen Elemente und Einflüsse sind in der Überzahl.

In dem Versuch das *Ende der Coţofeni-Kultur* zu verdeutlichen, weist der Verfasser an, daß die Coţofeni-Stämme
und süd-westlichen Grenzen und Grund in der Crişana erobert haben. Eine Verfallphase ist nicht beurkundet indem die Kultur schroff ihre Entwicklung abschließt, sowohl südlich der Karpaten, als auch in Mittelsiebenbürgen (bedeutende chronologische Unterschiede zwischen diesen Gebieten werden nicht zugelassen). Dann wird die Tatsache erwähnt, daß die frühen

Etappen der Otomani-, Wietenberg-, Verbicioara-Kulturen einen „barbarischen" Charakter aufweisen, sowohl im Verhältnis zu Coţofeni III, als auch zu den fortschreitenden Etappen der genannten Kulturen und daß man demnach nicht eine unvermittelte Verbindung zwischen den zwei Kulturphänomenen wahrnehmen kann. Der Verfasser ist der Meinung, daß die Ereignisse sich folgenderweise abgespielt haben dürften: die Verschiebung der Träger der Glina-Kultur nach dem Westen (und in demselben Rahmen sind auch die sogenannte „Schneckenberg"- Äußerungen aus Mittelsiebenbürgen einzuordnen) bringt das Vorrücken in umgekehrter Richtung der Vučedol-Kultur zum Stehen, welche gezwungen ist, sich der Donau entlang nach Mitteleuropa zu richten. Diese Verschiebung verursacht die Glockenbecher Bewegung in der Richtung der Mitteldonau, welche auch Gruppen mit ihr fortgerissen haben mag, deren nachträgliches Erzeugnis auch die Jigodin-Kultur aus dem Osten Siebenbürgens sein wird. Im Rahmen dieser Bewegungen ist das Ende der Coţofeni-Kultur erklärlich.

Zum *Schluß* werden einige Erwähnungen allgemeiner Natur vorgebracht. Derart wird die der Übergangsperiode zur Bronzezeit zugeschriebene Coţofeni-Kultur nicht als das Werk einiger Stämme von nomadischen oder halbnomadischen Hirten betrachtet, so wie bis jetzt angenommen wurde, sondern als das Werk einiger Bevölkerungen mit normaler Stabilität. In diesem Sinne reden auch die Siedlungen mit dicken Kukturschiehten; die W
Ausmaßen, mit Wiederherstellungsspuren — manchmal 5—6 malige —; die Tatsache, daß die Regionalvariantenerschaffung nicht möglich gewesen wäre, wenn es sich um eine mobile Bevölkerung gehandelt hätte; die Beweise eines primitiven Ackerbaus. Zur selben Zeit wird unterstrichen, daß es sich um ein Kulturphänomen handelt, welches Menschengruppen mit vielseitigen wirtschaftlichen Interessen und vielleicht sogar verschiedene ethnische Gruppen umfaßt (vom Cernavodă III-Typ im Donautal und einstige lokaläneolithischen, in den anderen Gegenden).

Auf die Frage ob die Träger dieser Kultur Indoeuropäer sind oder nicht, gibt der Verfasser keine feste Antwort. Er deutet darauf, daß wir vom archäologischen Standpunkt mehrere Stufen unterscheiden, daß die einheimischen Elemente in einigen Stufen die Hauptrole haben, in anderen die östlichen, wiederum in anderen die südlichen oder mitteleuropäischen und daß es noch schwer herauszufinden ist, auf welcher Stufe eine indoeuropäische Sprache benützt worden ist. Biologisch und kulturell wird es jedoch angenommen, daß die Gruppen welche die Coţofeni-Kultur erschufen, den Hauptkern der trazischen Abzweigung an der Nord-Donau bildeten.

Vorliegende Arbeit wurde in September 1974 abgeschlossen. Kleine Verbesserungen, durch die Veröffentlichung einiger neuen Studien hervorgerufen, wurden bis August 1975 vorgenommen.

ERKLÄRUNG DER ABBILDUNGEN UND DER TAFELN

Abb. 1 — Die Entwicklung der Keramikytpen.

Abb. 2 — Die Entwicklung der Verzierungsmuster. *A* Dreieck; *B* schraffierte Bänder; *C* eingeschnittene Bänder; *D* „Fischgrätenmuster"; *E* „Tannenzweigmuster"; *F* Alternanz von schrägen Linienreihen; *G* „Linsenkeramik"; *H* Spiralen; *I* Kreise; *J* „Schachbrettmuster"
reihen; *M* Reliefmuster; *N* Bemalung; *O* Schnureindrücke; *P* Löcher, *R* Streifen; *S* Kannelüren; *T* Barbotin; *U* gestempelte Muster.

Abb. 3 — Die Entwicklung der Coţofeni-Formen und Verzierungsmuster aus dem Süden Olteniens.

Abb. 4 — Die Entwicklung der Coţofeni-Formen und Verzierungsmuster aus dem Süden Banats.

Abb. 5 — Die Entwicklung der Coţofeni-Formen und Verzierungsmuster aus dem Zentrum Siebenbürgens

Abb. 6 — Die stratigraphische Kolonne von Herculane-Peştera Hoţilor.

Abb. 7 — Die wichtigsten Varianten der Coţofeni-Kultur aus dem Süden Banats, Zentrum Siebenbürgens und aus dem Süden Olteniens.

Abb. 8 — Die westlichen Nachbarn der Coţofeni-Kultur

Abb. 9 — Die chronologische Lage der Coţofeni-Kultur

Taf. 1 — Verbreitungsgebiet der Coţofeni-Funde.

Taf. 2 — Zone zahlreicher Coţofeni-Funde.

Taf. 3 — 1. Baden-Funde im Westen Rumäniens; 2. Kostolac-Funde an der süd-west Grenze und Nyirség im Nord-Westen.

Taf. 4 — Coţofeni-Siedlungstypen. Entwürfe.

Taf. 5 — Übereinanderliegende Wohnungen bei Basarabi.

Taf. 6 — Reste einer Wohngrube (a) und einer Oberflächenwohnung (b) bei Basarabi.

Taf. 7 — Băile Herculane-Peştera Hoţilor: 1. Coţofeni-Schichte auf dem westischen Profil des Durchschnittes aus 1965; 2. Bewohnungsniveau h4 im Mitteldurchschnitt; 3. Kindgrab, dem Niveau h1 aus der Oberfläche B angehörend.

Taf. 8 — Metallgegenstände: 1, 2, 4, 5, 7, 14, 19a—d, 20, 30 Moldova Veche (19, Brandgrab); 3 Cîrna; 10, 13, 17, 18, 22 Dubova—Cuina Turcului; 9, 23, 28 Bocşa Montană-Colţani; 11, 12, 16, 29 Căzăneşti; 15 Ostrovu Corbului; 6 (Niv. h3), 8 (Niv. h4), 21 (unstratifiziert), 24 (Niv. eV), 25 (Niv. f), 26 (Niv. h4), 27 (Niv. 27 (Niv. eVI) von Băile Herculane-Peştera Hoţilor; 1—11, 13—30 = 1/2; 12 = 1/4 der Naturgröße.

Taf. 9 — Steingegenstände: 1, 2 Dezna; 3 Geoagiu; 4, 8 Boarta; 5, 6, 9, 10 Susani; 7, 11, 16, 17 Ţebea; 13, 14, 15 Dubova-Cuina Turcului; 12 Bîrseşti. Verschiedene Größen.

Taf. 10 — Steingegenstände: 1, 3, 4, 7, 9,11 Dubova-Cuina Turcului; 2 Leliceni-„Muntele cu piatră"; 5, 10 fenii din Dos; 6 Cîlnic; 8 (Niv. h2a), 12 (Niv. f—g) Băile Herculane-Peştera Hoţilor; 13, 14 Lişteava. Maßstab 1/2.

Taf. 11 — Gegenstände aus Knochen: 1, 2 Bocşa Montană-Colţani; 3 Coţofeni ; *K* senkre
e—f), 10 (Niv. h1), 13 (Niv. h3) von Herculane-Peştera Hoţilor; 7, 12 Moldova Veche; 8 Ostrovu Corbului--Km 911; 9, 11 Dubova-Cuina Turcului. Maßstab 1/2.

Taf. 12 — Coţofeni-Keramik. Typ I. 1, 2, 4, 6 Locusteni; 3 Bratei; 5 (Niv. e), 29 (Niv. j) Herculane-Peştera Hoţilor; 7 Nandru- „Peştera Curată"; 8 Cîrna; 9 Crăciuneşti; 10 Deva-Cetate; 11 Boarta; 12, 14, 15, 17—21, 27 Ostrovu Corbului-Botu Piscului (17—21 mit rotem Überzug); 13 Moneasa; 16 Sebeş-Ripa Roşie; 22, 26 Rîmeţ; 23 Livezile; 24 Lopadea Veche; 25, 28 Moldova Veche-Humca.

Taf. 13 — Verbreitung der Varianten des Typs I.

Taf. 14 — Verbreitung der Varianten des Typs I.

Taf. 15 — Coţofeni-Keramik. Typ I und II. 1, 2, 8—10 Bocşa Montană-Colţani; 3 Locusteni; 4 Gornea; 5, 7 Leliceni-„Locu Oprit"; 6, 13—15 Basarabi; 11 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 12 Cîlnic.

Taf. 16 — Verbreitung der Varianten des Types II.

Taf. 17 — Coţofeni-Keramik. Typ III. 1 Geoagiu; 2, 7 Moneasa; 3,5 Românești; 4 Ostrovu Simian; 6 Herculane-Peştera Hoţilor (Niv. eV); 8 Braneţ; 9 Basarabi; 10 Verbicioara; 11 Bocşa Montană-Colţani; 12 Uroi; 13 Deva-Cetate; 14 Cîlnic.

Taf. 18 — Verbreitung der Varianten der Typen II—III.

Taf. 19 — Coţofeni-Keramik. Typ IV. 1 — 3 Cristeşti; 4 Moneasa; 5, 10 Sebeş-Ripa Roşie; 6 Uroi; 7 Românești; 8 Gornești; 9 Cîlnic; 11 Ghirbom; 12 Geoagiu; 13 Tăuţ; 14 Coţofenii din Dos; 15 Oradea-Salca; 16, 17 Boarta; 18 Crăciuneşti; 18 Deva-Cetate.

Taf. 20 — Verbreitung der Varianten der Typen III und IV.

Taf. 21 — Verbreitung der Varianten des Typs IV.

Taf. 22 — Coţofeni-Keramik. Typ IV und V. 1,3 Basarabi; 2 Lopadea Veche.

Taf. 23 — Coţofeni-Keramik. Typ V. 1, 3 Boarta; 2 Deva-Cetate; 4 Sebeş-Ripa Roşie; 5 Basarabi.

Taf. 24 — Verbreitung der Varianten der Typen IV und V.

Taf. 25 — Coţofeni-Keramik. Typ VI. 1 (Niv. f), 3 (Niv. h1), 5 (Niv. g) Herculane-Peştera Hoţilor; 2 Leliceni-„Muntele cu piatră"; 4 Loçuşteni.

Taf. 26—Coţofeni-Keramik. Typ VII und VIII. 1 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 2 Govora Sat-„Dealu Săpunarului"; 3, 9, 11—13 Bocşa Montană-Colţani; 4, 15 Dubova-Cuina Turcului; 5, 8 Deva-Cetate; 6 Românești; 7 Baia de Fier; 10, 16 Cîlnic; 14 Sîngeorgiu de Mureş.

Taf. 27—Coţofeni-Keramik. Typ IX. 1 Cîrna; 2 Jupalnic; 3 Cetate; 4,5 Orlea; 6 Măceşu de Jos; 7 Ostrovu Corbului-Botu Piscului.

Taf. 28—Coţofeni-Keramik. Typ X. 1 Reci; 2 Cîlnic; 3 Pianu de Jos.

Taf. 29—Coţofeni-Keramik. Typ XI und XII. 1, 6 Basarabi; 2 Govora; 3 Cîrna; 4 Bocşa Montană-Colţani; 5 Boarta; 7—9 Petreşti; 10 Moldova Veche-Humca.

Taf. 30—Die Verbreitung der Typen IX und XI.

Taf. 31—Coţofeni-Keramik. Typ XIII und XIV. 1 Sebeş-Rîpa Roşie; 2 Basarabi; 3 Cîlnic; 4 Ostrovu Corbului Botu Piscului; 5 (Niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor.

Taf. 32—Coţofeni-Keramik. Typ XV und XVI. 1 Basarabi; 2 Sîngeorgiu de Mureş; 3 Cristeşti; 4 Sebeş-Rîpa Roşie; 5—7 Cîlnic; 8 (Niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor; 6 mit rotem Überzug.

Taf. 33—Coţofeni—Keramik. Typ XVIII—XX. 1 Pănade; 2 Reci; 3 Cîlnic; 4, 5, Românești.

Taf. 34—Coţofeni—Keramik. (1—6), Typ XXI—XXVI; (7—9) die nicht der Coţofeni Kultur angehört. 1 Boarta; 2 Lopadea Veche; 3 Cîmpanii de Sus; 4 (Niv. h2), 5 (Niv. h4) Herculane-Peştera Hoţilor; 6 Pianu de Jos; 7, 9 Livezile; 8 Gheja.

Taf. 35—Henkeltypen. 1,5 Basarabi; 2, 3, 6, 8—11, 16, 20 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 4 Măceşu de Jos; 7 Meşcreac; 12 Cozia; 13, 15 Românești; 14 Deva-Cetate; 17 Cîlnic; 18 Sîngeorgiu de Mureş; 19 Ostrovu Banului. Maßstab 1/2.

Taf. 36—Coţofeni-Verzierungsmuster. 1 (Niv. e V), 3 (Niv. e I—VII), 10 (Niv. i) Herculane-Peştera Hoţilor; 2 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 4, 5, 18 Cîlnic; 6, 17 Boarta; 7 Baia de Fier-Peştera Muierii; 8 Rîmeţ; 9, 16 Sebeş-Rîpa Roşie; 11, 19 Bocşa Montană-Colţani; 12, 13 Răchita-Vîrfu Zăpozii; 14 Geoagiu; 15 Valea Rea (290 auf der Karte). Maßstab 1/2.

Taf. 37—Verbreitung der Verzierungsmuster A.

Taf. 38—Verbreitung der Verzierungsmuster A.

Taf. 39 — Coţofeni-Verzierungsmuster. 1 Bocşa Montană-Colţani; 2 Nandru-„Peştera Suprcată"; 3, 9 Cozia; 4, 6, 16 Românești; 5 Moneasa; 7, 10, 11 Locusteni; 8 Cîlnic; 12 Coţofenii din Dos; 13 Basarabi 14 Sebeş-Rîpa Roşie; 15 Craiova-Sf. Dumitru. Maßstab 1/2.

Taf. 40—Verbreitung der Verzierungsmuster B.

Taf. 41—Coţofeni-Verzierungsmuster. 1 Moneasa; 2 Basarabi; 3 Baia de Fier-Peştera Pircălabului; 4 Bistreţ; 5 Cluj-Napoca; 6 Nandru-„Peştera Spurcată"; 7 Bocşa Montană-Colţani; 8, 15 Livezile; 9 Românești; 10 Bîrseşti; 11 Tăuţ; 12 Răhău; 13 Coţofenii din Dos; 14 Pănade; 16 Ţebea; 17, 20 Petreşti (125 auf der Karte); 18, 22 Brateiu; 19 Craiova-Sf. Dumitru; 21 Leliceni „Locu Oprit"; 23 Oradea-Salca; 24 Cristian (107 auf der Karte). Maßstab 1/2.

Taf. 42 — Coţofeni-Verzierungsmuster. 1 Oradea-Salca; 2 Braşov; 3 Deva-Cetate; 4 Cîmpanii de Sus; 5 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 6 Cîlnic; 7 Coşoveni; 8 Leliceni-„Locul Oprit"; 9, 10, 19 Livezile; 11 Geoagiu; 12 Meşcreac; 13 Coţofenii din Dos; 14 Craiova-Sf. Dumitru; 15, 17, 20 Cheile Turzii; 16 Petreşti (125 auf der Karte); 18 Cetea. Maßstab 1/2.

Taf. 43—Coţofeni-Verzierungsmuster. 1,3 Sîngeorgiu de Mureş; 2 Deva-Cetate; 4 Livezile; 5 Cîlnic; 6 Petroşani; 7, 10 Răchita-„Vîrfu Zăpozii"; 8, 9, 14, 15, 17 Cîmpanii de Sus; 11 Oradea-Salca; 12 Românești; 13 Boarta; 16 Bocşa Montană-Colţani. 1—5, 7—17 = 1/2; 6 = 1/6 der Naturgröße.

Taf. 44—Verbreitung der Verzierungsmuster G und H.

Taf. 45—Verbreitung der Verzierungsmuster J und O.

Taf. 46—
Cîmpanii de Sus; 4, 18, 19 Gîrbova de Sus; 5 (Niv. h2), 8 (Niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor; 6 Bocşa Montană-Colţani; 7 Cetate; 9 Deva-Cetate; 10,13 Cristian (107 auf der Karte); 11, 16 Caşolţ-Poiana în Pisc; 12 Cîlnic; 14 Etfalău; 15 Rotbav; 17, 20 Turdaş; 21 Lopadea Veche; 22 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 23 Bărbanţ. 1—4, 6,7,9 — 23 = 1/2; 5,8 = 1/3 der Naturgröße.

Taf. 47—Coţofeni-Verzierungsmuster. 1,26 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 2 Craiova-Sf. Dumitru; 3, 6, 10, 12, 13 Sîngeorgiu de Mureş; 4 Gîrbova de Sus; 5 Cristion (107 auf der Karte); 7—9 Românești; 11 Sard; 14 Cîlnic; 15 Leliceni-„Muntele cu piatră"; 16 Caşolţ-Poiana în Pisc; 17 Deva-Cetate; 18 Orlea; 19 Sebeş-Rîpa Roşie; 20 Cozia; 21 Ţebea; 22 Meşcreac; 23 Măceşu de Jos; 24 Ostrovu Şimian; 25, 28 Livezile; 27 Cetea; 29 Godineşti. 1—8, 10—16,18, 20, 22—29 = 1/2; 9 = 1/8; 17 = 1/4 der Naturgröße, 21 ohne Maßstab.

Taf. 48—Coţofeni-Verzierungsmuster. 1 Lopadea Veche; 2,5 Cîlnic; 3,12—14 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 4 Livezile; 6, 8, 10 Bocşa Montană-Colţani; 7 Cozia; 9 (Niv. i-j) Herculane-Peştera Hoţilor; 11 Gîrbova de Sus; 15—22 Basarabi. Maßstab 1/2.

Taf. 49—Coţofeni-Verzierungsmuster. 1—11 Basarabi; 12 Leu; 13 (Niv. i) Herculane-Peştera Hoţilor. 1 = 1/4 2—13 = 1/2 der Naturgröße.

Taf. 50—Coţofeni-Verzierungsmuster. 1 Vela; 2 Cornu; 3 Vădastra; 4 Nandru-„Peştera Spurcată"; 5 Leu; 6 Sopot; 7,14 Craiova-Sf. Dumitru; 8 (Niv. j), 15 unstratigraphiert) Herculane-Peştera Hoţilor; 9 Moldova Veche-Humca; 10 Vadu Crişului-Peştera cu apă; 11—13 Braneţ; 16 Coţofenii din Dos. 1,2,4—16 = 1/2; 3 = 1/6 der Naturgröße.

Taf. 51—Coţofeni-Verzierungsmuster (1—4). Plastik (5—16). 1 Leu; 2—3 Braneţ; 4 Basarabi; 5—7, 16 Leliceni-Locu Oprit; 8 Lopadea Veche; 9, 11 Boarta; 10 Vîlceele; 12 Pianu de Jos; 13 Bîrseşti; 14 Govora Sat-„Dealu Săpunarului"; 15 Boşca Montană-Colţani (Stein). Maßstab 1/2.

Taf. 52—Coţofeni-Gegenstände. 20, 23, 27—30, 34—36, 40 aus Ton; 21, 22, 24—26, 31, 37—39 aus Horn; 32, 33 aus Marmor. 32, 33 (Niv. eI—VII), 21, 22 (Niv. f), 37 (Niv. g), 1 (Niv. h4), 5, 24, 38 (Niv. i), 4, 31 (Niv. j), 39 (unstratigraphiert) Herculane-Peştera Hoţilor; 2 Bîrseşti; 3 Leliceni-„Locu Oprit"; 6, 25, 26 Coţofenii din Dos-Botu Mare; 7,8 Govora Sat-„Dealu Săpunarului"; 9, 17, 27, 28 Cîlnic; 10, 12—14, 19, 23, 30 Bocşa Montană-Colţani; 11 Craiova-Sf. Dumitru; 15, 16, 18, 20, 35 Boarta; 29 Oradea-Salca; 34 Sebeş-Rîpa Roşie; 36 Dubova-Cuina Turcului; 40 Ţebea. 1—6, 9—39 = 1/2; 7,8 = 1/3; 40 = 1/4 der Naturgröße.

Taf. 53—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—19 Leliceni-„Locu Oprit"; 20—21 Leliceni-„Muntele cu piatră". Maßstab 1/2.

Taf. 54—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—15 Leliceni-Muntele cu Piatră. Maßstab 1/2.

Taf. 55—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—15 Petreşti (125 auf der Karte)— am Flußufer; 16—18 Brateiu-Nisipărie. 1,2,4,7=1/4; 3,5,6,8—18=1/2 der Naturgröße.

Taf. 56—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—13 Barteiu-Nisipărie. Maßstab 1/2.

Taf. 57—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1,7 Brateiu-Nisipărie; 2—6, 8—11 Caşolţ-Poiana în Pisc. 1—9,11 = 1/2 der Naturgröße; 10 ohne Maßstab.

Taf. 58—I. Coţofeni-Phase. Keramik. Agrişteu.

Taf. 59—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—10 Locusteni. Maßstab 1/2.

Taf. 60—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—11 Locusteni. Maßstab 1/2.

Taf. 61—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—14 Locusteni. Maßstab 1/2.

Taf. 62—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—4 Locusteni; 5—17 Gornea. Maßstab 1/2.

Taf. 63—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—3 Gornea; 4—17 Bodo; 18—20 (Niv. eI—VII). Herculane-Peştera Hoţilor. Maßstab 1/2.

Taf. 64—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—16 (Niv. eI—VII) Herculane-Peştera Hoţilor, Maßstab 1/2.

Taf. 65—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—19 (Niv. eI—VII) Herculane-Peştera Hoţilor. 1—8, 10, 11, 13—19 = 1/2 der Naturgröße; 9, 12 ohne Maßstab.

Taf. 66—I. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—3 (Niv. cI—VII) Herculane-Peştera Hoţilor; 4—12 Oradea-Salca. Maßstab 1/2.

Taf. 67—Der I. Coţofeni-Phase angehörende Funde.

Taf. 68—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—32 Nandru-„Peştera Curată". 1—25, 27—32 = 1/2 der Naturgröße; 26 ohne Maßstab.

Taf. 69—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—19 Nandru-„Peştera Curată"; 20—24 Gîrbova de Sus. 1—12, 14—24 = 1/2 der Naturgröße; 13 ohne Maßstab.

Taf. 70—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—18 Gîrbova de Sus. Maßstab 1/2.

Taf. 71—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—5 Gîrbova de Sus; 6—19 Braneţ. Maßstab 1/2.

Taf. 72—II. Coţofeni-Phase. Keramik 1—16 Braneţ. Maßstab 1/2.

Taf. 73—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—13 (Niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. Maßstab 1/2.

Taf. 74—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—17 (Niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. Maßstab 1/2.

Taf. 75—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—5 (Niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. 1,3 = 1/2; 2, 4, 5 = 1/3 der Naturgröße.

Taf. 76—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—7 (Niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. 1—3,5—7 = 1/4; 4 = 1/8 der Naturgröße.

Taf. 77—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—9 (Niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. 1—8=1/2; 9 = 1/3 der Naturgröße.

Taf. 78—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—11 Herculane-Peştera Hoţilor. 1—4, 6,7 (Niv. f—g); 5,8—11 (Niv. g). Maßstab 1/2.

Taf. 79—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—10 (Niv. g) Herculane-Peştera Hoţilor. Maßstab 1/2.

Taf. 80—II. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—3 (Niv. g) Herculane-Peştera Hoţilor. 1,3 = 1/3; 2 = 1/4 der Naturgröße.

Taf. 81—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—27 Nandru-„Peştera Spurcată". Maßstab 1/2.

Taf. 82—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—7, 9—12 Nandru-„Peştera Spurcată"; 8, 13—24 Boarta. Ungefährer Maßstab 1/2.

Taf. 83—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—15 Boarta; 16 Tăuţ (mit rotem Überzug). 1—5, 16 = 1/2; 6—15 = 1/4 der Naturgröße.

Taf. 84—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—10 Boarta. Maßstab 1/6.

Taf. 85—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—6 Boarta. 1—4, 6 = 1/6; 5 = 1/8 der Naturgröße.

Taf. 86—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—6 Boarta. 1, 2, 4—6 = 1/8; 3 = 1/10 der Naturgröße.

Taf. 87—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—7 Boarta. 4,5 = 1/6; 1—3, 6—7 = 1/8 der Naturgröße.

Taf. 88—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1,3 Pianu de Jos; 2,5 Lopadea Veche; 4 Cîlnic; 6 Valea Rea. 1, 2, 5 = 1/2; 6 = 1/3; 4 = 1/4; 3 = 1/6 der Naturgröße.

Taf. 89—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1 Castrele Traiane (mit rotem Überzug); 2 Deva-Cetate; 3—8 Basarabi; 6—8 = 1/2; 1, 3, 5 = 1/3; 2, 4 = 1/4 der Naturgröße.

Taf. 90—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—14 Basarabi, 2, 4 mit rotem Überzug. 1—12 = 1/2; 13, 14 = 1/3 der Naturgröße.

Taf. 91—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—5 Basarabi. 1,2 = 1/2; 3—5 = 1/3 der Naturgröße.

Taf. 92—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—7 Basarabi. 1, 5, 7 = 1/2; 2, 4, 6 = 1/3; 3 = 1/4 der Naturgröße.

Taf. 93—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—4 Basarabi. 1,4 = 1/3; 2,3 = 1/2 der Naturgröße.

Taf. 94—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—2 Basarabi. Maßstab 1/3.

Taf. 95—III. Coţofeni-Phase. Keramik. Basarabi. Maßstab 1/5.

Taf. 96—III. Coţofeni-Phase. Keramik. Basarabi. Maßstab 1/10.

Taf. 97—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—4 Basarabi; 5 Măceşu de Jos. 1,2,5 = 1/6; 3, 4 = 1/4 der Naturgröße.

Taf. 98—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—15 Ostrovu Corbului-Km 911. Maßstab 1/2.

Taf. 99—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—15 Ostrovu Corbului-Km 911. Maßstab 1/2.

Taf. 100—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—10 Ostrovu Corbului-Km 911. Maßstab 1/2.

Taf. 101—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—10 Ostrovu Corbului-Km 911. Maßstab 1/2.

Taf. 102—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—10 Ostrovu Corbului-Km 911. 6 mit rotem Überzug im Innern. Maßstab 1/2.

Taf. 103—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—10 Ostrovu Corbului-Km 911; 5 schraffierte Zone und das Innere mit rotem Überzug. Maßstab 1/2.

Taf. 104—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—12 Ostrovu Corbului-Km 911, Kostolac und Vučedol Einfuhre; 13 Ostrovu Şimian, Aschenkrug, das Innere und der schraffierte Teil mit rotem Überzug. Maßstab 1/2.

Taf. 105—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—17 Românești. Maßstab 1/2.

Taf. 106—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—16 Românești. Maßstab 1/2.

Taf. 107—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—15 Românești. 1, 3, 4 = 1/3; 2 = 1/4; 5—15 = 1/2 der Naturgröße.

Taf. 108—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—12 Românești. 1 = 1/8; 2 = 1/6; 3—12 = 1/2 der Naturgröße.

Taf. 109—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—8 Herculane-Peştera Hoţilor. 1—5,7 (Niv. h1); 6 (Niv. h1—2a); 8 (Niv. h1—3, mit rotem Überzug). 1, 3, 5, 7, 8 = 1/2; 2, 6 = 1/3; 4 = 1/4 der Naturgröße.

Taf. 110—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—9 Herculane-Peştera Hoţilor. 1 (Niv. h2); 2—4, 7 (Niv. h2—3); 5,6 (Niv. h3); 8 (Niv. h2—4); 9 (Niv. h4). 1—3 = 1/3; 4 = 1/4; 5—9 = 1/2 der Naturgröße.

Taf. 111—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—9 Herculane-Peştera Hoţilor. 1—5,7—9 (Niv. h4); 6 (Niv. h4—i). Maßstab 1/2.

Taf. 112—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—11 (Niv. i.) Herculane-Peştera Hoţilor. 1 Roter Überzug im Innern und auf dem punktiertem Teil, äußerlich. 1, 4—7,9, 10 = 1/2; 3 = 1/3; 8, 11 cca 1/4 der Naturgröße.

Taf. 113—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—7 (Niv. j) Herculane-Peştera Hoţilor; 8—14 Dubova-Cuina Turcului. Maßstab 1/2.

Taf. 114—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—7 Bocşa Montană-Colţani. Maßstab 1/2.

Taf. 115—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—19 Bocşa Montană-Colţani. Maßstab 1/2.

Taf. 116—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—20 Bocşa Montană-Colţani. 4 mit rotem Überzug im Innern. Maßstab 1/2.

Taf. 117—III. Coţofeni-Phase. Keramik. 1—14 Oradea-Salca. 1—5,7—9, 11—14 = 1/2; 6, 10 = 1/3 der Naturgröße.

Taf. 118—Keramikfunde mit Furchenstich.

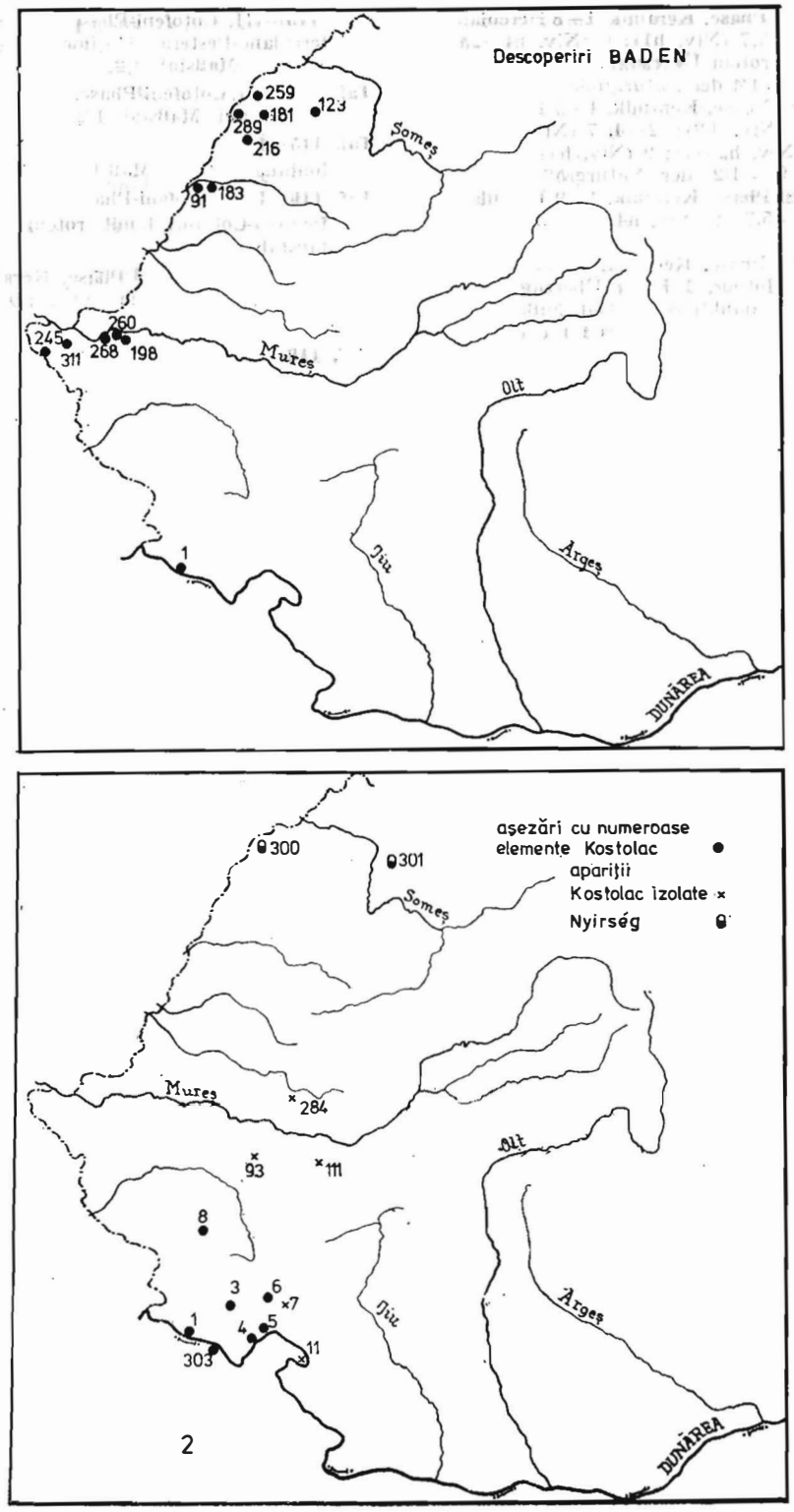

Pl. 3. — Descoperiri Baden în vestul României; 2 descoperiri Kostolac la limita de sud-vest și Nyirség în nord-vest.

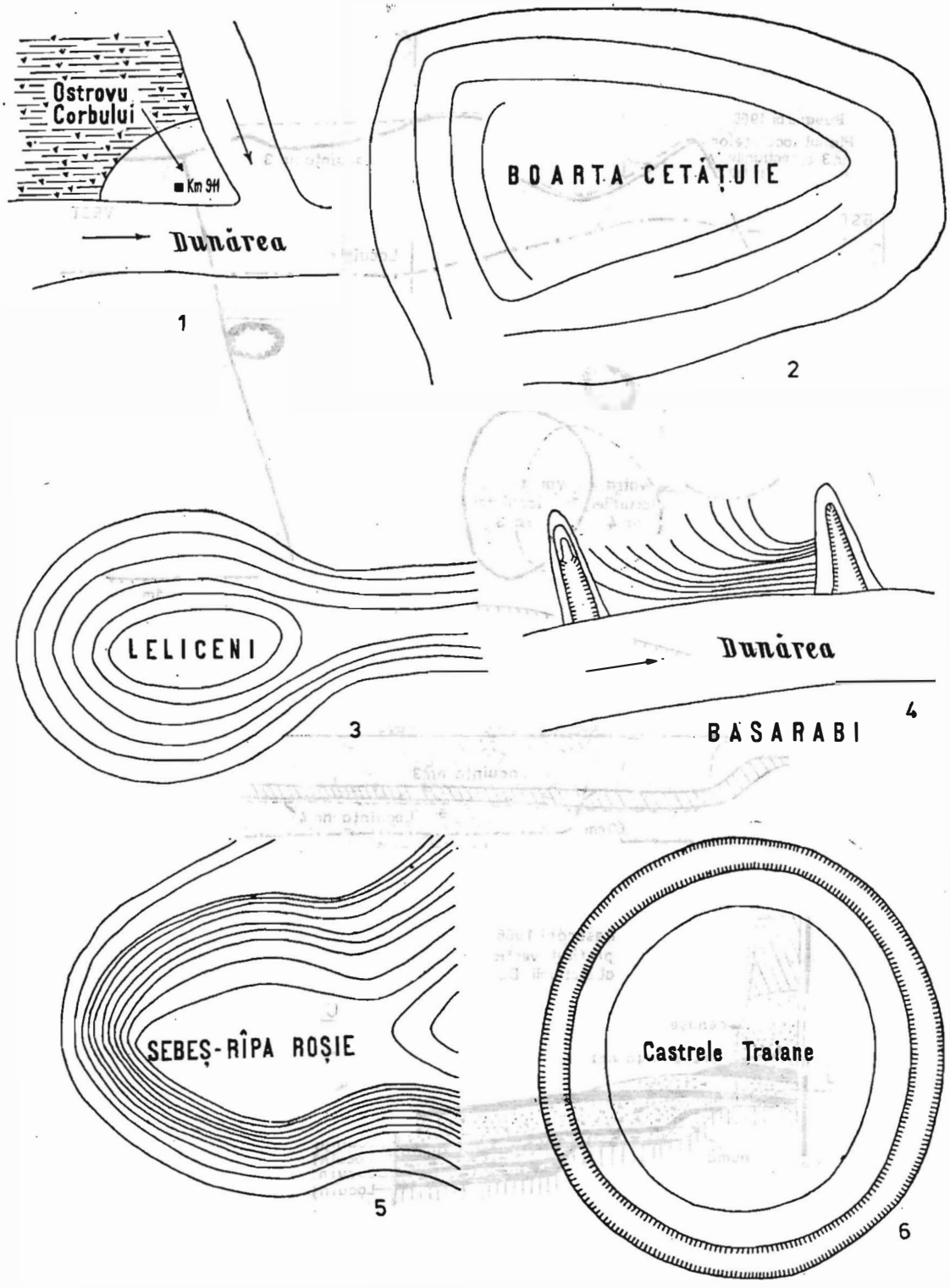

Pl. 4. — Tipuri de așezări Coțofeni. Schițe.

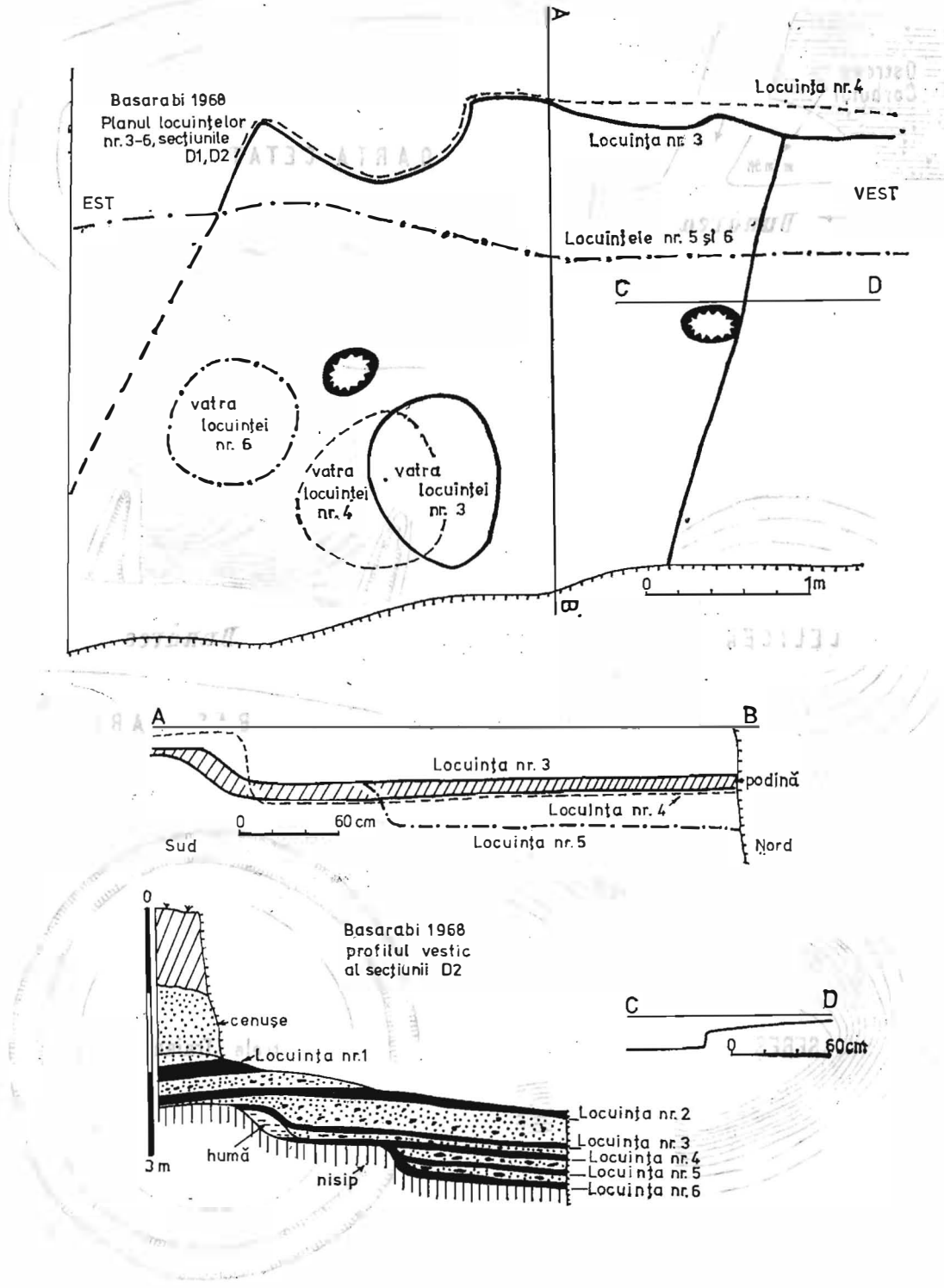

Pl. 5. — **Locuințe suprapuse la** Basarabi.

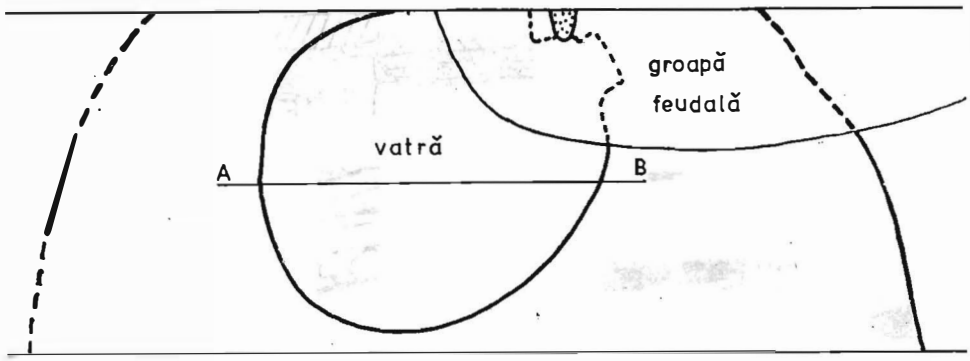

Basarabi 1969
bordei cu vatră din
șanțul II

ⓐ

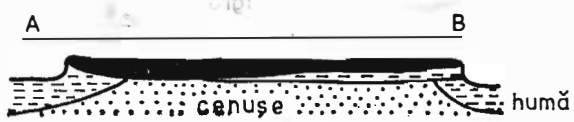

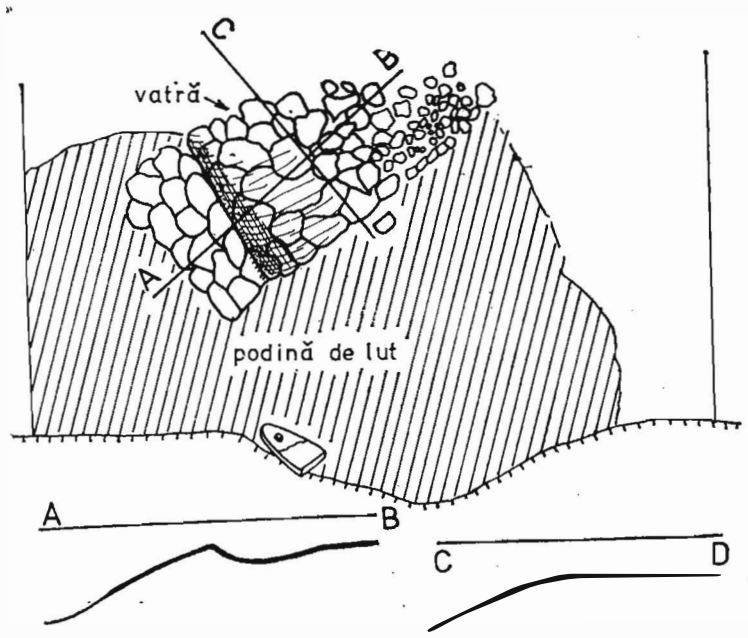

Basarabi 1968
resturile unei locuințe
din secțiunile A și B

ⓑ

Pl. 6. — Resturile unui bordei (a) și ale unei locuințe de suprafață (b) de la Basarabi.

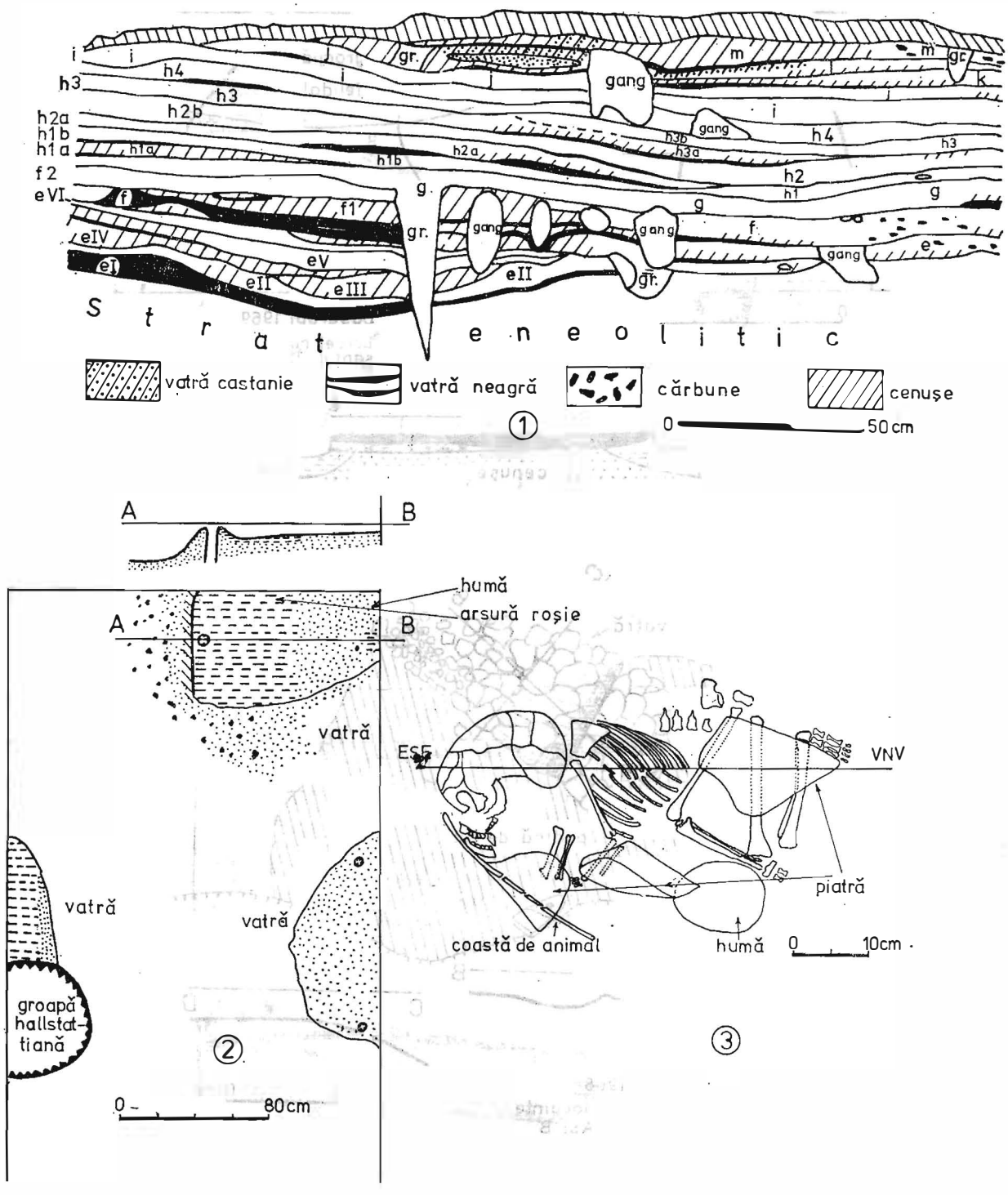

Pl. 7. — Băile Herculane-Peştera Hoţilor: 1, stratul Coţofeni pe profilul vestic al secţiunii din 1965; 2, nivelul de locuire h4 în secţiunea centrală: 3, mormînt de copil, aparţinînd nivelului h1, din suprafaţa B.

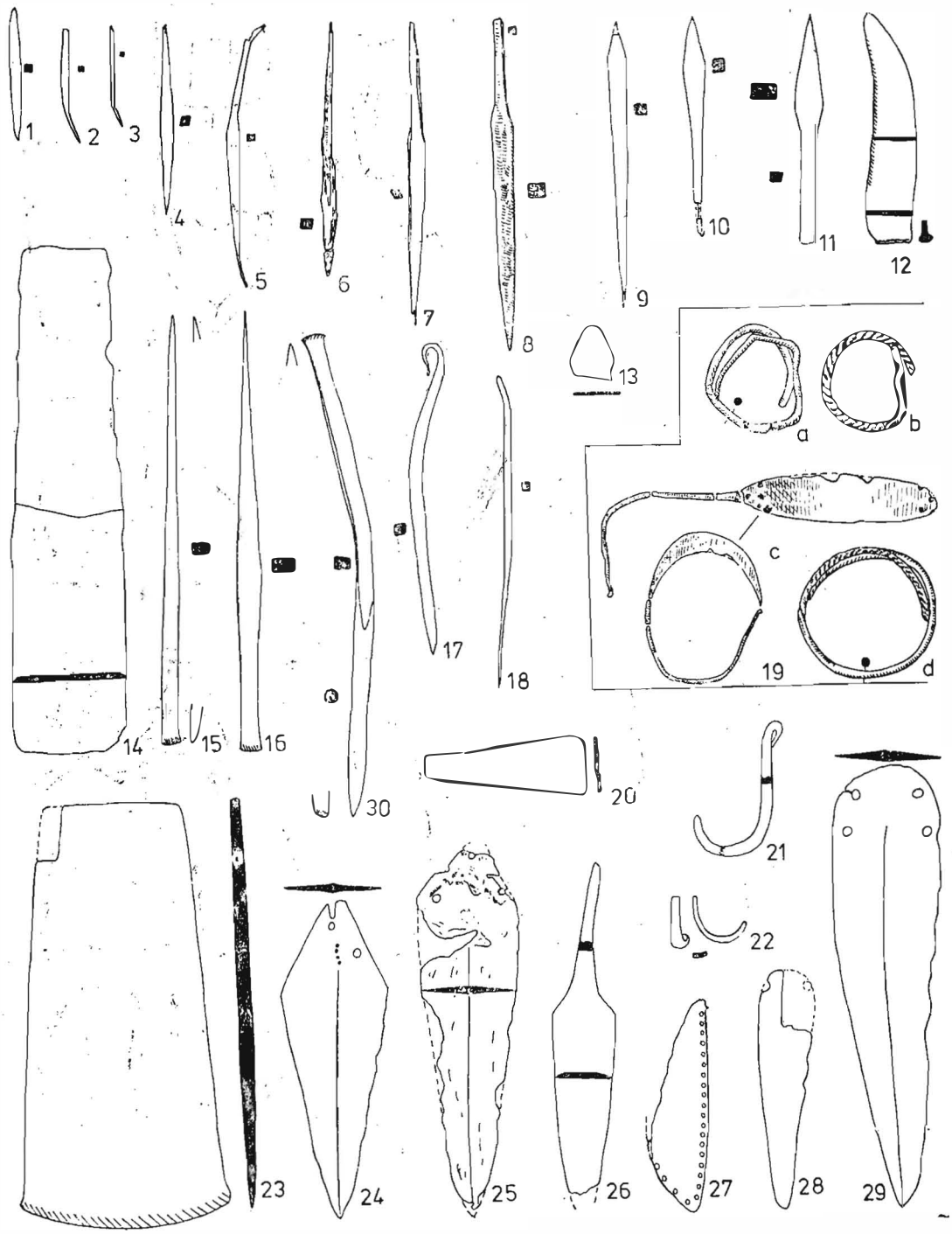

Pl. 8 — Obiecte de metal : 1, 2, 4, 5, 7, 14, 19a—d, 20, 30 Moldova Veche (19 mormînt de incinerație) ; 3 Cîrna ; 10, 13, 17, 18, 22 Dubova-Cuina Turcului ; 9, 23, 28 Bocșa Montană-Colțani ; 11, 12, 16, 29 Căzănești ; 15 Ostrovu Corbului ; 6 (niv. h3), 8 (niv. h4), 21 (nestratigrafiat), 24 (niv. eV), 25 (niv. f), 26 (niv. h4), 27 (niv. eVI) de la Băile Herculane-Peștera Hoților ; 1—11, 13—30 = 1/2 ; 12 = 1/4 din mărimea naturală.

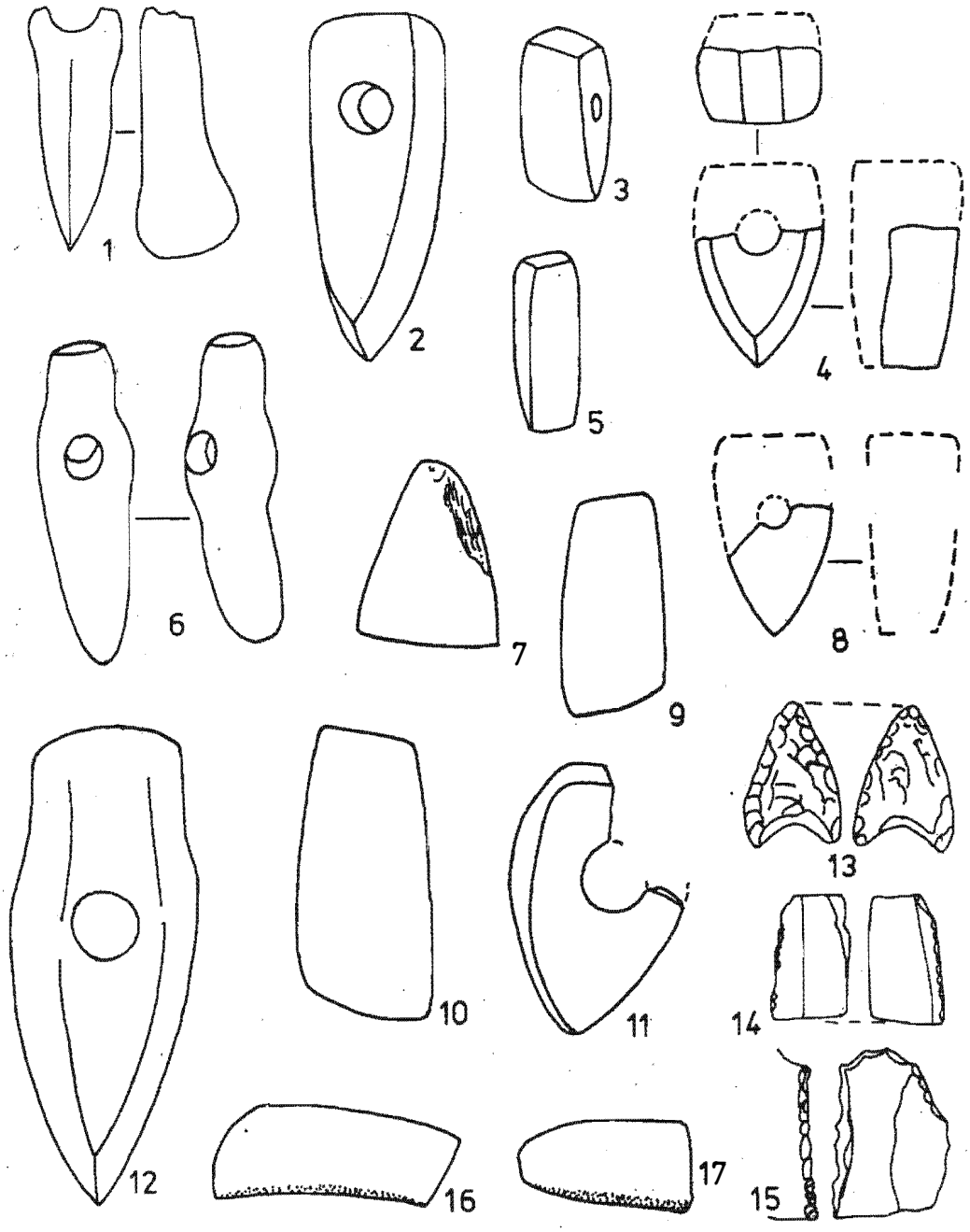

Pl. 9. — Obiecte din piatră : 1,2 Dezna ; 3 Geoagiu ; 4, 8 **Boarta** ; 5, 6, 9, 10 Susani ; 7, 11, 16, 17 Ţebea ; 13, 14, 15 Dubova-Cuina Turcului ; 12 **Bîrseşti**. Mărimi diferite.

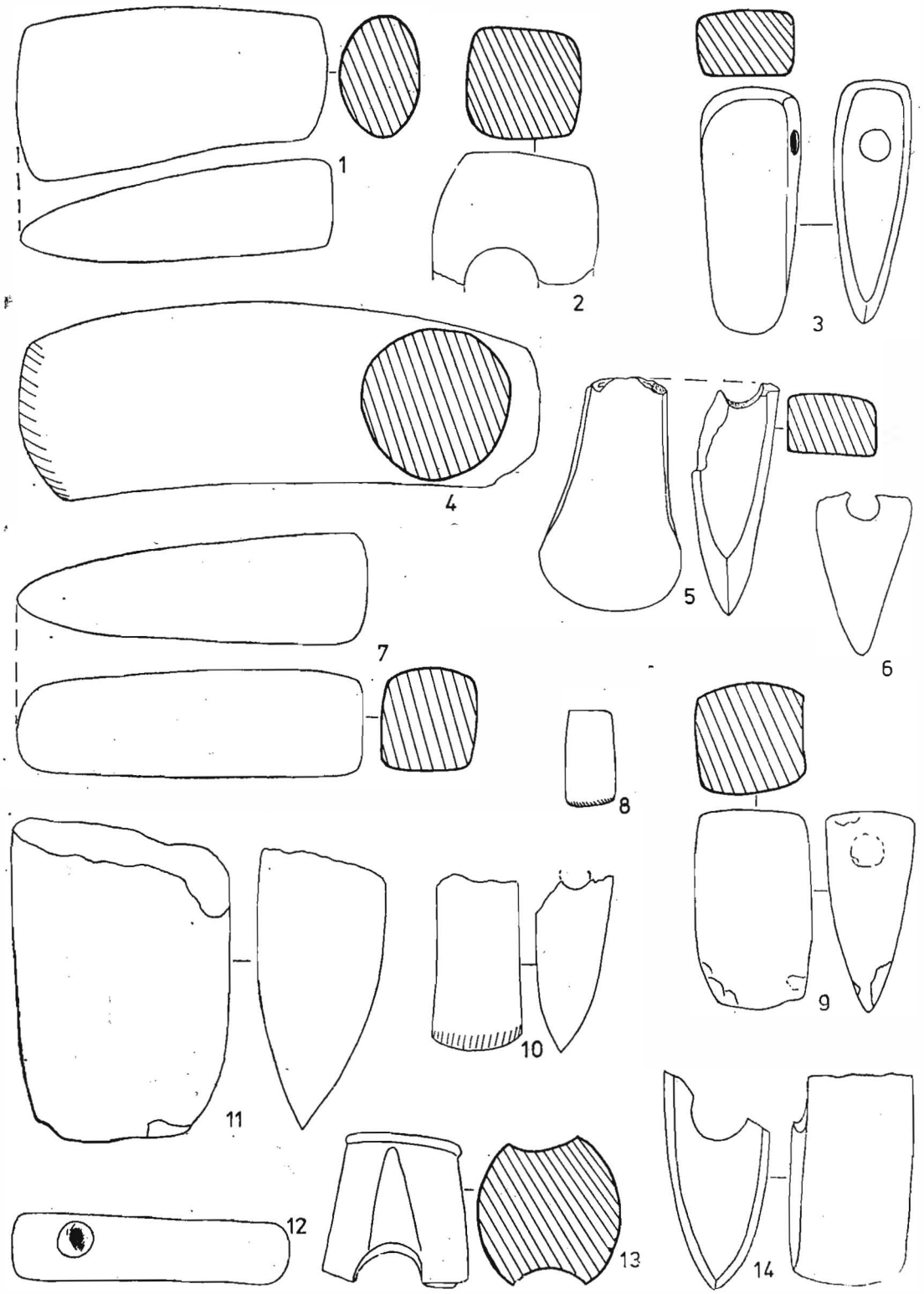

Pl. 10. — Obiecte din piatră: 1, 3, 4, 7, 9, 11 Dubova-Cuina Turcului; 2 Leliceni-„Muntele cu piatră"; 5, 10 Coţofenii din Dos; 6 Cîlnic; 8 (niv. h2a), 12 (niv. f—g) de la Băile Herculane-Peştera Hoţilor; 13, 14 Lişteava. Scara 1/2.

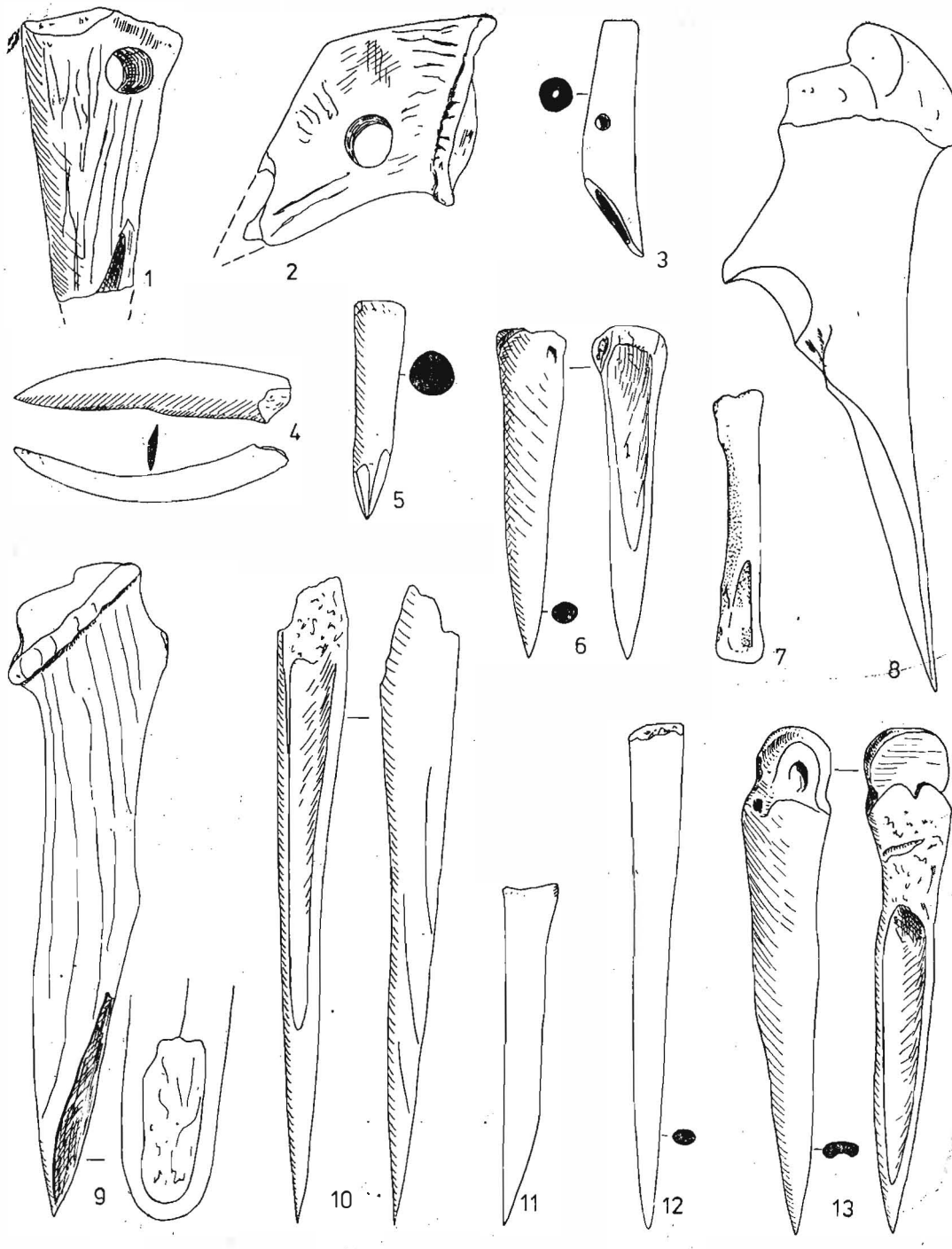

Pl. 11. — Obiecte din os : 1, 2 Bocșa Montană-Colțani ; 3 Coțofeni ; 4 (niv. f bază), 5 (niv. i), 6 (niv. e—f), 10 (niv. h1), 13 (niv. h3) de la Hercula lui-Km 911 ; 9, 11 Dubova-Cuina Turcului. Scara 1/2.

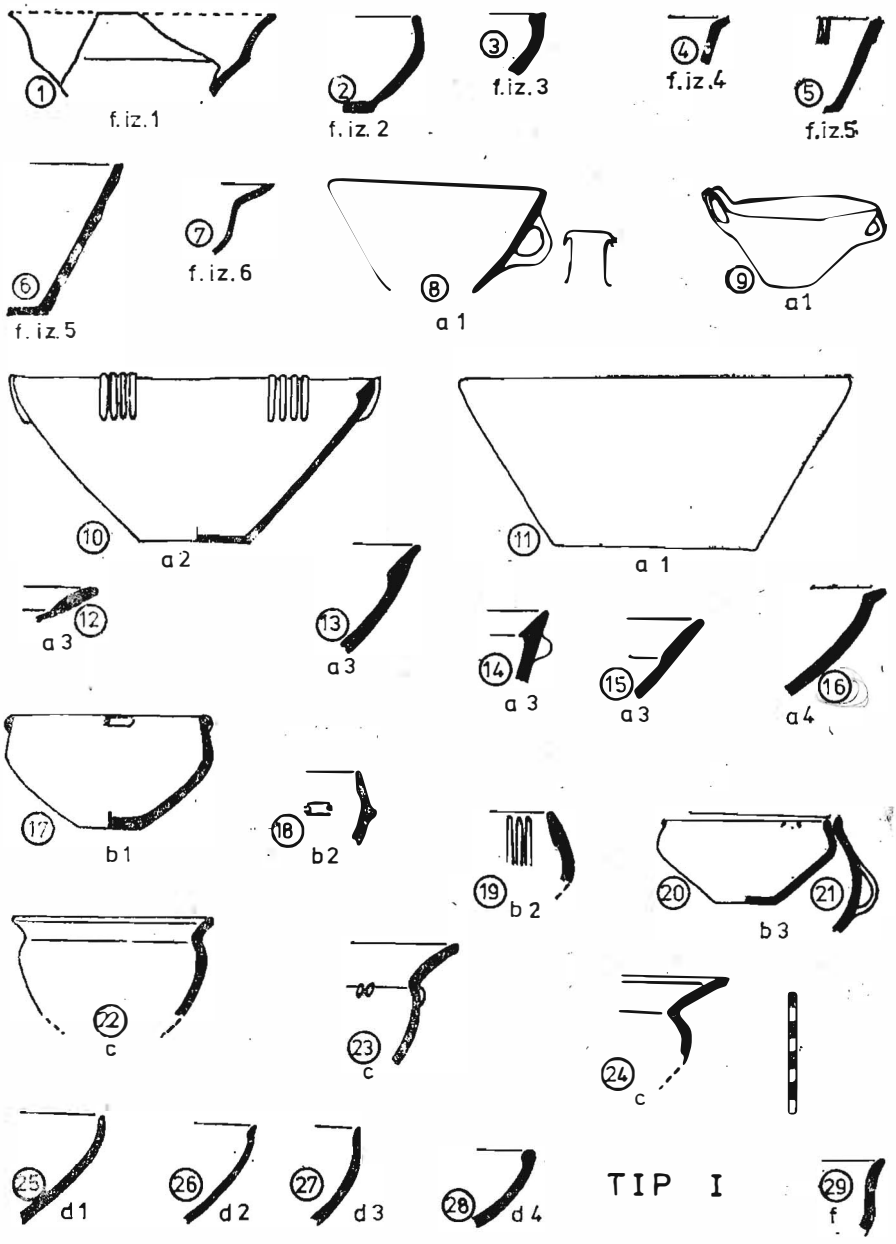

Pl. 12. — Ceramică Coţofeni. Tip I. 1, 2, 4, 6 Locusteni; 3 Bratei; 5 (niv. e), 29 (niv. j) de la Herculane-Peştera Hoţilor; 7 Nandru-„Peştera Curată"; 8 Cîrna; 9 Crăciuneşti; 10 Deva-Cetate; 11 Boarta; 12, 14, 15, 17—21, 27 Ostrovu Corbului-Botu Piscului (17—21 cu slip roşu); 13 Moneasa; 16 Sebeş-Ripa Roşie; 22, 26 Rîmeţ; 24 Livezile; 24 Lopadea Veche; 25, 28 Moldova Veche-Humca.

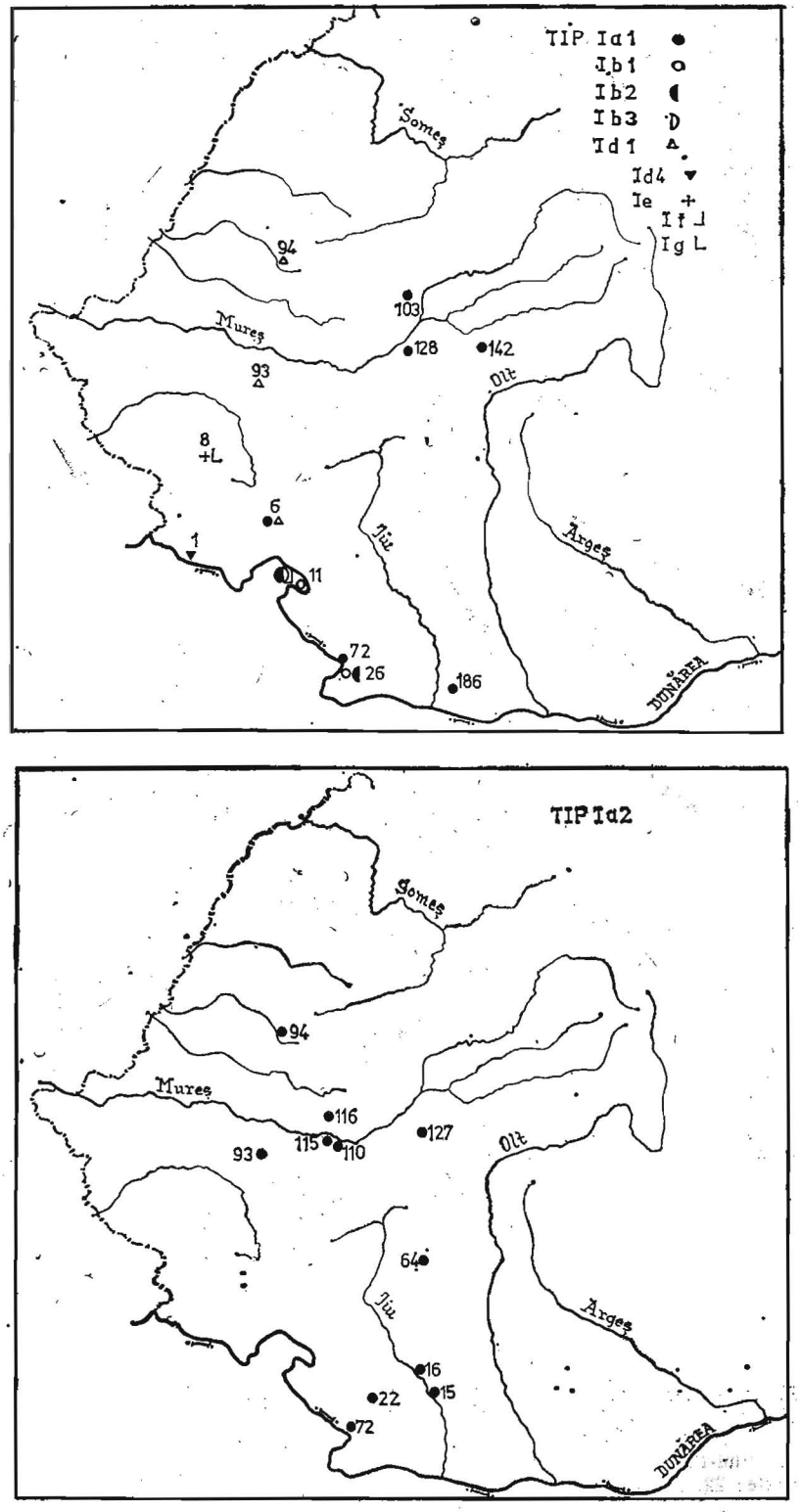

Pl. 13. — Răspîndirea variantelor tipului I.

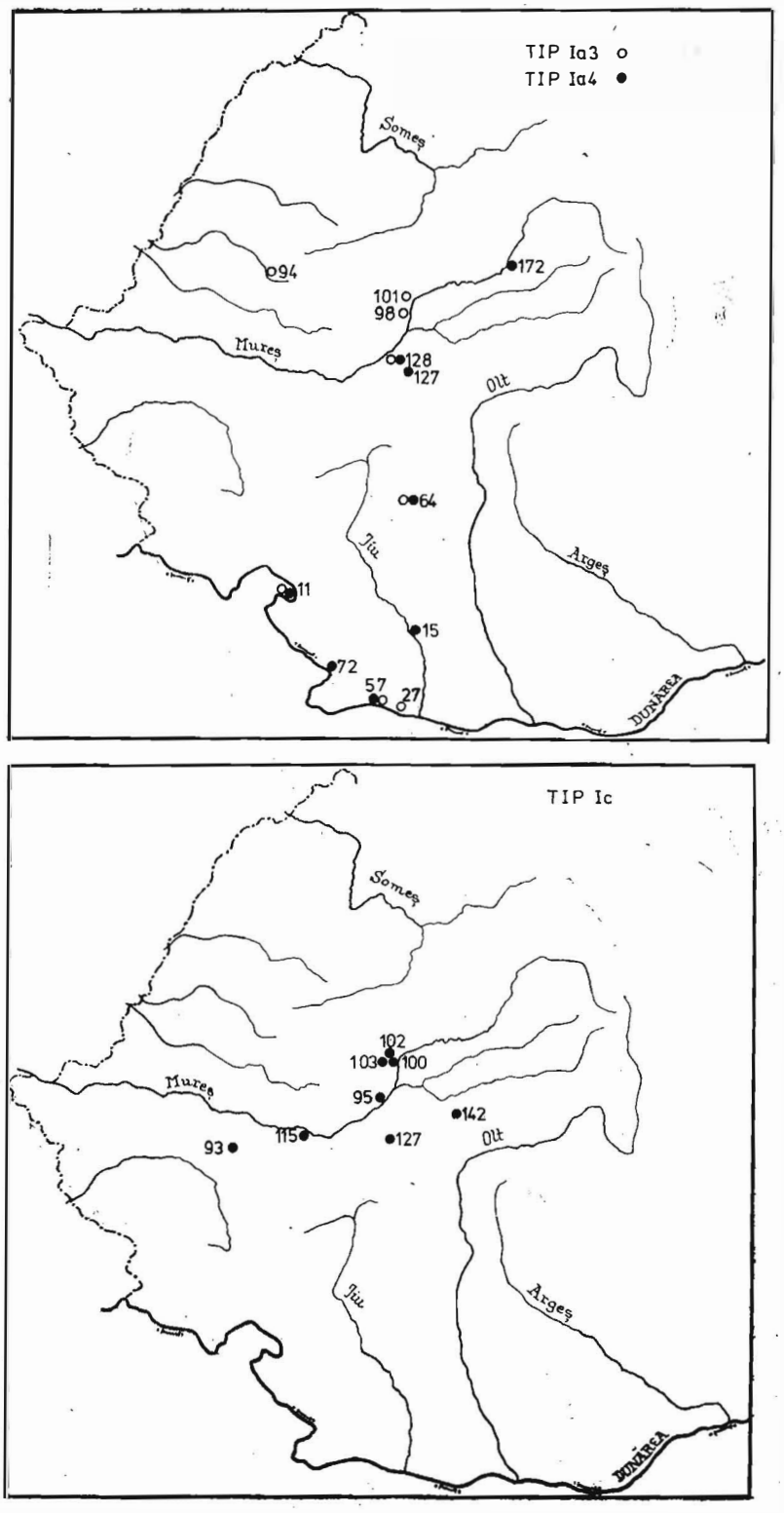

Pl. 14. — Răspîndirea variantelor tipului I.

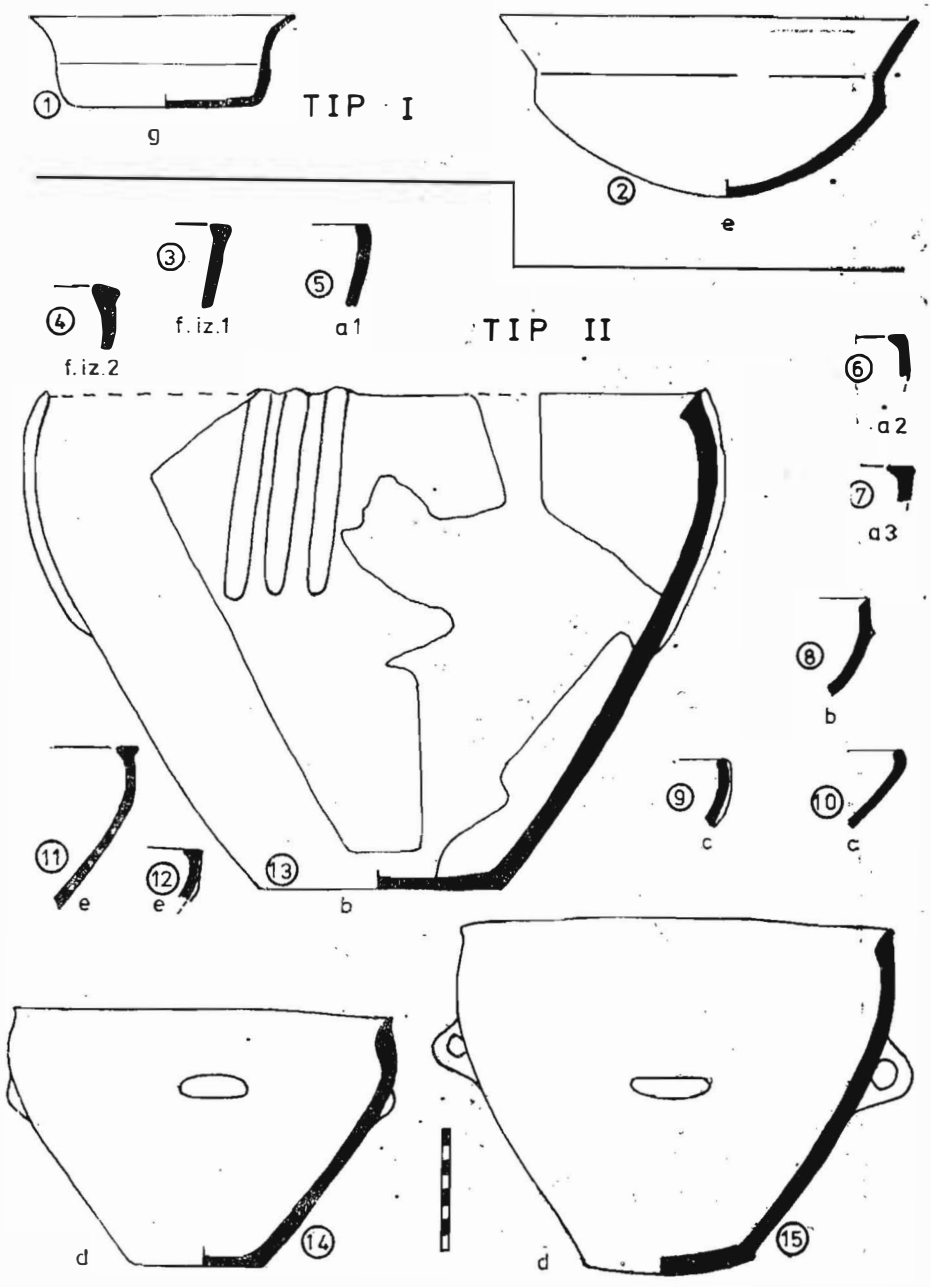

Pl. 15. — Ceramică Coţofeni. Tipurile I şi al II-lea. 1, 2, 8—10 Boeşa Montană-Colţani; 3 Locusteni; 4 Gornea; 5, 7 Leliceni-„Locu Oprit"; 6, 13—15 Basarabi; 11 Ostrovu Corbului-Botu Pisculuí; 12 Cîlnic.

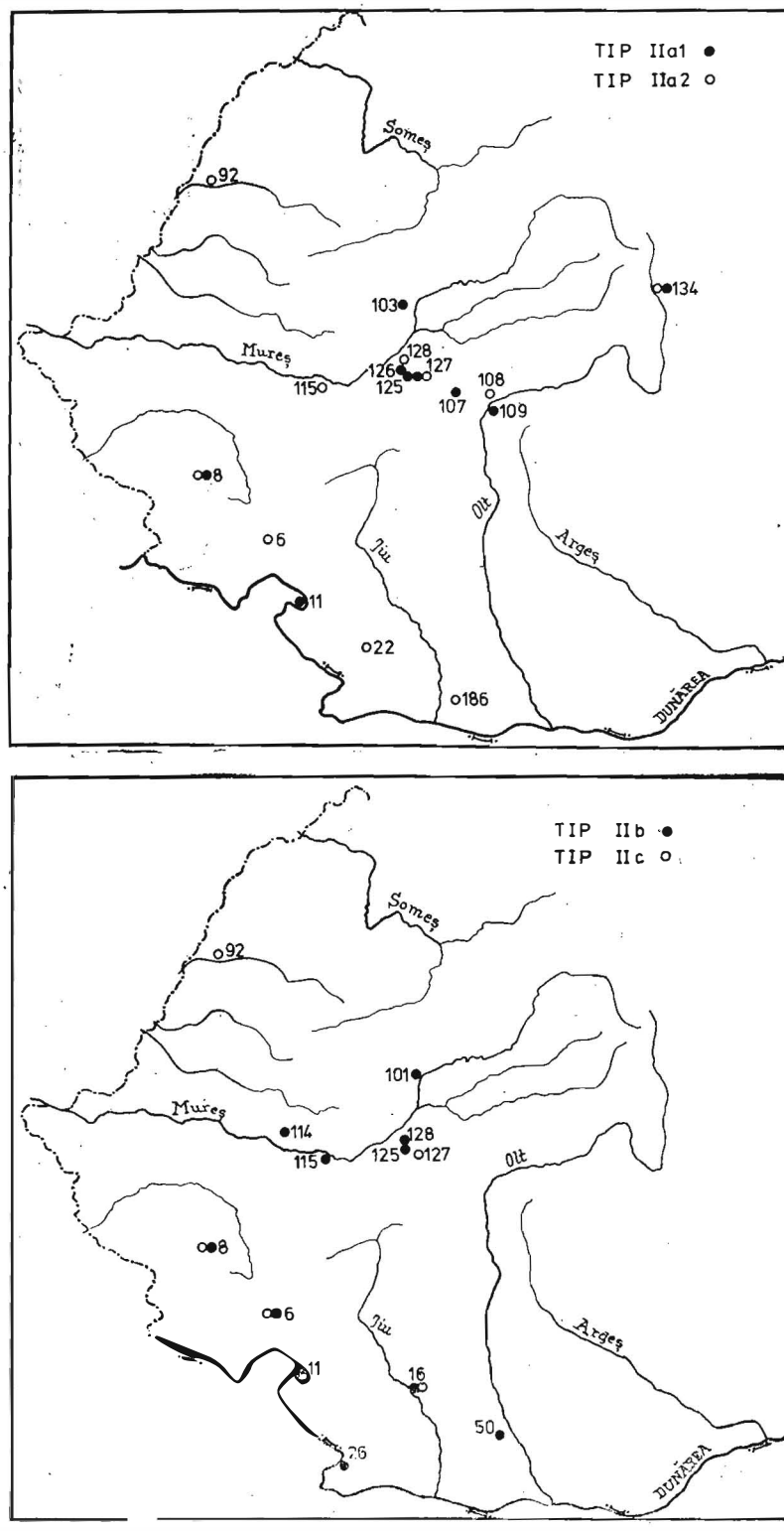

Pl. 16. — Răspîndirea variantelor tipului al II-lea.

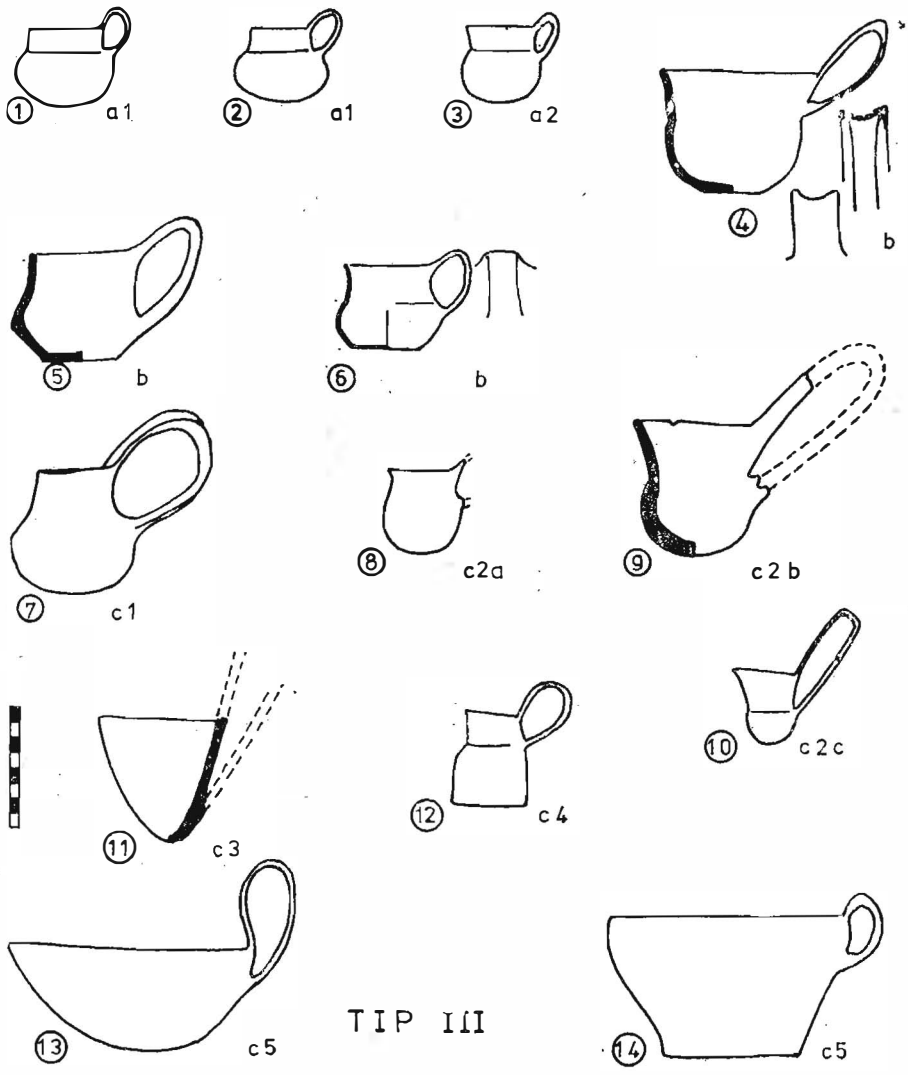

Pl. 17. — Ceramică Coţofeni. Tipul al III-lea. 1 Geoagiu; 2, 7 Moneasa; 3, 5 Românești; 4 Ostrovu Şimian; 6 (niv. eV) Herculane-Peştera Hoţilor; 8 Braneţ; 9 Basarabi; 10 Verbicioara; 11 Bocşa Montană-Colţani; 12 Uroi; 13 Deva-Cetate; 14 Cîlnic.

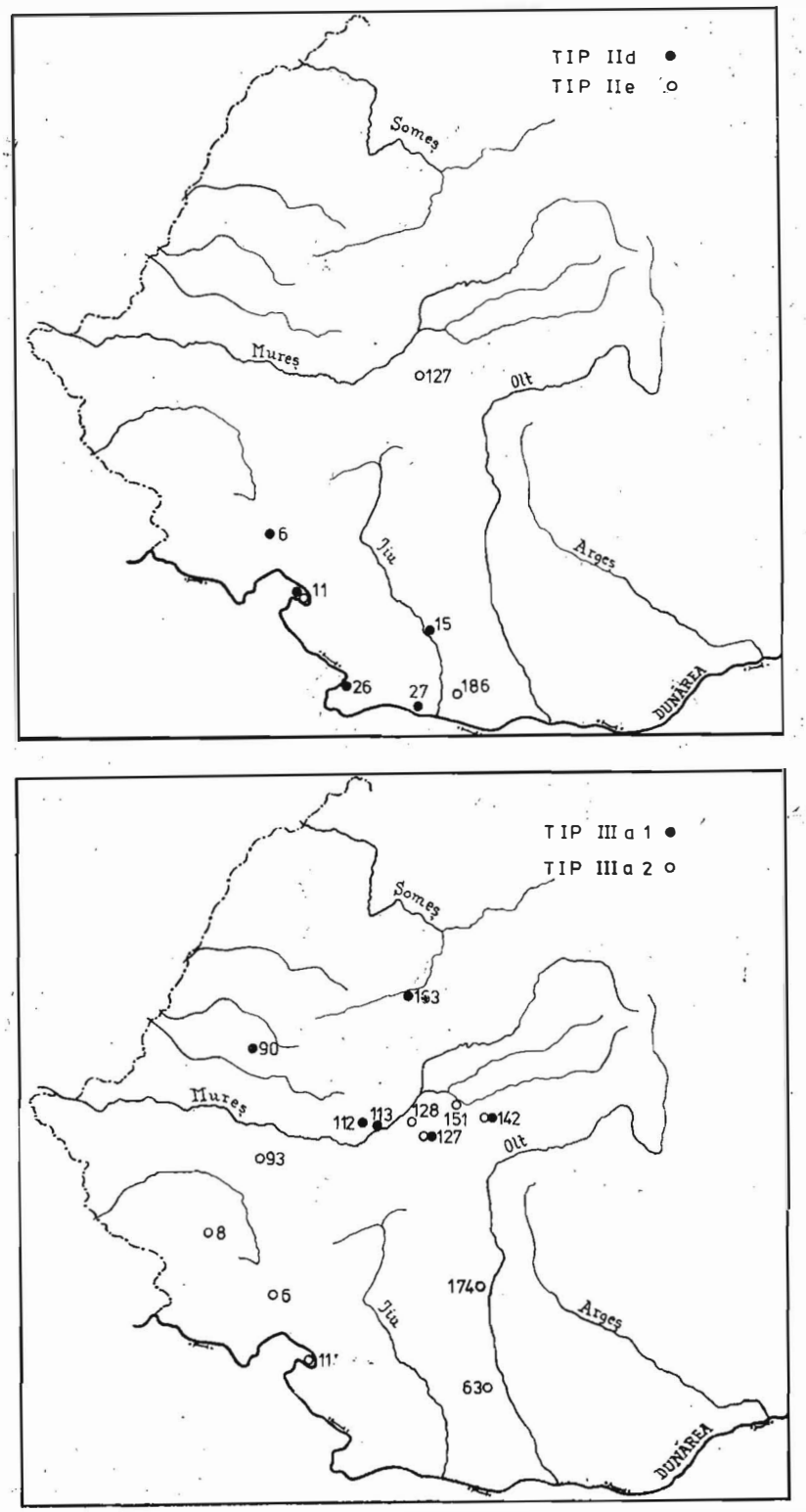

Pl. 18. — Răspîndirea variantelor tipurilor II și III.

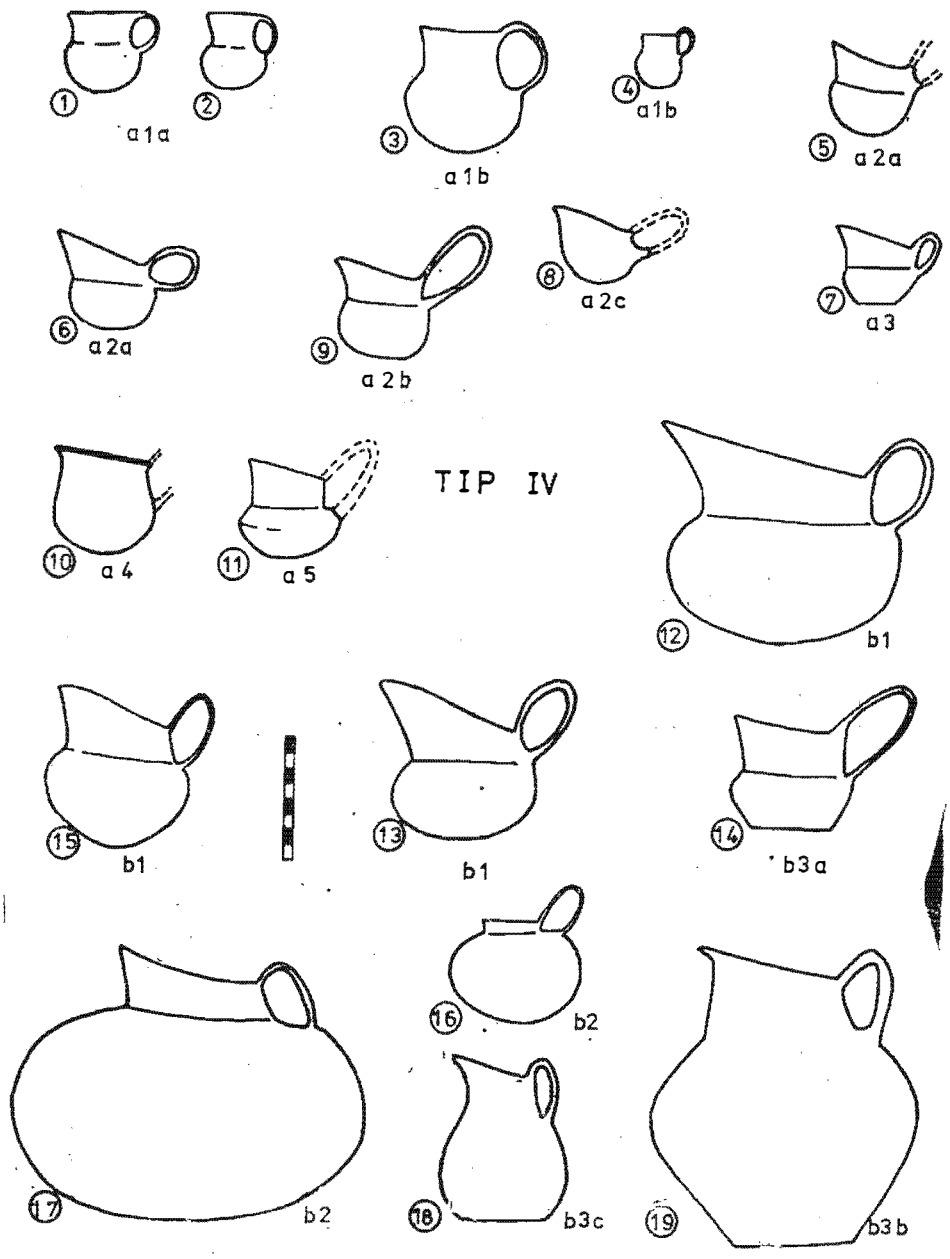

Pl. 19. — Ceramică Coţofeni. Tipul al IV—lea. 1—3 Cristeşti; 4 Moneasa; 5, 10 Scheş-Ripa Roşie; 6 Uroi; 7 Romăneşti; 8 Gorneşti; 9 Cîlnic; 11 Ghirbom; 12 Geoagiu; 13 Tăuţi; 14 Coţofenii din Dos; 15 Oradea-Salca; 16, 17 Boarta; 18 Crăciuneşti; 19 Deva-Cetate.

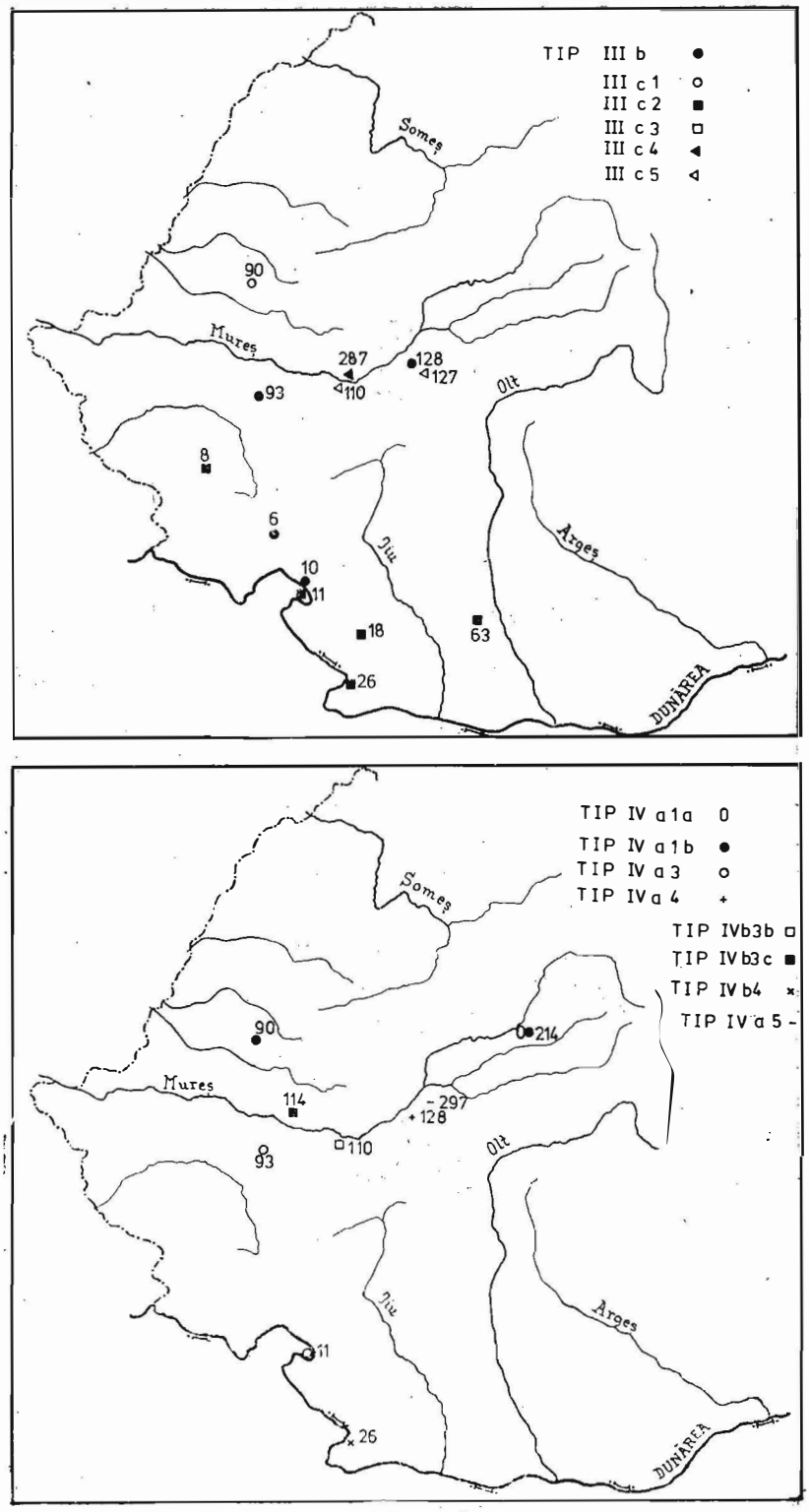

Pl. 20. — Răspîndirea variantelor tipului III și IV.

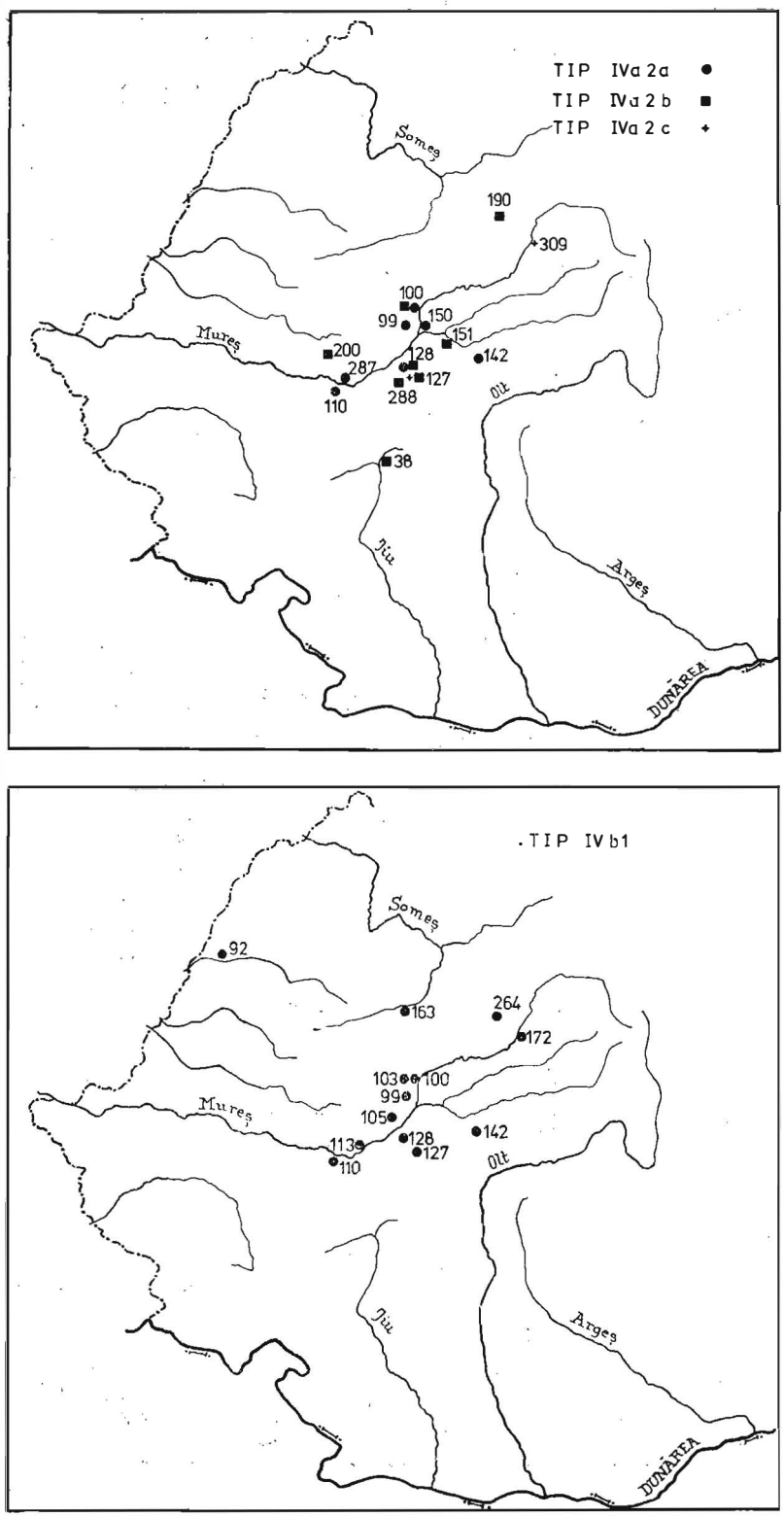

Pl. 21. — Răspîndirea variantelor tipului al IV-lea.

Pl. 22. — Ceramică Coţofeni. Tipurile IV şi V. 1,3 Basarabi; 2 Lopadea Veche.

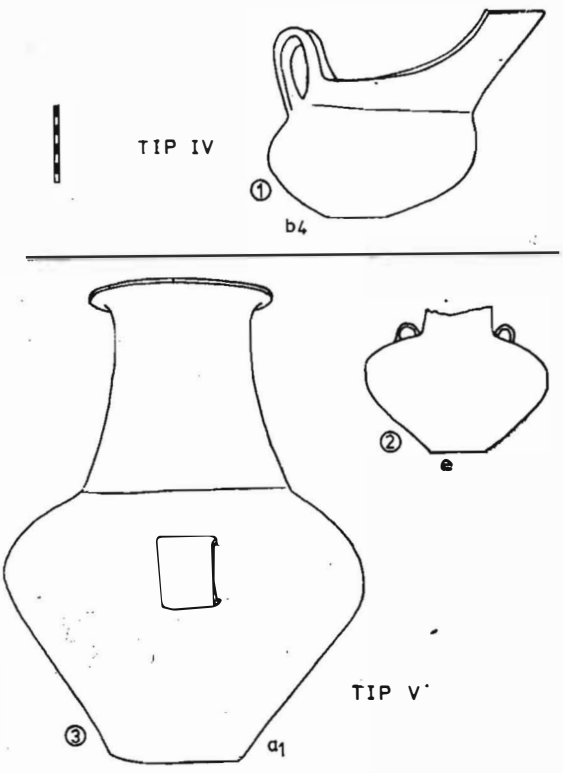

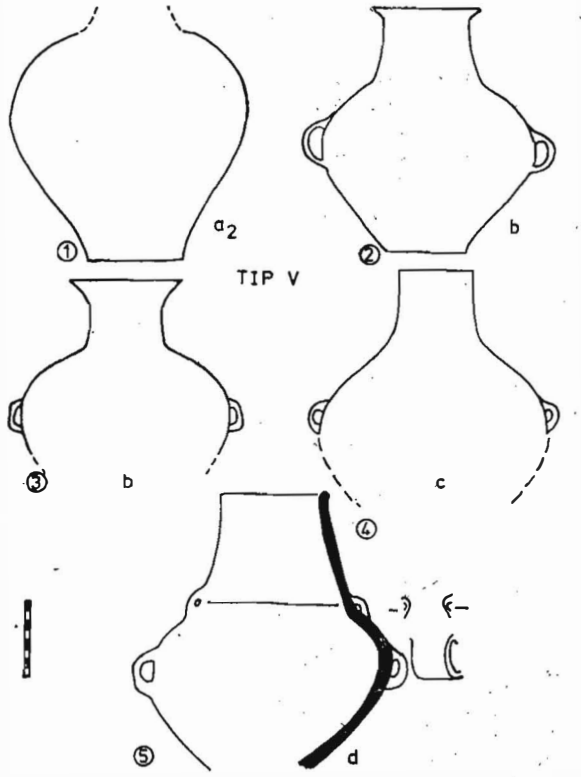

Pl. 23. — Ceramică Coţofeni. Tipul al V-lea. 1,3 Boarta; 2 Deva-Cetate; 4 Sebeş-Ripa Roşie; 5 Basarabi.

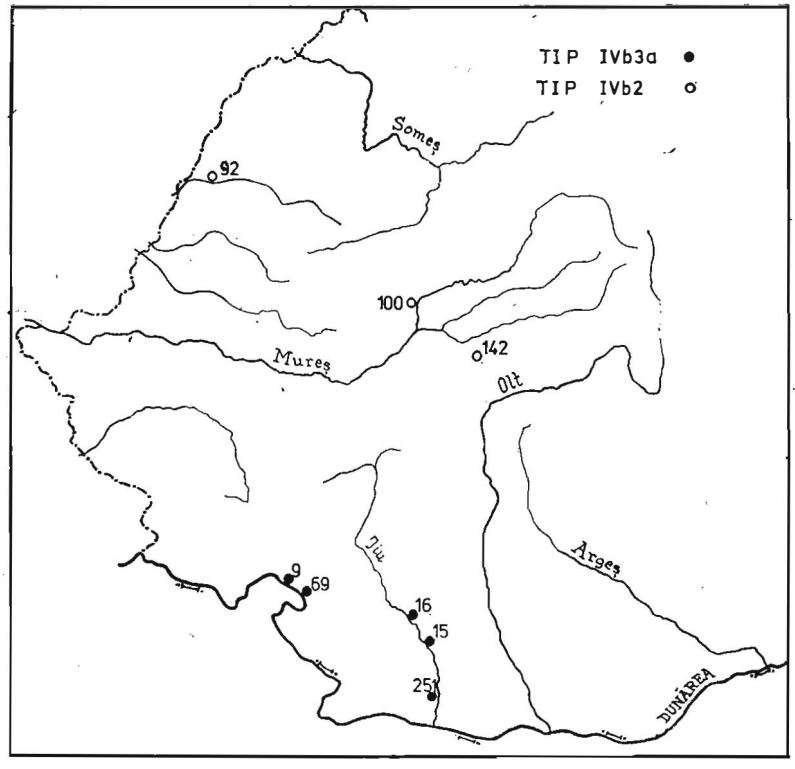

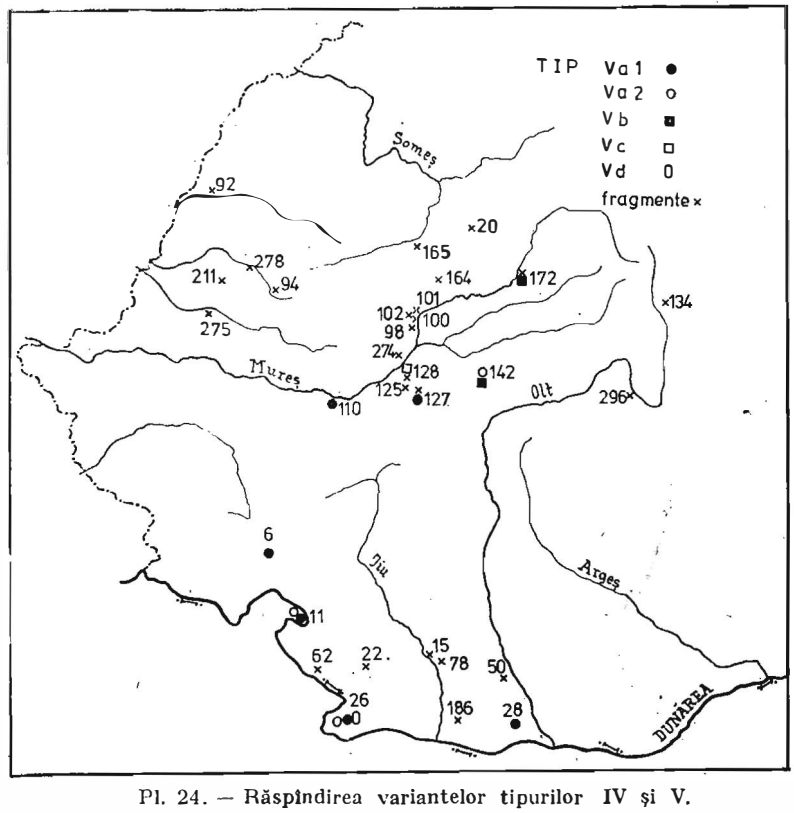

Pl. 24. — Răspîndirea variantelor tipurilor IV și V.

Pl. 25. — Ceramică Coţofeni. Tipul al VI-lea. 1 (niv. f), 3 (niv. h1), 5 (niv. g) de la Herculane-Peştera Hoţilor; 2 Leliceni-„Muntele cu piatră"; 4 Locusteni.

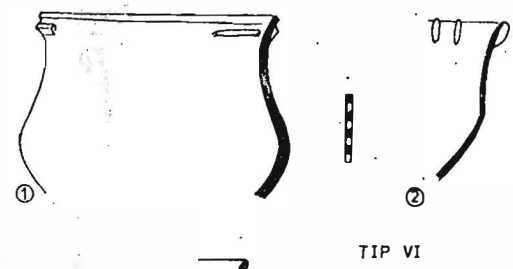

Pl. 26. — Ceramică Coţofeni. Tipurile VII şi VIII 1 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 2 Govora Sat-„Dealu Săpunarului"; 3,9, 11—13 Bocşa Montană-Colţani; 4, 15 Dubova-Cuina Turcului; 5, 8 Deva-Cetate; 6 Românești; 7 Baia de Fier; 10, 16 Cîlnic; 14 Sîngeorgiu de Mureş.

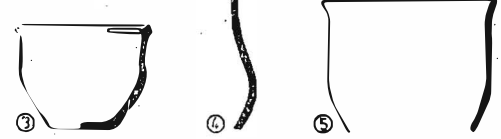

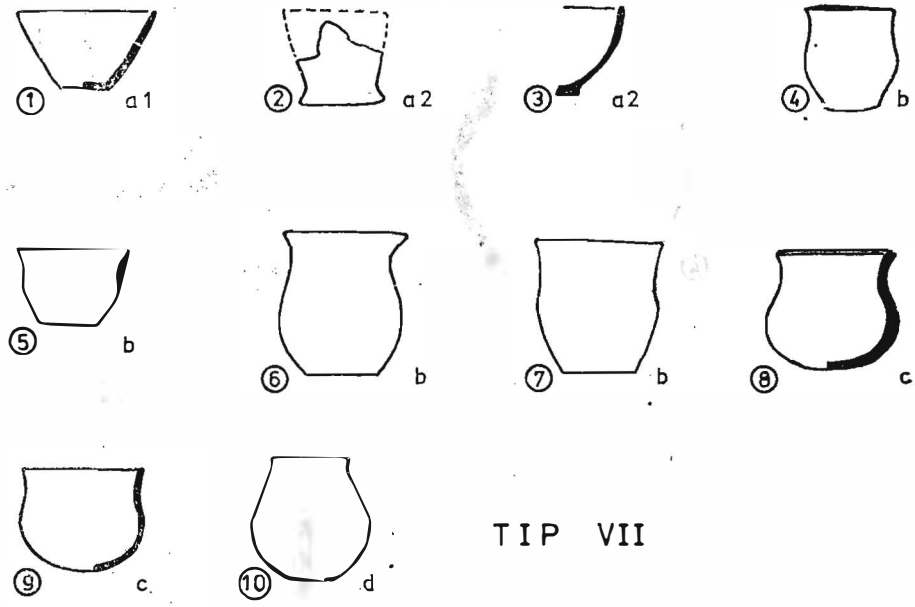

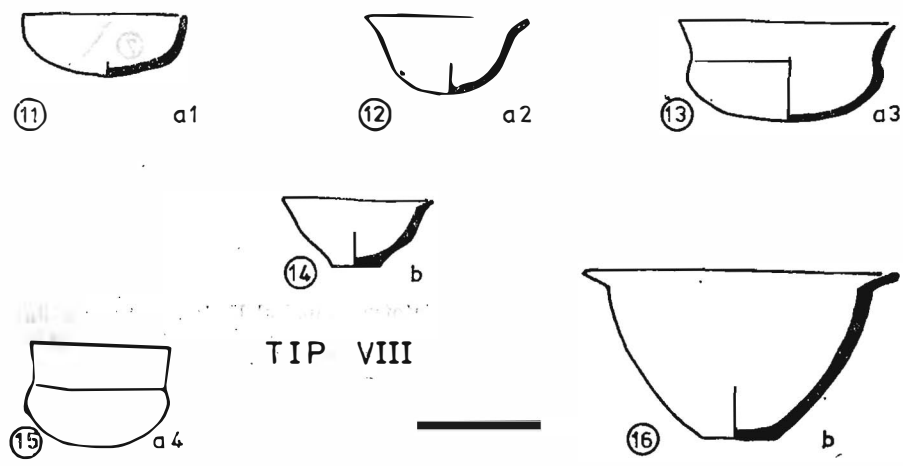

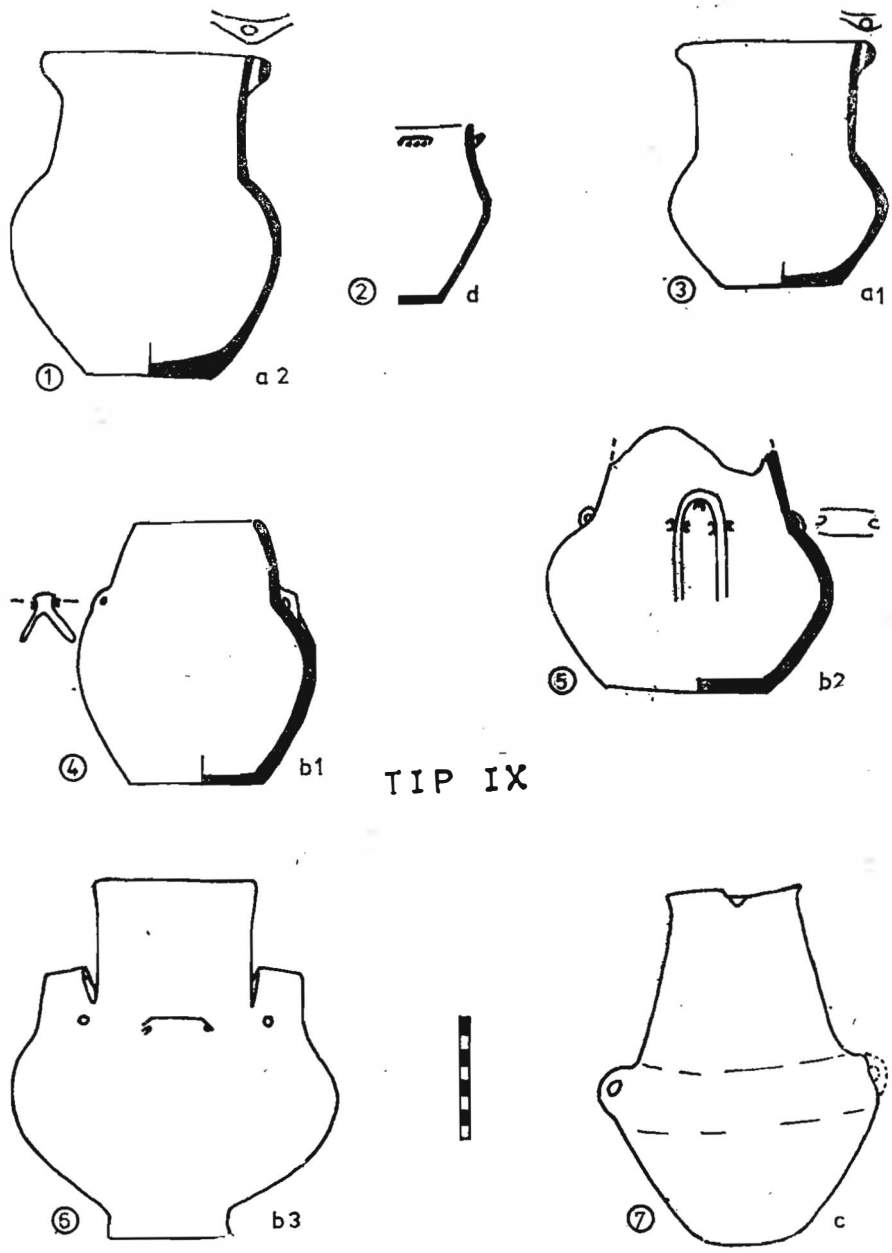

Pl. 27. — Ceramică Coţofeni. Tipul al IX-lea. 1 Cîrna ; 2 Jupalnic ; 3 Cetate ; 4,5 Orlea ; 6 Măceşu de Jos ; 7 Ostrovu Corbului-Botu Piscului.

Pl. 28. — Ceramică Coţofeni. Tipul al X-lea. 1 Reci; 2 Cîlnic; 3 Pianu de Jos.

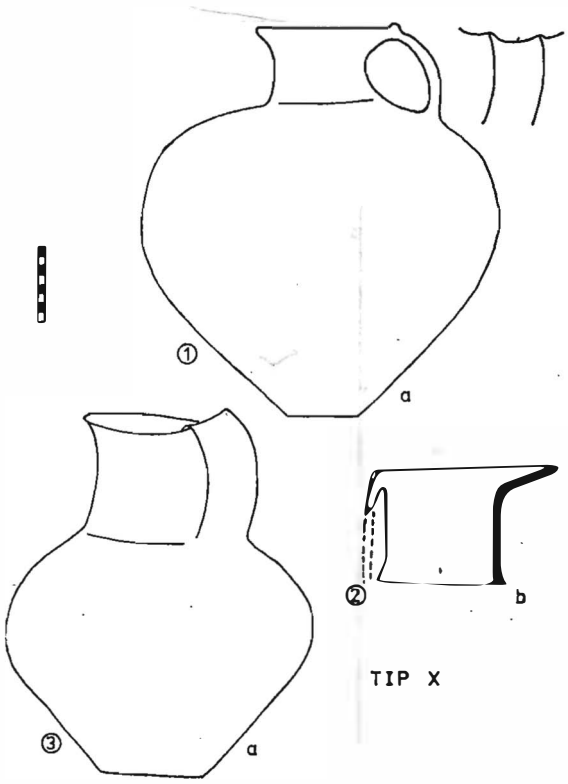

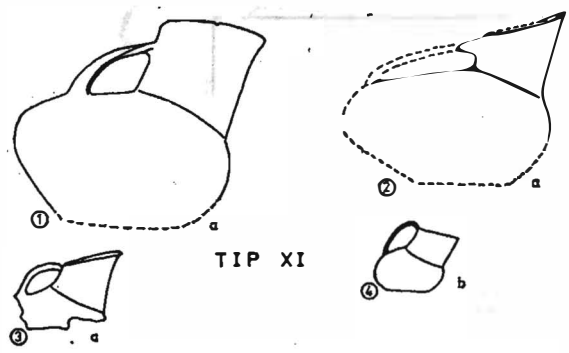

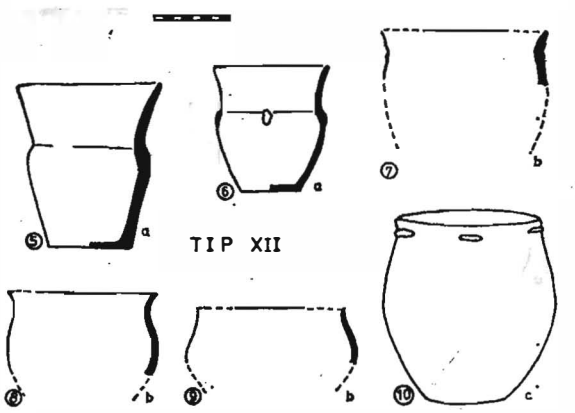

Pl. 29. — Ceramică Coţofeni. Tipurile XI şi XII. 1,6 Basarabi; 2 Govora; 3 Cîrna; 4 Bocşa Montană-Colţani; 5 Boarta; 7—9 Petreşti (pe hartă, 125); 10 Moldova Veche-Humca.

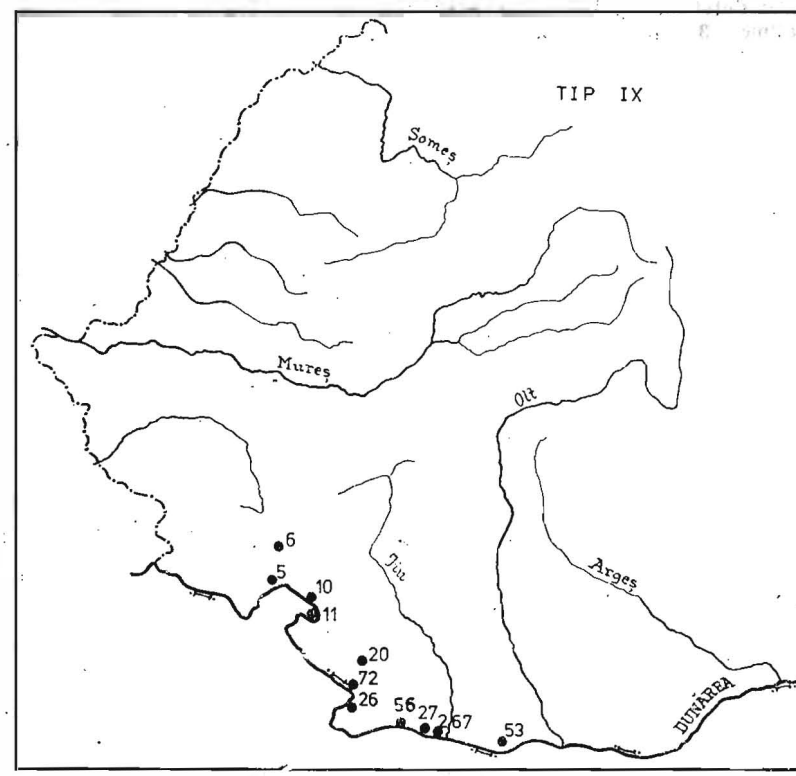

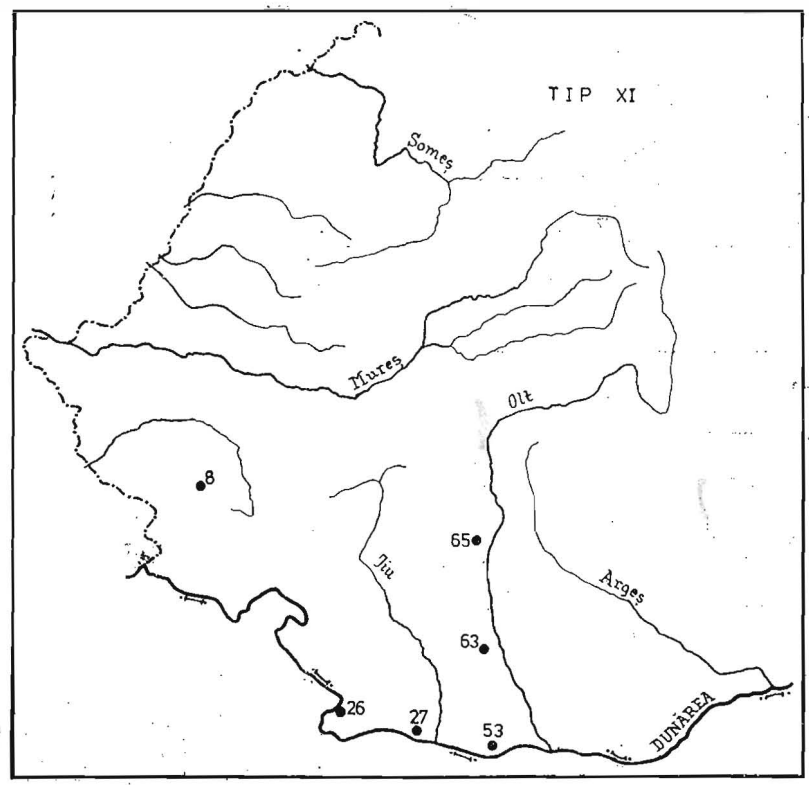

Pl. 30. — Răspîndirea tipurilor IX și XI,.

Pl. 31. — Ceramică Coţofeni. Tipurile XIII şi XIV. 1 Sebeş-Rîpa Roşie; 2 Basarabi; 3 Cîlnic; 4 Ostrovu Corbului-Botu Pisculuí; 5 (niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor.

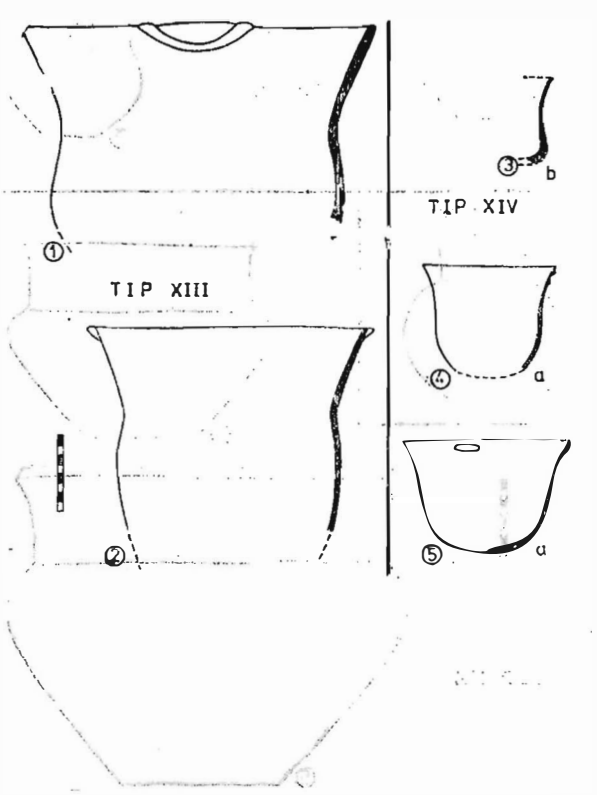

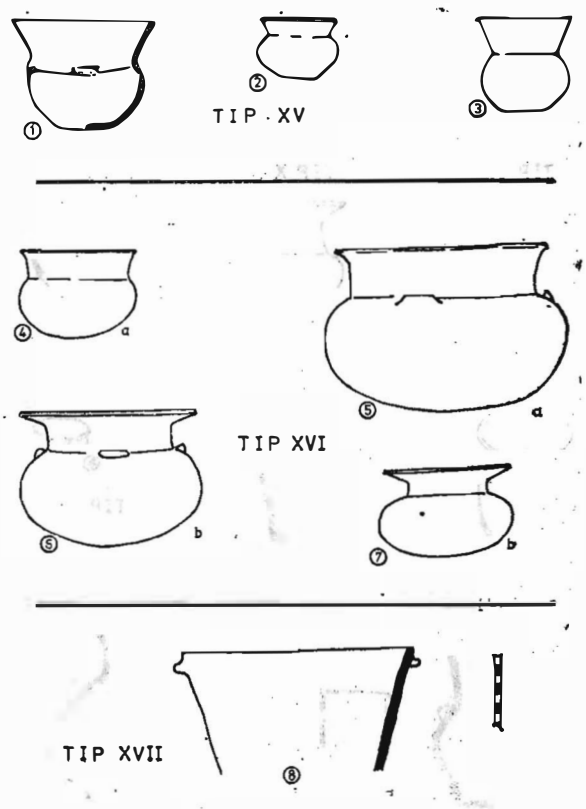

Pl. 32. — Ceramică Coţofeni. Tipurile XV şi XVI. 1 Basarabi; 2 Singeorgiu de Mureş; 3 Cristeşti; 4 Sebeş-Rîpa Roşie; 5—7 Cîlnic; 8 (niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor; 6 cu slip roşu.

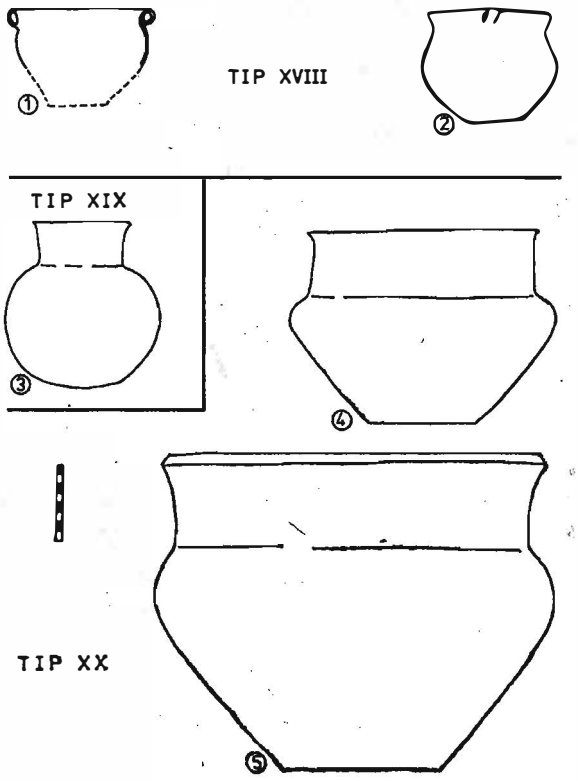

Pl. 33. — Ceramică Coţofeni. Tipurile XVIII — XX. 1 Pănade; 2 Reci; 3 Cîlnic; 4, 5 Românești.

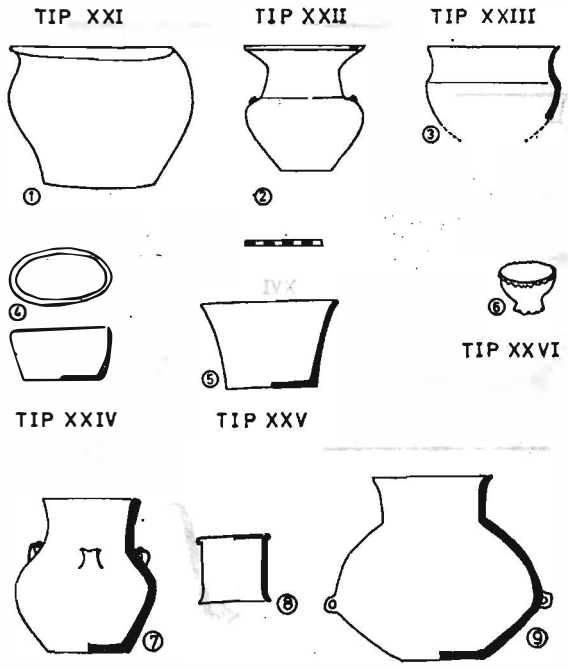

Pl. 34. — Ceramică Coţofeni (1—6), tip XXI—XXVI; 7—9 forme necoţofeneşti. 1 Boarta; 2 Lopadea Veche; 3 Cîmpanii de Sus; 4 (niv. h2),5 (niv. h4) de la Herculane-Peştera Hoţilor; 6 Pianu de Jos; 7, 9 Livezile; 8 Gheja.

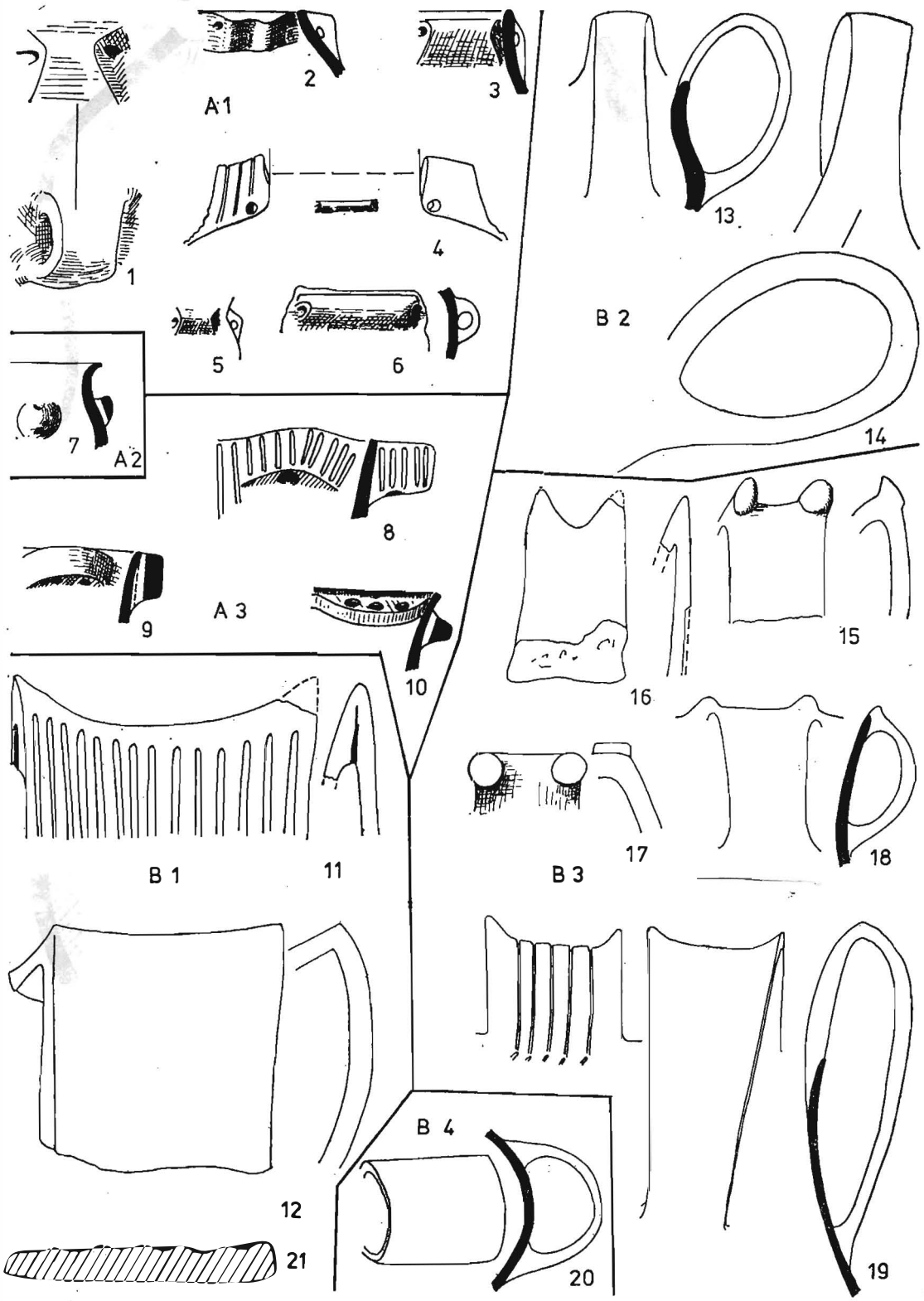

Pl. 35. — Tipuri de torţi Coţofeni. 1,5 Basarabi; 2, 3, 6, 8—11, 16, 20 Ostrovu Corbului-Botu Pisculuí; 4 Măceşu de Jos; 7 Meşcreac; 12 Cozia; 13, 15 Românești; 14 Deva-Cetate; 17 Cîlnic; 18 Sîngeorgiu de Mureş; 19 Ostrovu Banului. Scara 1/2.

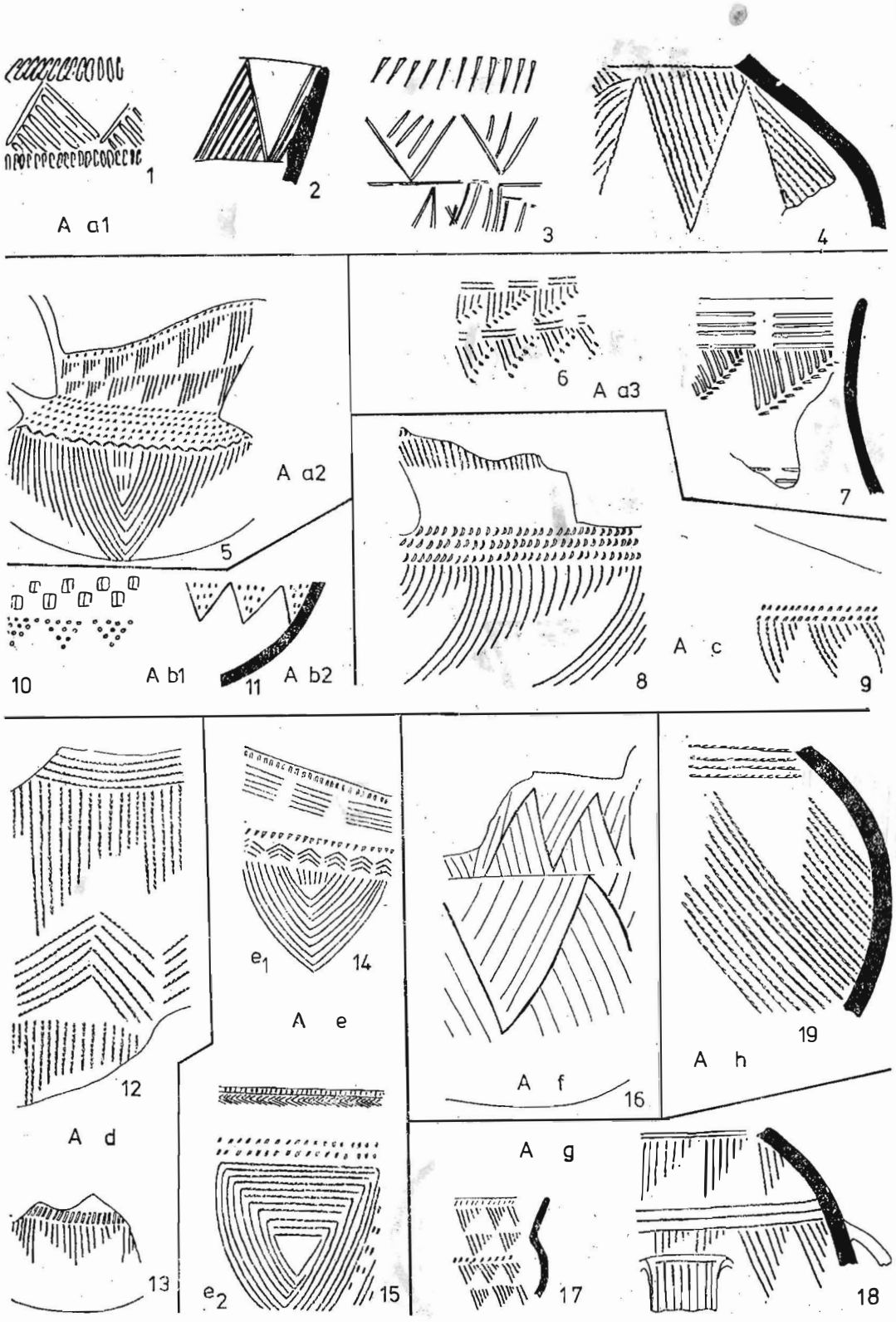

Pl. 36. — Motive ornamentale Coţofeni. 1 (niv. eV), 3 (niv. eI—VII), 10 (niv. i) de la Herculaner-Peştera Hoţilor; 2 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 4, 5, 18 Cîlnic; 6, 17 Boarta; 7 Baia de Fier-Peştera Muierii; 8 Rîmeţ; 9, 16 Sebeş-Rîpa Roşie; 11, 19 Boşa Montană-Colţani; 12, 13 Răchita-Vîrfu Zăpozii; 14 Geoagiu; 15 Valea Rea (pe hartă, 290). Scara 1/2.

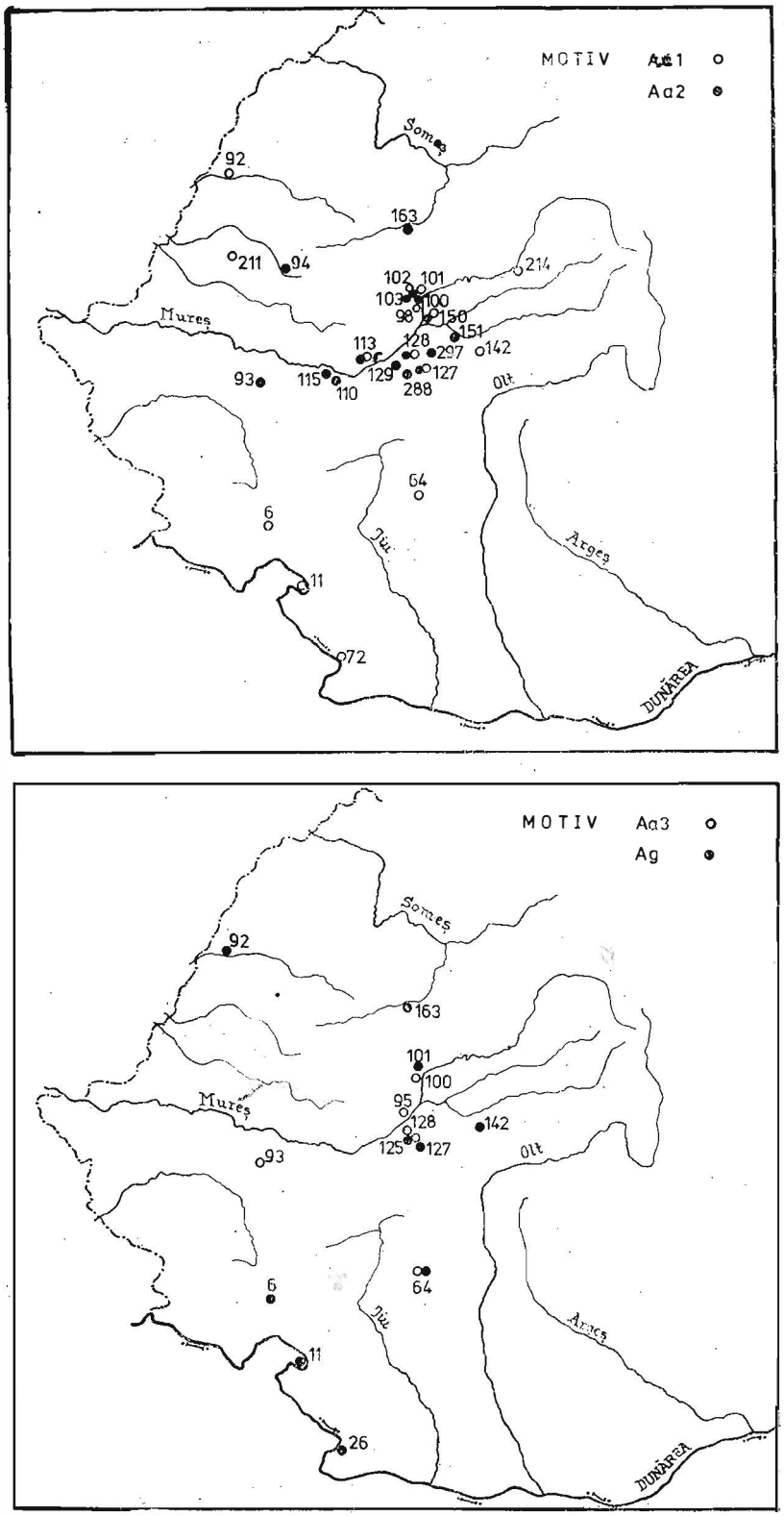

Pl. 37. — Răspîndirea motivelor ornamentale A.

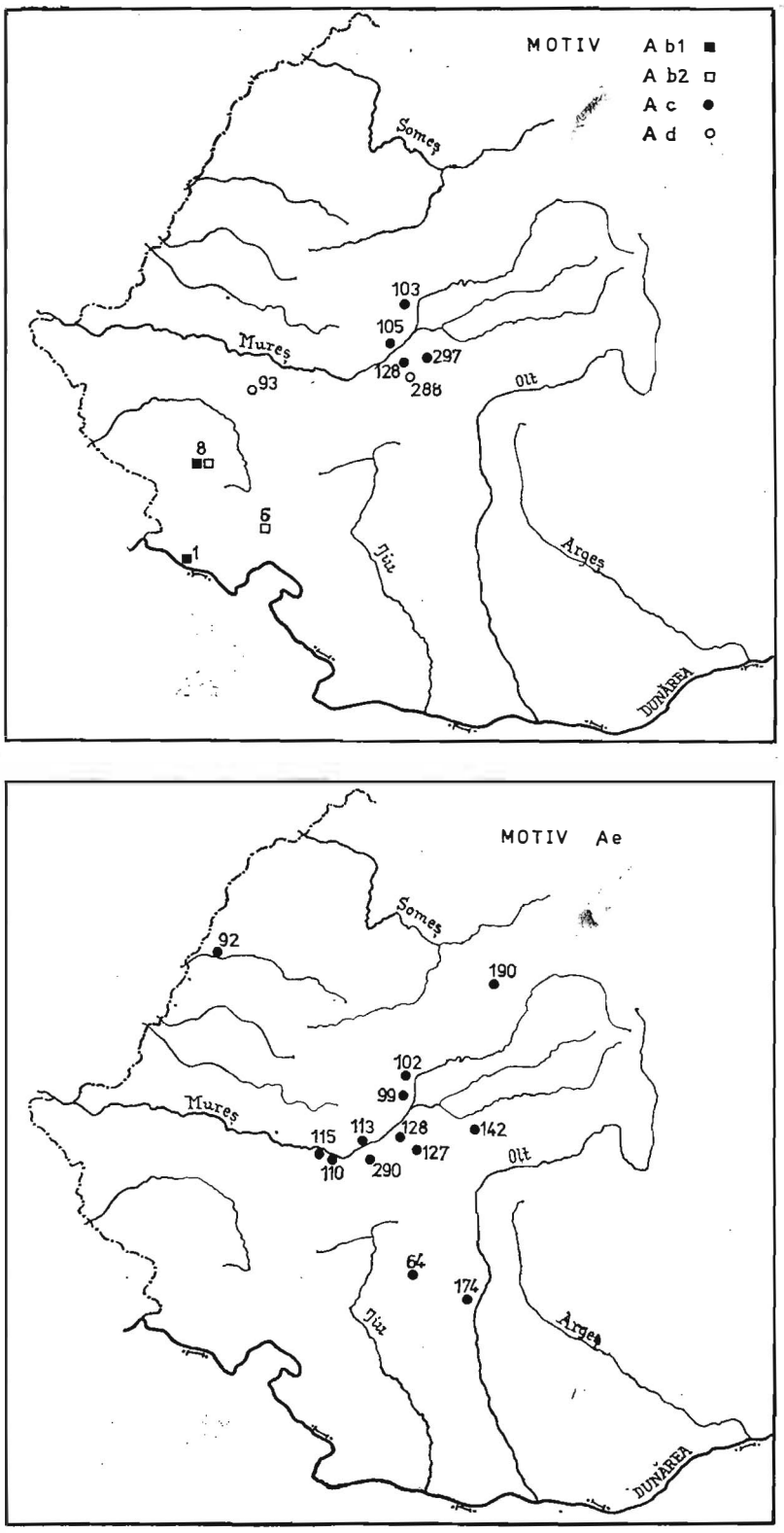

Pl. 38. — Răspîndirea motivelor ornamentale A.

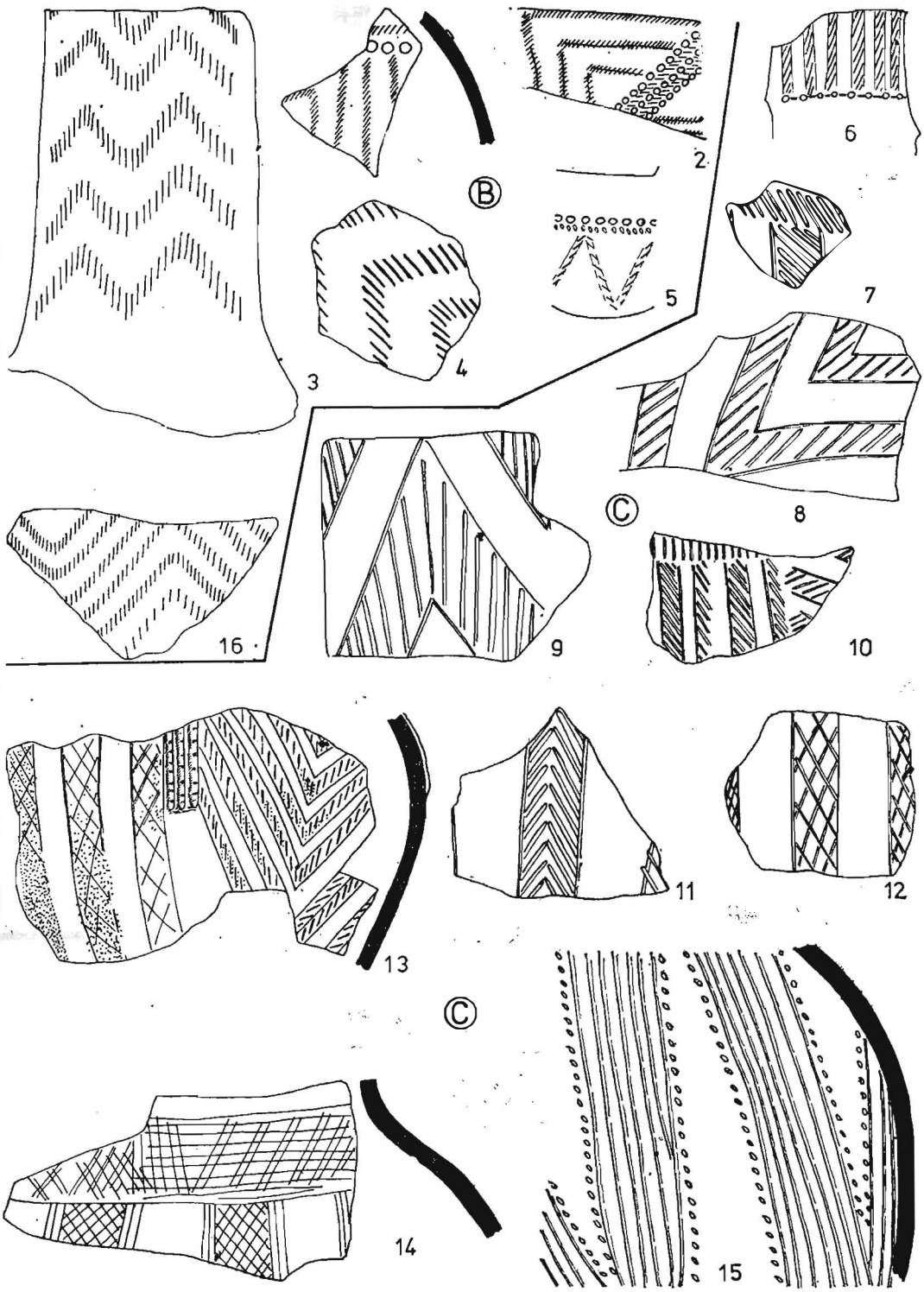

Pl. 39. — Motive ornamentale Coţofeni. 1 Bocşa Montană-Colţani; 2 Nandru- „Peştera Spurcată"; 3, 9 Cozia,; 4, 6, 16 Romăneşti; 5 Moneasa; 7, 10, 11 Locusteni; 8 Cîlnic; 12 Coţofenii din Dos; 13 Basarabi; 14 Sebeş-Rîpa Roşie; 15 Craiova-Sf. Dumitru. Scara 1/2.

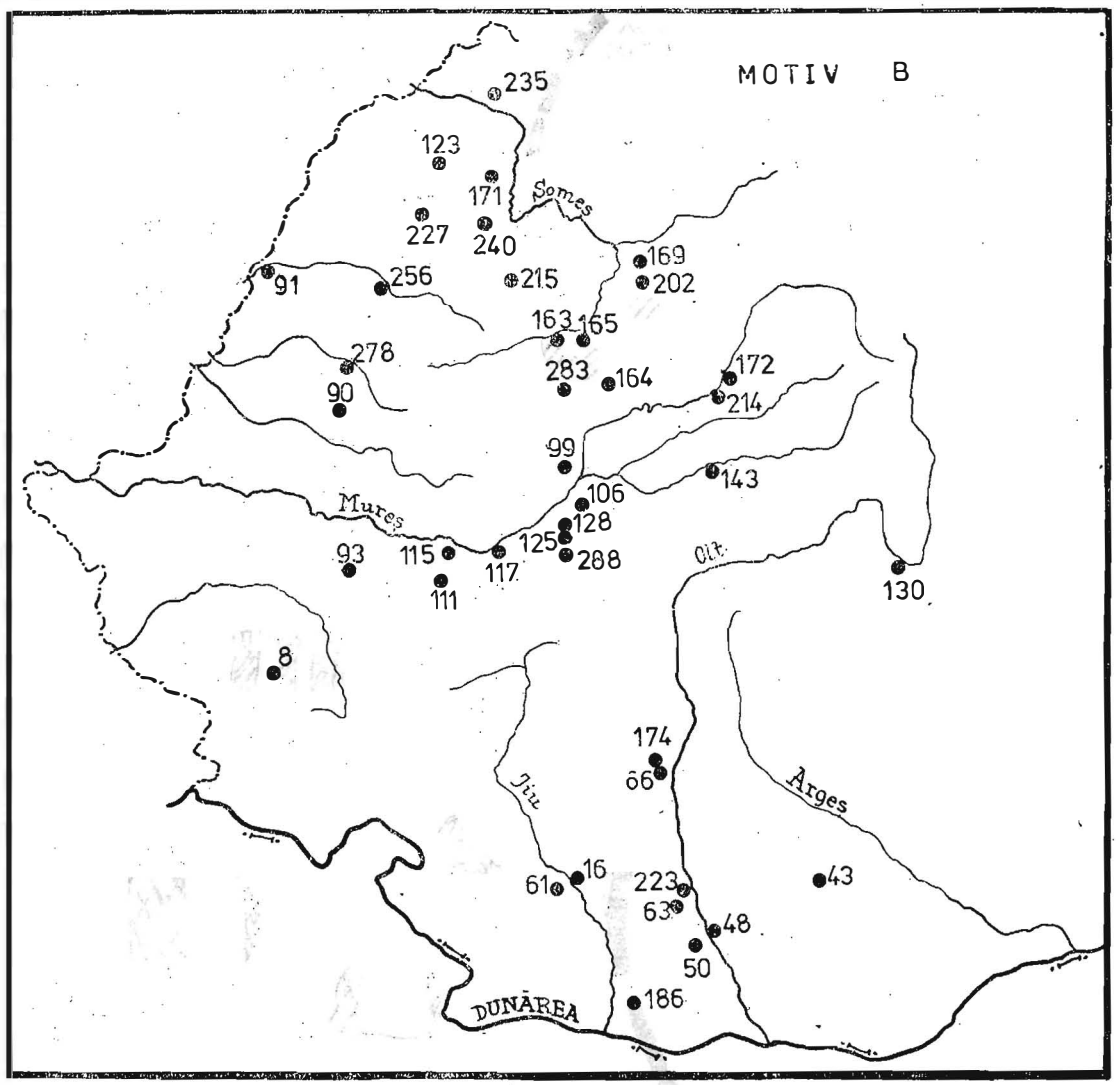

Pl. 40. — Răspîndirea motivelor ornamentale B.

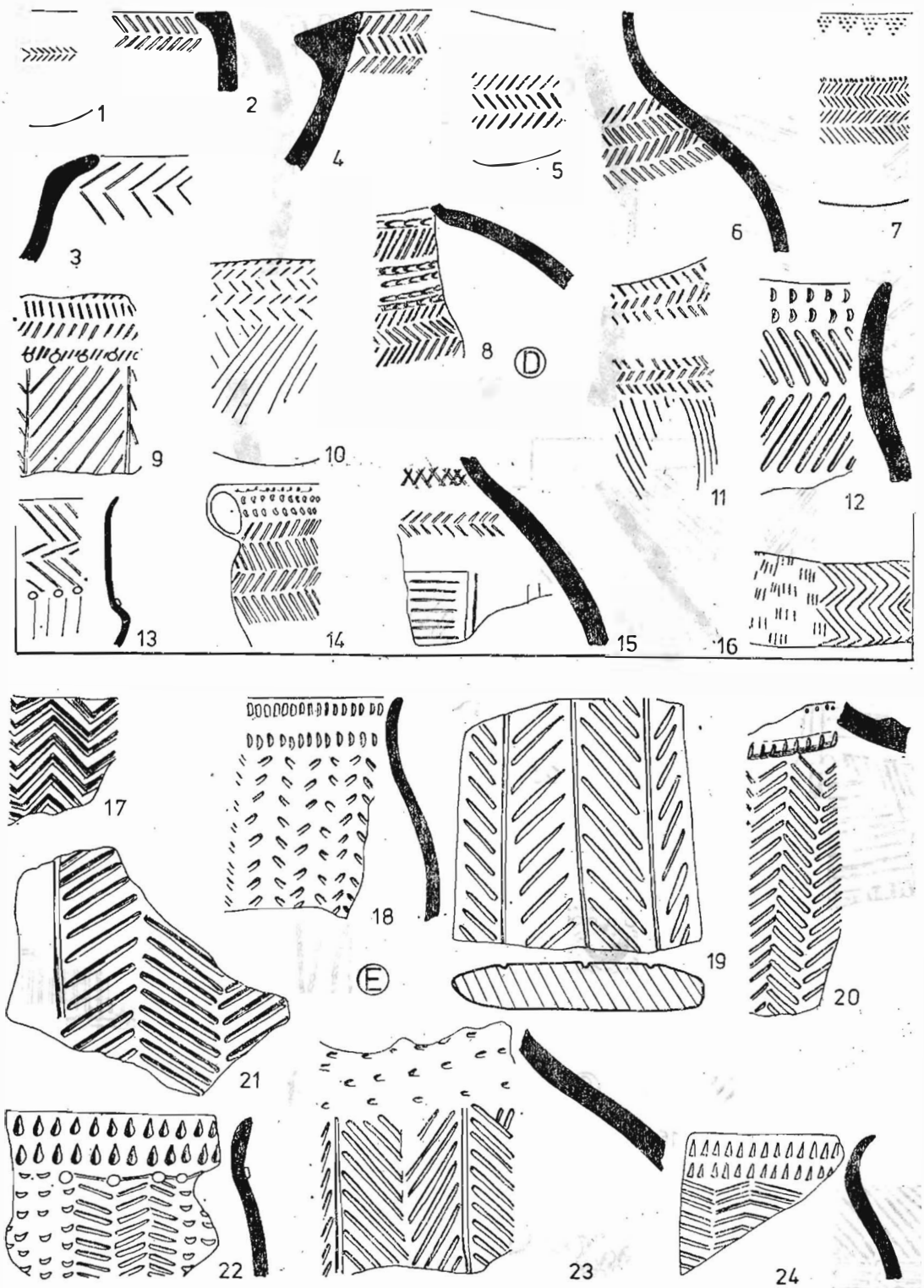

Pl. 41. — Motive ornamentale Coţofeni. 1 Moneasa; 2 Basarabi; 3 Baia de Fier-Peştera Ptrcălabului; 4 Bistreţ; 5 Cluj-Napoca; 6 Nandru-„Peştera Spurcată"; 7 Bocşa Montană-Colţani; 8, 15 Livezile; 9 Românești; 10 Bîrsești; 11 Tăuţ; 12 Răhău; 13 Coţofenii din Dos; 14 Pănade; 16 Ţebea; 17,20 Petreşti; (pe hartă, 125); 18, 22 Brateiu; 19 Craiova-Sf. Dumitru; 21 Leliceni-Locu Oprit; 23 Oradea -Salca: 24 Cristian (pe hartă 107). Scara 1/2.

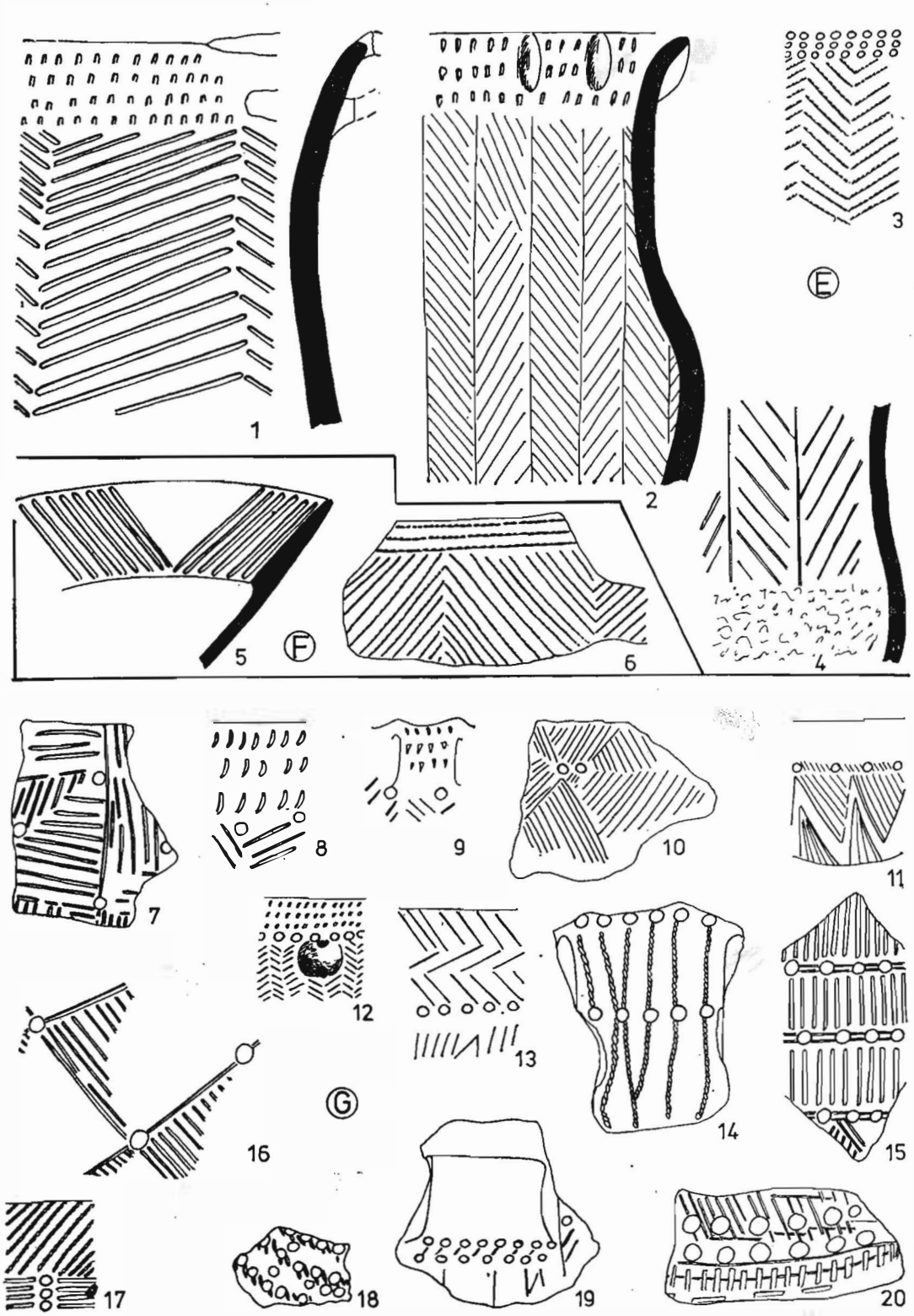

Pl. 42. — Motivele ornamentale Coţofeni. 1 Oradea-Salca; 2 Braşov; 3 Deva-Cetate; 4 Cîmpanii de Sus; 5 Ostrovu Corbului-Botu Piscului; 6 Cîlnic; 7 Coşoveni; 8 Leliceni-„Locu Oprit"; 9, 10, 19 Livezile; 11 Geoagiu; 12 Meşcreac; 13 Coţofenii din Dos; 14 Craiova-Sf. Dumitru; 15, 17, 20 Cheile Turzii; 16 Petreşti (pe hartă, 125) 18 Cetea. Scara 1/2.

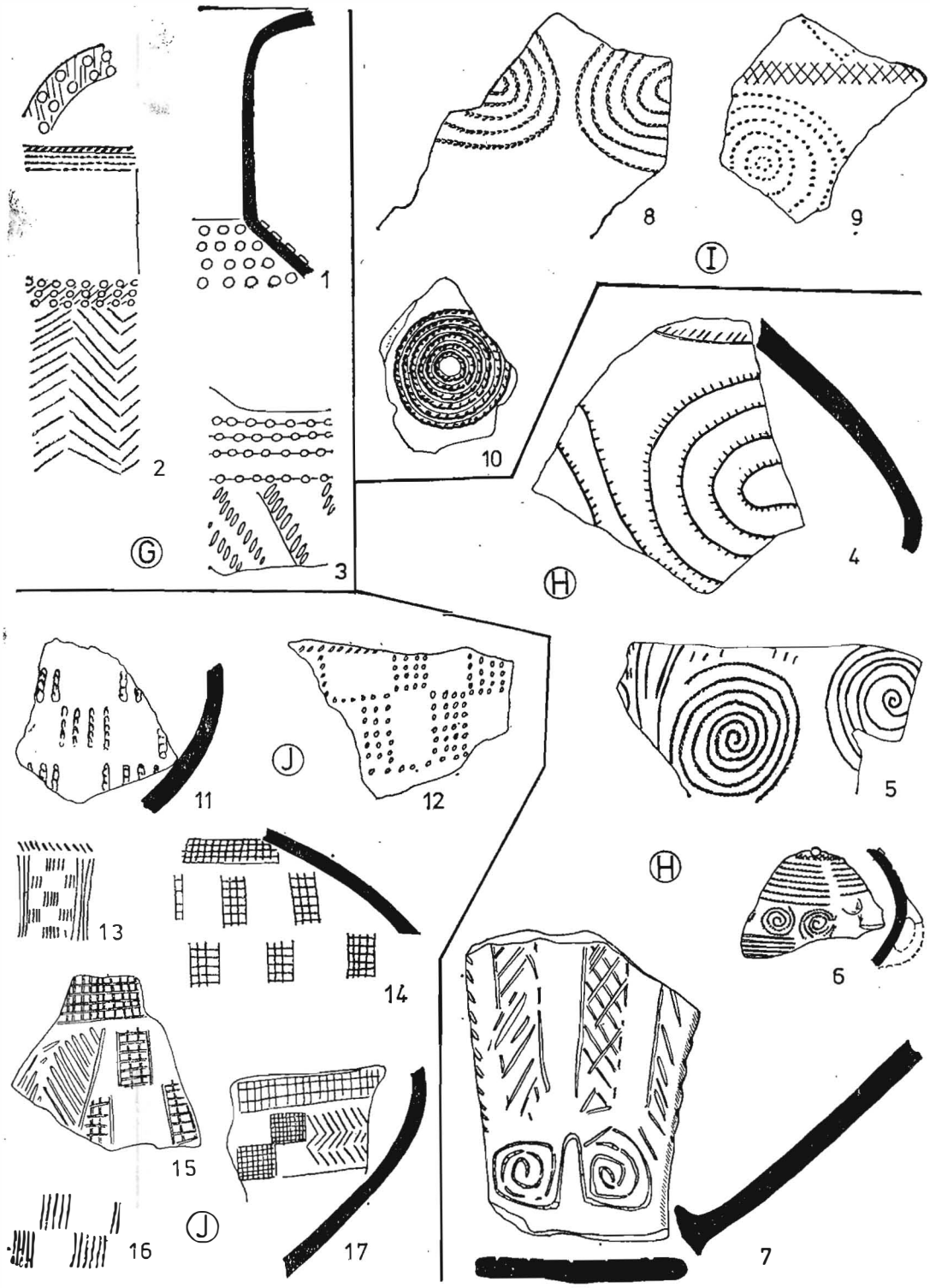

Pl. 43. — Motive ornamentale Coţofeni. 1,3 Sîngeorgiu de Mureş; 2 Deva-Cetate; 4 Livezile; 5 Cîlnic; 6 Petroşani; 7, 10 Răchita-Vîrfului Zăpozii; 8, 9, 14, 15, 17 Cîmpanii de Sus; 11 Oradea-Salca; 12 Românești; 13 Boarta; 16 Bocşa Montană-Colţani. 1—5, 7—17 = 1/2; 6 = 1/6 din mărimea naturală.

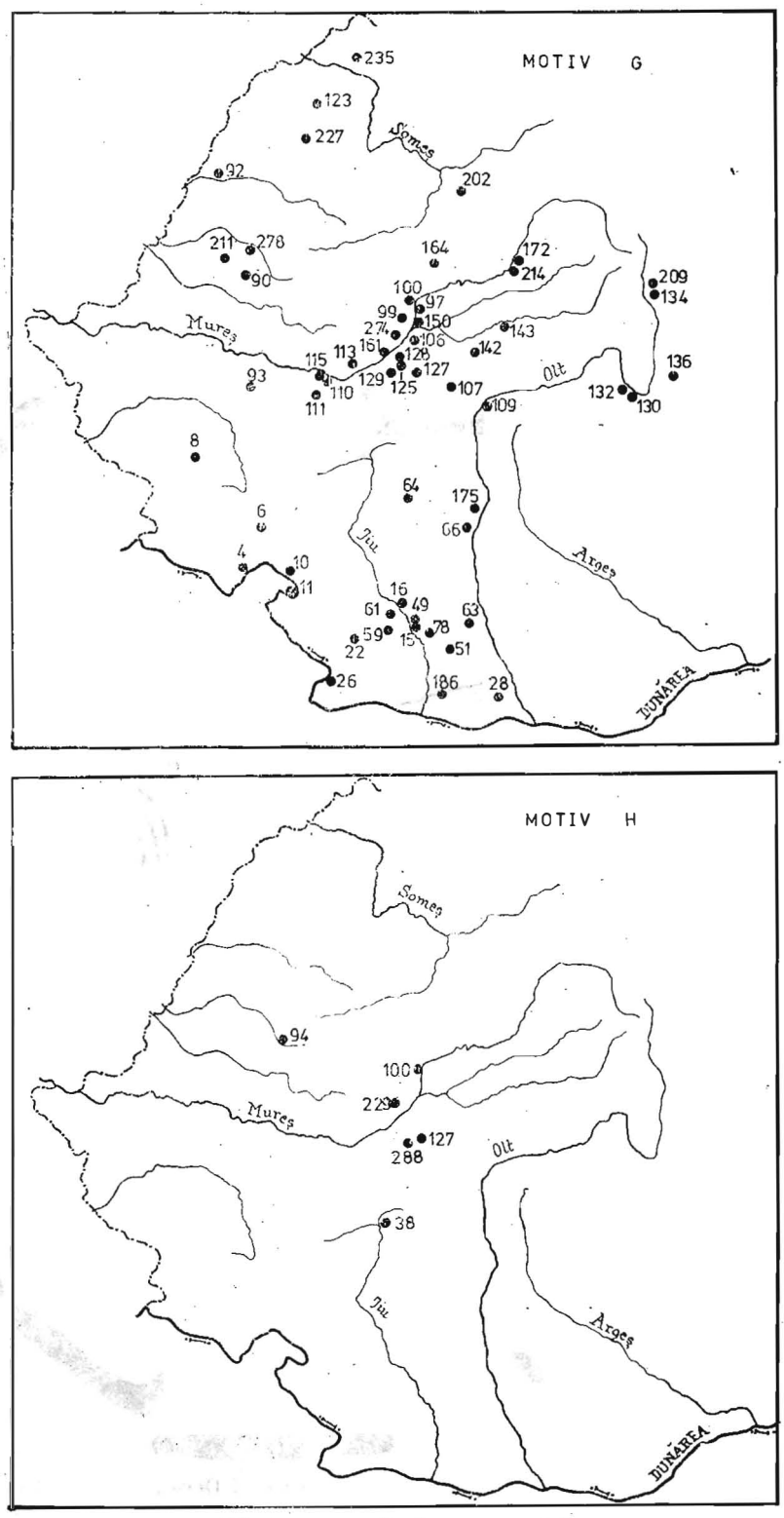

Pl. 44. — Răspîndirea motivelor ornamentale G şi H.

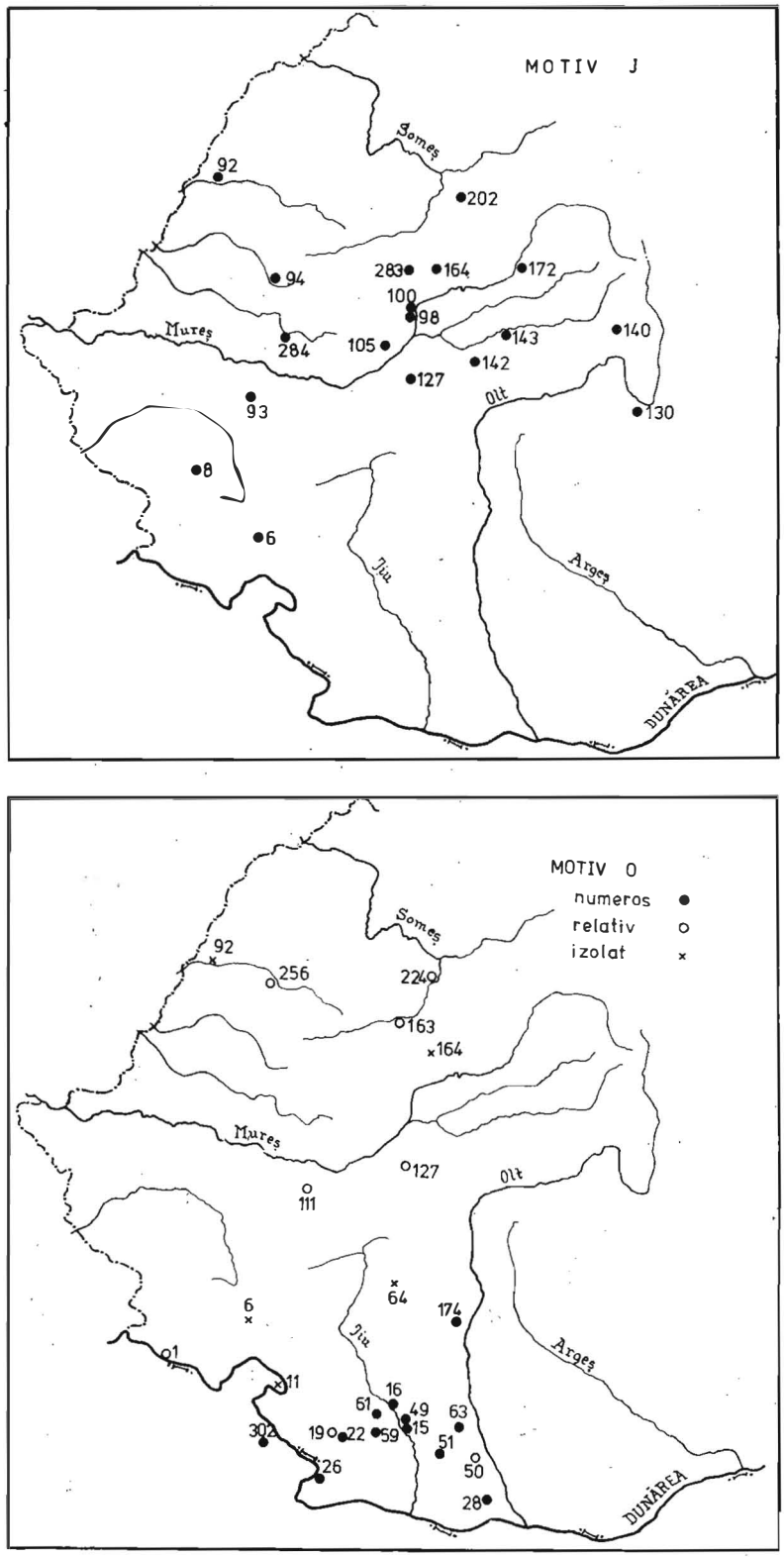

Pl. 45. — Răspîndirea motivelor ornamentale J și O.

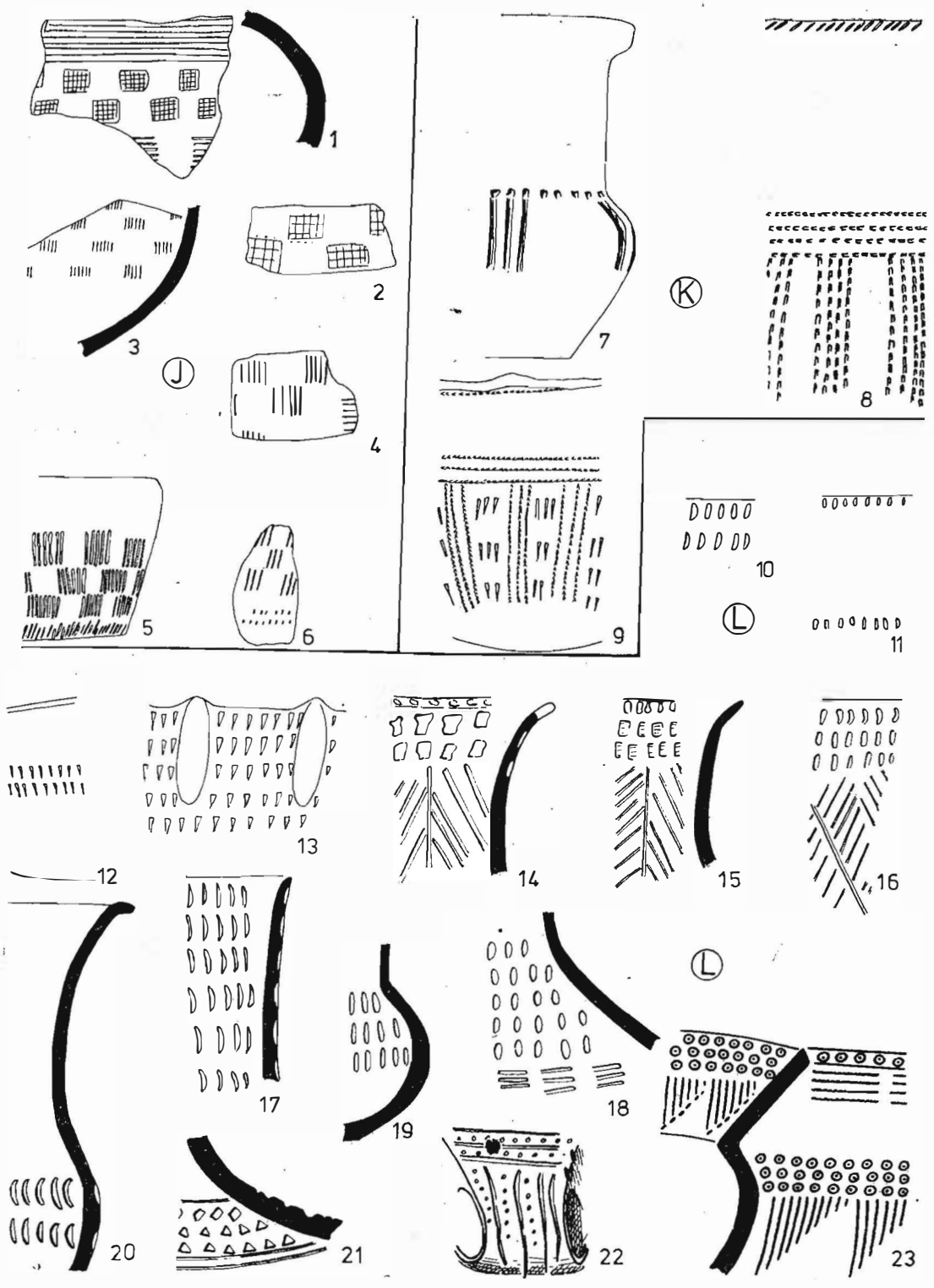

Pl. 46. — Motive ornamentale Coţofeni. 1, 3 Livezile; 2 Cîmpanii de Sus; 4, 18, 19 Gîrbova de Sus; 5 (niv. h2), 8 (niv. f) de la Herculane-Peştera Hoţilor; 6 Bocşa Montană-Colţani; 7 Cetate; 9 Deva-Cetate; 10, 13 Cristian (pe hartă, 107); 11, 16 Caşolt-Poiana în Pisc; 12 Cîlnic; 14 Etfalău; 15 Rotbav; 17, 20 Turdaş; 21 Lopadea Veche; 22 Ostrovu Corbului-Botu Pisciului; 23 Bărăbanţ. 1—4, 6,7, 9—23 = 1/2; 5,8 = 1/3 din mărimea naturală.

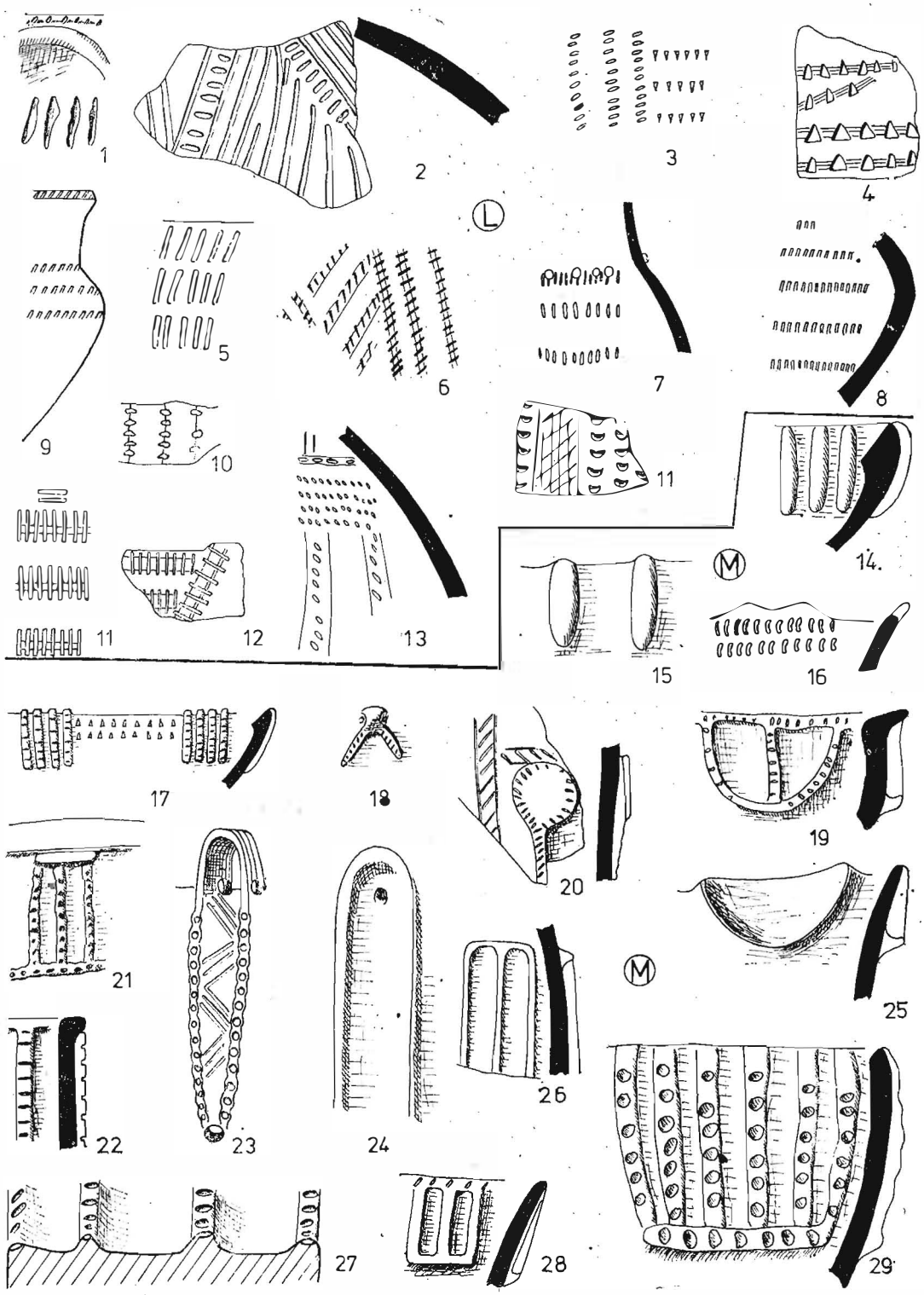

Pl. 47. — Motive ornamentale Coţofeni. 1, 26 Ostrovu Corbului-Botu Pisculuí; 2 Craiova-Sf. Dumitru; 3, 6, 10, 12, 13 Sîngeorgiu de Mureş; 4 Gîrbova de Sus; 5 Cristian (pe hartă, 107); 7—9 Românești; 11 Sad; 14 Cîlnic; 15 Leliceni-„Muntele cu piatră"; 16 Caşolţ-Poiana în Pisc; 17 Deva-Cetate; 18 Orlea; 19 Sereş-Ripa Roşie; 20 Cozia; 21 Ţebea; 22 Meşcreac; 23 Măceşu de Jos; 24 Ostrovu Şimian; 25, 28 Libvezile; 27 Cetea; 29 Godineşti. 1—8, 10—16, 18, 20, 22—29 = 1/2; 9 = 1/8; 17 = 1/4 din mărimea naturală .21 fără scară.

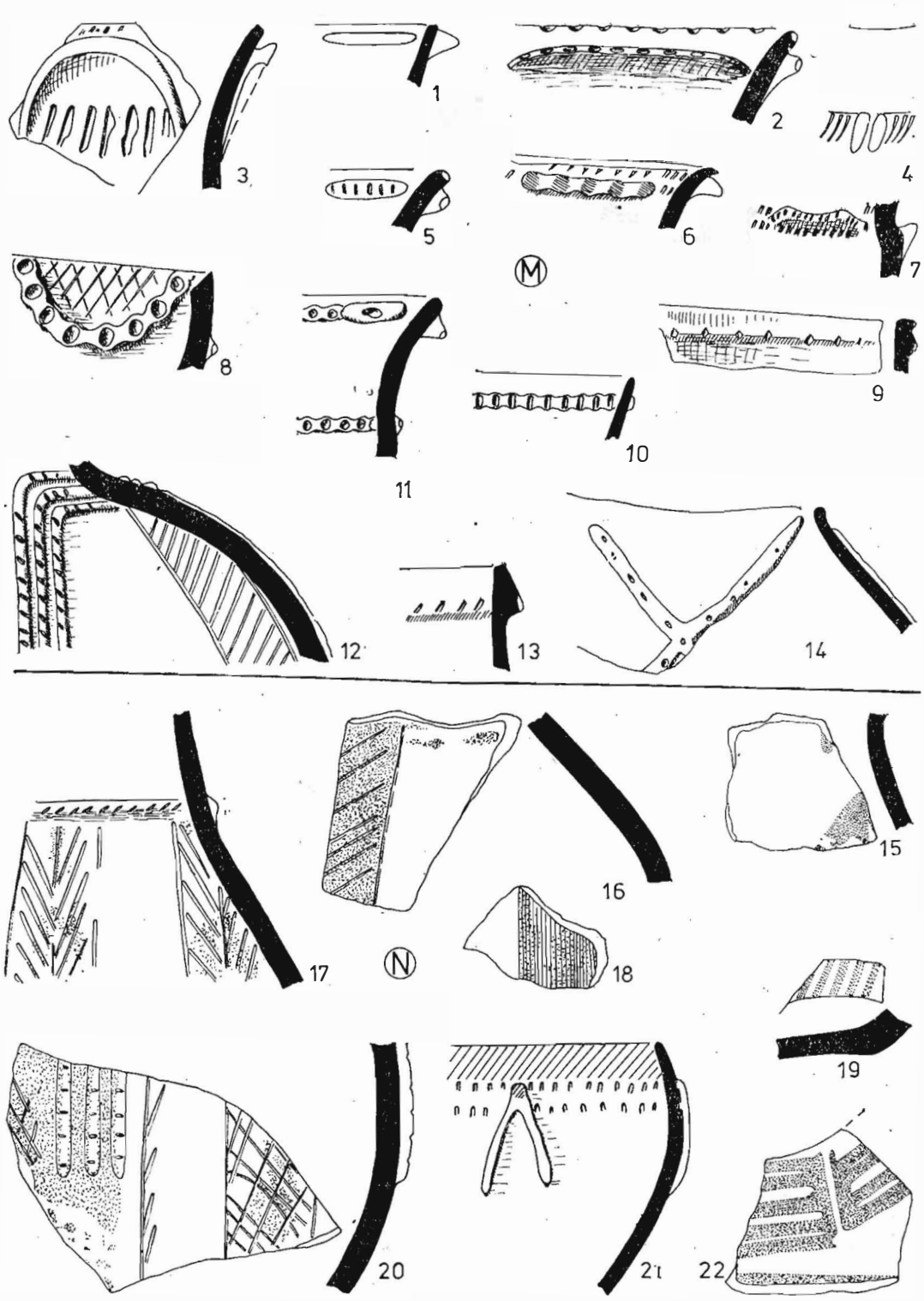

Pl. 48. — Motive ornamentale Coţofeni. 1 Lopaea Veche; 2, 5 Cîlnic; 3, 12—14 Ostrovu Corbului-Botu Pisculuí; 4 Livezile; 6, 8, 10 Bocşa Montană-Colţani; 7 Cozia; 9 (niv. i—j) Herculane-Peştera Hoţilor; 11 Gîrbova de Sus; 15—22 Basarabi. Scara 1/2.

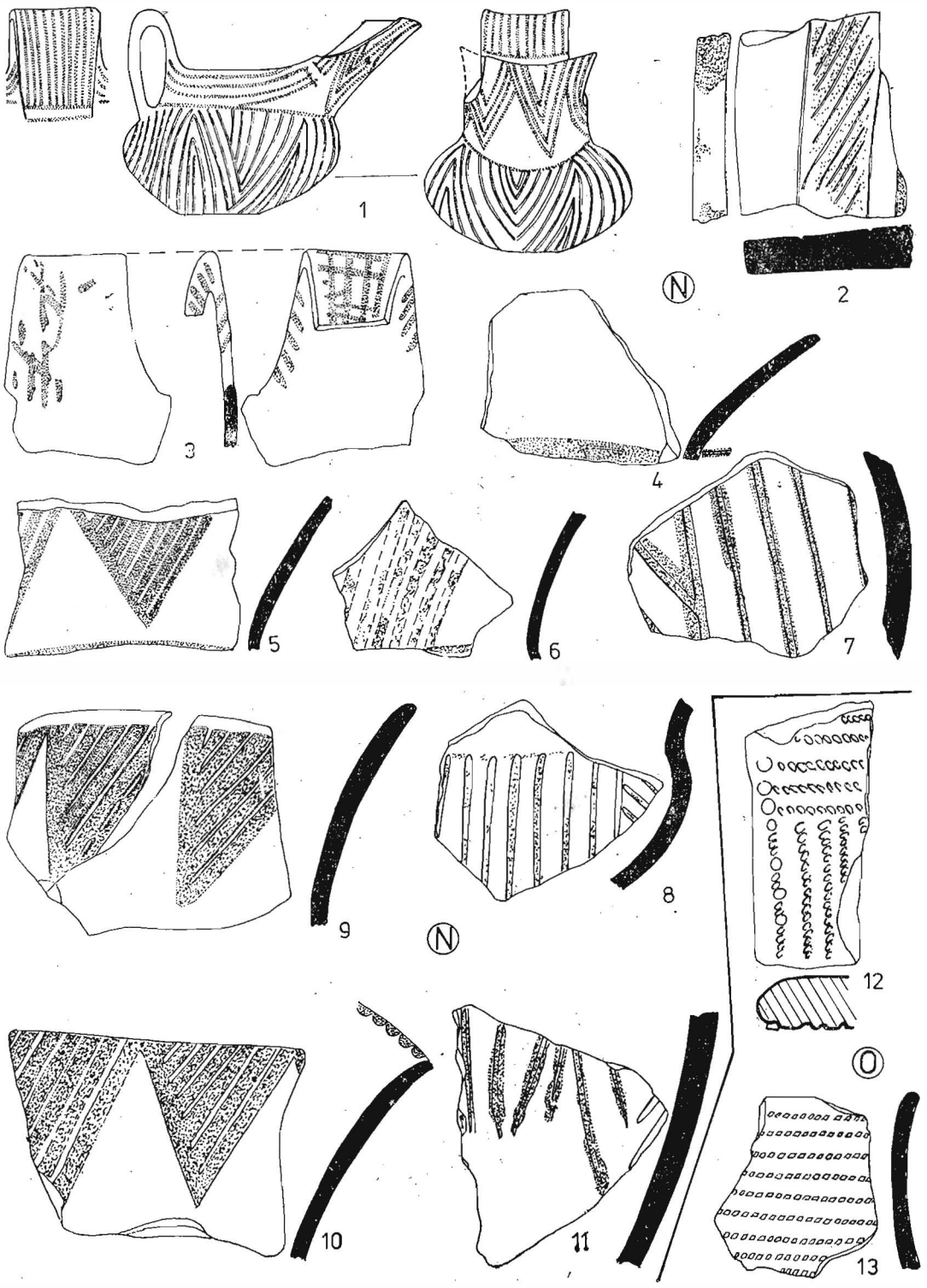

Pl. 49. — Motive ornamentale Coţofeni. 1—11 Basarabi; 12 Leu; 13 (niv. i) Herculane-Peştera Hoţilor. 1=1/4; 2—13=1/2 din mărimea naturală.

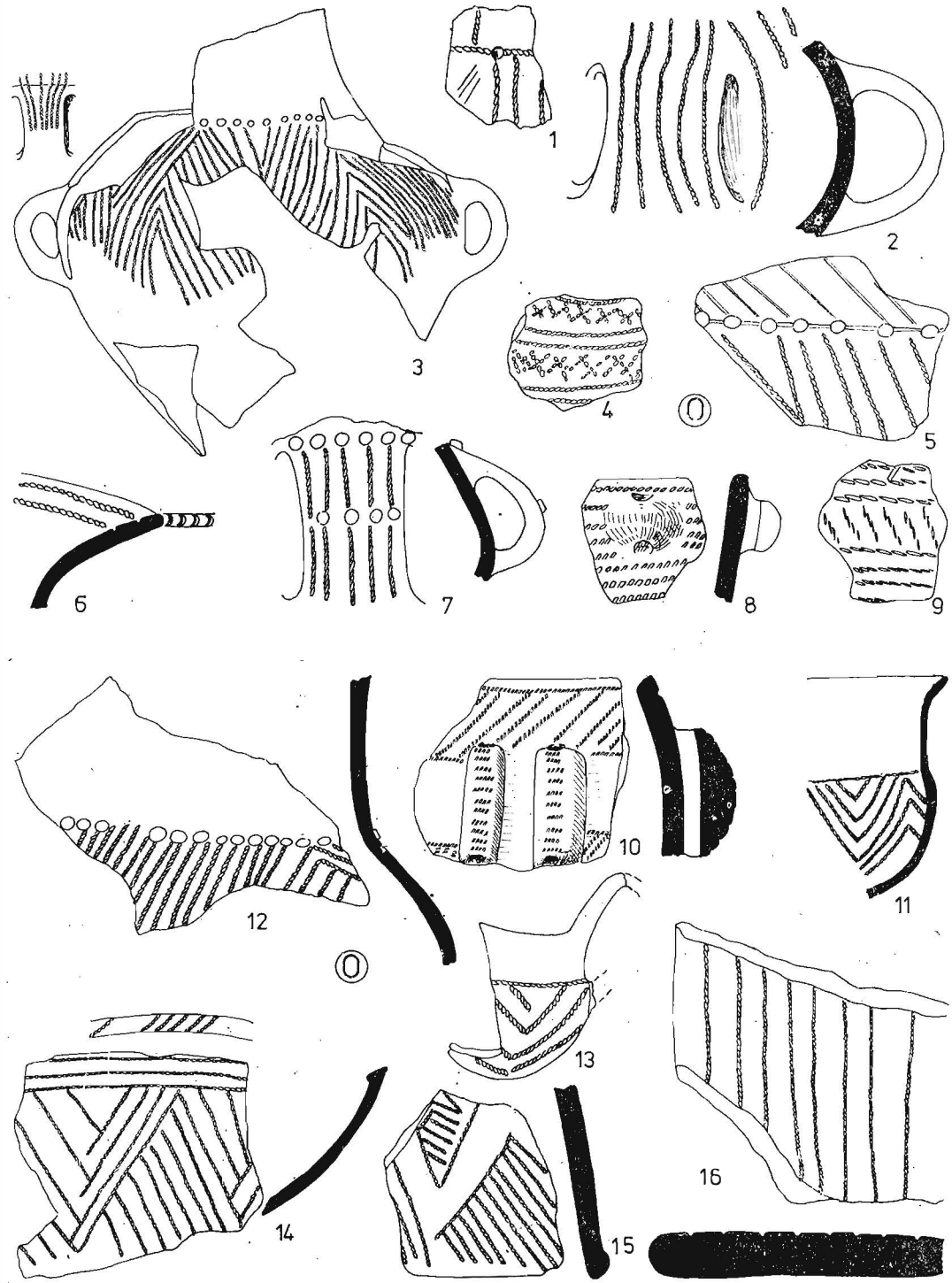

Pl. 50. — Motive ornamentale Coţofeni. 1 Vela; 2 Cornu; 3 Vădastra; 4 Nandru-„Peştera Spurcată"; 5 Leu; 6 Sopot; 7, 14 Craiova-Sf. Dumitru; 8 (niv. j), 15 (nestratigrafiat) de la Herculane-Peştera Hoţilor; 9 Moldova Veche-Humca; 10 Vadu Crişului-Peştera cu apă; 11—13 Braneţ; 16 Coţofenii din Dos, 1,2,4—16=1/2; 3=1/6 din mărimea naturală.

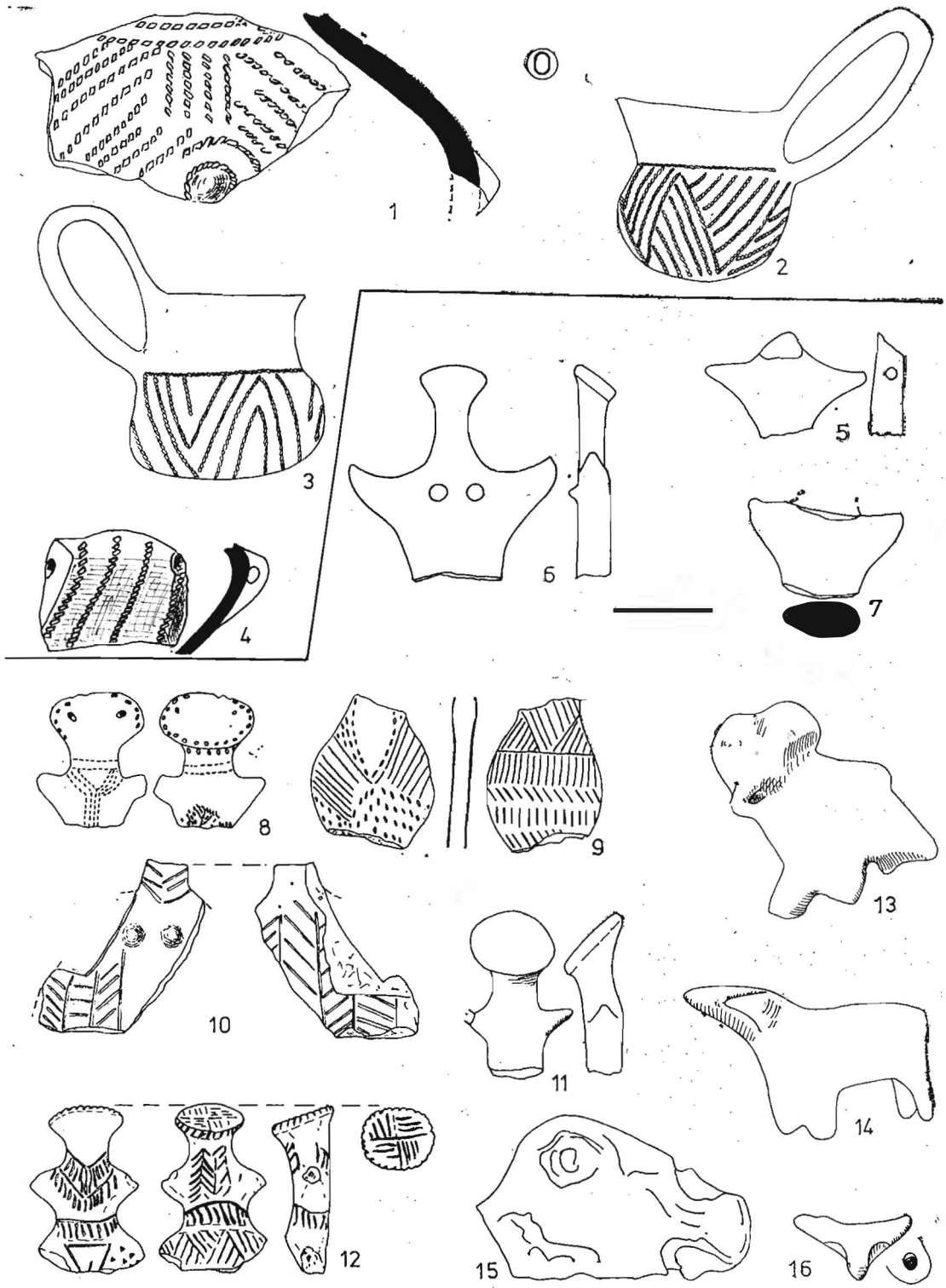

Pl. 51. — Motive ornamentale Coţofeni (1—4) şi plastică (5—16). 1 Leu; 2, 3 Braneţ; 4 Basarabi; 5—7, 16 Leliceni-„Locu Oprit"; 8 Lopadea Veche; 9. 11 Boarta; 10 Vîlcele; 12 Pianu de Jos; 13 Bîrseşti; 14 Govora Sat-„Dealu Săpunarului"; 15 Boţşa Montană-Colţani (piatră). Scara 1/2.

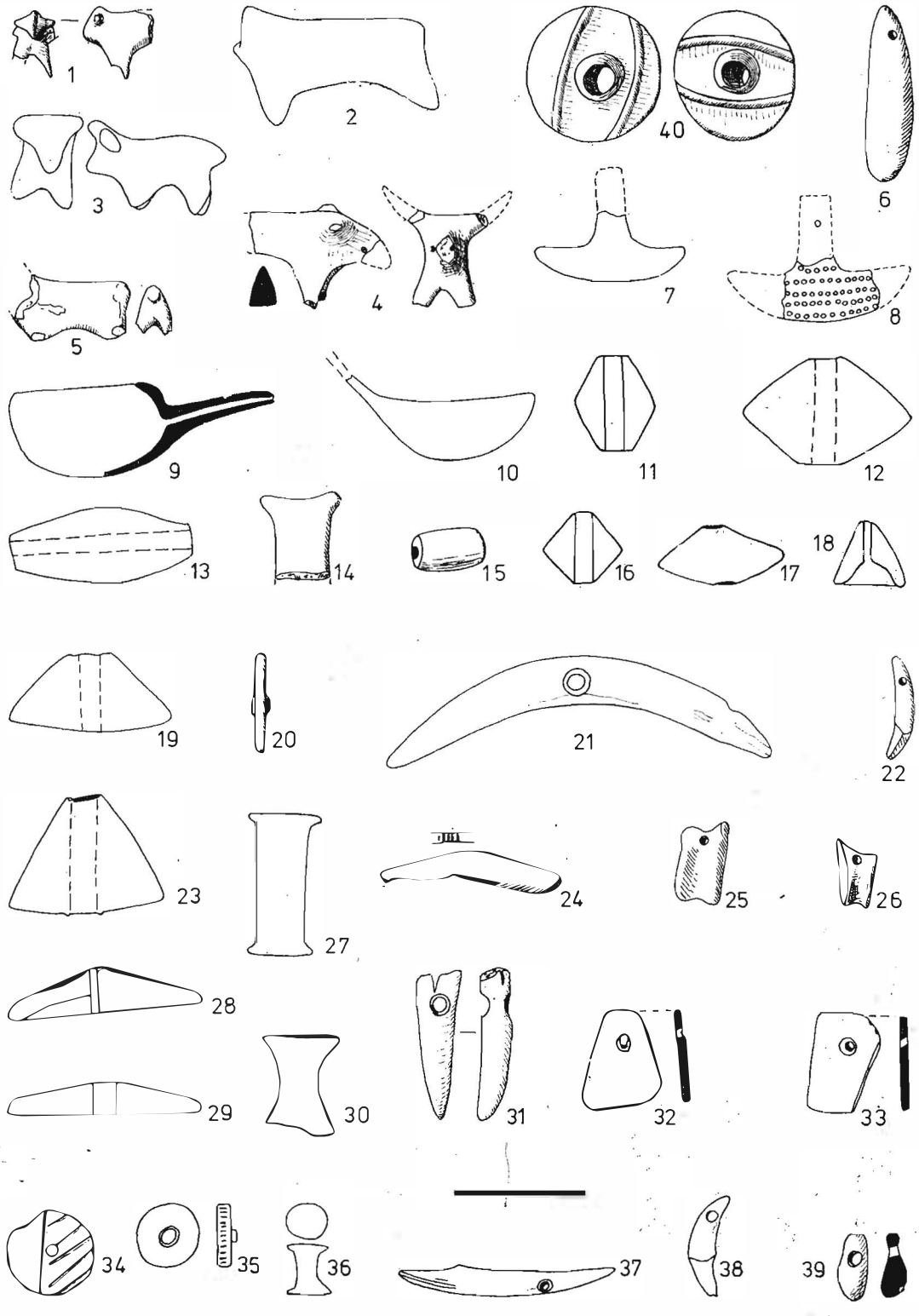

Pl. 52. — Obiecte Coţofeni. 1—20, 23, 27—30, 34—36, 40 din lut; 21, 22, 24—26, 31, 37—39 din os; 32,33 din marmură; 32, 33 (niv. eI—VII), 21, 22 (niv. f), 37 (niv. g), 1 (niv. h4), 5, 24, 38 (niv. i), 4, 31 (niv. j), 39 (nestratigrafiat) de la Herculane-Peştera Hoţilor; 2 Bîrseşti; 3 Leliceni-„Locu Oprit"; 6, 25 26 Coţofenii din Dos-Botu Mare; 7,8 Govora Sat-„Dealu Săpunarului"; 9, 17, 27, 28 Cîlnic; 10, 12—14 19, 23, 30 Bocşa Montană-Colţani; 11 Craiova-Sf. Dumitru; 15, 16, 18, 20, 35 Boarta; 29 Oradea-Salca; 34 Sebeş-Rîpa Roşie; 36 Dubova-Cuina Turcului; 40 Ţebea. 1—6, 9—39 = 1/2; 7, 8 = 1/3; 40 = 1/4 din mărimea naturală.

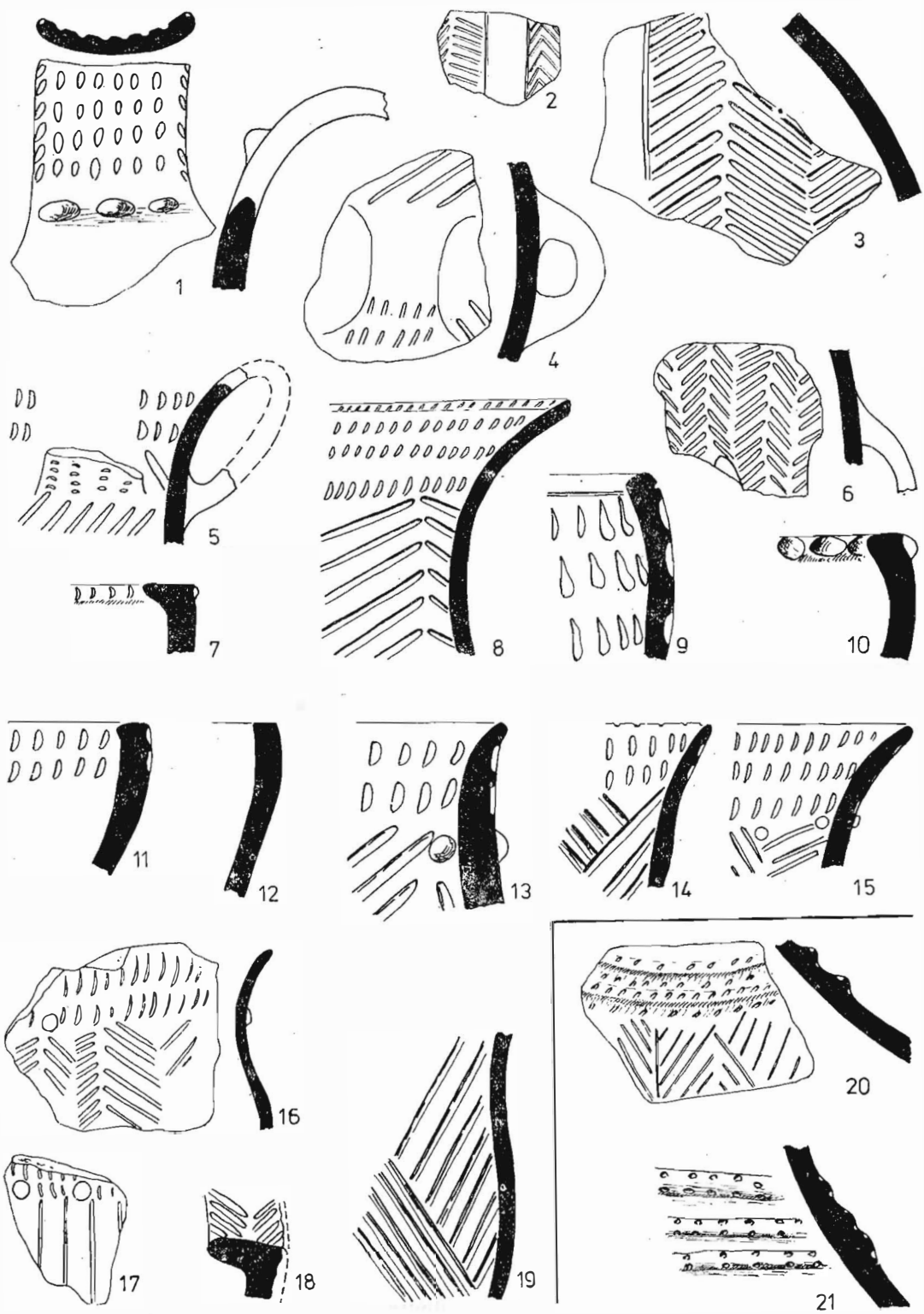

Pl. 53. — Faza Coţofeni I. Ceramică. 1—19 Leliceni-„Locu Oprit"; 20,21 Leliceni-„Muntele cu piatră". Scara 1/2.

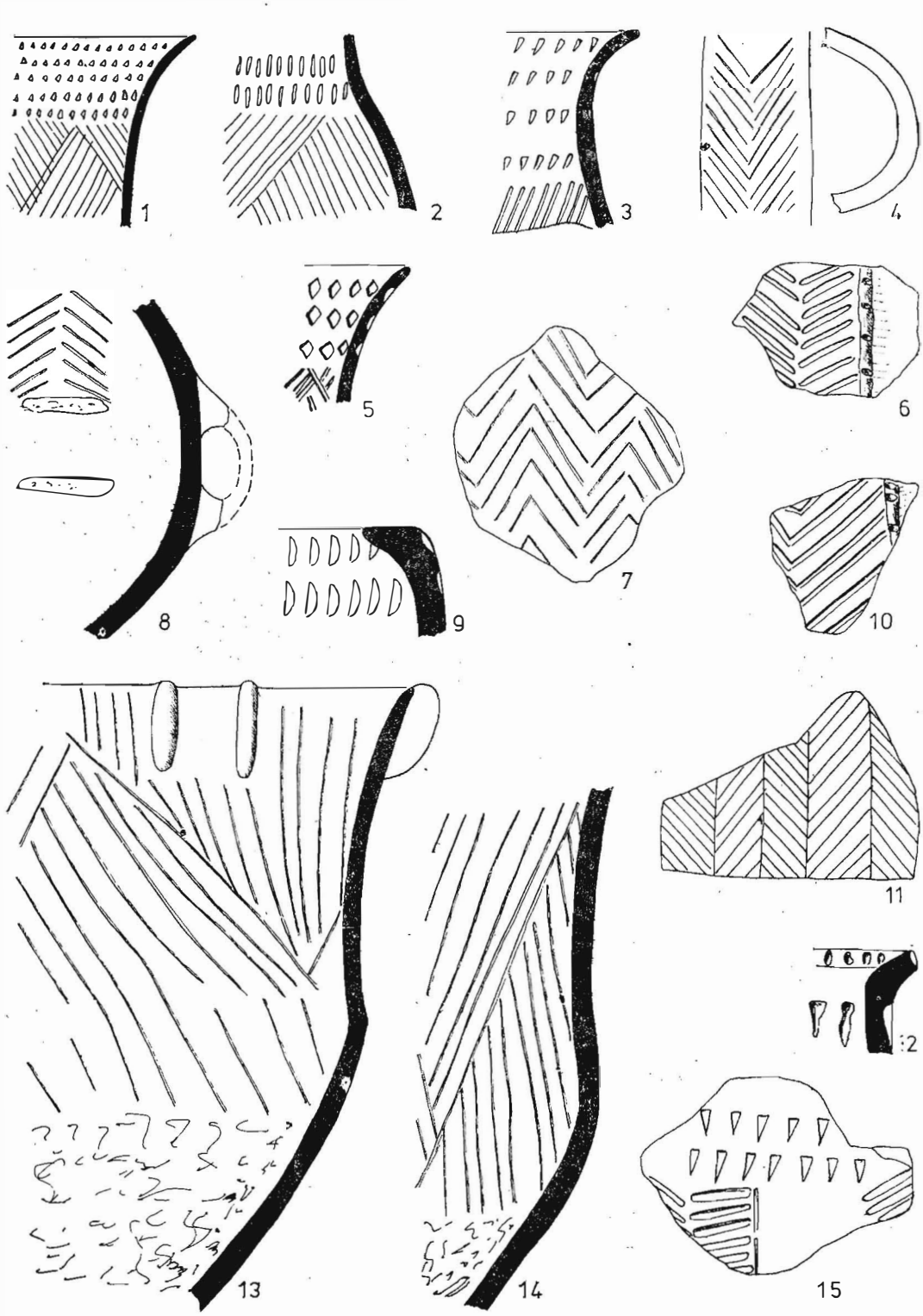

Pl. 54. — Faza Coţofeni I. Ceramică. 1—15 Leliceni-„Muntele cu piatră". Scara 1/2.

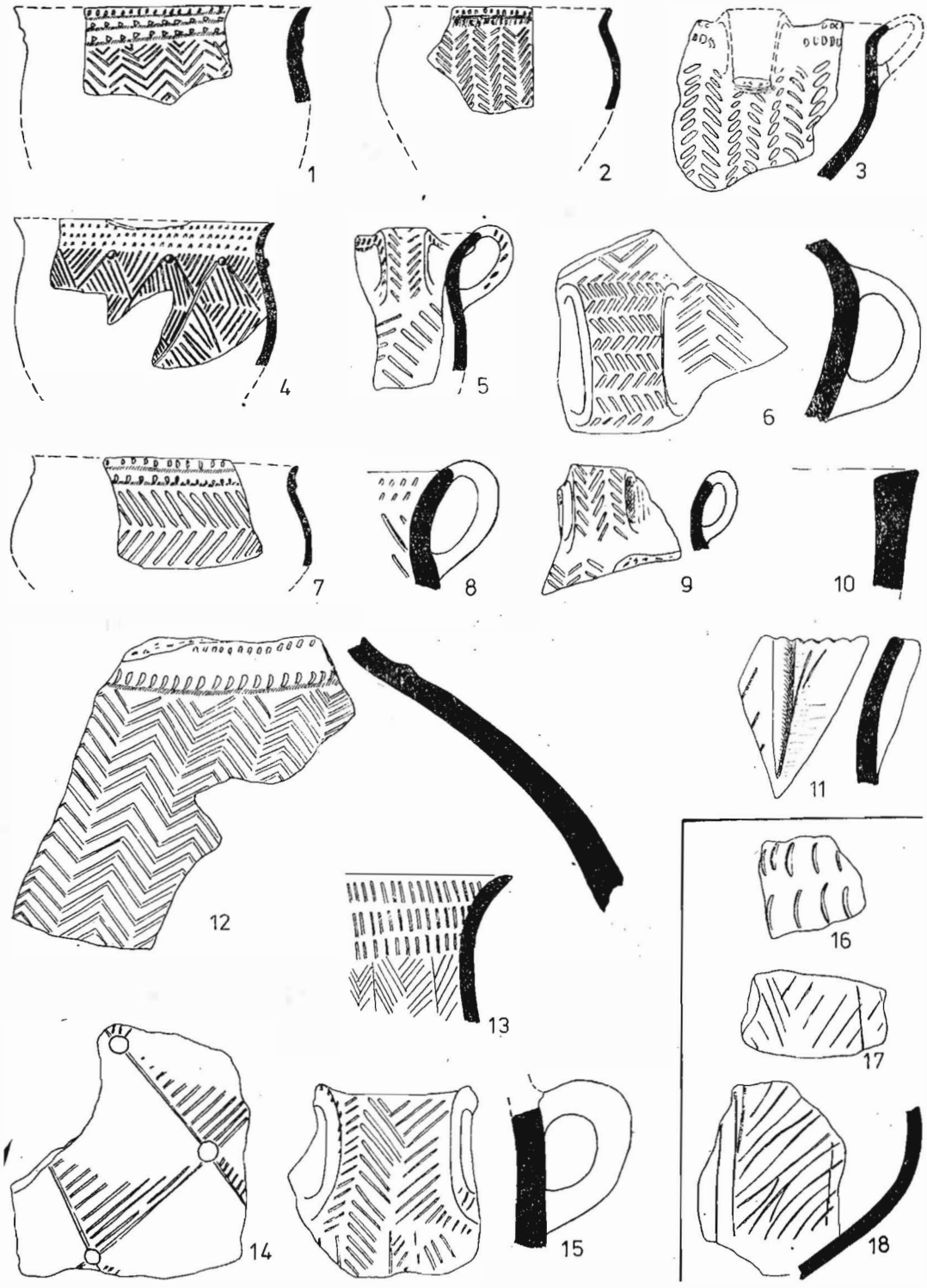

Pl. 55. — Faza Coțofeni I. Ceramică. 1—15 Petrești (pe hartă, 125)-malul rîului; 16—18 Brateiu-Nisipărie. 1,2,4,7=1/4; 3,5,6,8--18=1/2 din mărimea naturală.

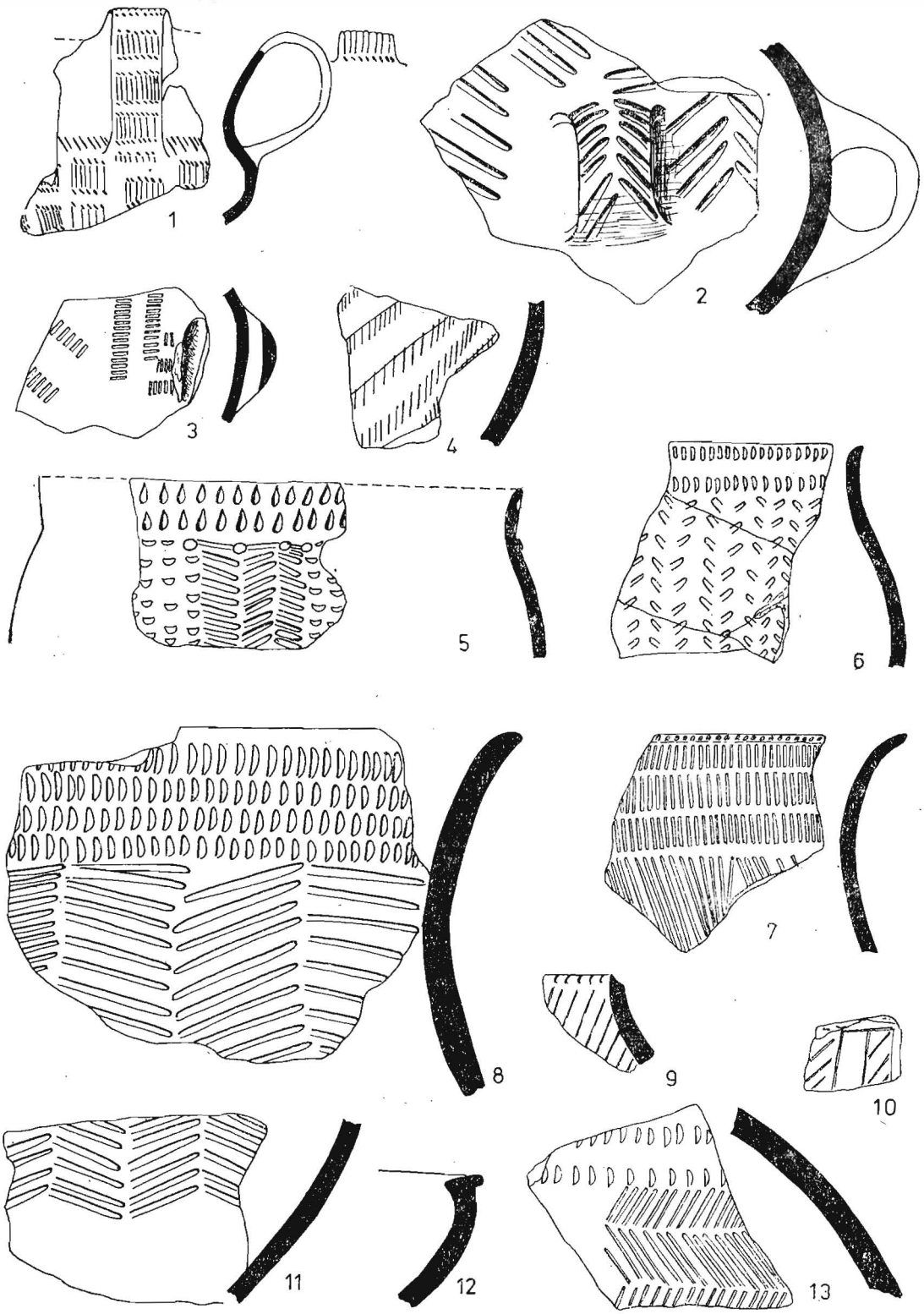

Pl. 56. — Faza Coţofeni I. Ceramică. 1—13 Brateiu-Nisipărie. Scara 1/2.

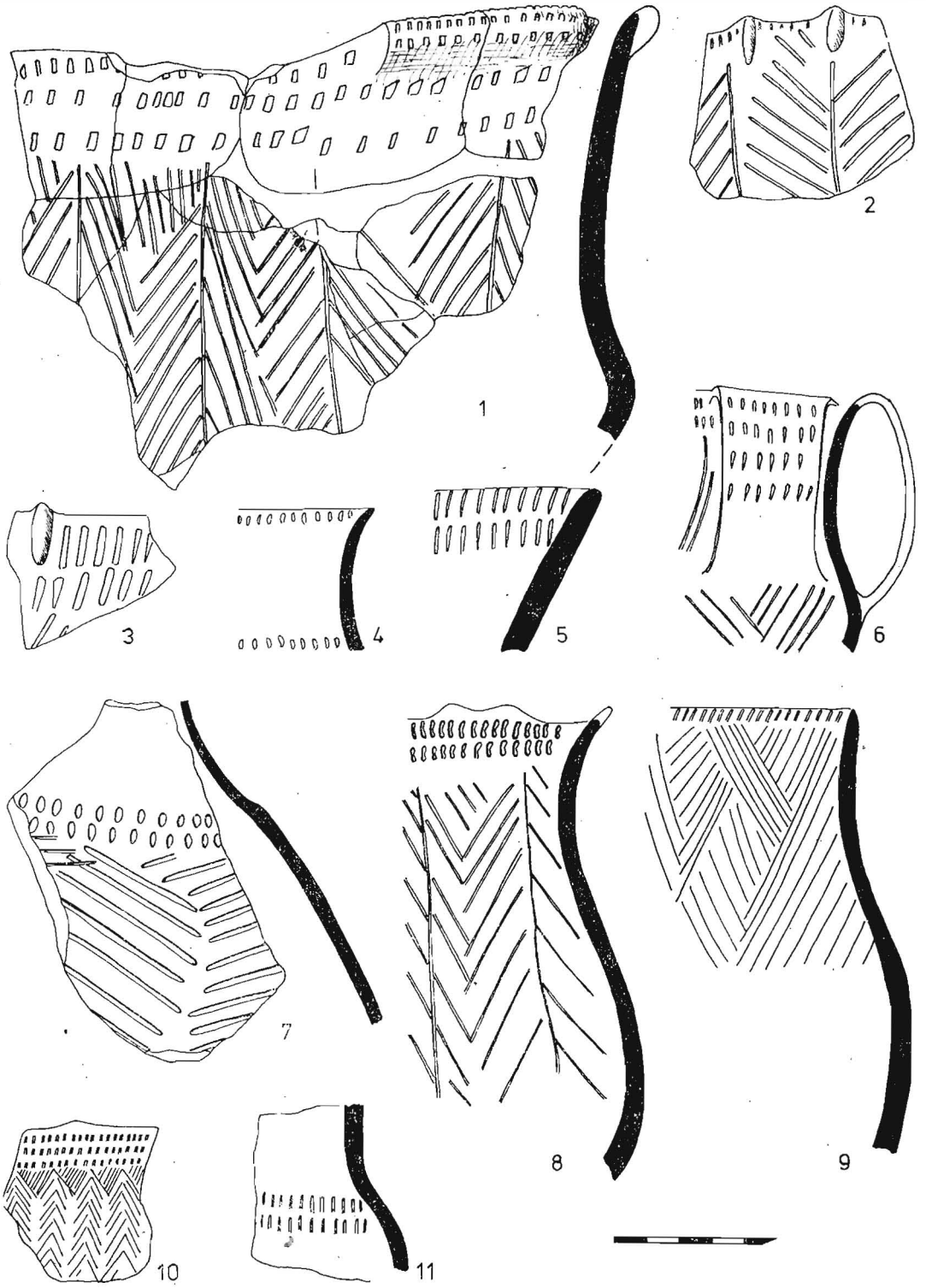

Pl. 57. — Faza Coţofeni I. Ceramică. 1, 7 Brateiu-Nisipărie; 2—6, 8—11 Caşolţ-Poiana în Pisc. 1—9, 11 = 1/2 din mărimea naturală; 10 fără scară.

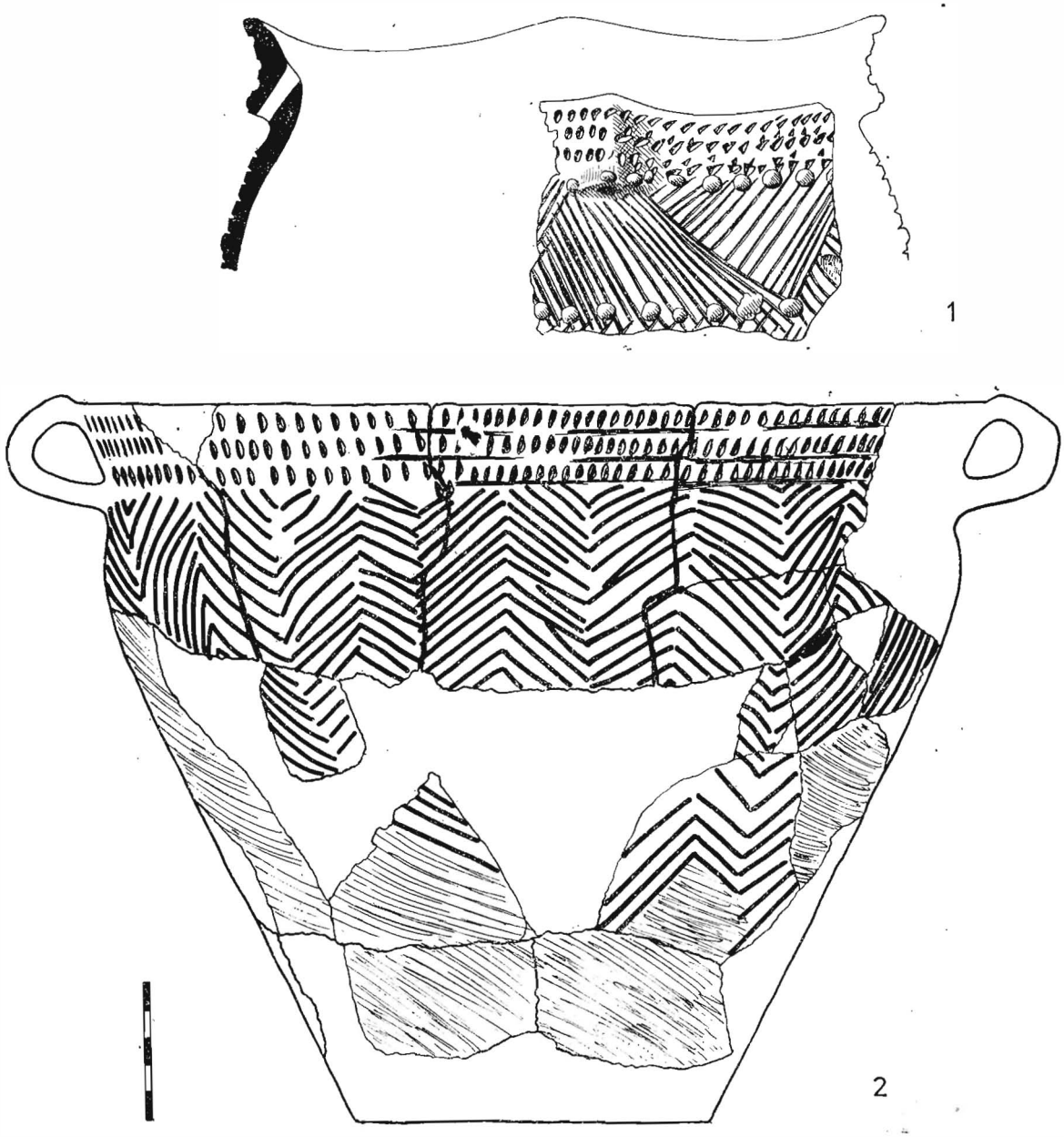

Pl. 58. — Faza Coţofeni I. Ceramică. Agrişteu.

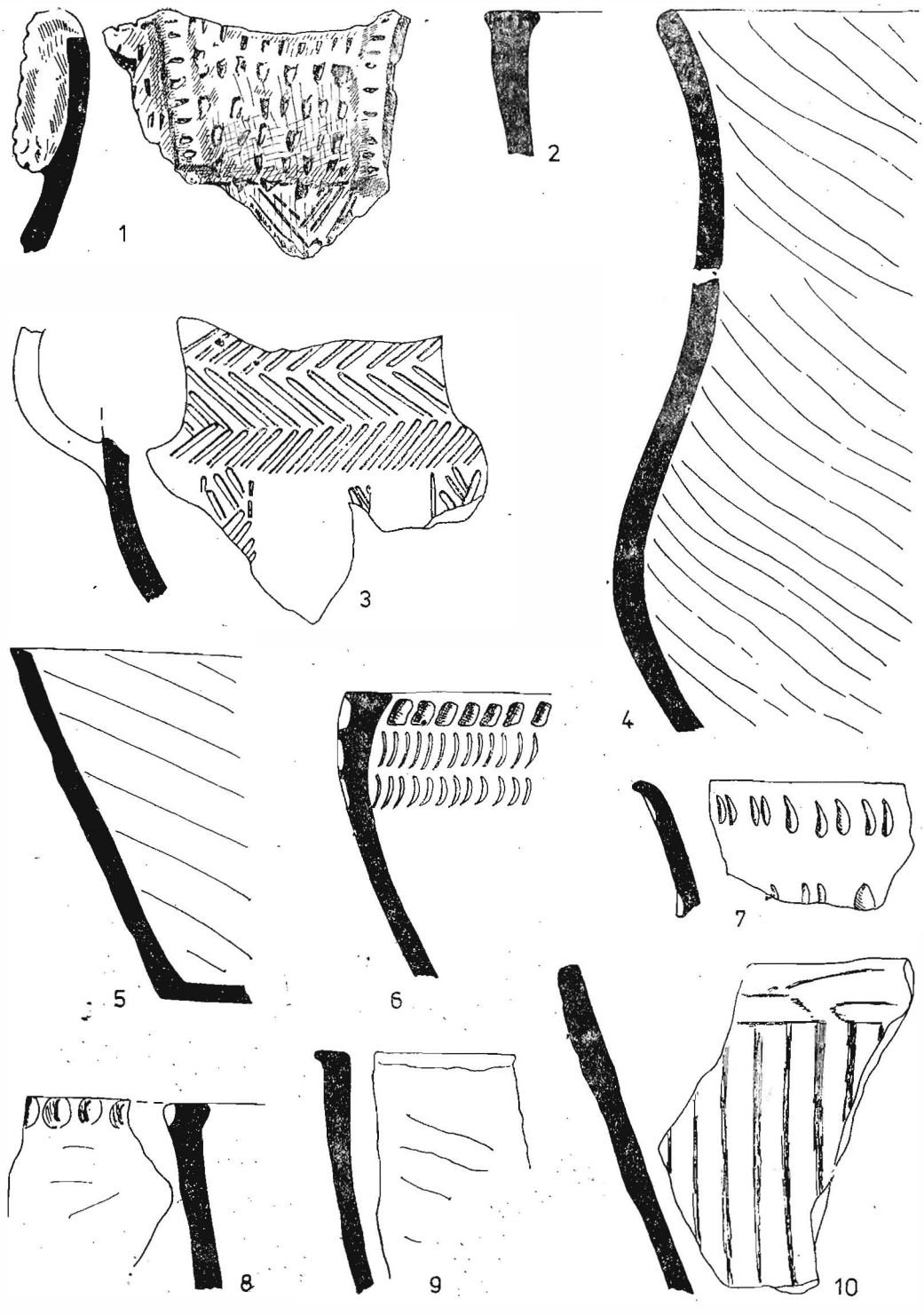

Pl. 59. -- Faza Coţofeni I. Ceramică. 1—10 Locuşteni. Scara 1/2.

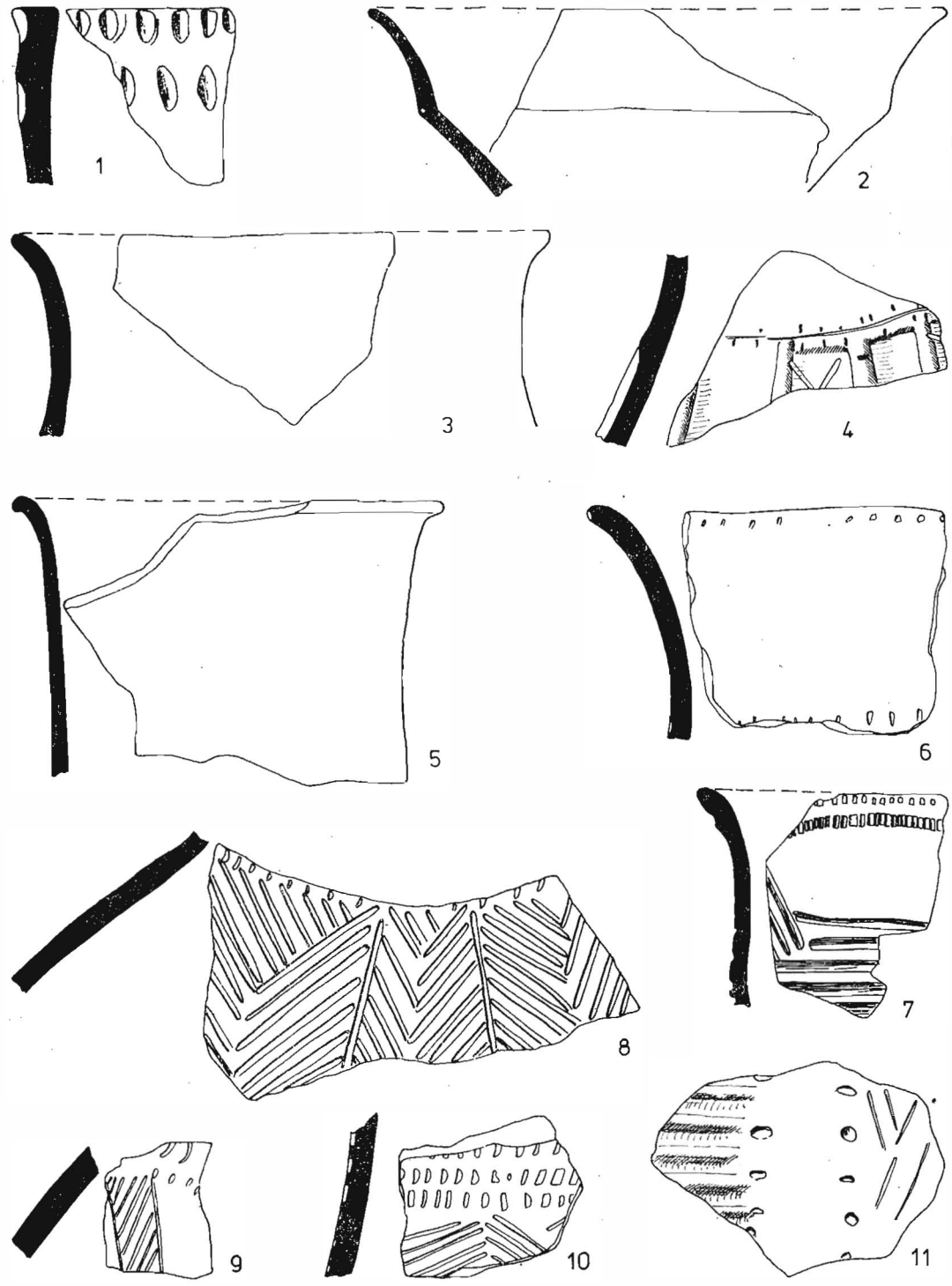

Pl. 60. — Faza Coţofeni I. Ceramică. 1–11 Locusteni. Scara 1/2.

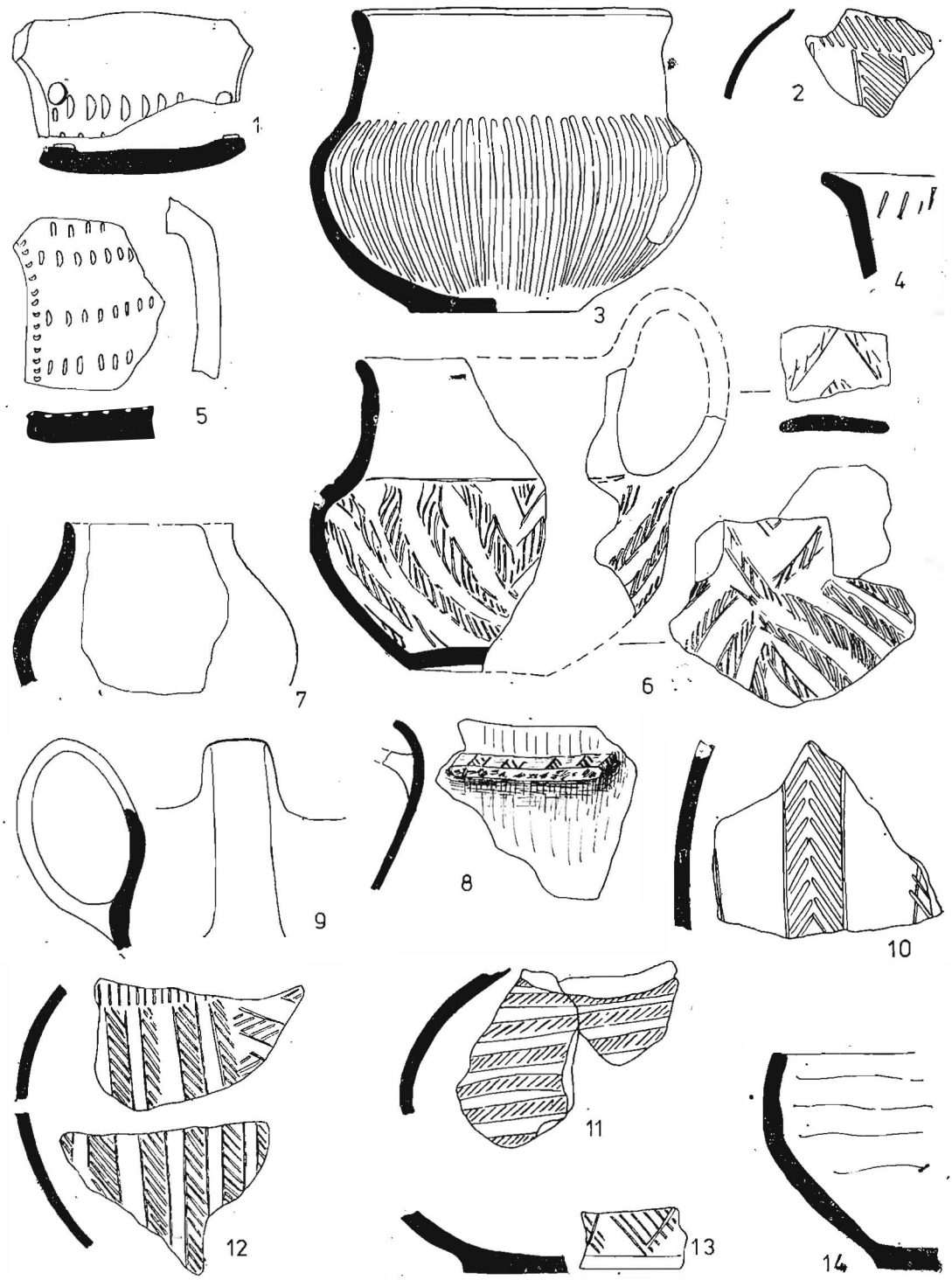

Pl. 61. — Faza Coţofeni I. Ceramică. 1—14 Locusteni. Scara 1/2.

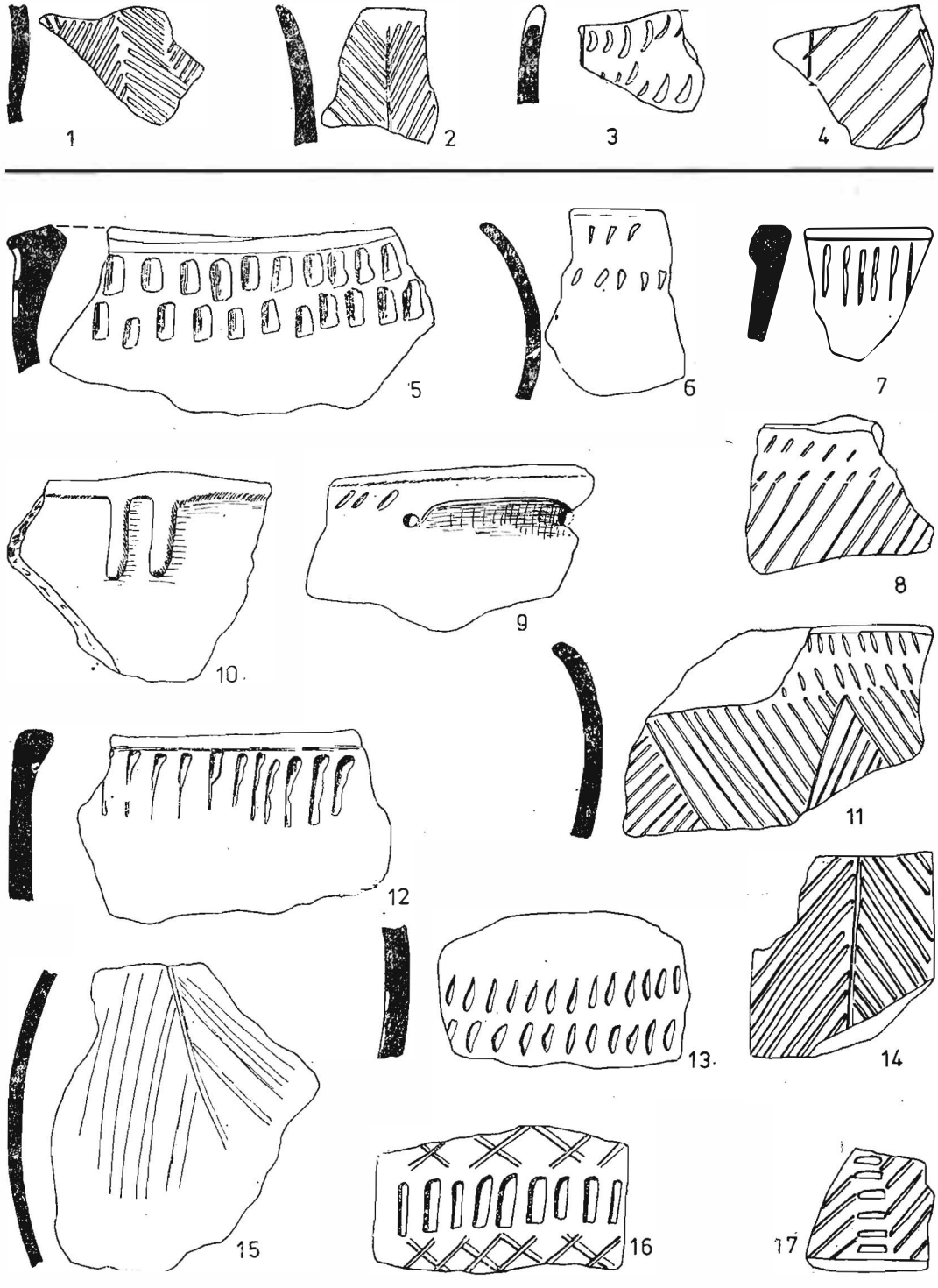

Pl. 62. — Faza Coţofeni I. Ceramică. 1—4 Locusteni; 5—17 Gornea. Scara 1/2.

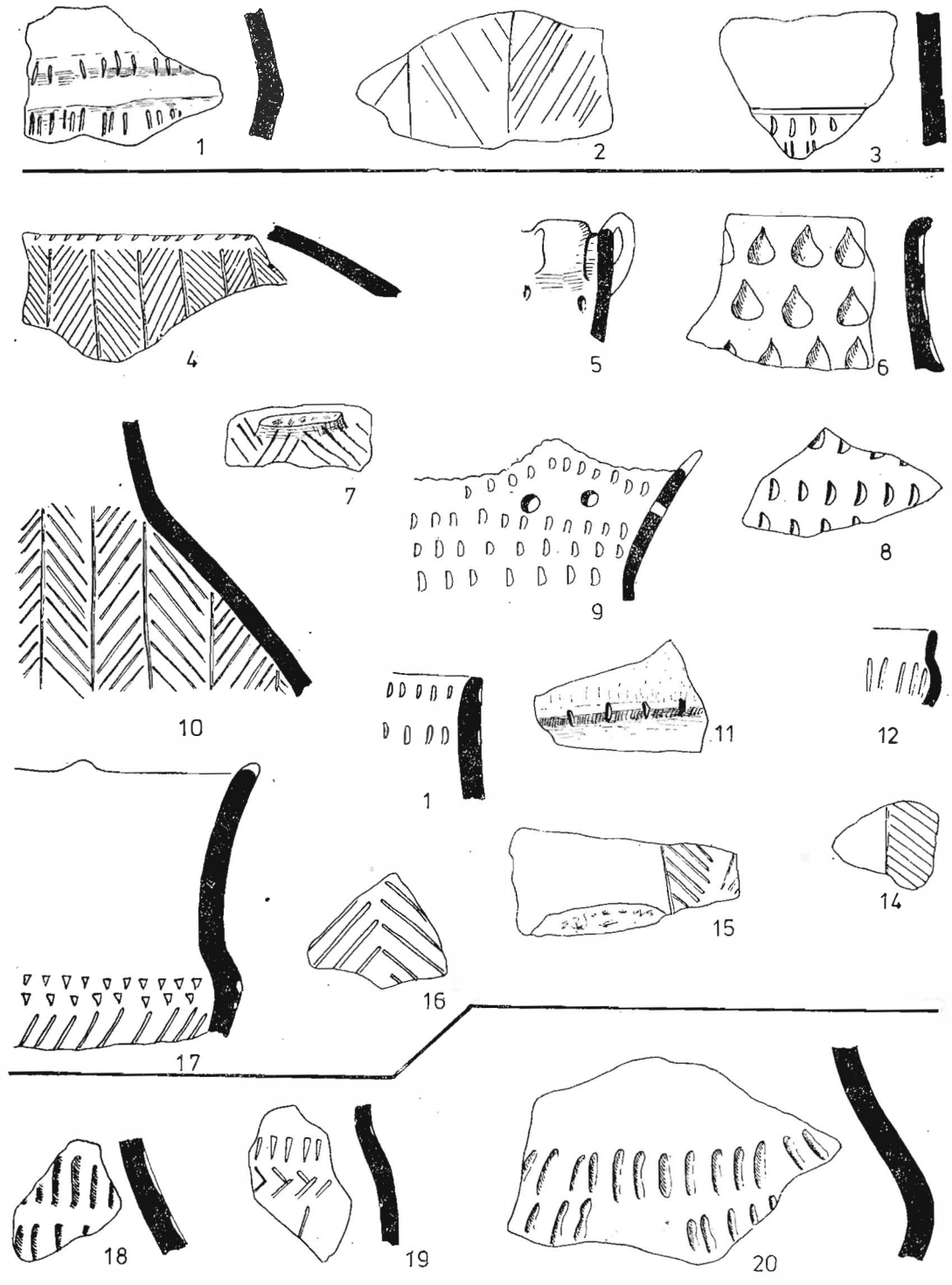

Pl. 63. — Faza Coțofeni I. Ceramică. 1—3 Gornea; 4—17 Bodo; 18—20 (niv. eI—VII) Herculane-Peștera Hoților. Scara 1/2.

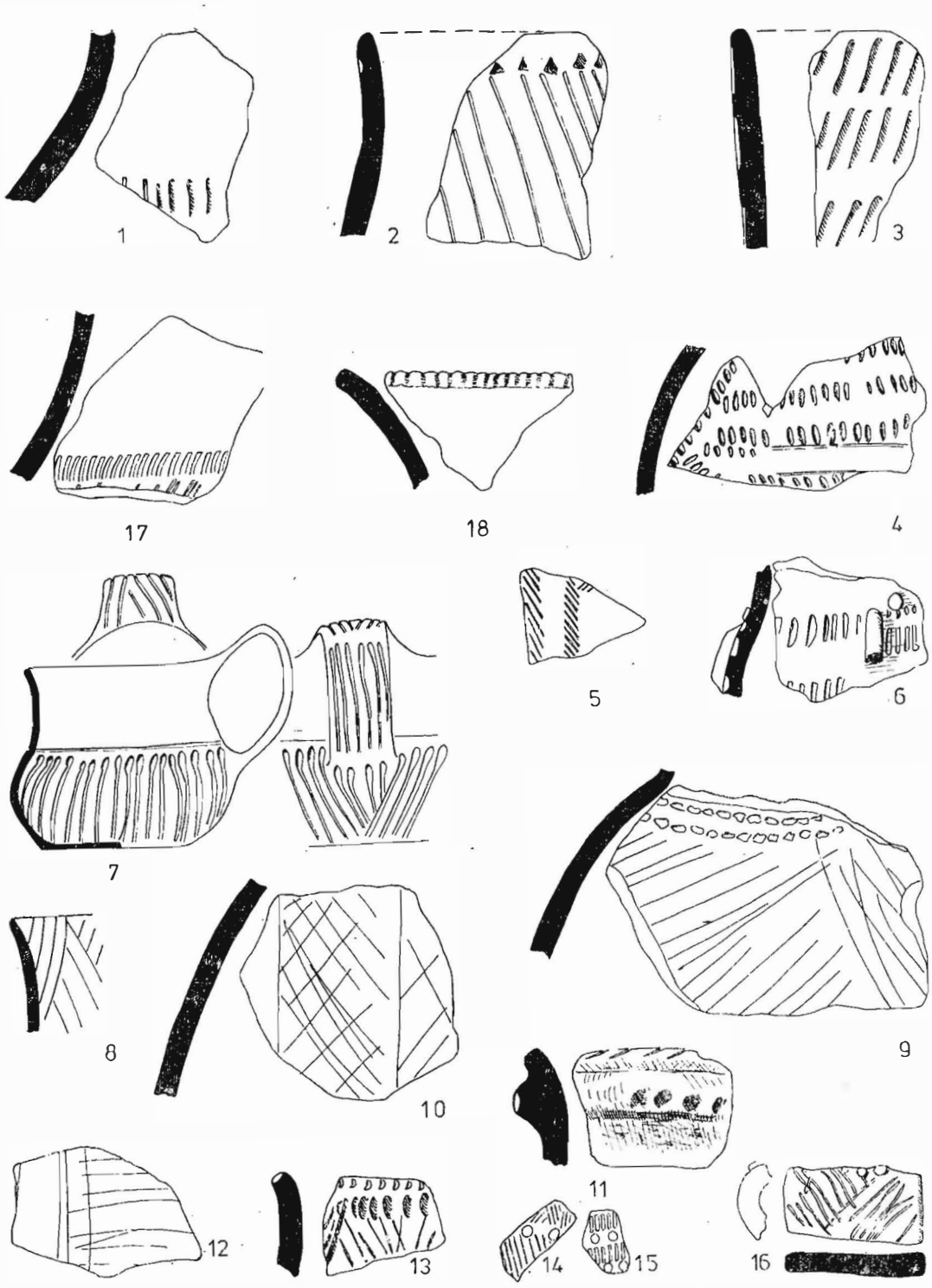

Pl. 64. — Faza Coțofeni I. Ceramică. 1–18 (niv. cI–VII) Herculane-Peștera Hoților. Scara 1/2.

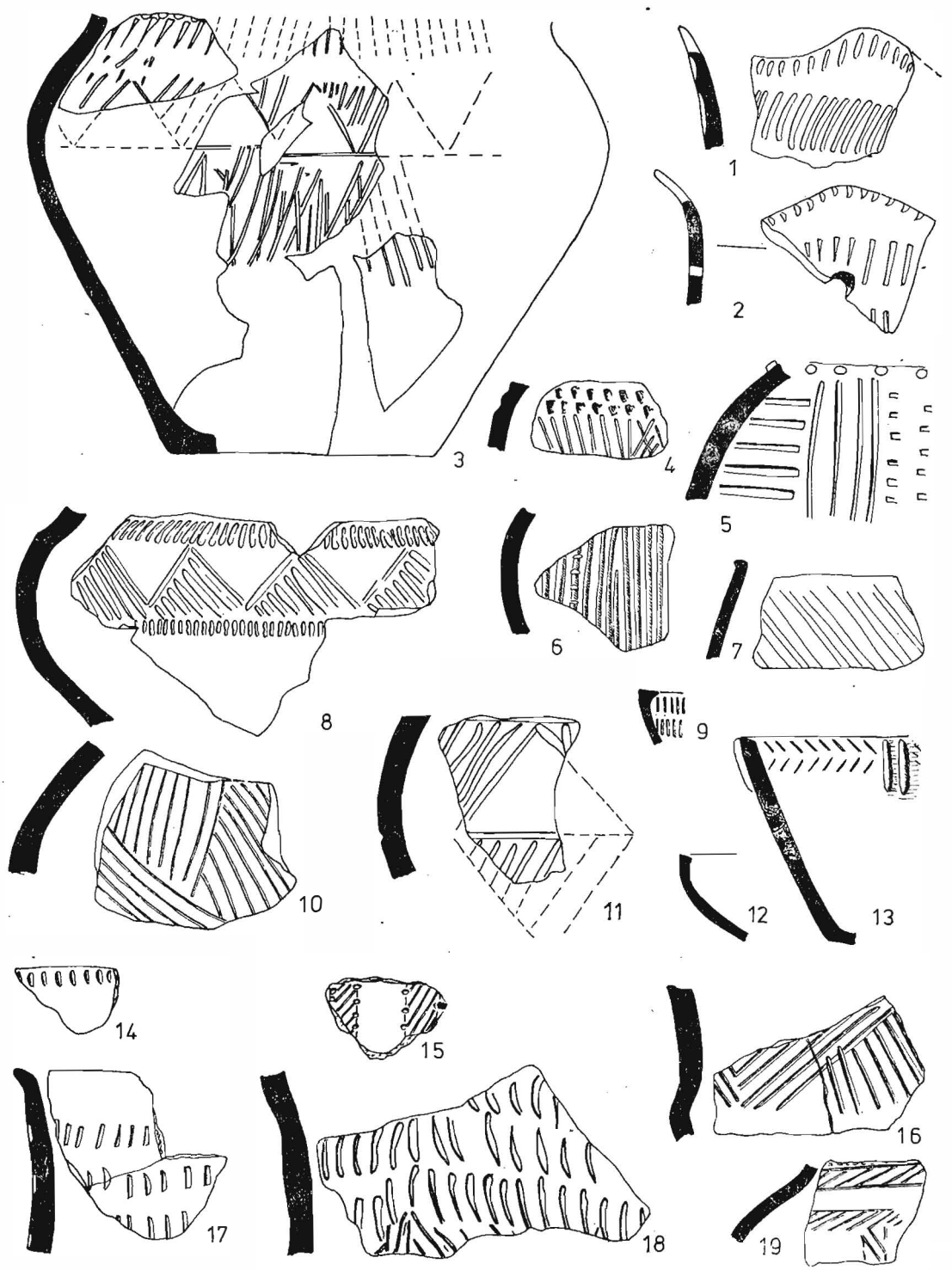

Fig. 65. — Faza Coțofeni I. Ceramică. 1—19 (niv. eI—VII) Herculane-Peștera Hoților. 1—8, 10, 11, 13—19 = 1/2 din mărimea naturală ; 9, 12 fără scară.

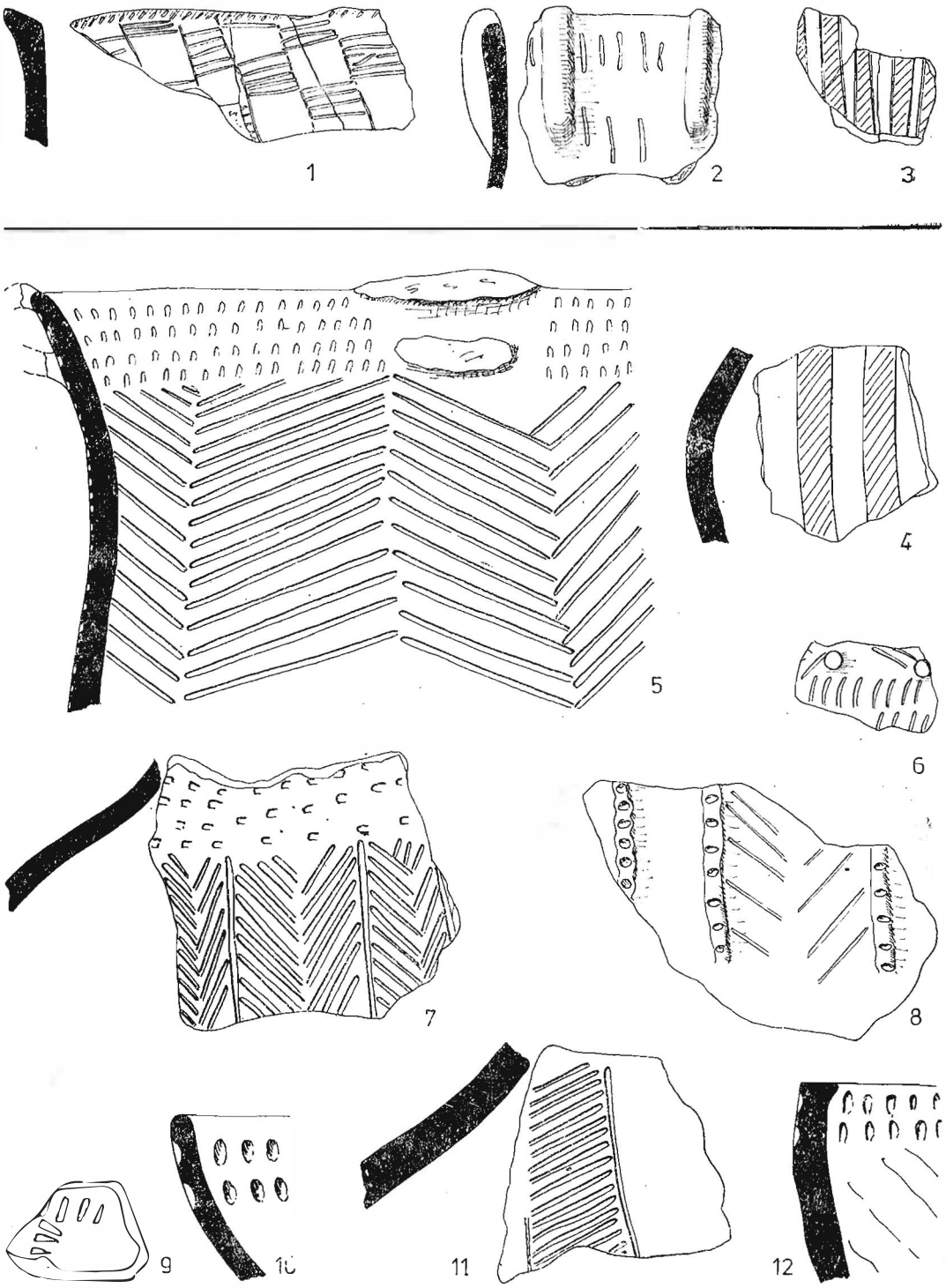

Pl. 66. — Faza Coţofeni I. Ceramică. 1—3 (niv. cI—VII); Herculane-Peştera Hoţilor; 4—12 Oradea-Salca. Scara 1/2.

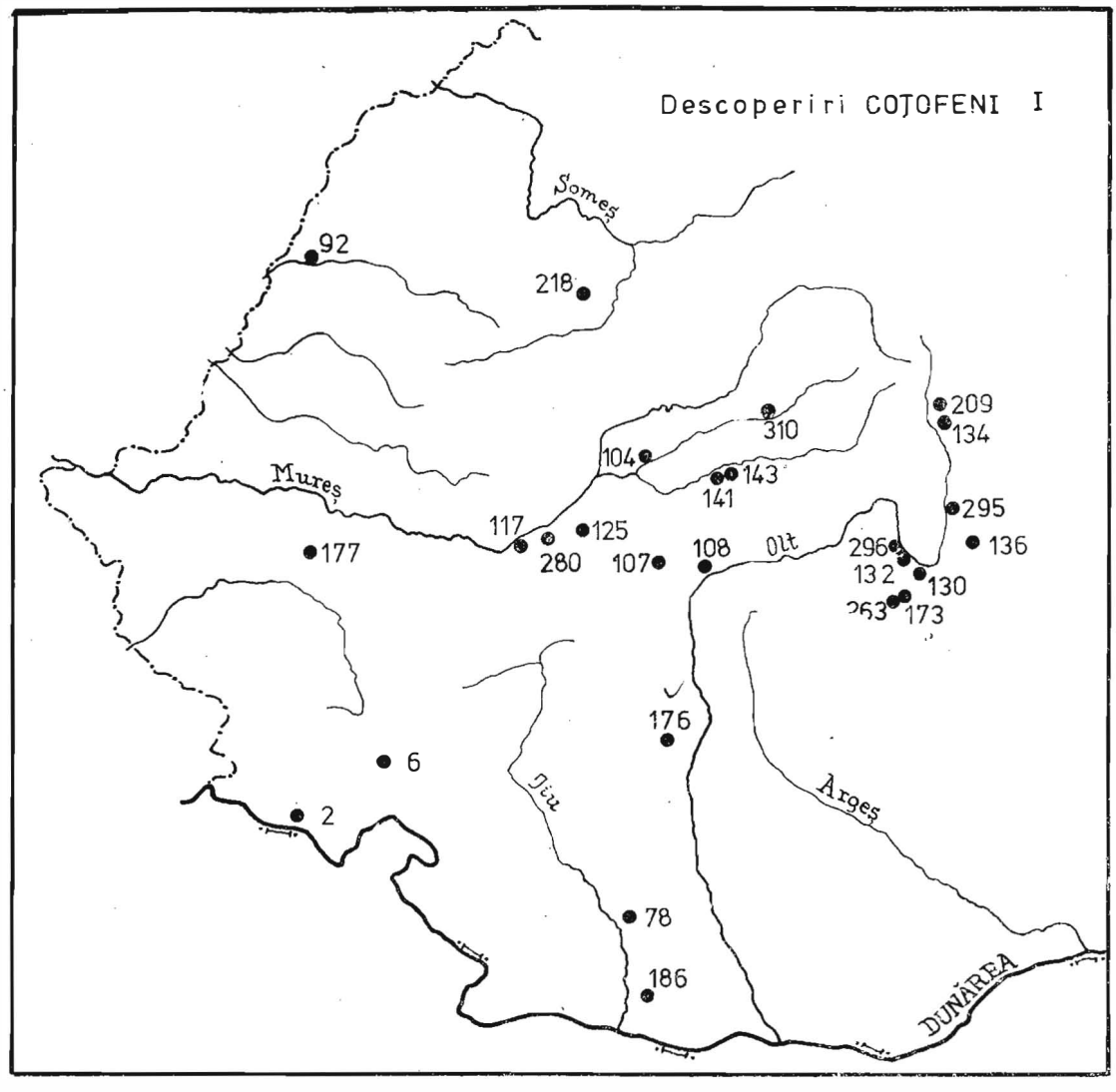

Pl. 67. — Descoperiri aparținînd fazei Coțofeni I.

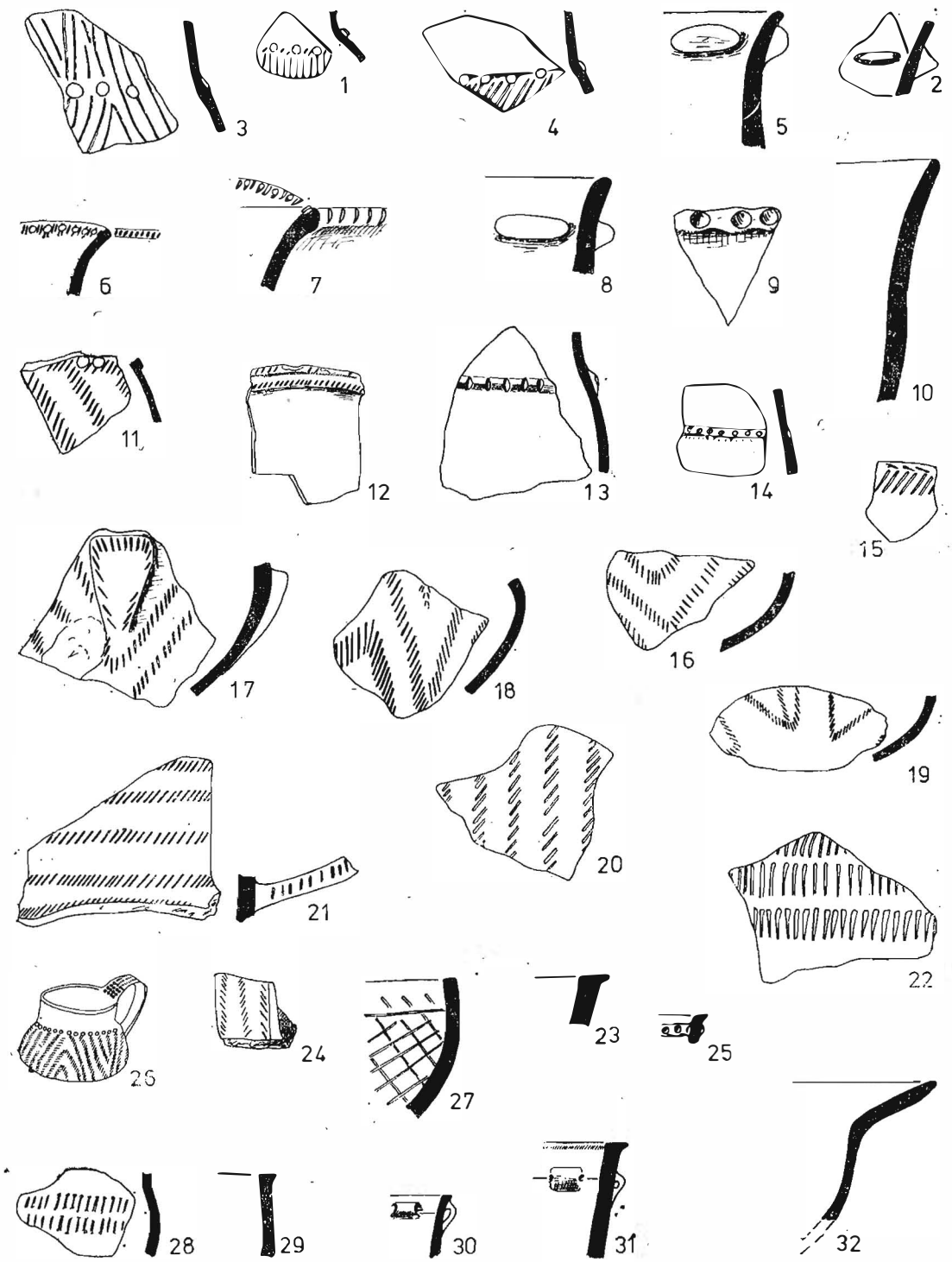

Pl. 68. — Faza a II-a Coțofeni. Ceramică. 1—32 Nandru-„Peștera Curată". 1—25, 27—32 = 1/2 din mărimea naturală ; 26 fără scară.

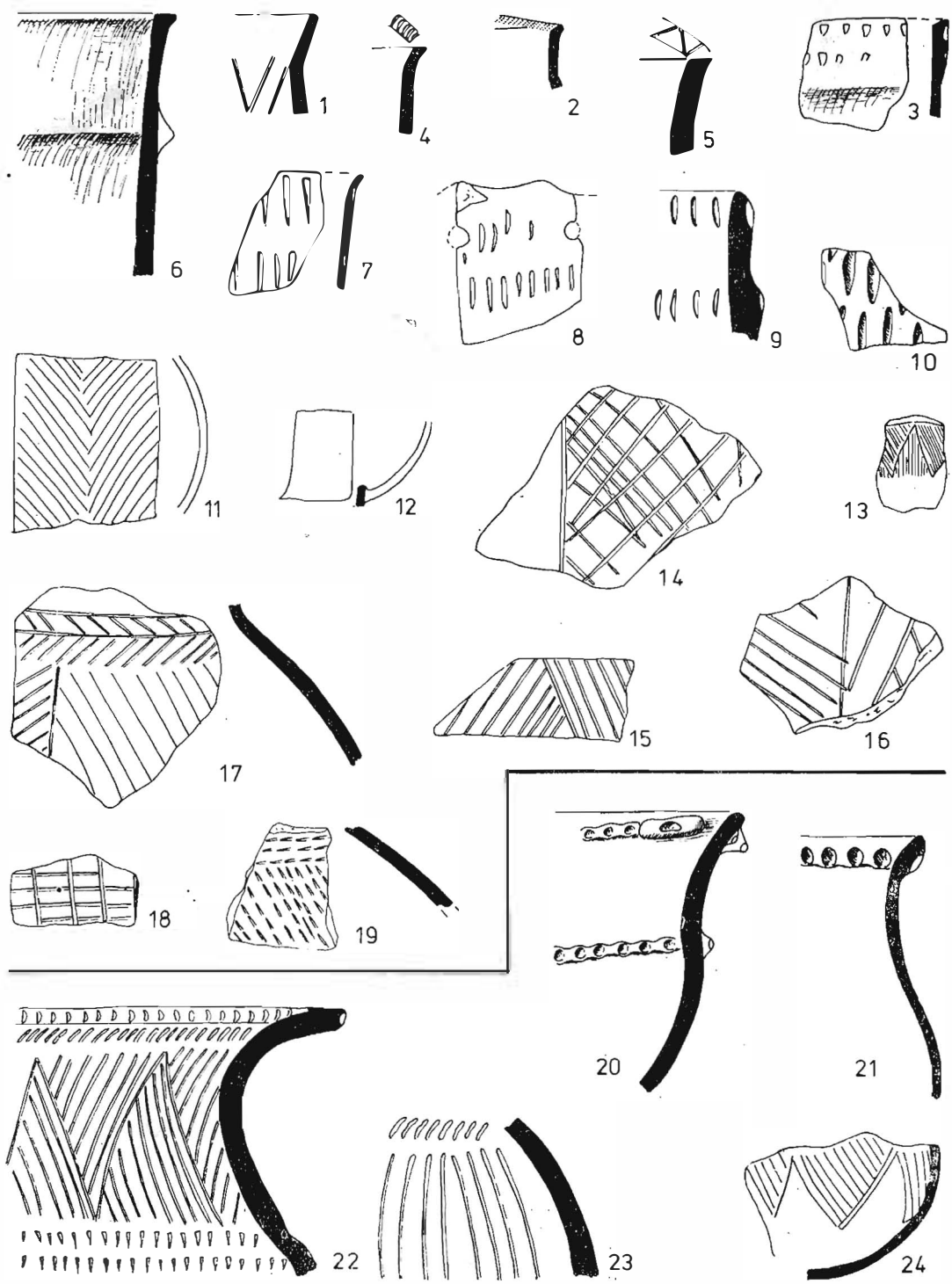

Pl. 69. — Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1–19 Nandru-„Peştera Curată"; 20–24 Gîrbova de Sus. 1–12, 14–24 = 1/2 din mărimea naturală; 13 fără scară.

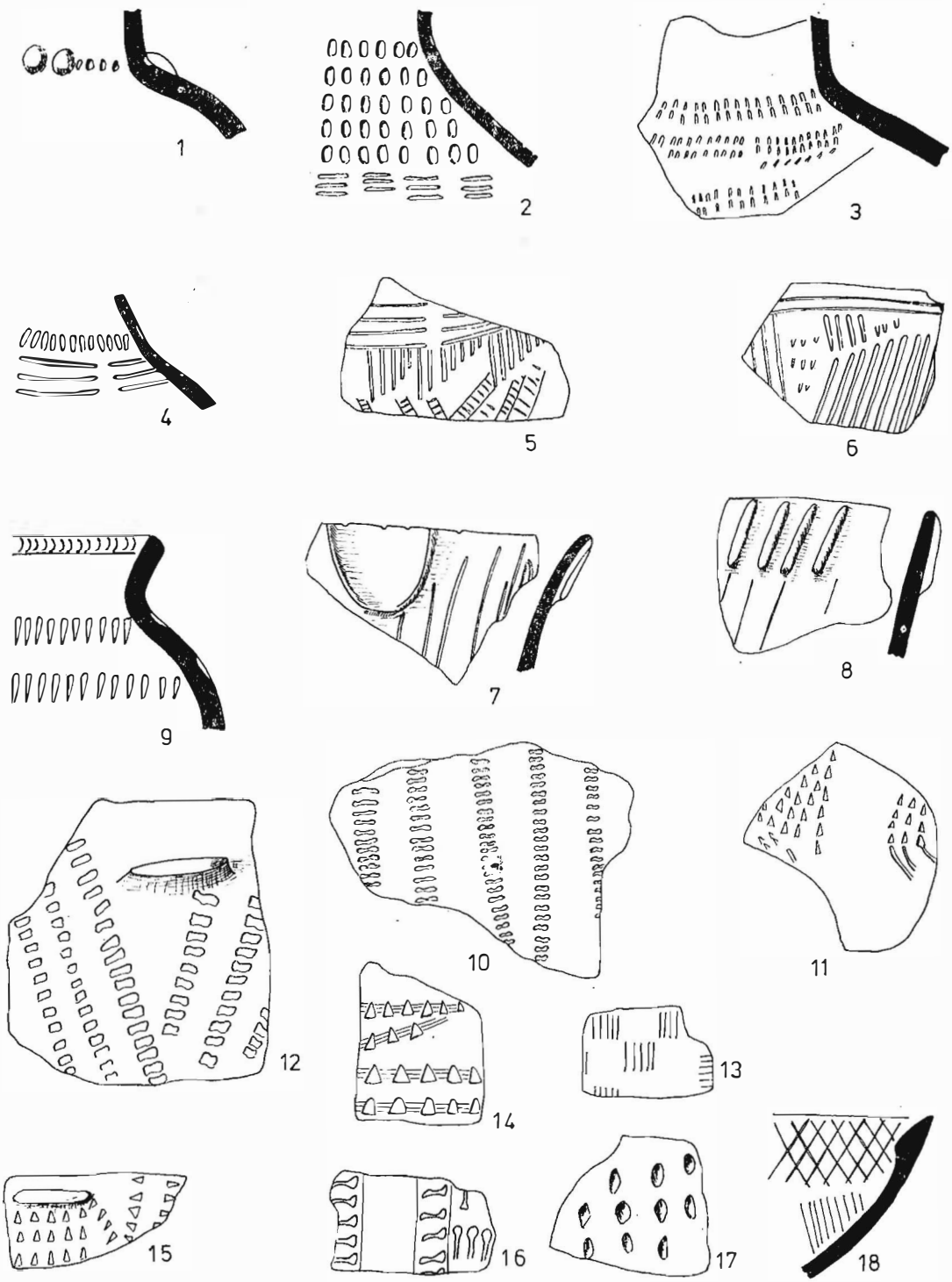

Pl. 70. Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—18 Gîrbova de Sus. Scara 1/2.

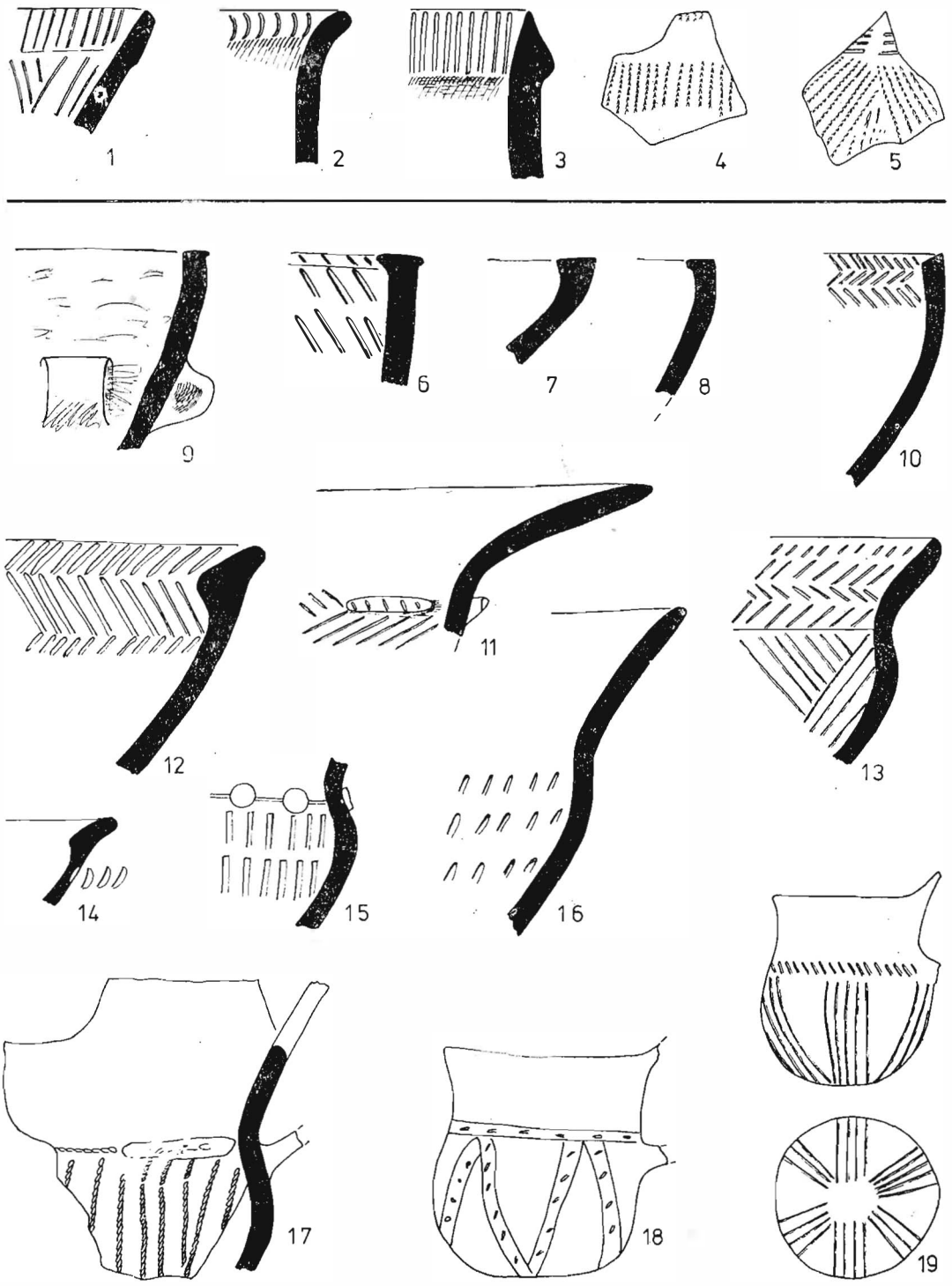

Pl. 71. — Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—5 Gîrbova de Sus; 6—19 Braneţ. Scara 1/2.

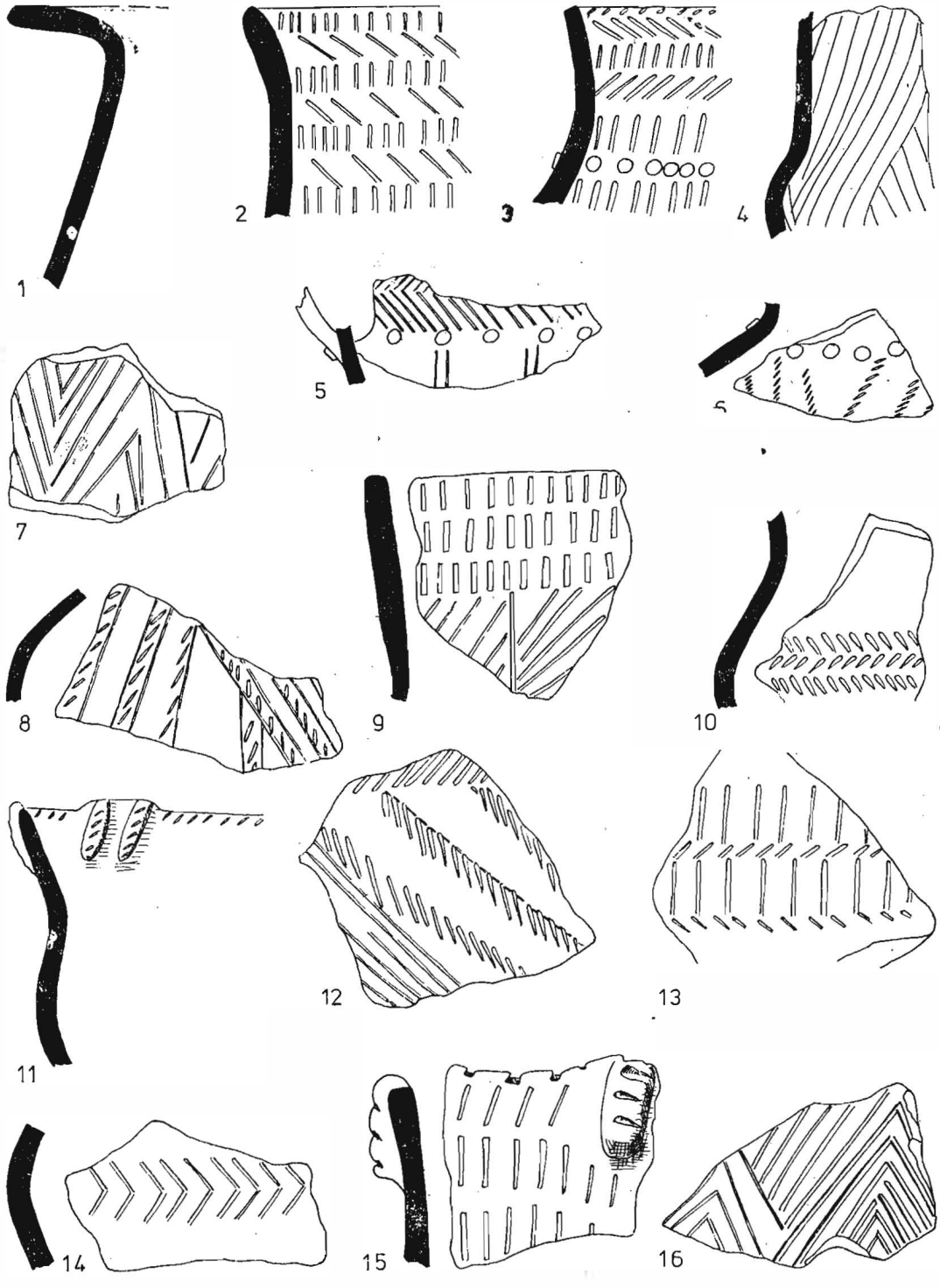

Pl. 72. – Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—16 Braneţ. Scara 1/2.

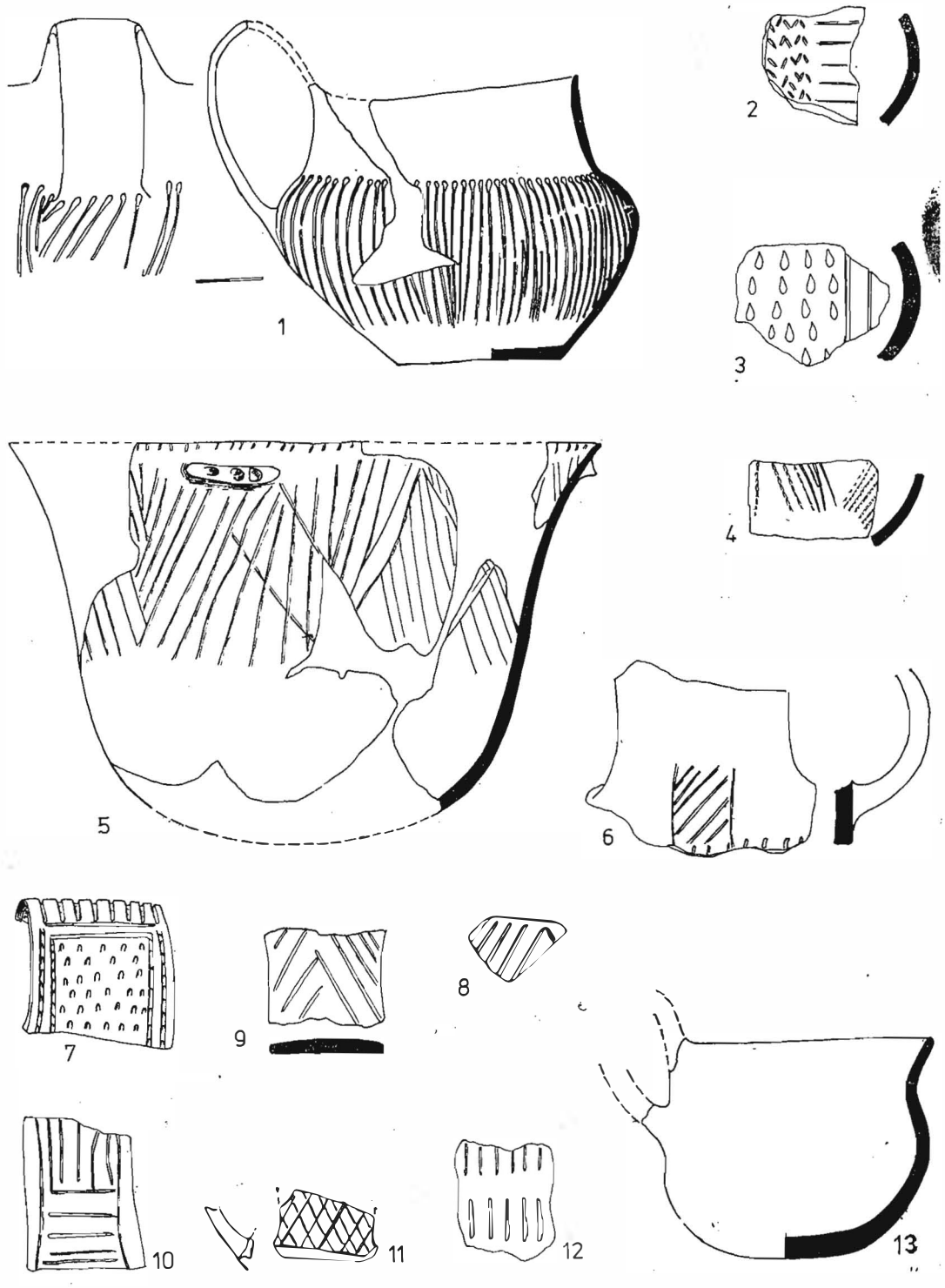

Pl. 73. — Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—13 (niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. Scara 1/2.

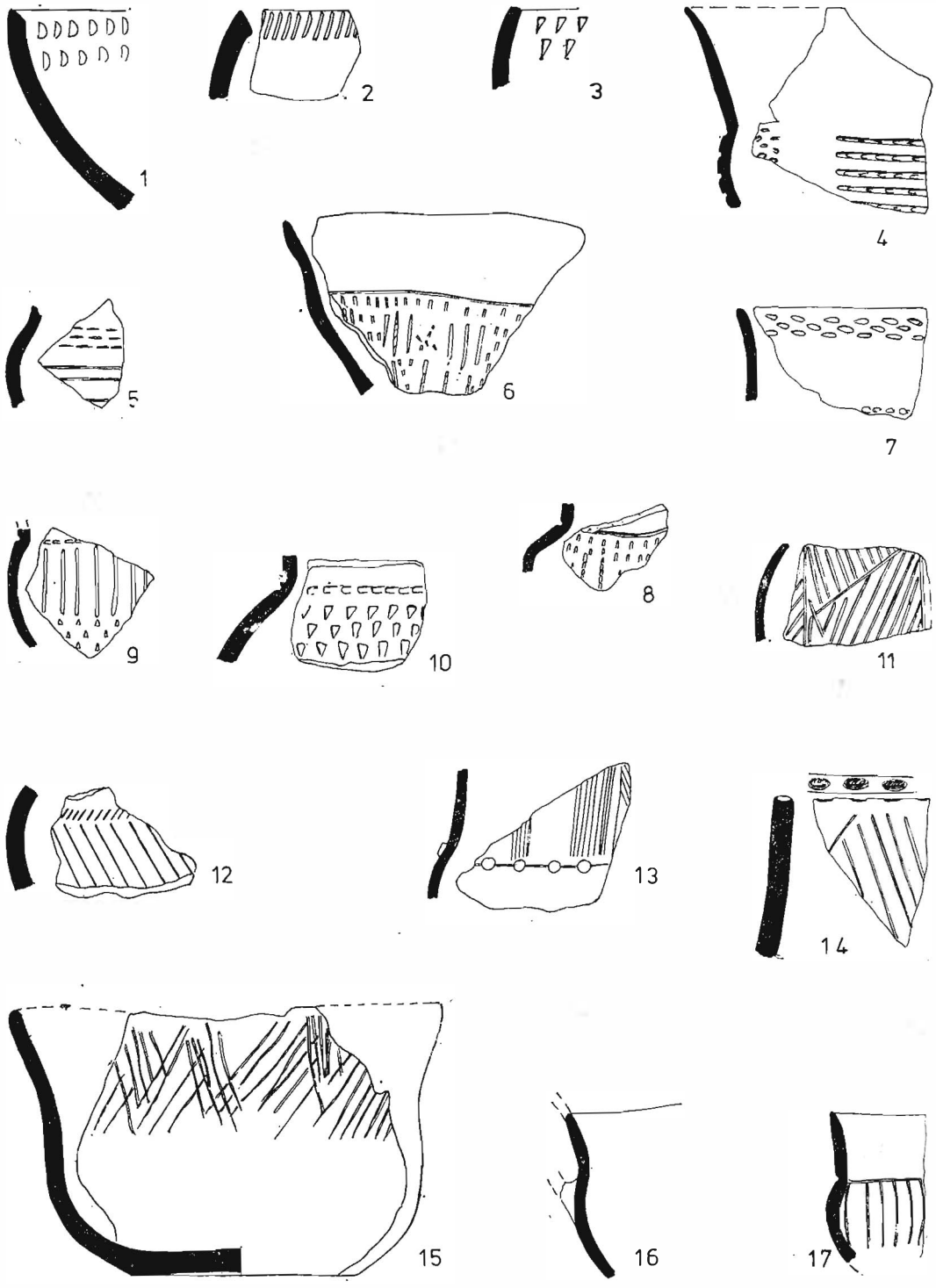

Pl. 74. — Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—17 (niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. Scara 1/2.

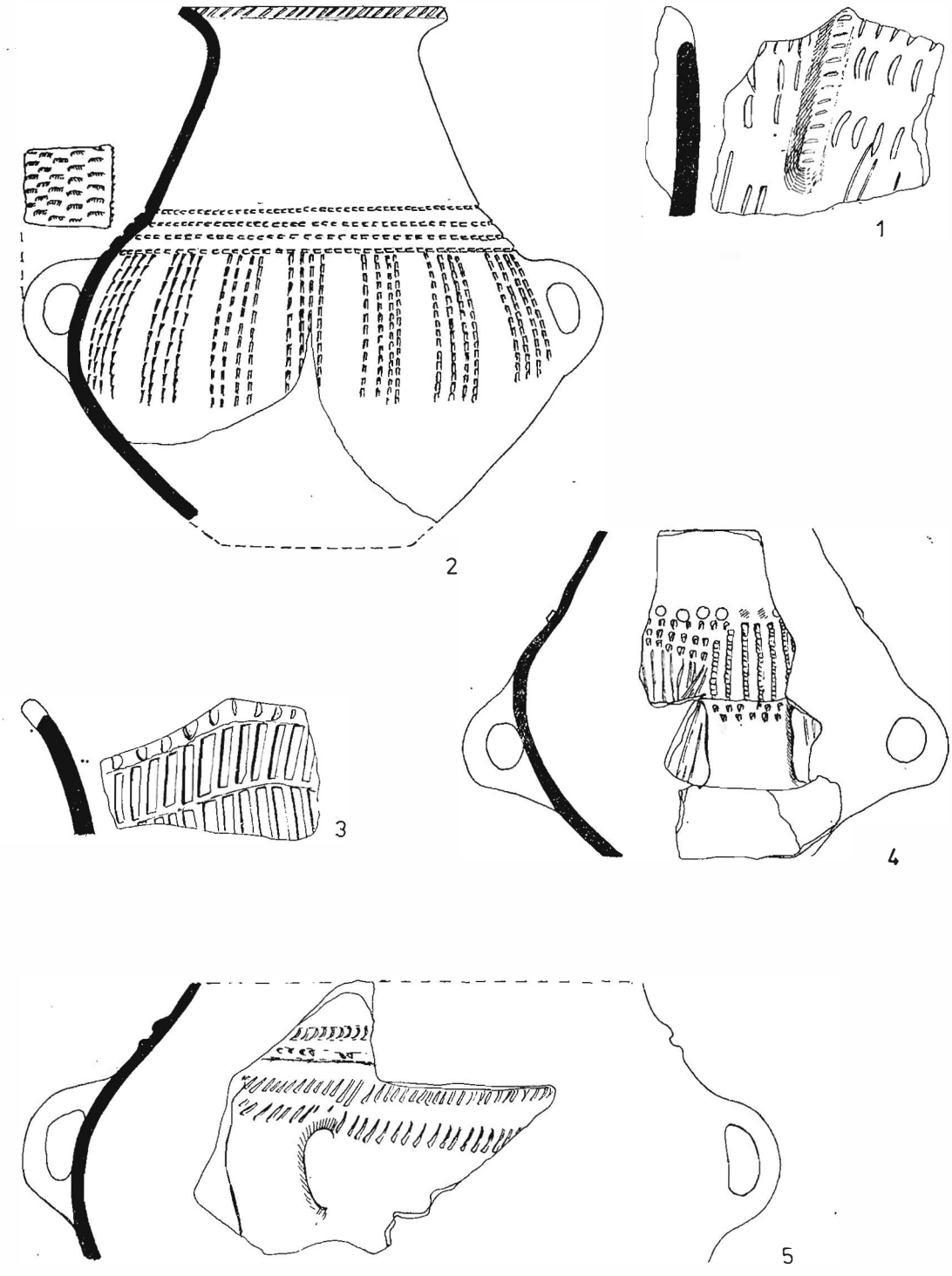

Pl. 75. — Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—5 (niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. 1,3 = 1/2; 2, 4,5 = 1/3 din mărime naturală.

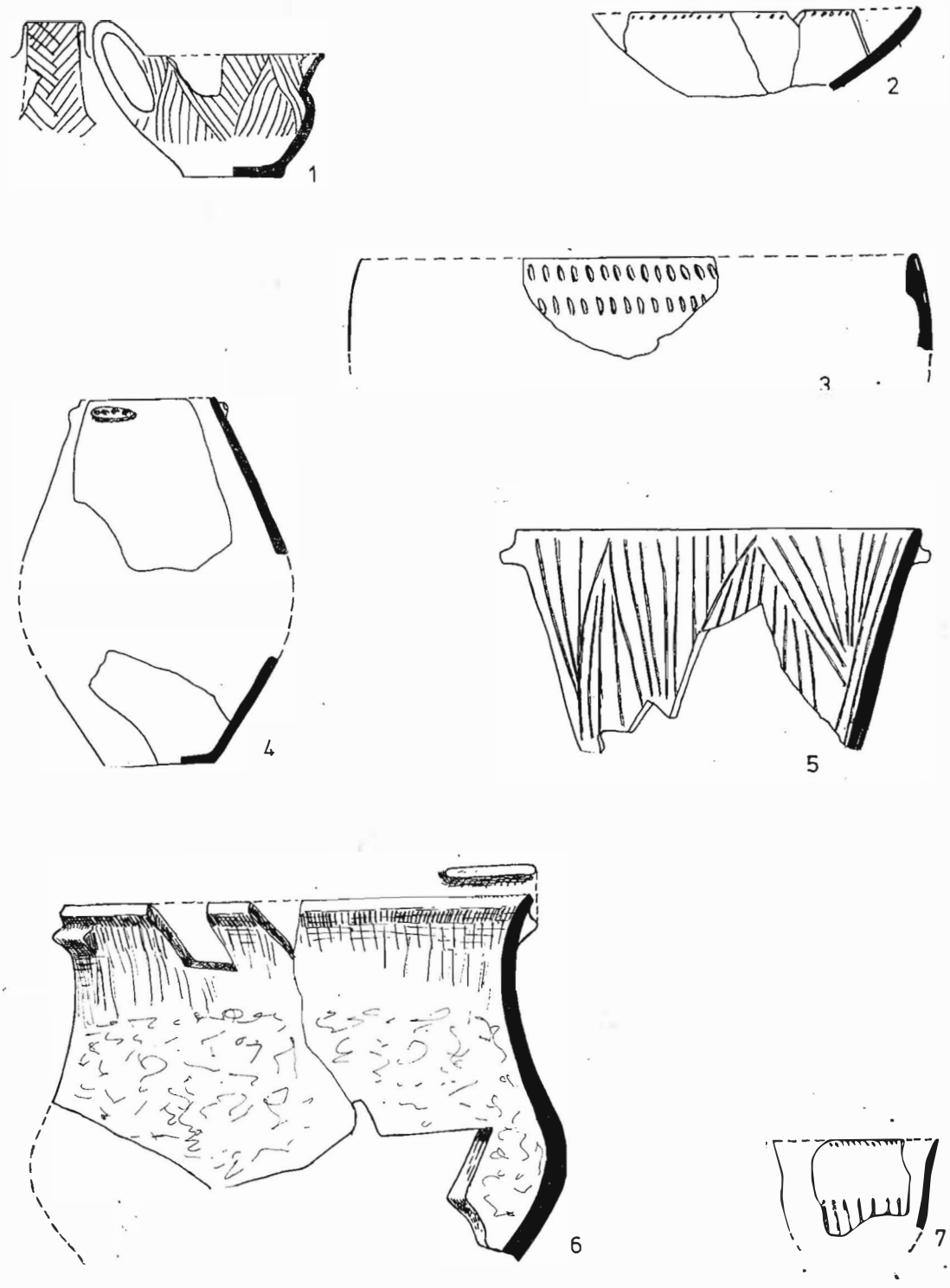

Pl. 76. — Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—7 (niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. 1—3,5—7 = 1/4; 4 = 1/8 din mărime naturală.

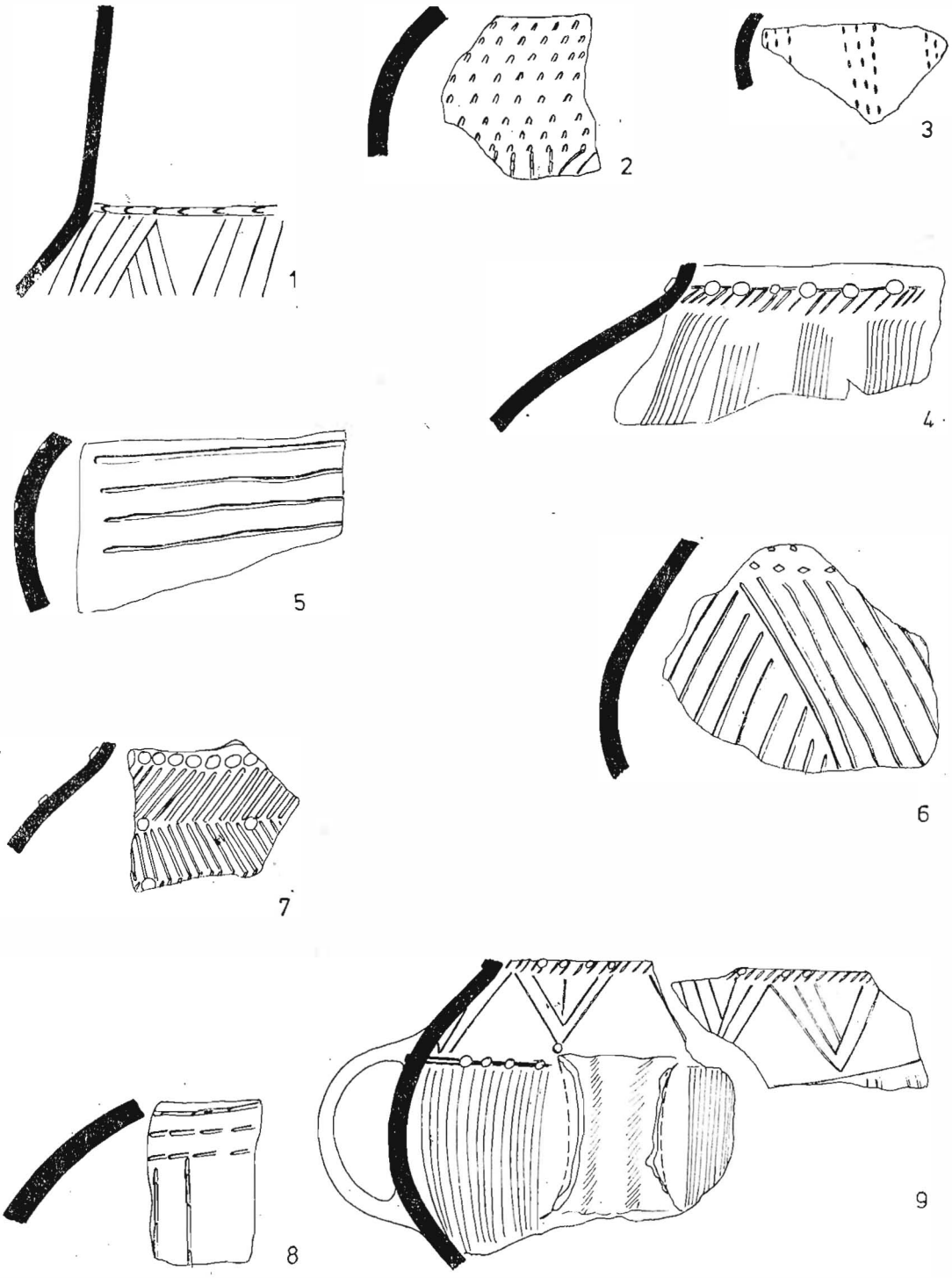

Pl. 77. — Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—9 (niv. f) Herculane-Peştera Hoţilor. 1—8 = 1/2; 9 = 1/3 din mărime naturală.

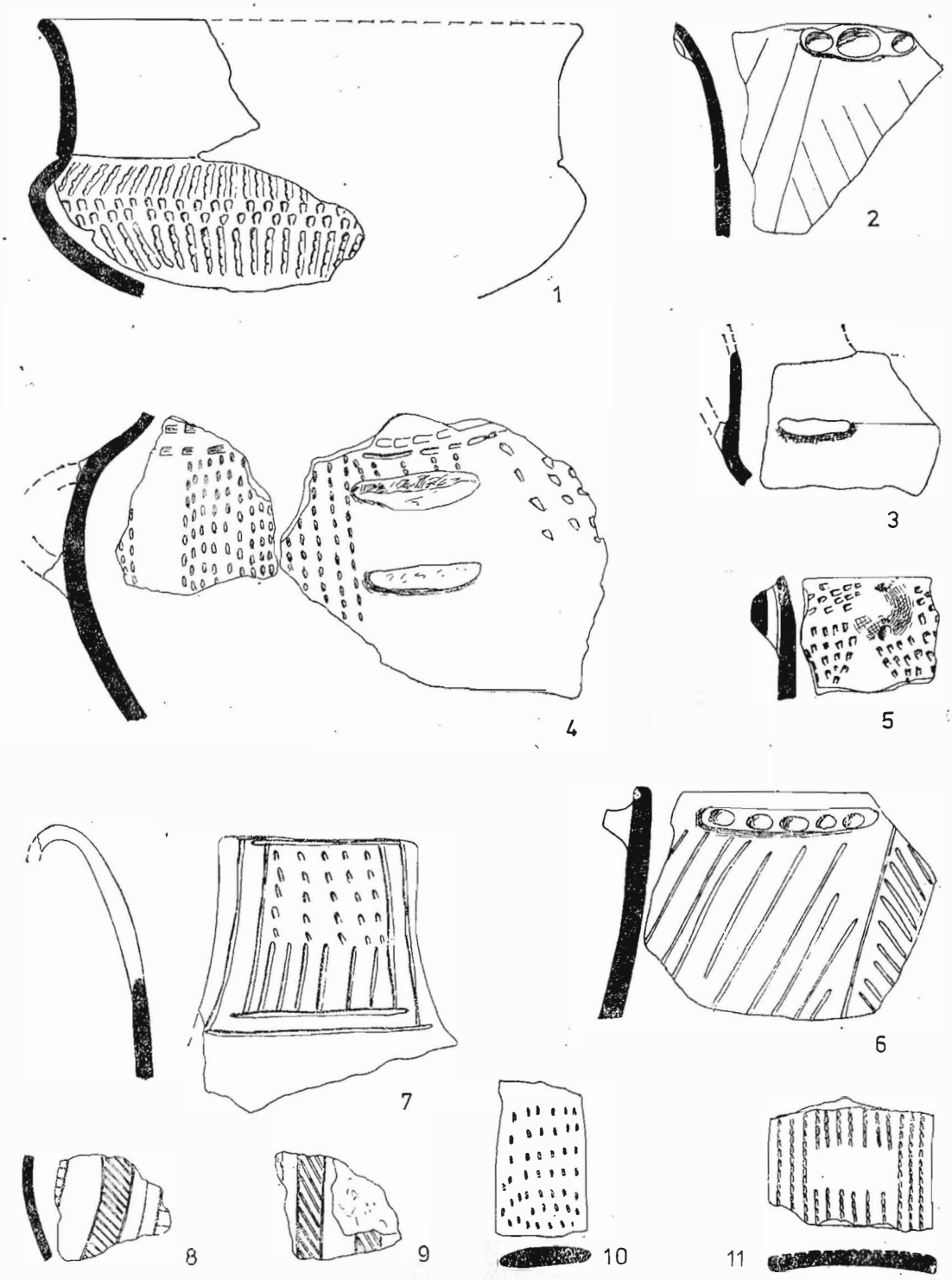

Pl. 78. — Faza a II-a Coțofeni. Ceramică. 1–11 Herculane-Peștera Hoților. 1–1, 6, 7 (niv. f–g); 5,8–11 (niv. g). Scara 1/2.

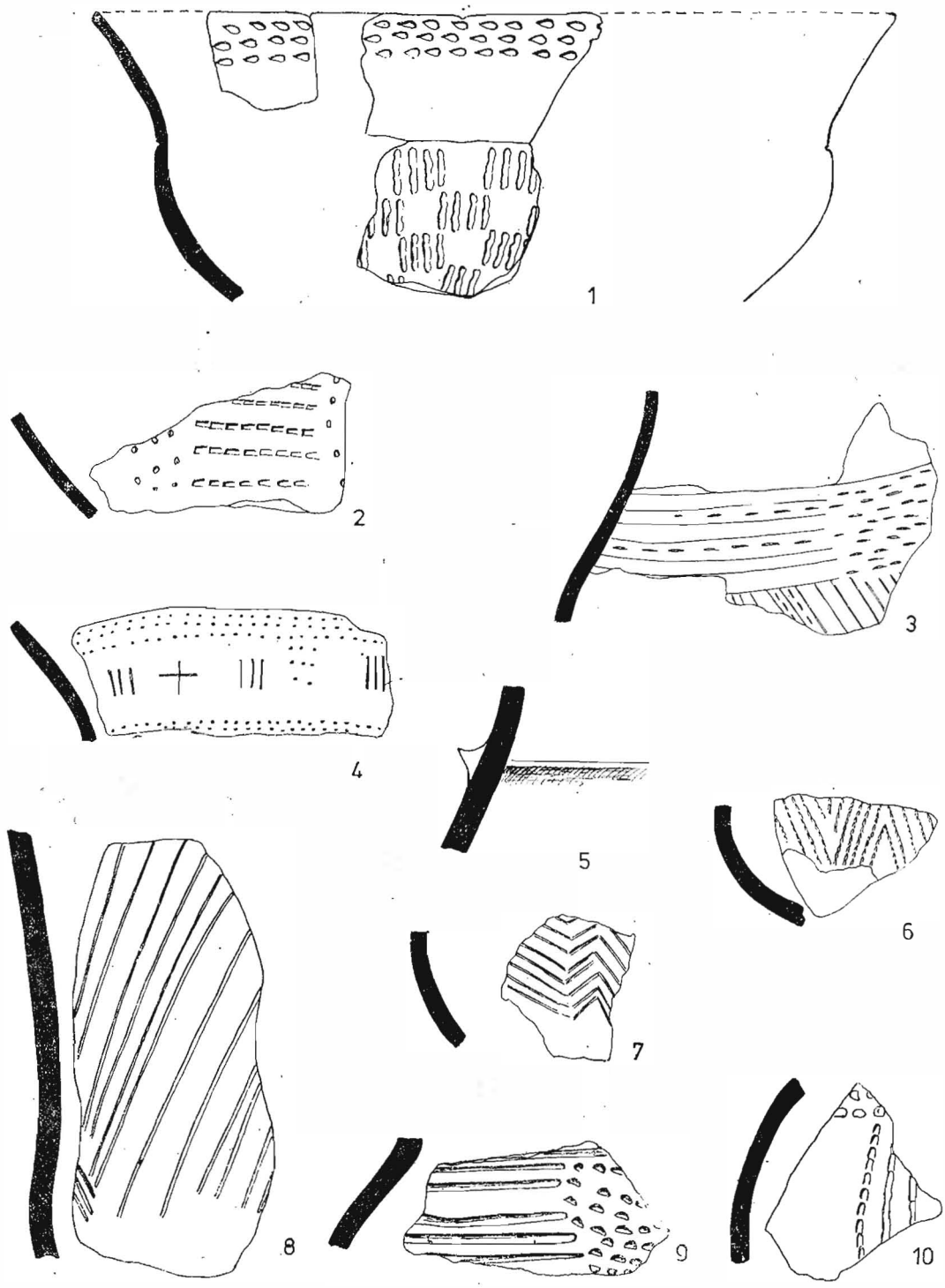

Pl. 79. - Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—10 (niv. g) Herculane-Peştera Hoţilor. Scara 1/2.

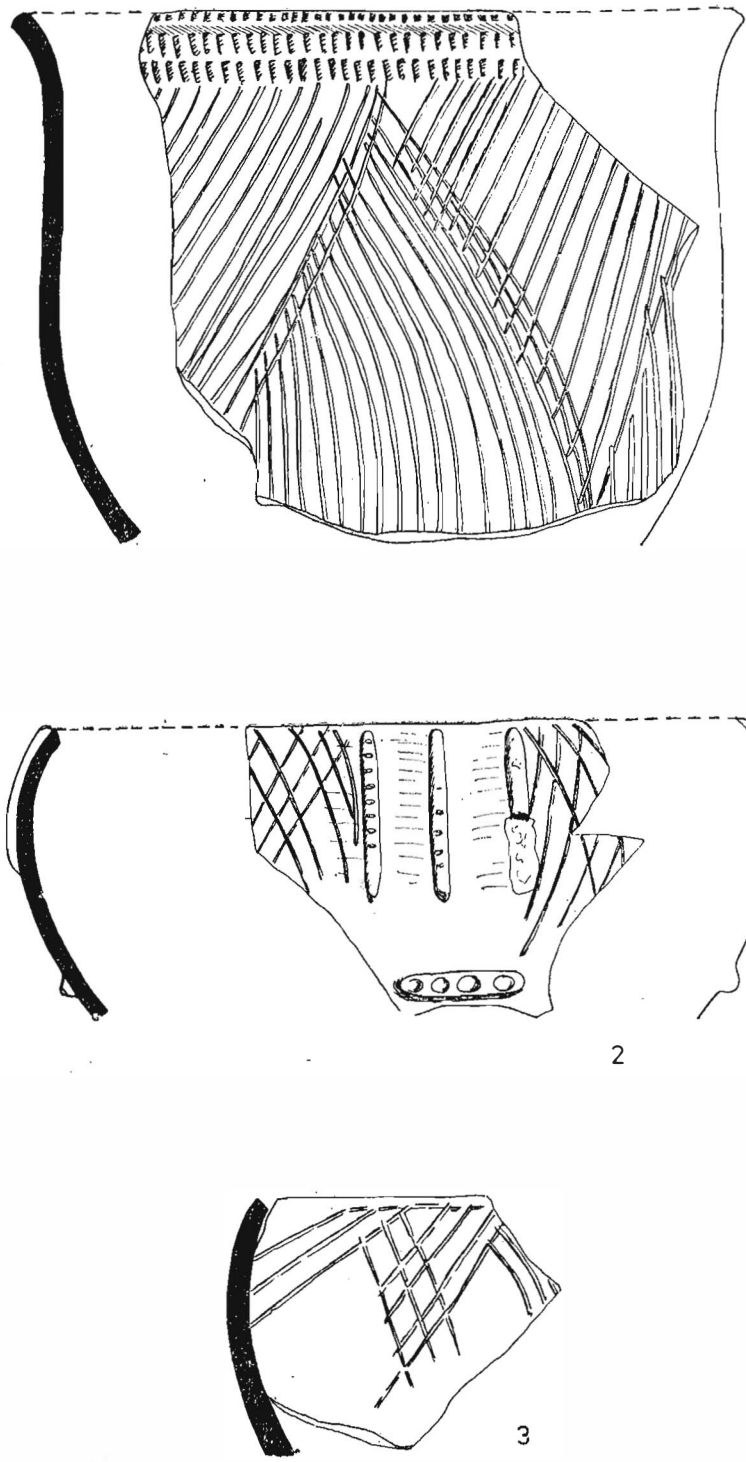

Pl. 80. — Faza a II-a Coţofeni. Ceramică. 1—3 (niv. g) Herculane-Peştera Hoţilor. 1,3 = 1/3; 2 = 1/4 din mărimea naturală.

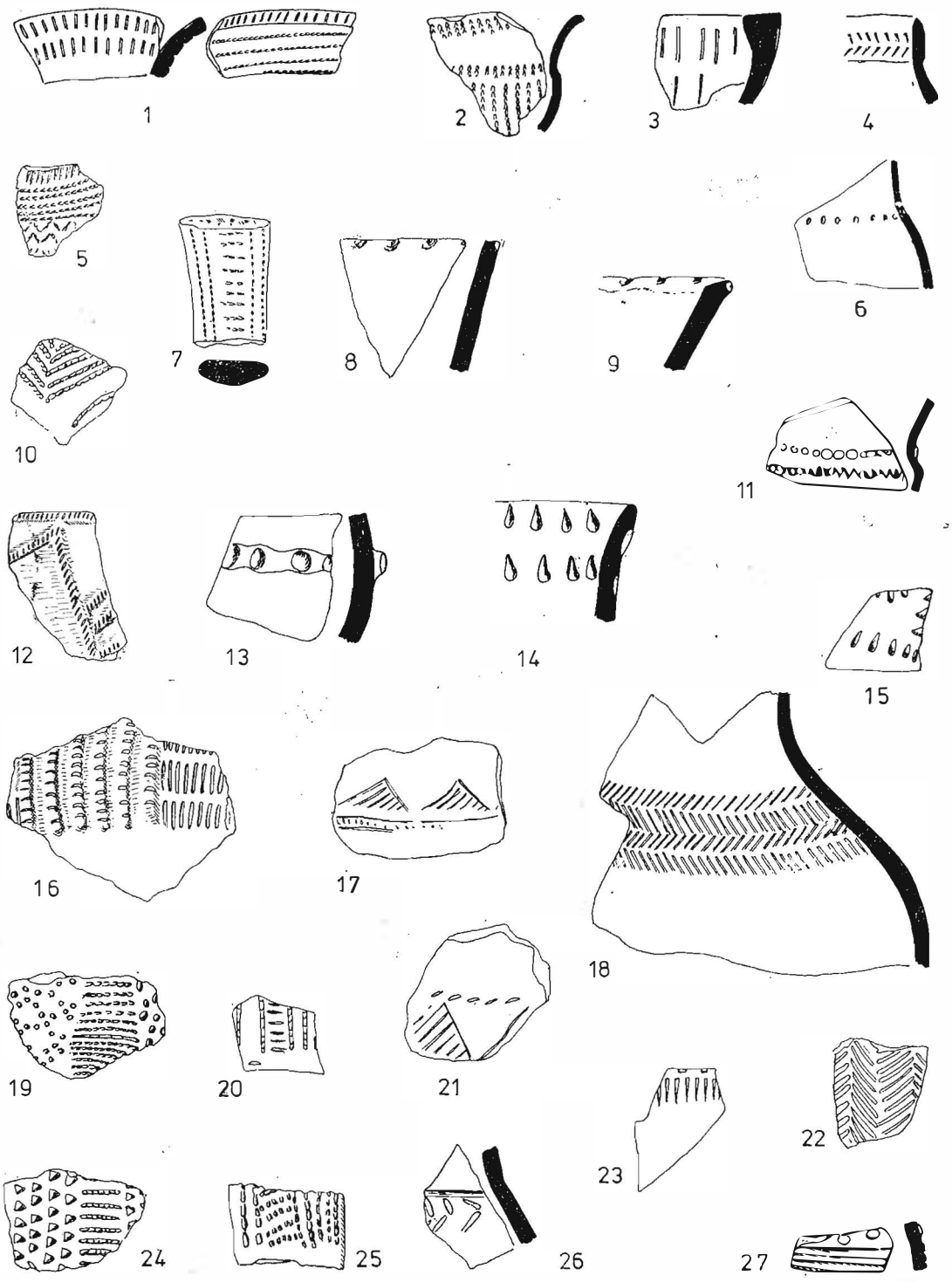

Pl. 81. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—27 Nandru-„Peştera Spurcată". Scara 1/2.

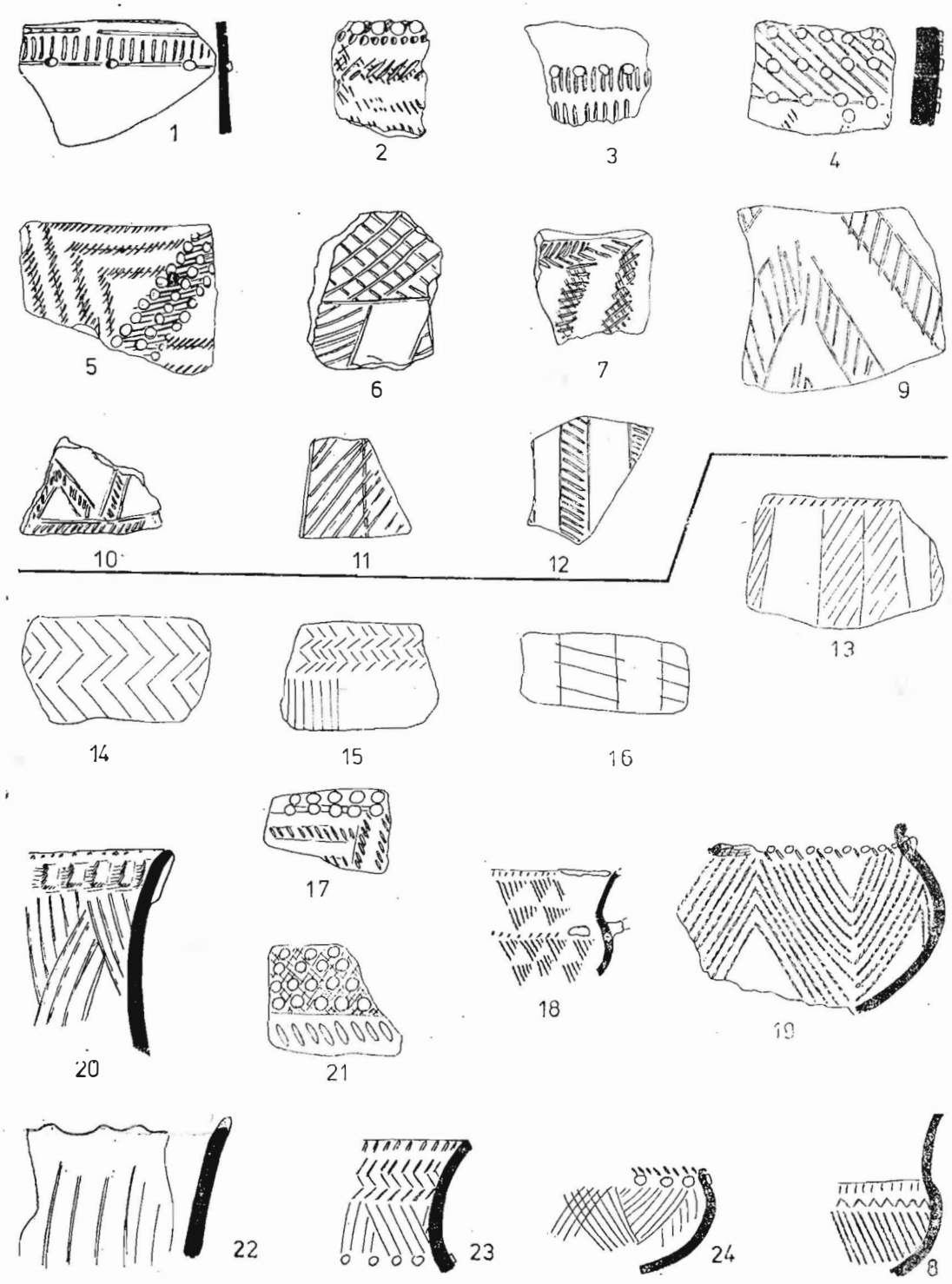

Pl. 82. — Faza a III-a Coțofeni. Ceramică. 1—7, 9—12 Nandru-„Peștera Spurcată"; 8, 13—24 Poarta. Scara aproximativă 1/2.

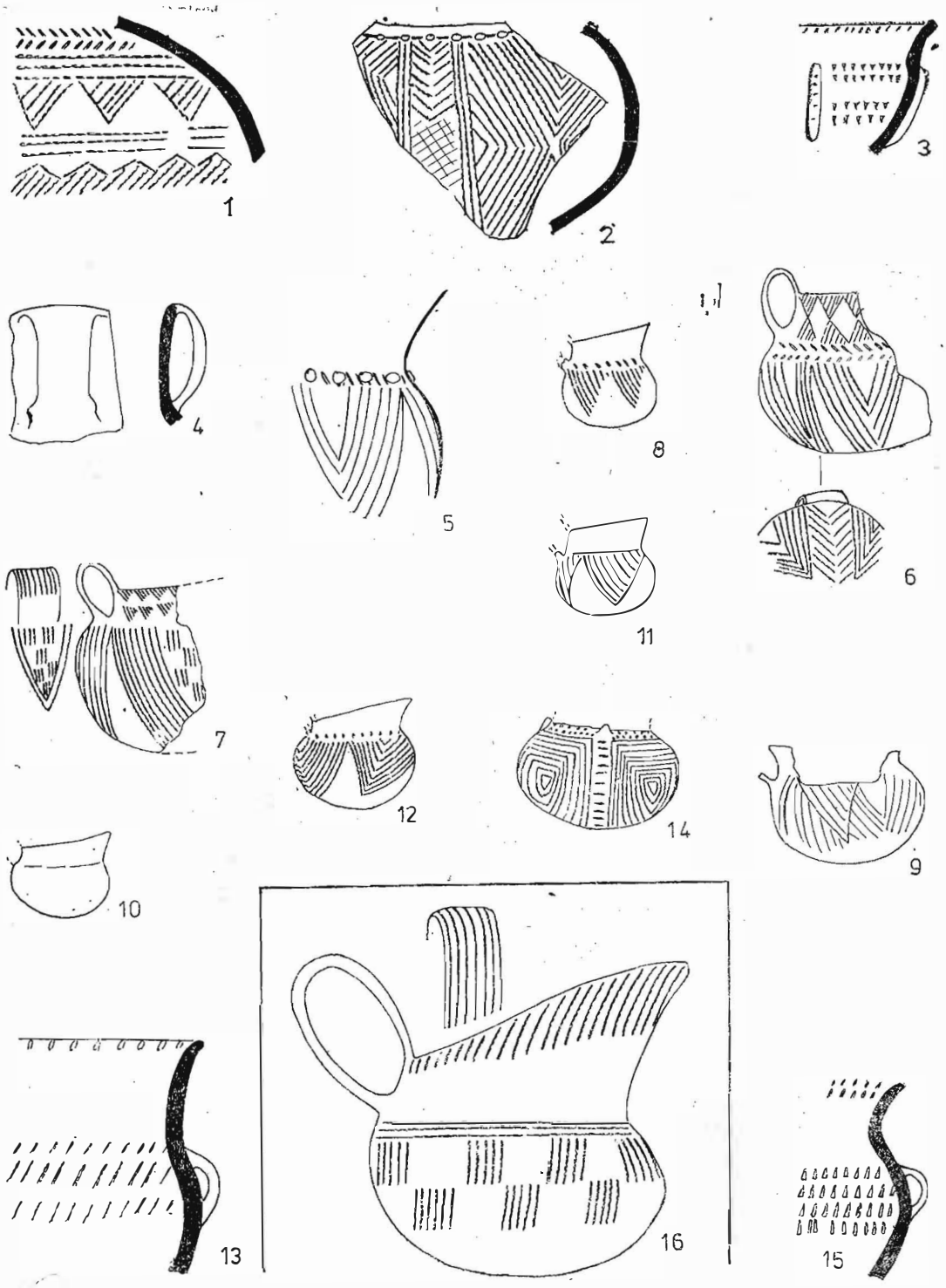

Pl. 83. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—15 Boarta; 16 Tăuţi (slip roşu). 1—5, 16 = 1/2; 6—15 = 1/4 din mărimea naturală.

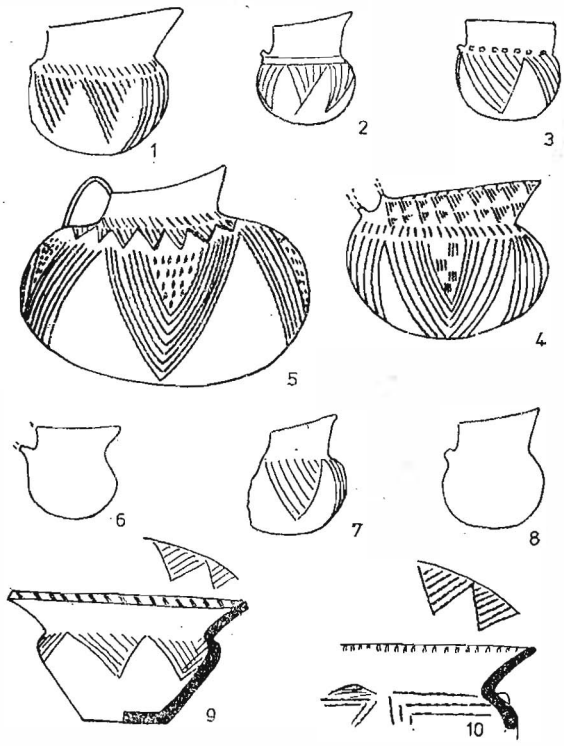

Pl. 84. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—10 Boarta. Scara 1/6.

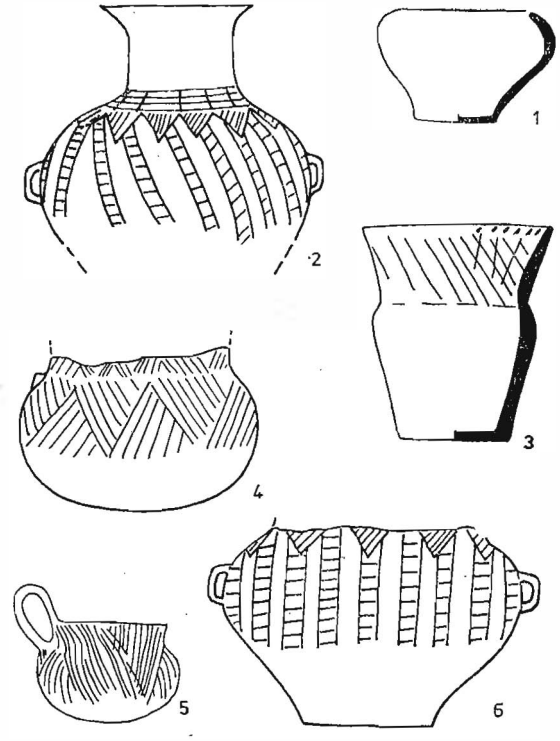

Pl. 85. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—6 Boarta. 1—4, 6 = 1/6; 5 = 1/8 din mărimea naturală.

Pl. 86. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—6 Boarta. 1,2, 4—6 = 1/8 ; 3=1/10 din mărimea naturală.

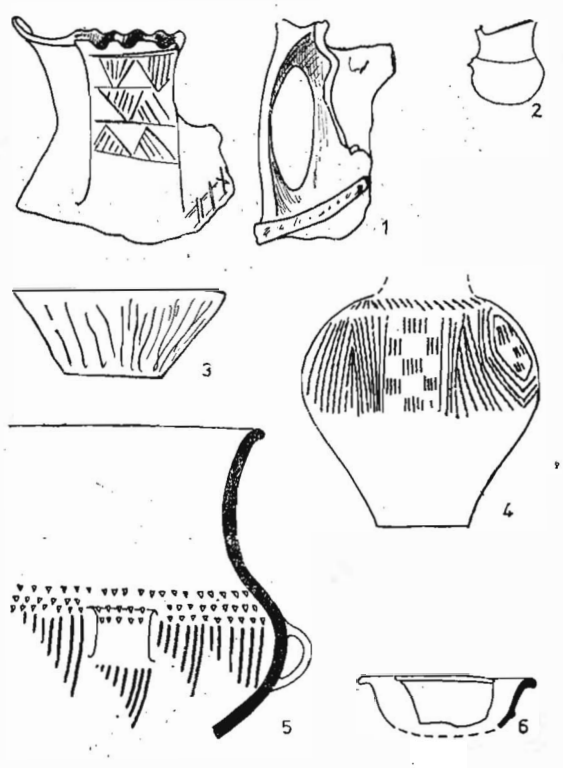

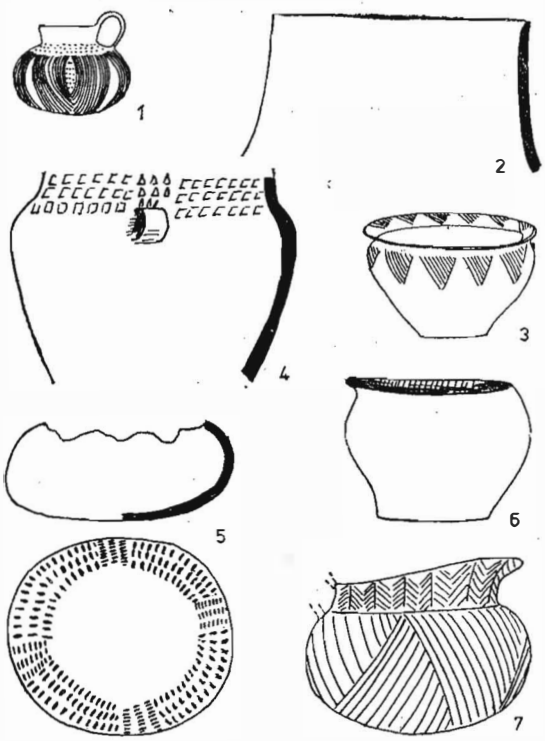

Pl. 87. — Faza a III-a Coţ Ceramică. 1—7 Boarta. 4,5 = 1/6 ; 1—3, 6, 7 =

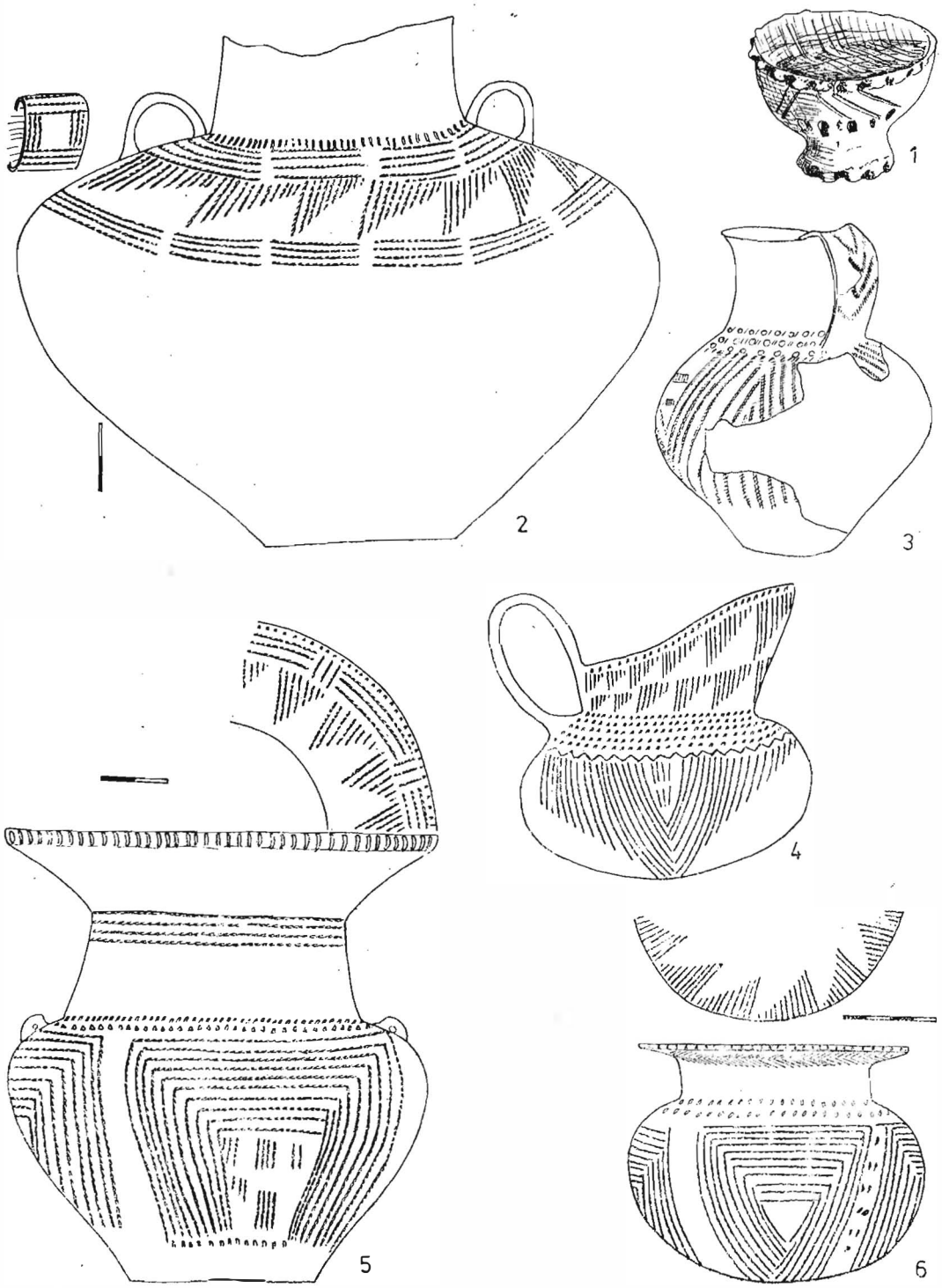

Pl. 88. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică 1 3 Pianu de Jos; 2,5 Lopadea Veche; 4 Cîinic; 6 Valea Rea (pe hartă, 290). 1, 2, 5 = 1/–, — 1/6 din mărimea naturală.

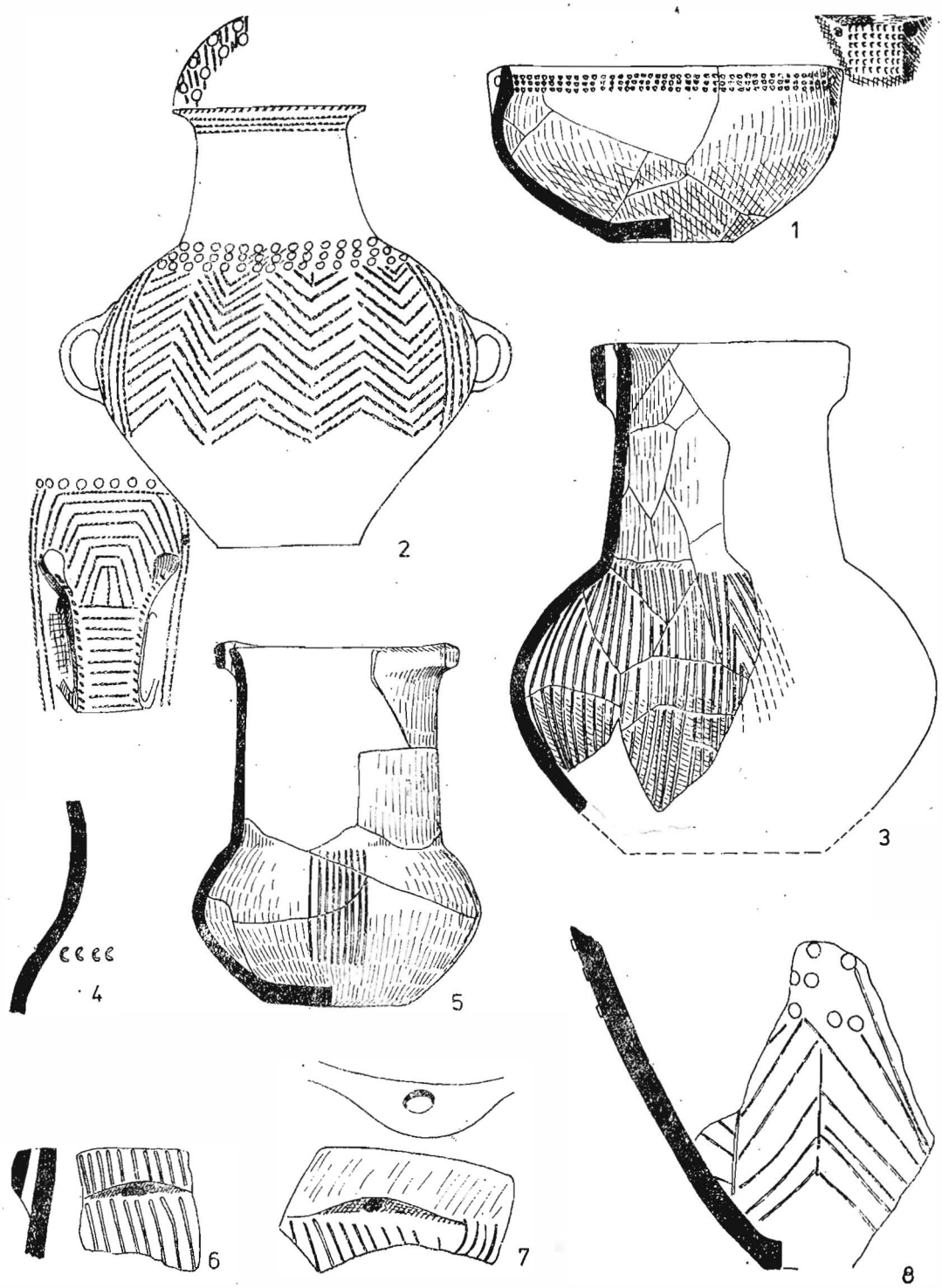

Pl. 89. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1 Castrele Traiane (slip roşu); 2 Deva-Cetate; 3—8 Basarabi. 6—8 = 1/2; 1,3,5 = 1/3; 2,4 = 1/4 din mărimea naturală.

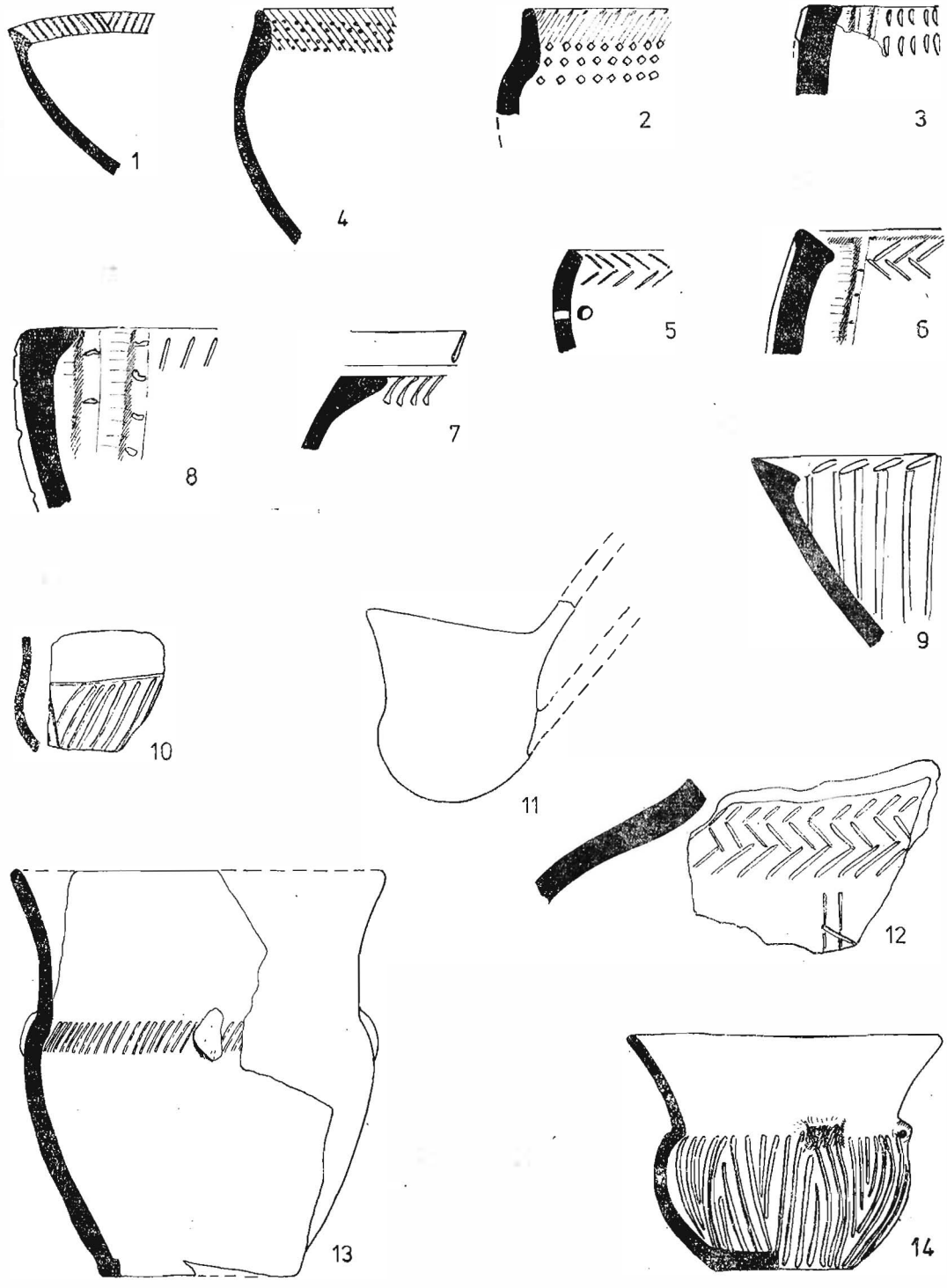

Pl. 90. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—14 Basarabi. 2,4 slip roşu. 1—12 = 1/2; 13, 14 = 1/3 din mărimea naturală.

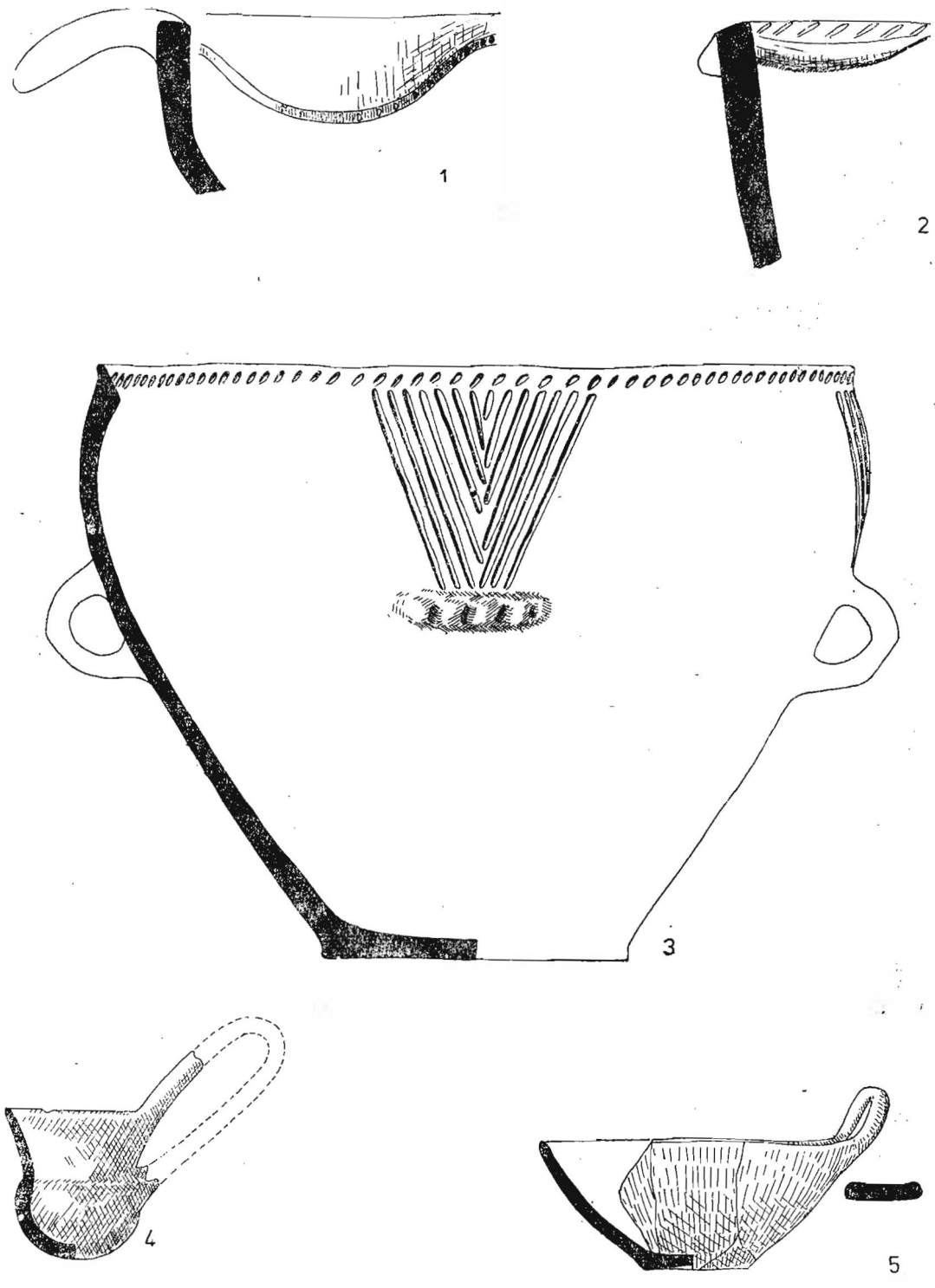

Pl. 91. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—5 Basarabi. 1, 2 = 1/2; 3—5 = 1/3 din mărimea naturală.

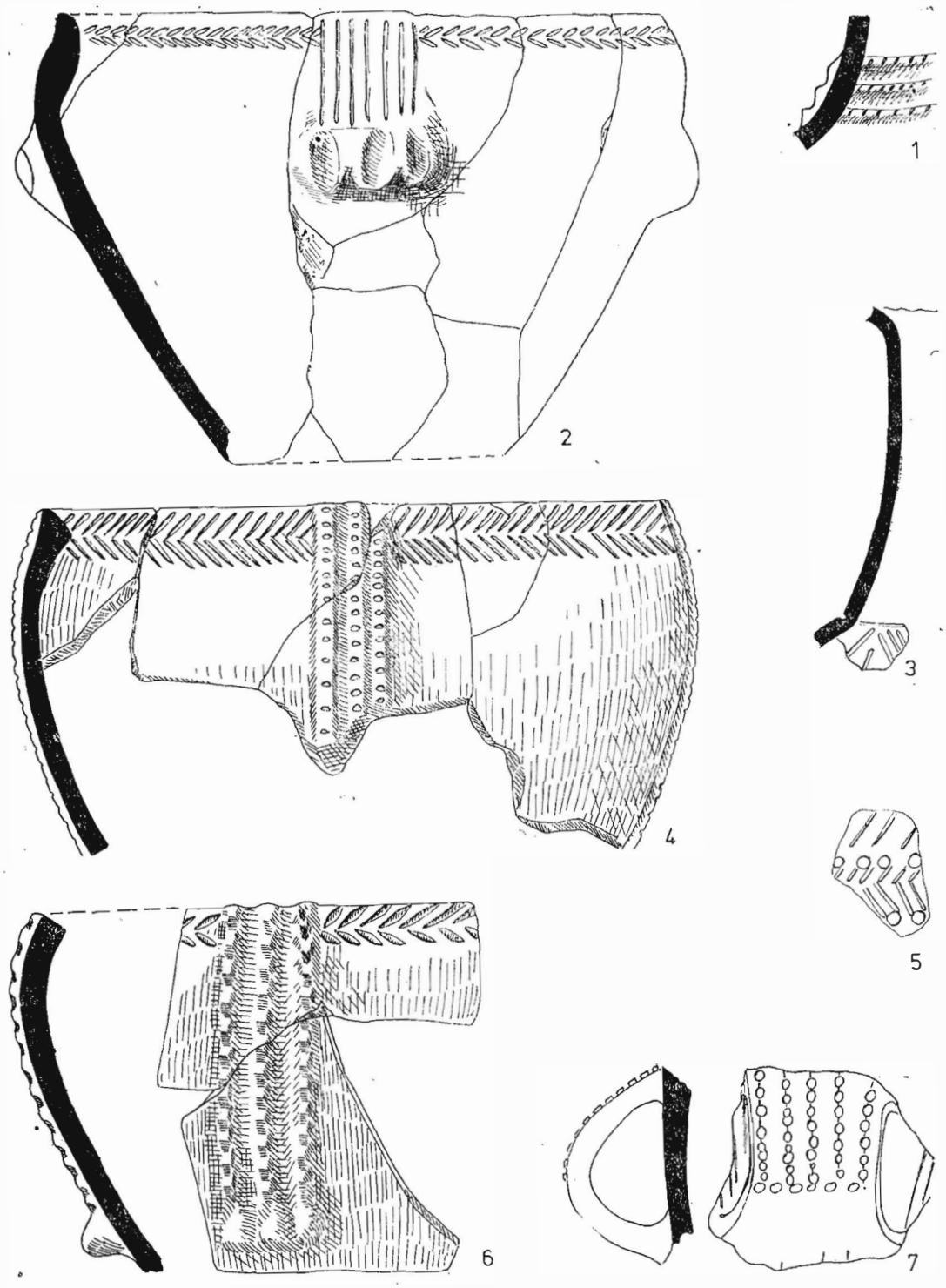

Pl. 92. — Faza a III-a Coțofeni. Ceramică. 1—7 Basarabi. 1,5,7 = 1/2; 2, 4, 6 = 1/3; 3 = 1/4 din mărimea naturală.

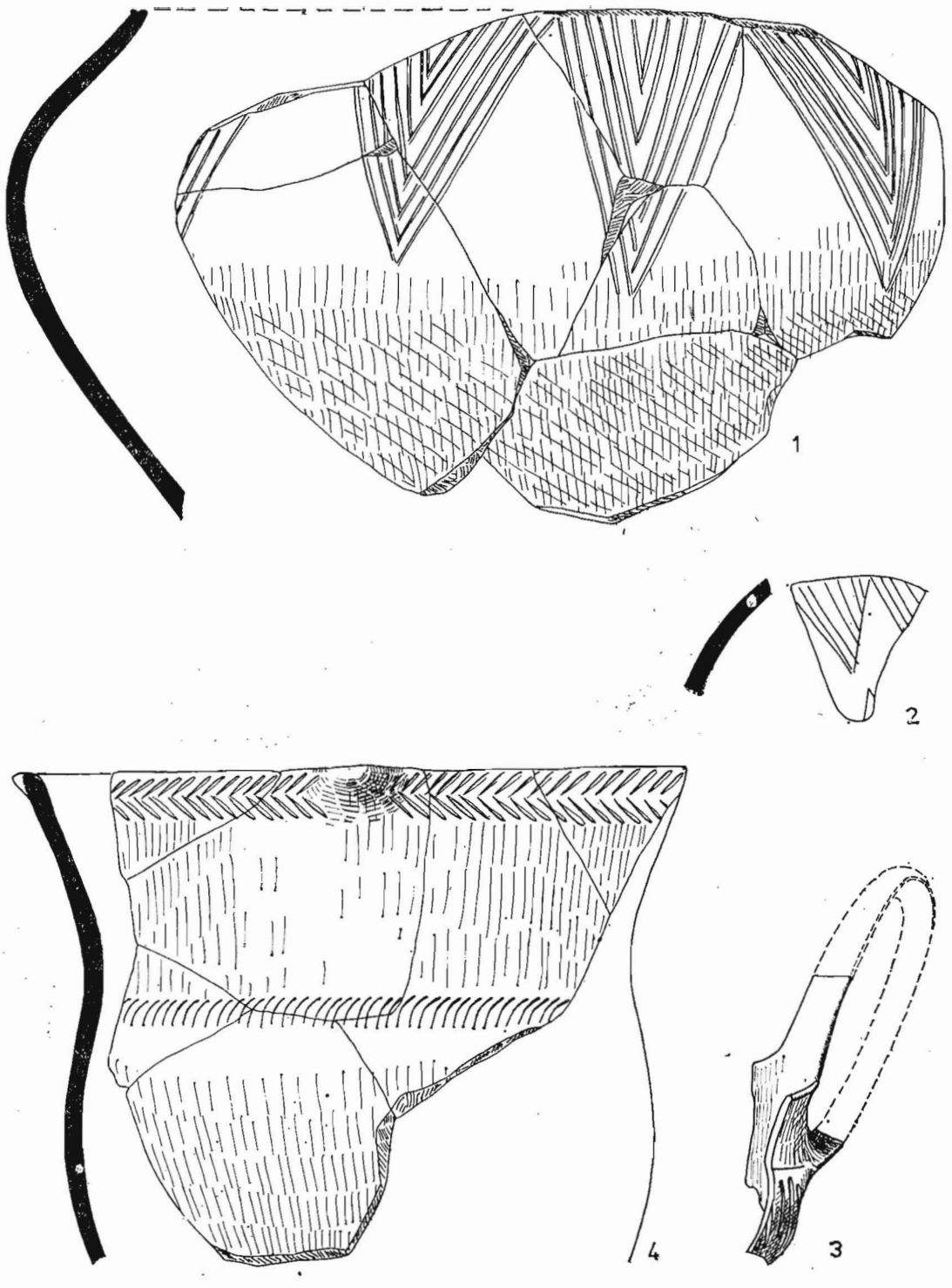

Pl. 93. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—4 Basarabi. 1,4 = 1/3; 2, 3 = 1/2 din mărimea **naturală.**

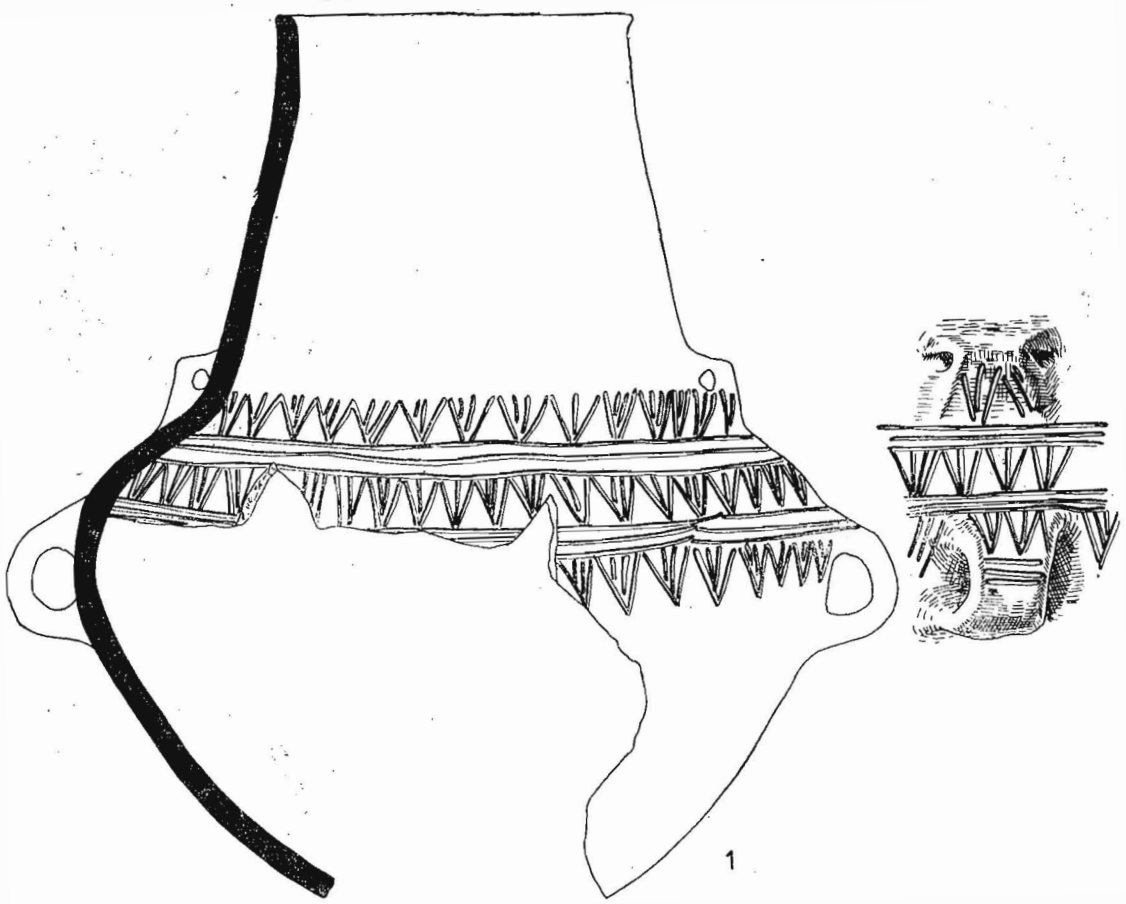

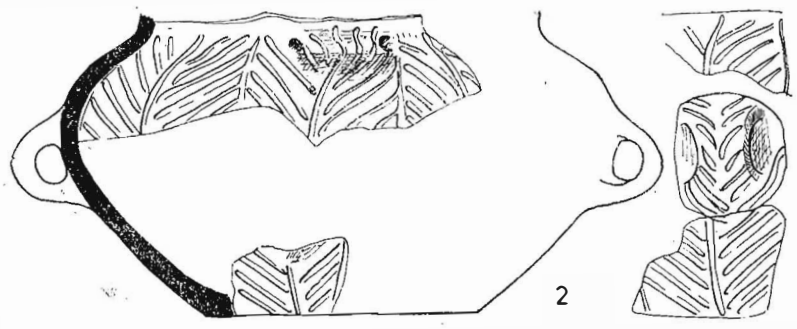

Pl. 94. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—2 Basarabi. Scara 1/3.

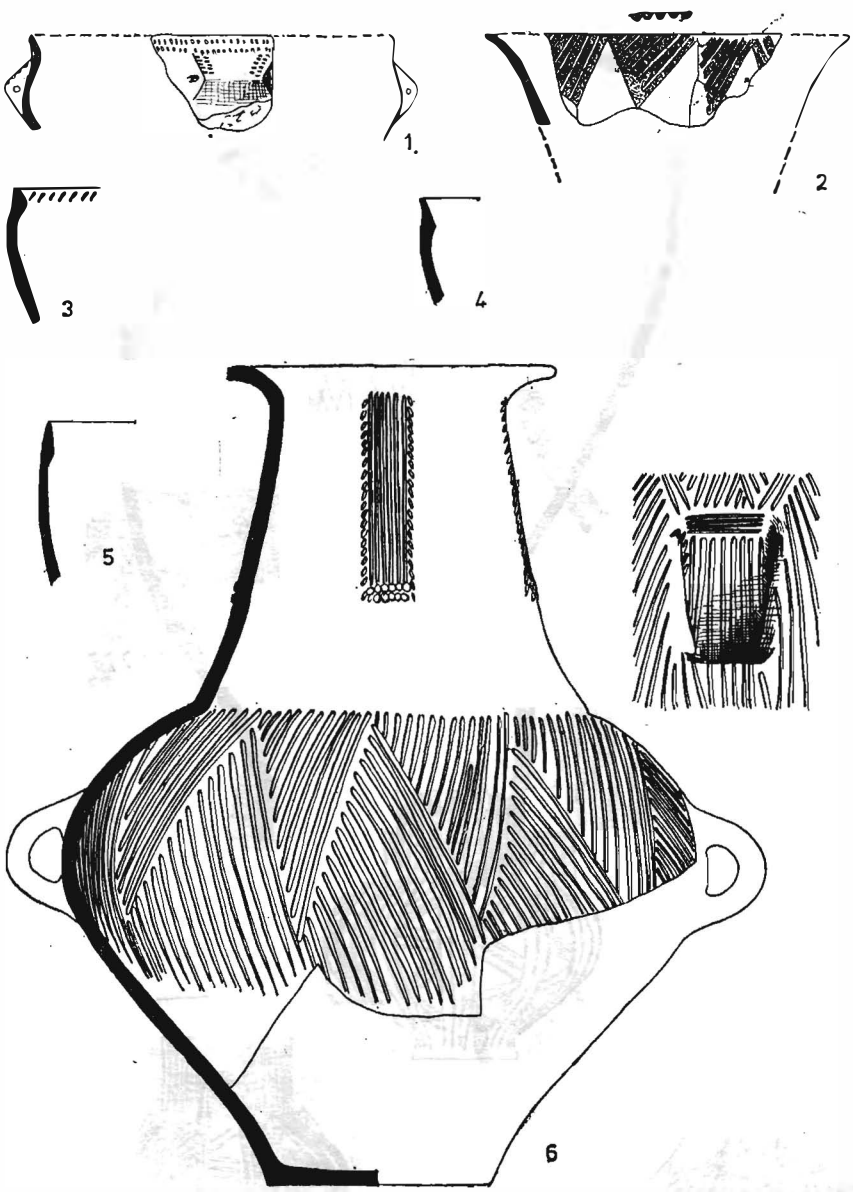

Pl. 95. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. Basarabi. Scara 1/5.

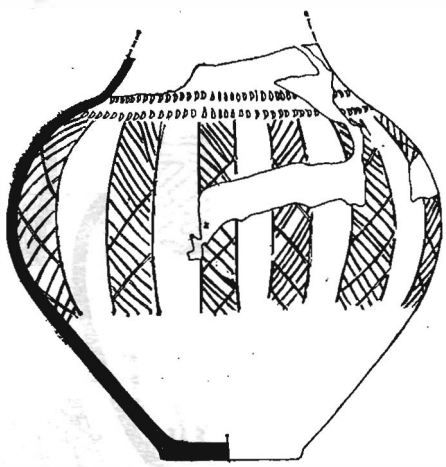

Pl. 96. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. Basarabi. Scara 1/10.

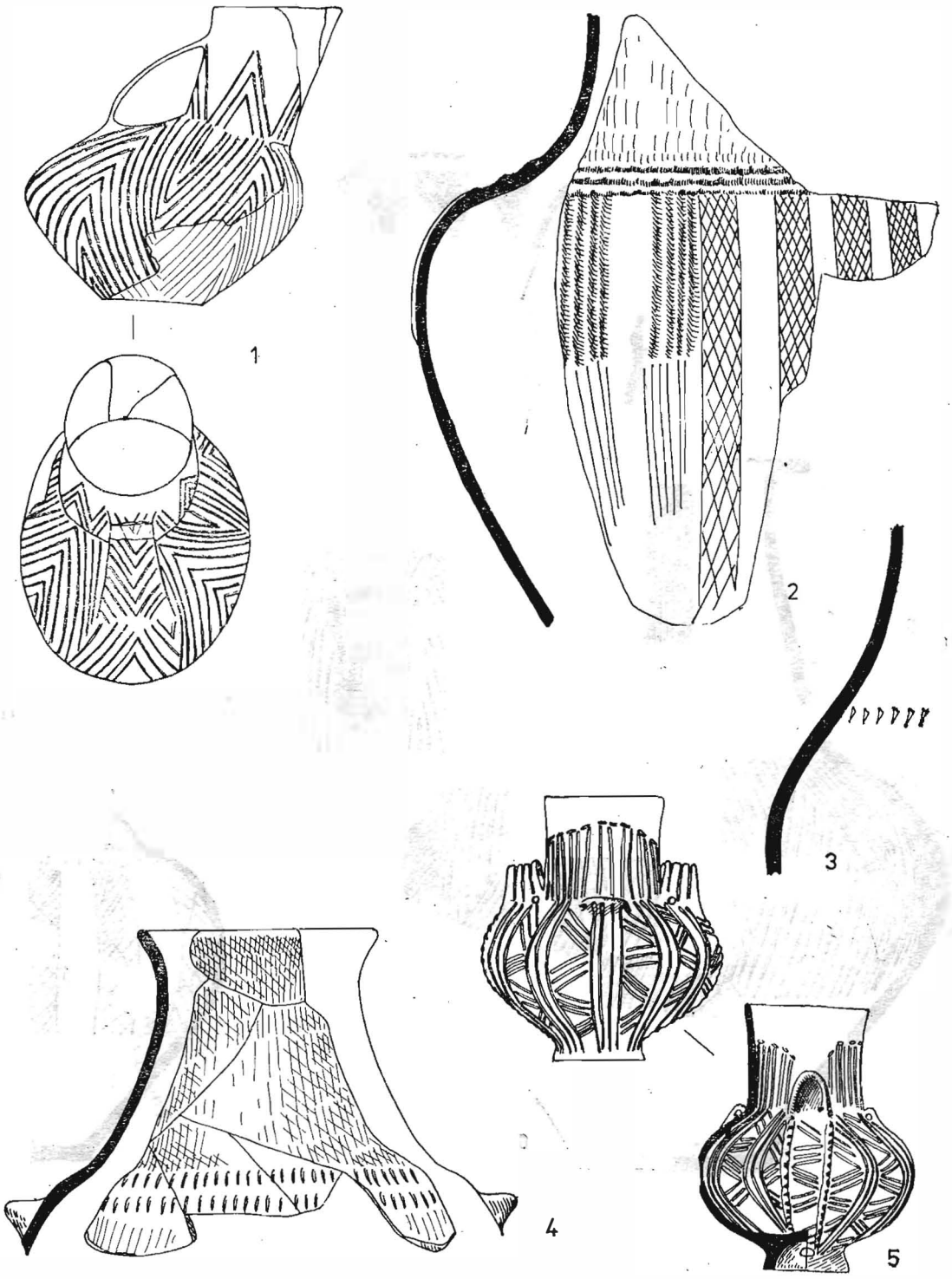

Pl. 97. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—4 Basarabi; 5 Măceşu de Jos. 1, 2, 5 = 1/6; 3,4 = 1/4 din mărimea naturală.

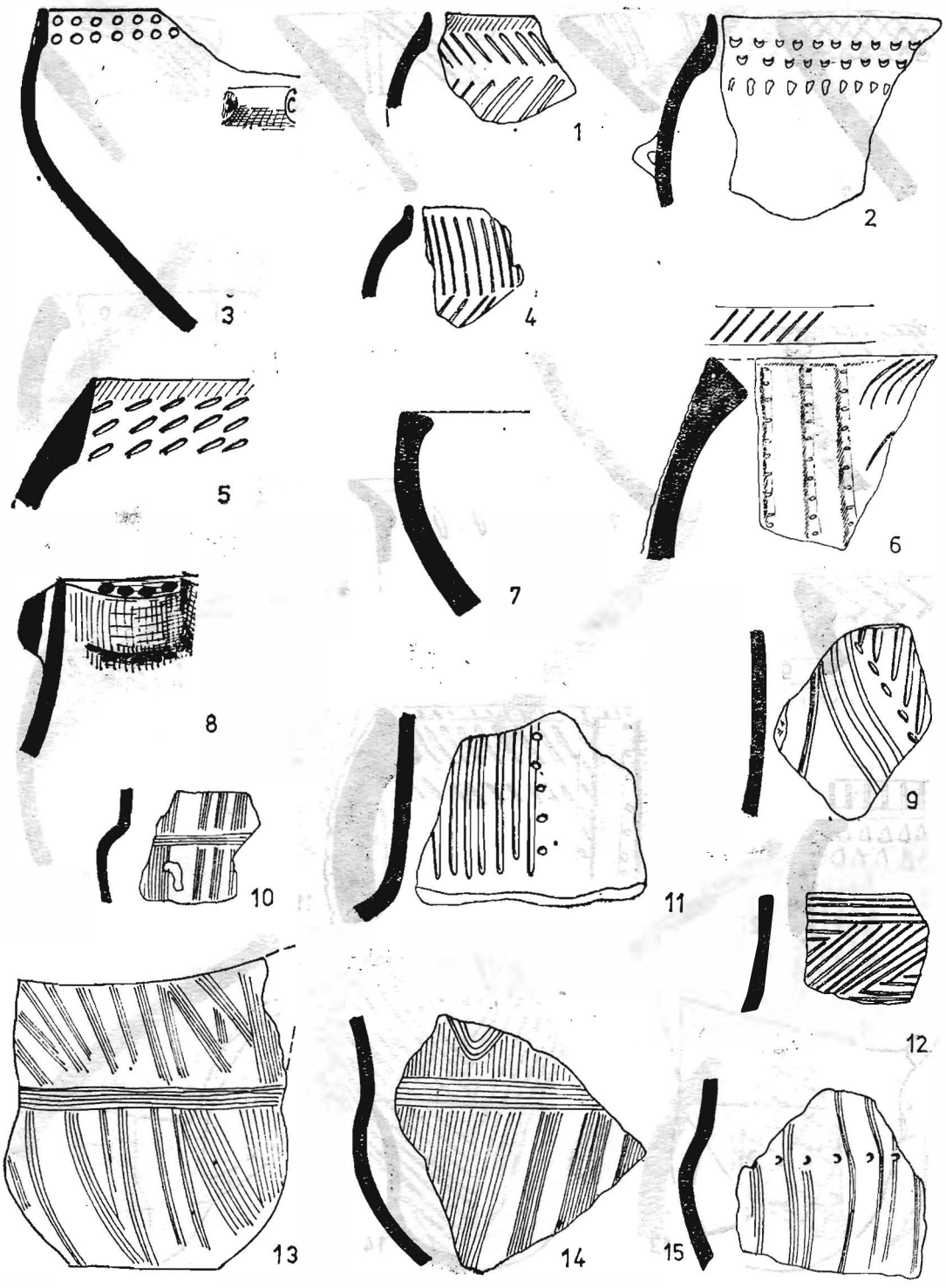

Pl. 98. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică, 1—15 Ostrovu Corbului—km 911. Scara 1/2.

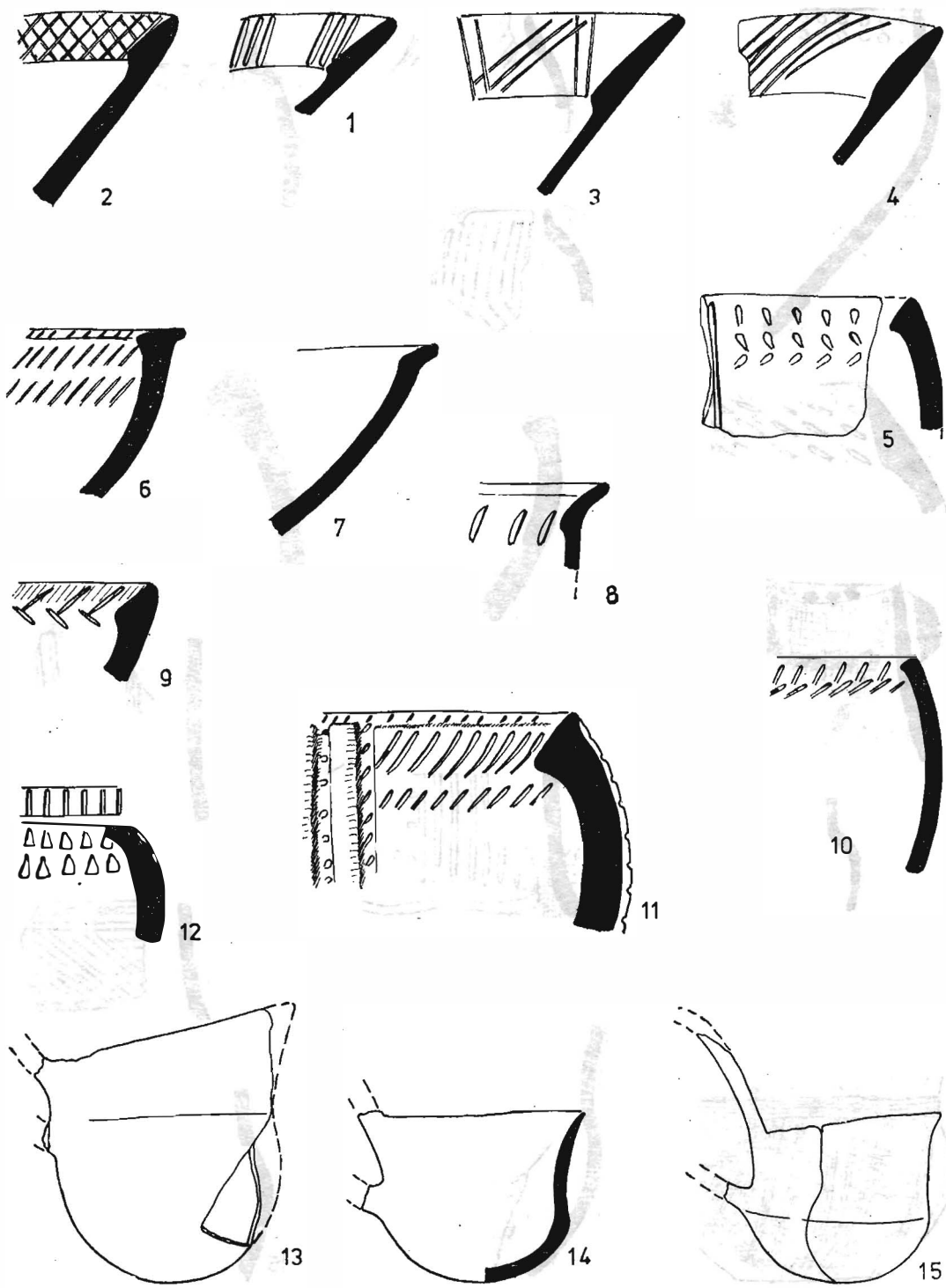

Pl. 99. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—15 Ostrovu Corbului—km 911. Scara 1/2.

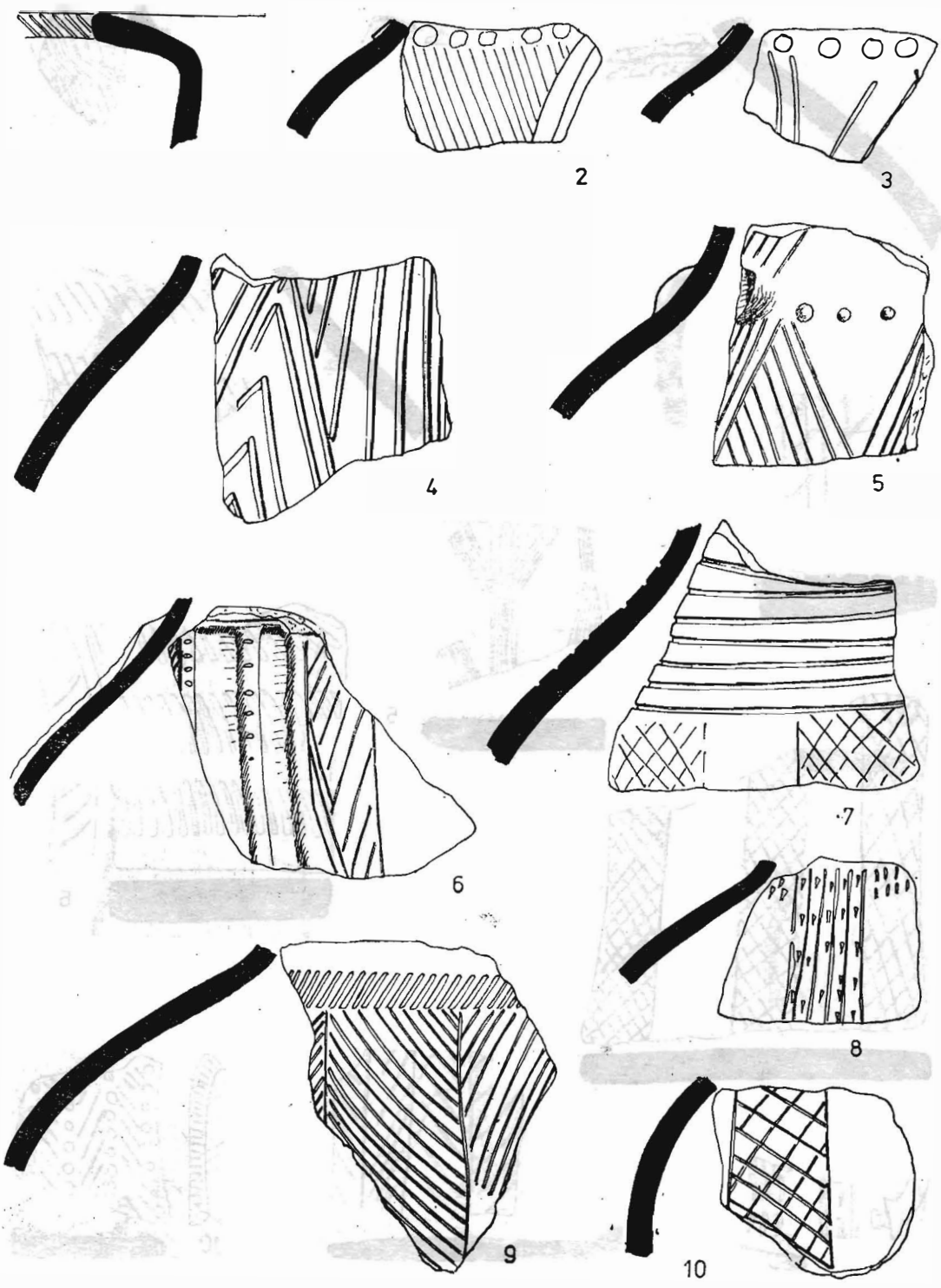

Pl. 109. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—10 Ostrovu Corbului—km 911, Scara 1/2.

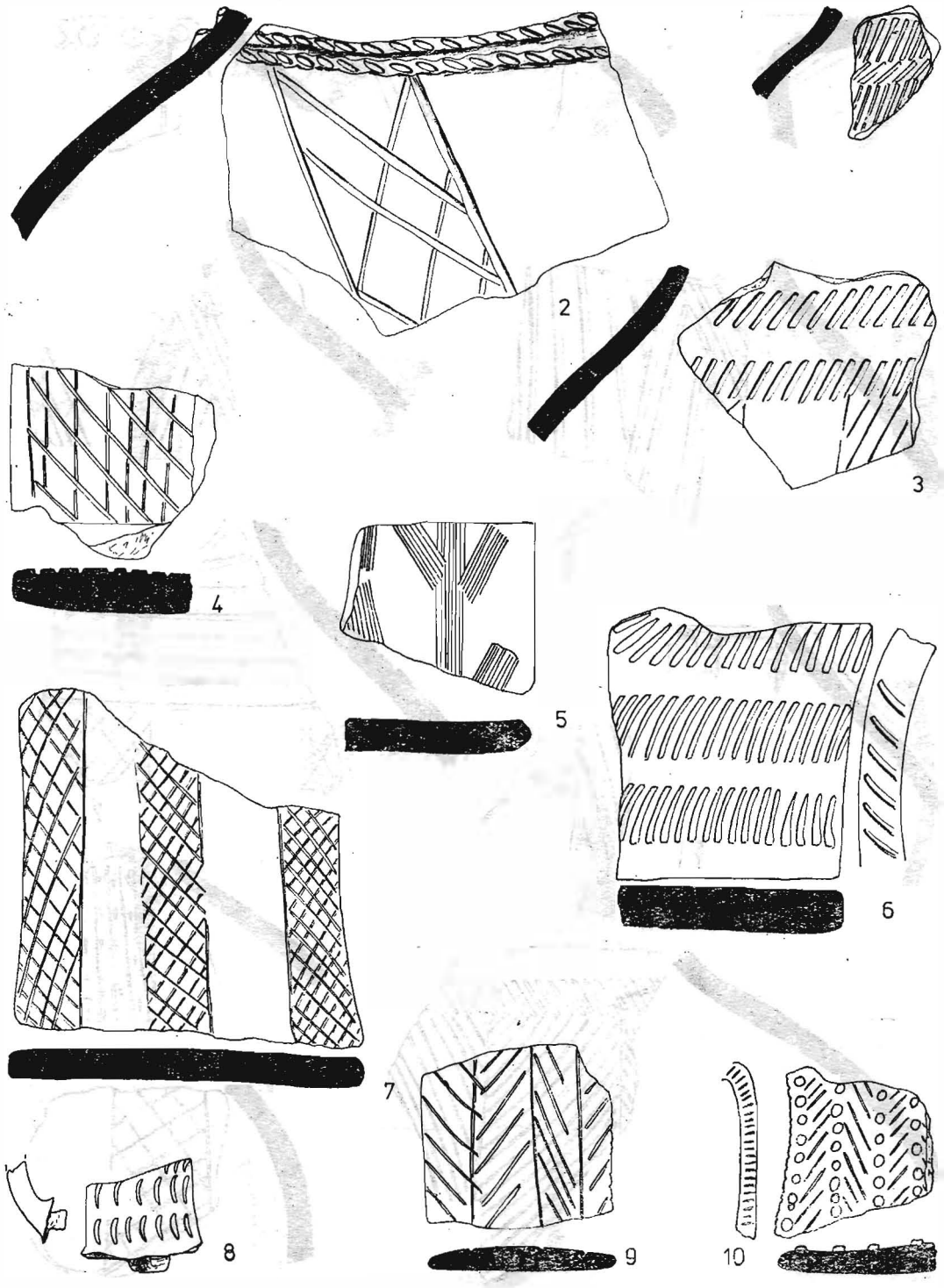

Pl. 101. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—10 Ostrovu Corbului—km 911. Scara 1/2.

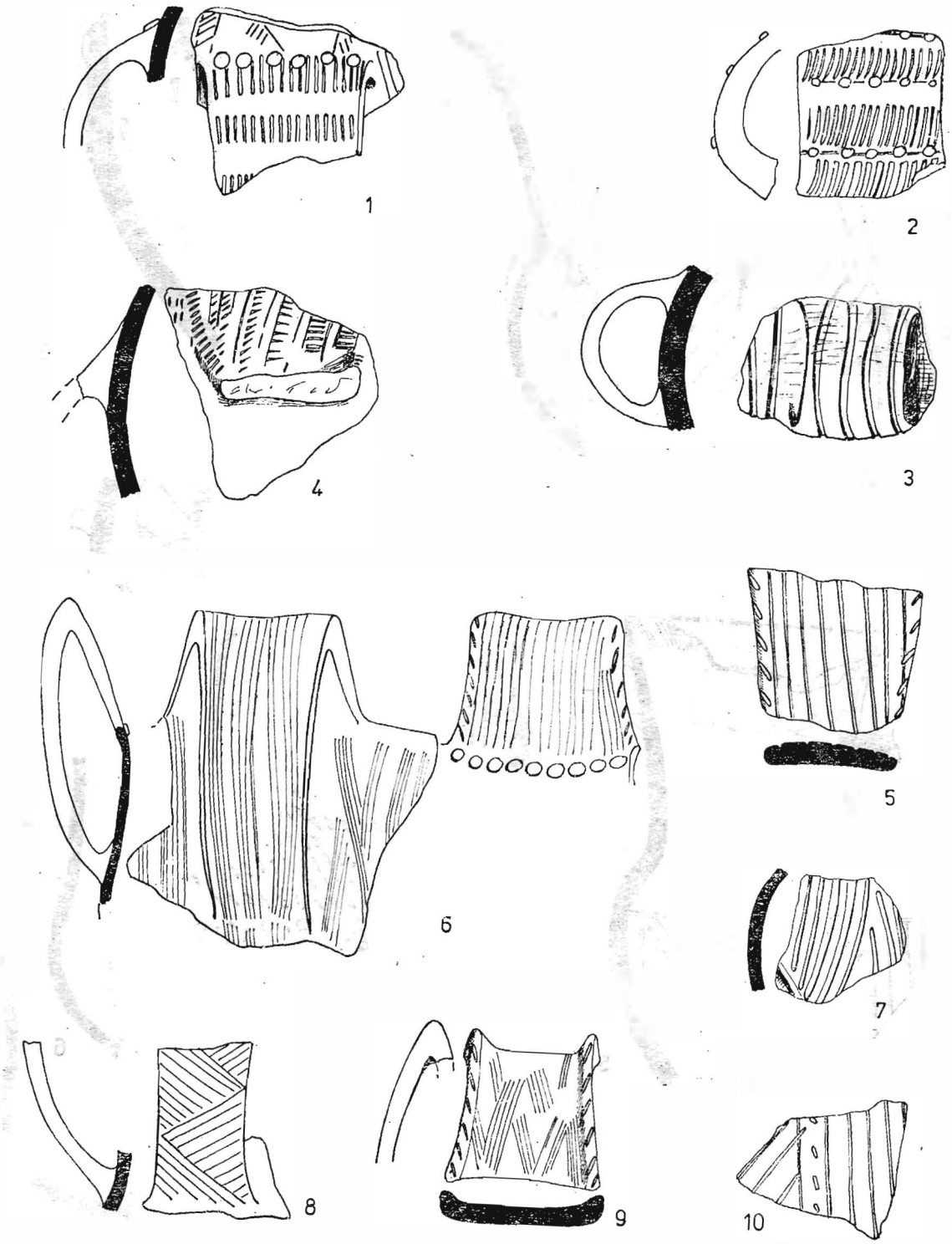

Pl. 102. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—10 Ostrovu Corbului—km 911. 6 cu slip roşu în interior. Scara 1/2.

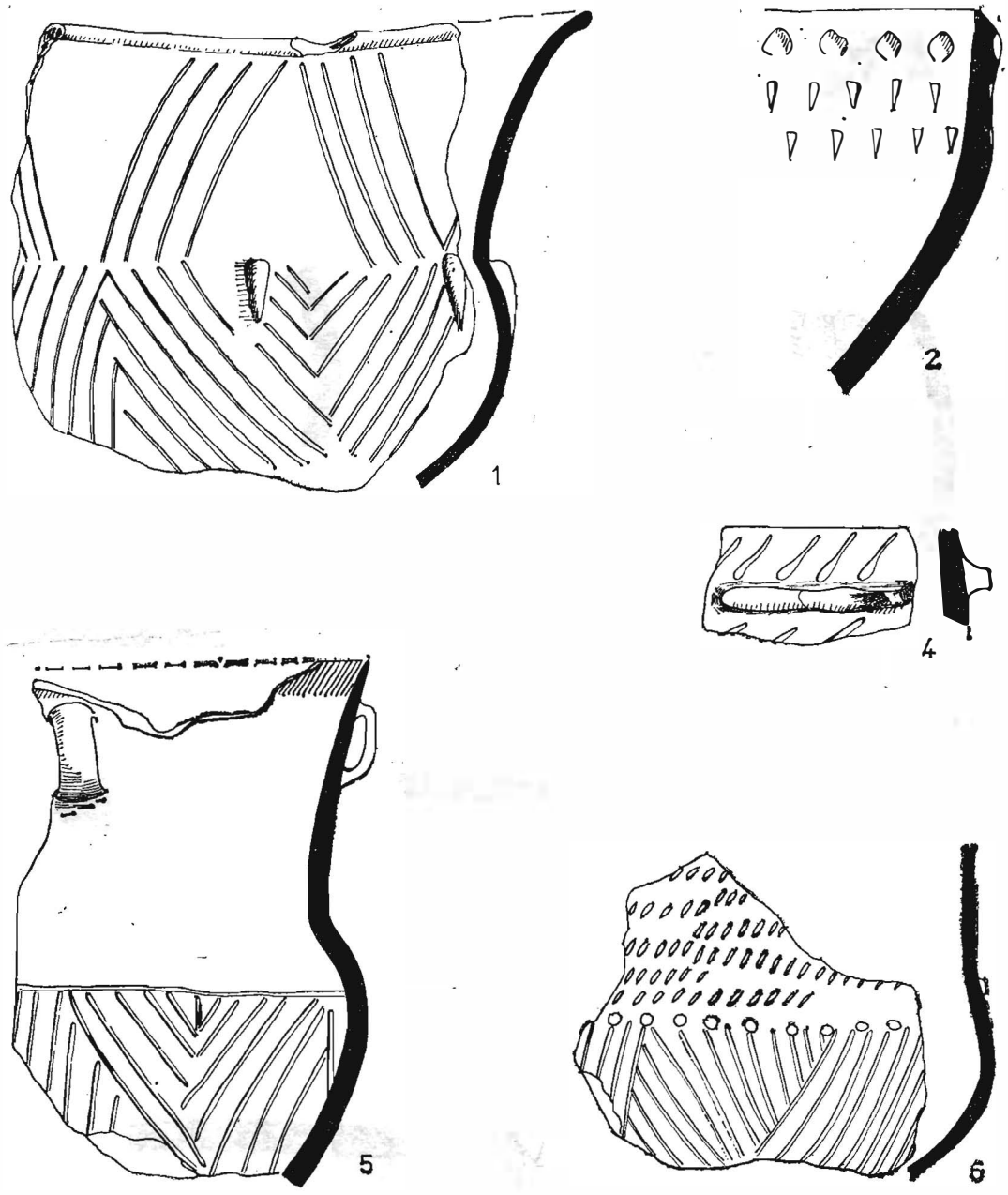

Pl. 103. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—10 Ostrovu Corbului—km 911. 5 zona haşurată şi interiorul cu slip roşu. Scara 1/2.

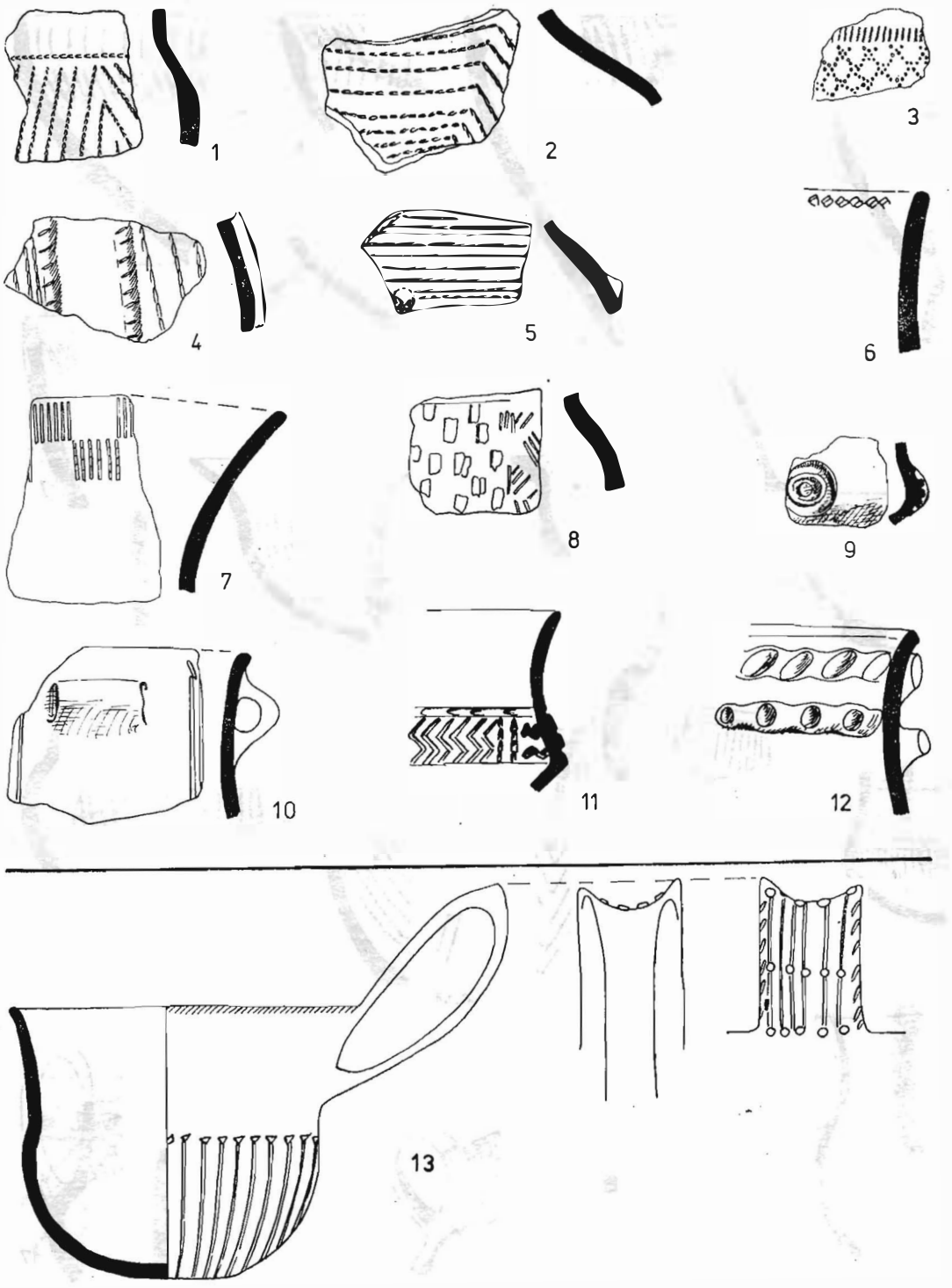

Pl. 104. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—12 Ostrovu Corbului—km 911, importuri Kostolac şi Vučedol; 13 Ostrovul Şimian, urnă funerară, interiorul şi partea haşurată cu slip roşu. Scara 1/2.

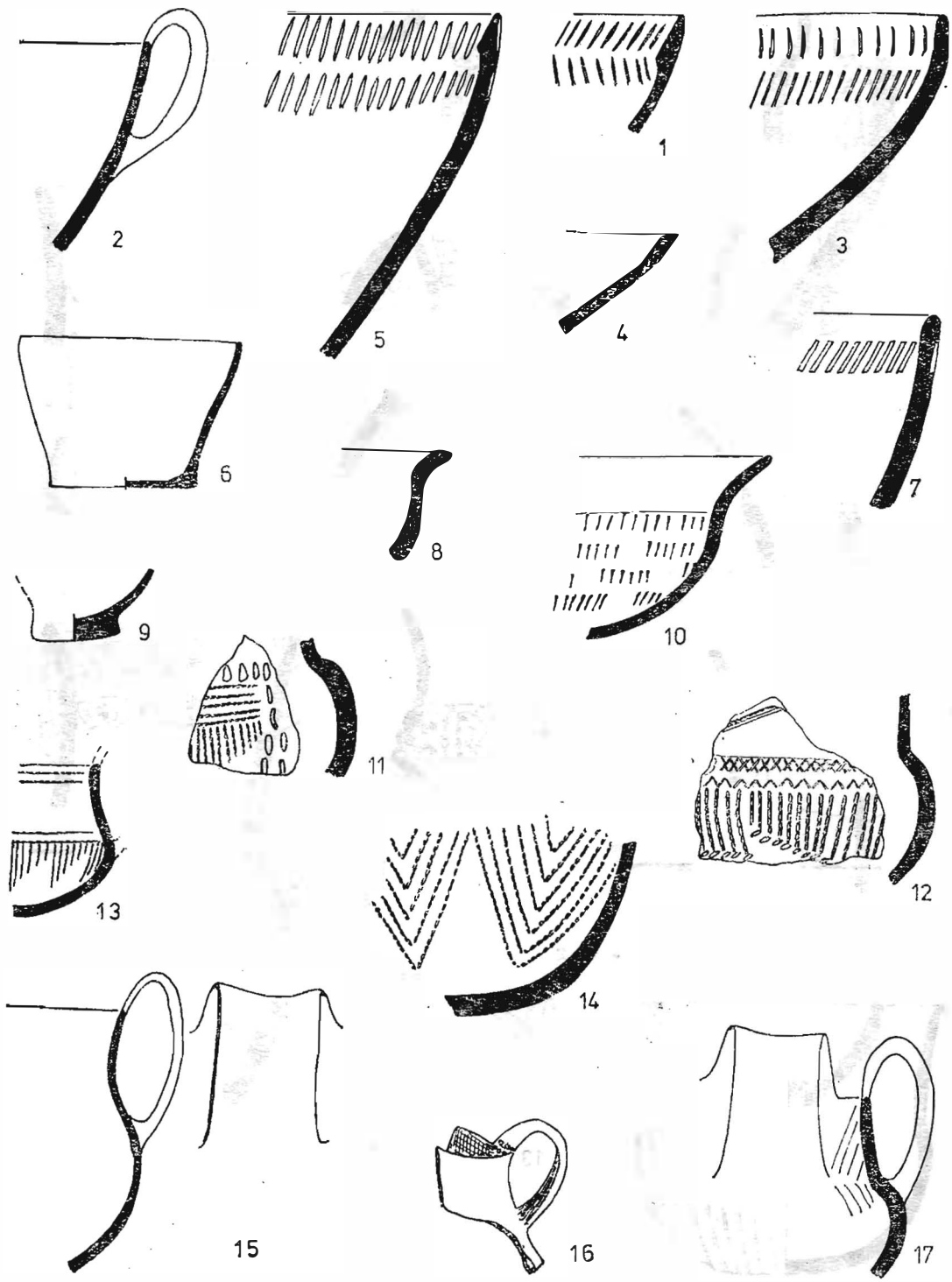

Pl. 105. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—17 Românești. Scara 1/2.

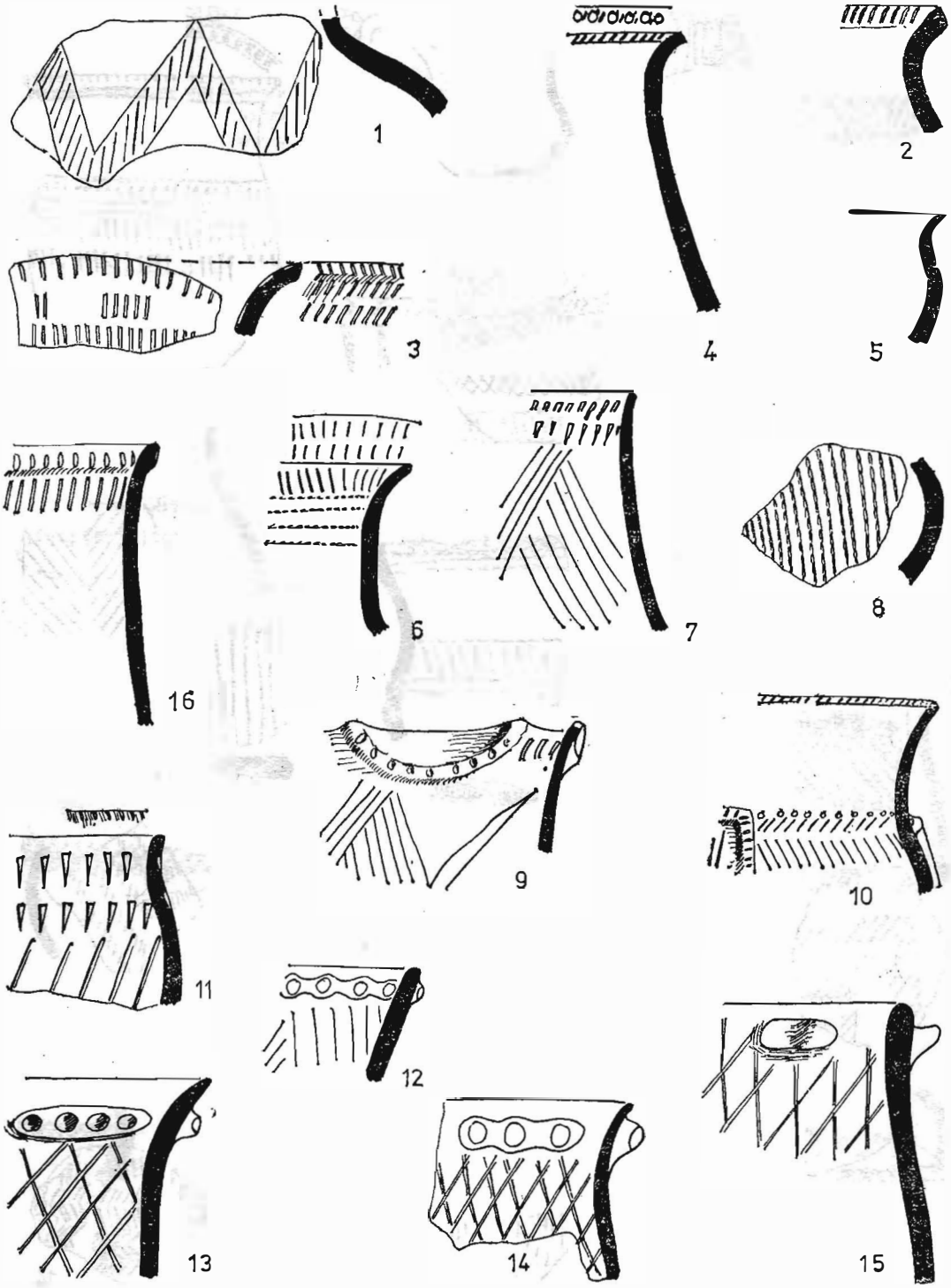

Pl. 106. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—16 Românești. Scara 1/2.

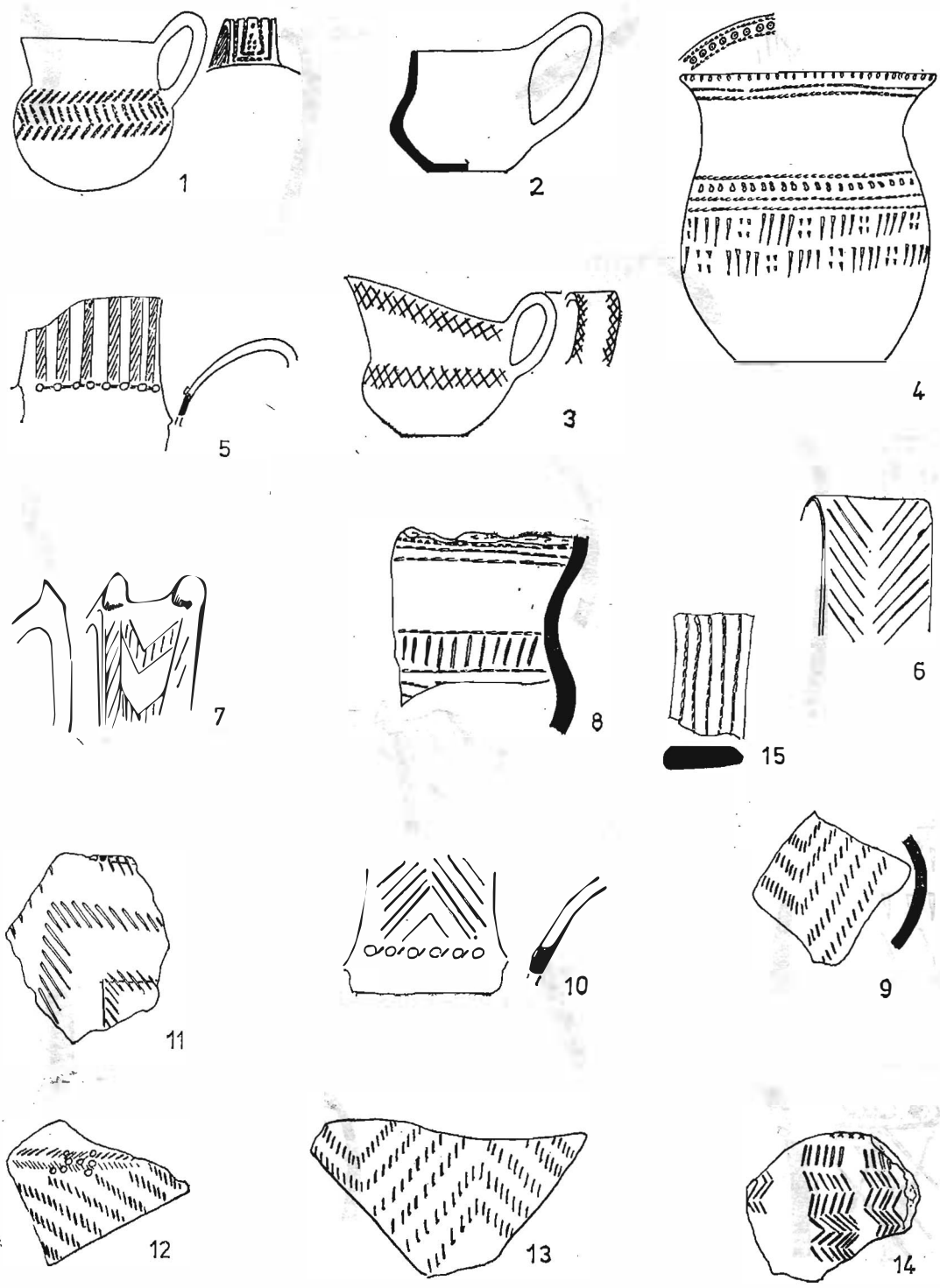

Pl. 107. — Faza a III-a Coțofeni. Ceramică. 1—15 Românești. 1, 3, 4 = 1/3; 2 = 1/4; 5—15 = 1/2 din mărimea naturală.

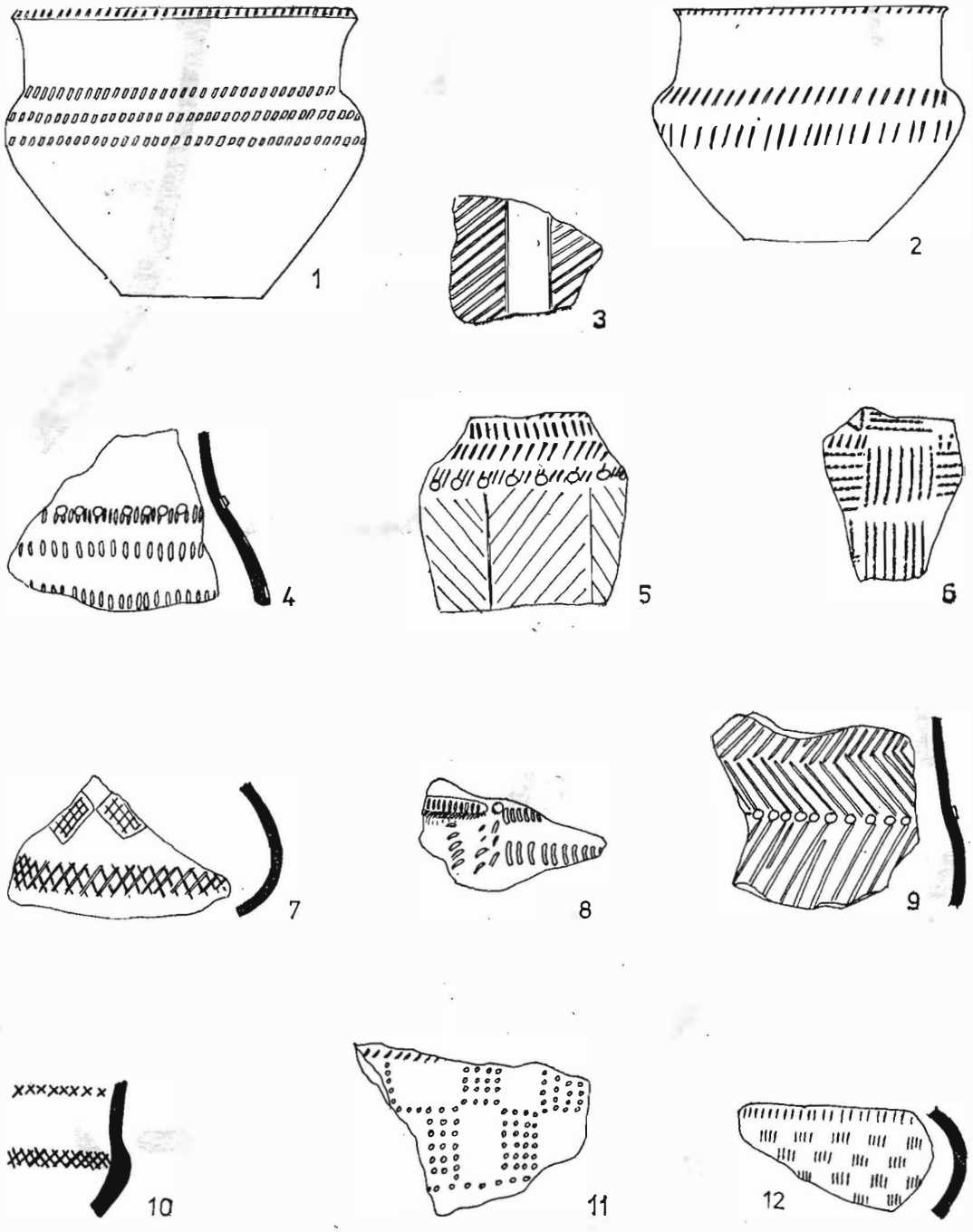

Pl. 108. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—12 Românești. 1 = 1/8; 2 = 1/6; 3—12 = 1/2 din mărimea naturală.

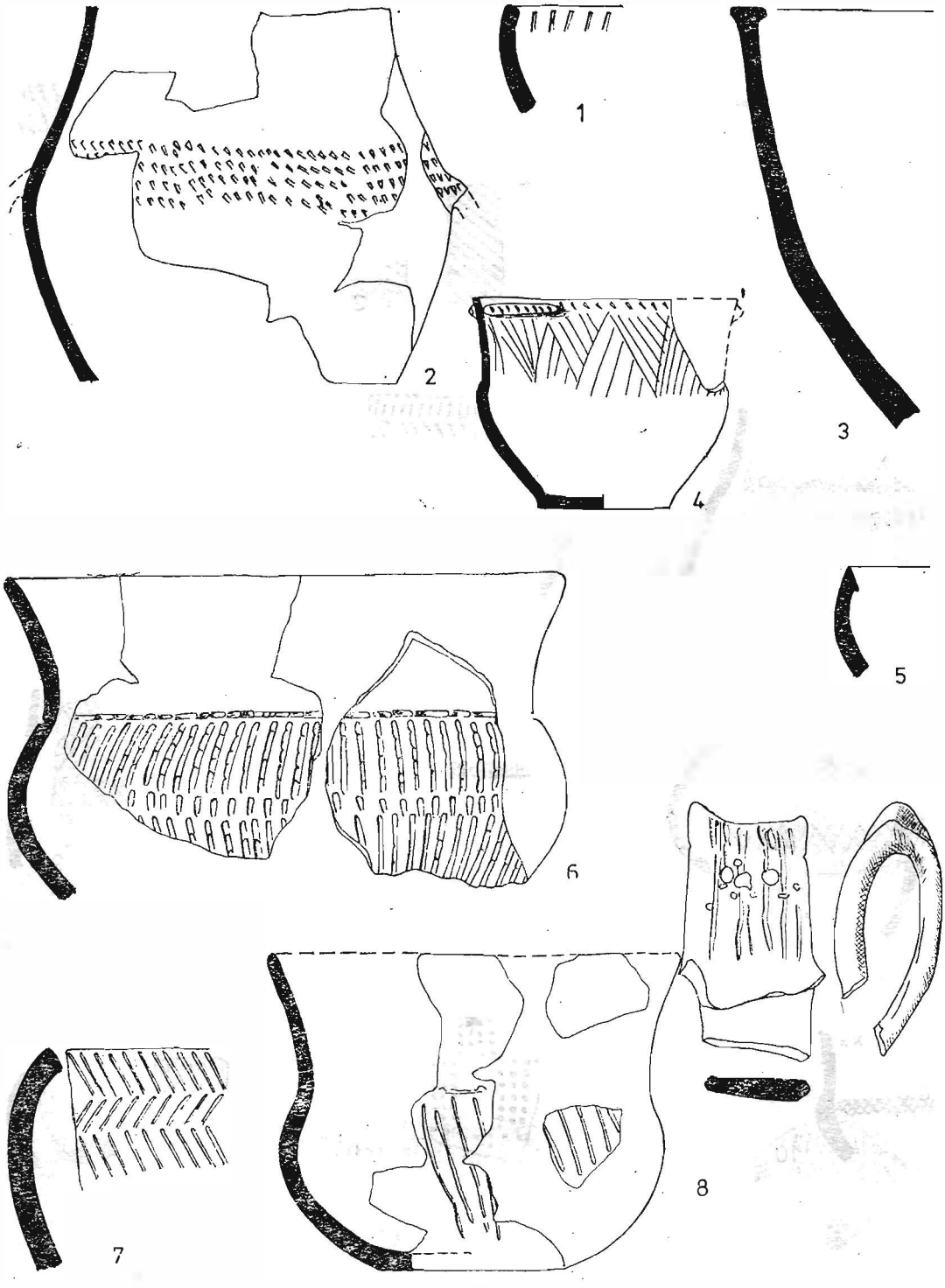

Pl. 109. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—8 Herculane-Peştera Hoţilor. 1—5,7 (niv. h1); 6 (niv. h1—2a); 8 (niv. h1—3, slip roşu). 1, 3, 5, 7, 8 = 1/2; 2,6 = 1/3; 4 = 1/4 din mărimea naturală.

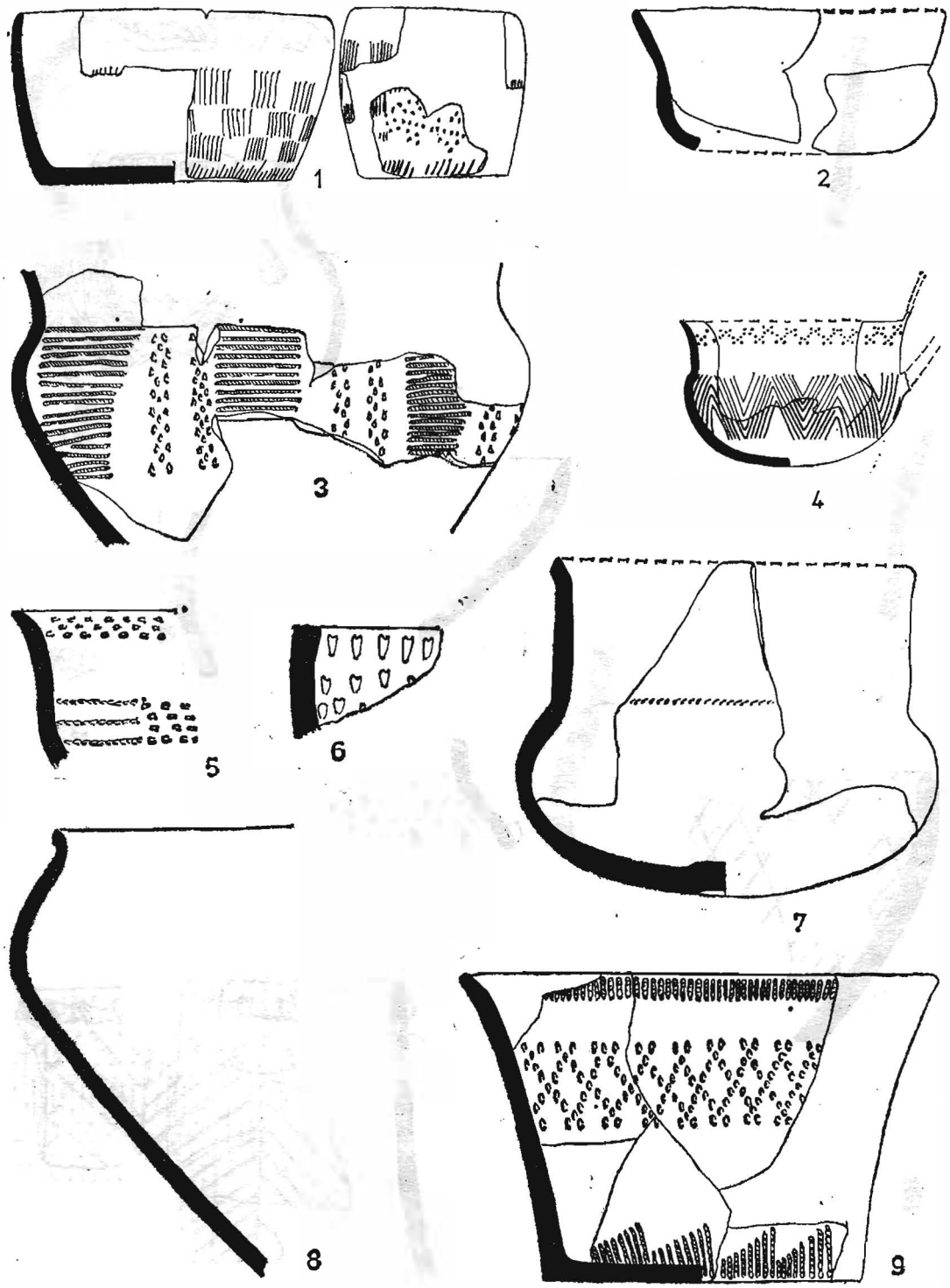

Pl. 110. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—9 Herculane-Peştera Hoţilor. 1 (niv. h2); 2—4,7 (niv. h2—3); 5,6 (niv. h3); 8 (niv. h2—4); 9 (niv. h4). 1—3 = 1/3; 4 = 1/4; 5—9 = 1/2 din mărimea naturală.

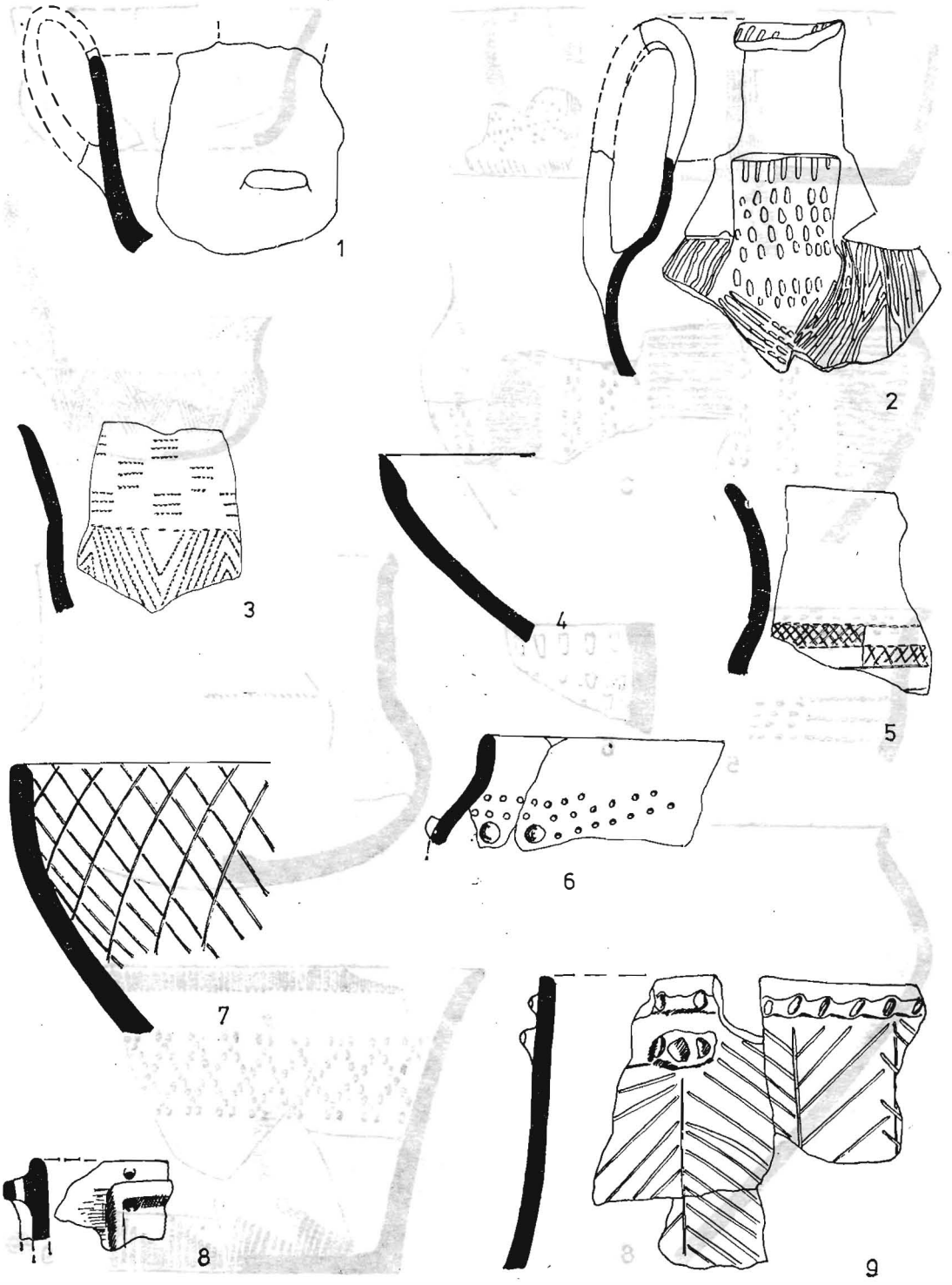

Pl. 111. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—9 Herculane-Peştera Hoţilor. 1—5,7 —9 (niv. h4); 6 (niv. h4—i). Scara 1/2.

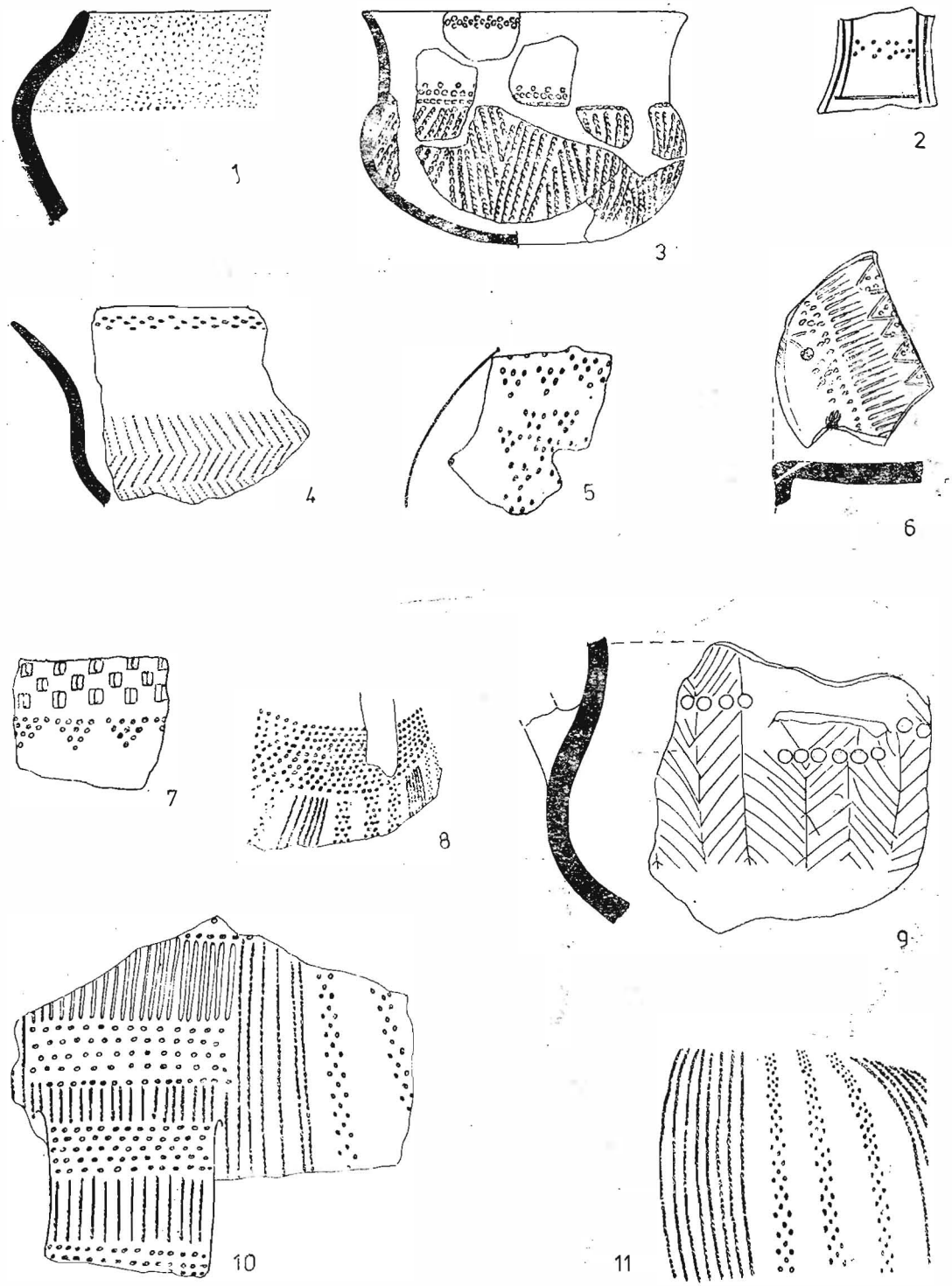

Pl. 112. — Faza a III-a Co'ofeni. Ceramică. 1—11 (niv. i) Herculane-Peştera Hoţilor. 1 slip roşu în interior şi pe partea punctată la exterior. 1,4—7,9, 10 = 1/2; 3 = 1/3; 8, 11 aproximativ 1/4 din mărimea naturală.

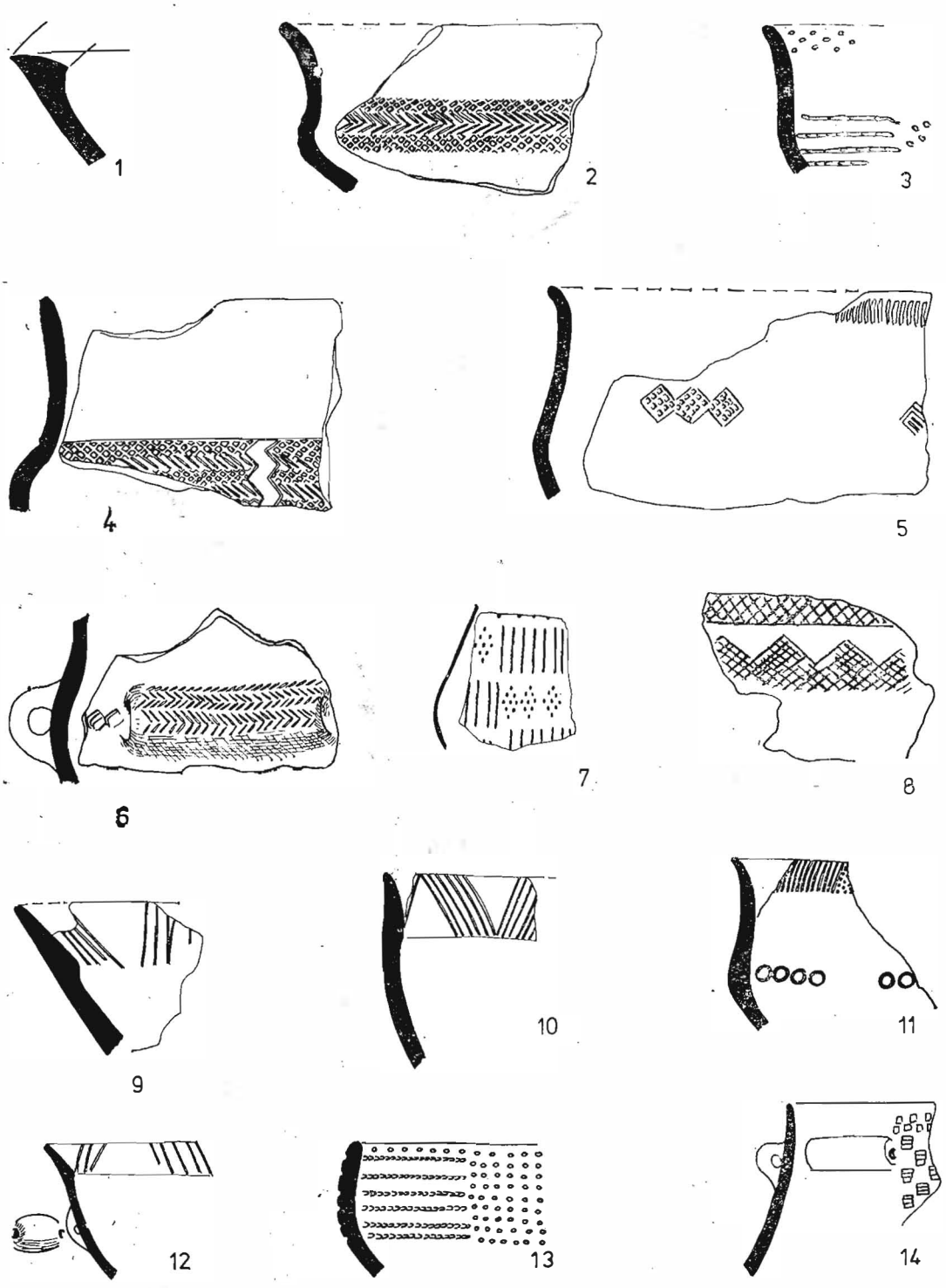

Pl. 113. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—7 (niv. j) Herculane-Peştera Hoţilor; 8—14 Dubova-Cuina Turcului. Scara 1/2.

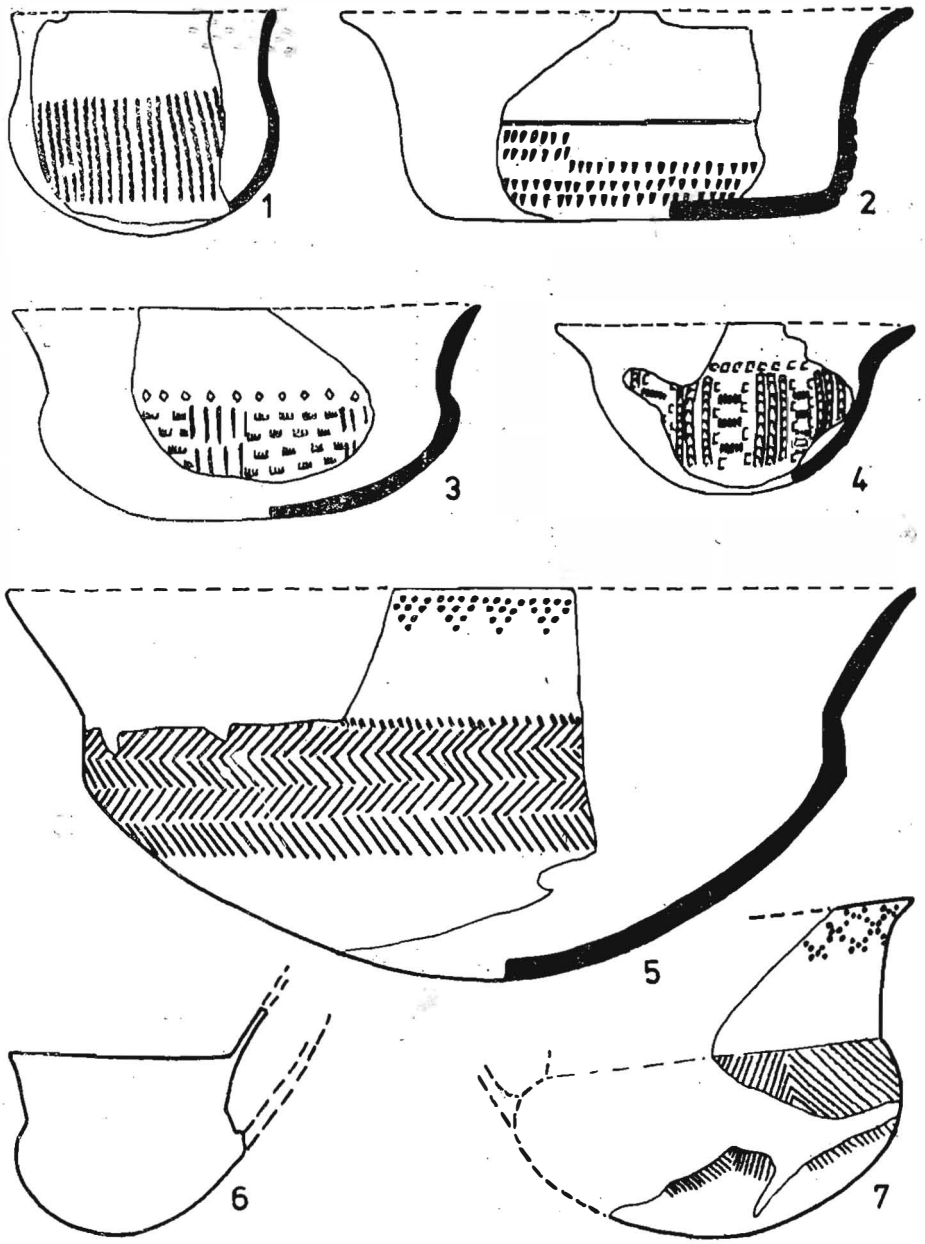

Pl. 114. – Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—7 Boeşa Montană-Colţani. Scara 1/2.

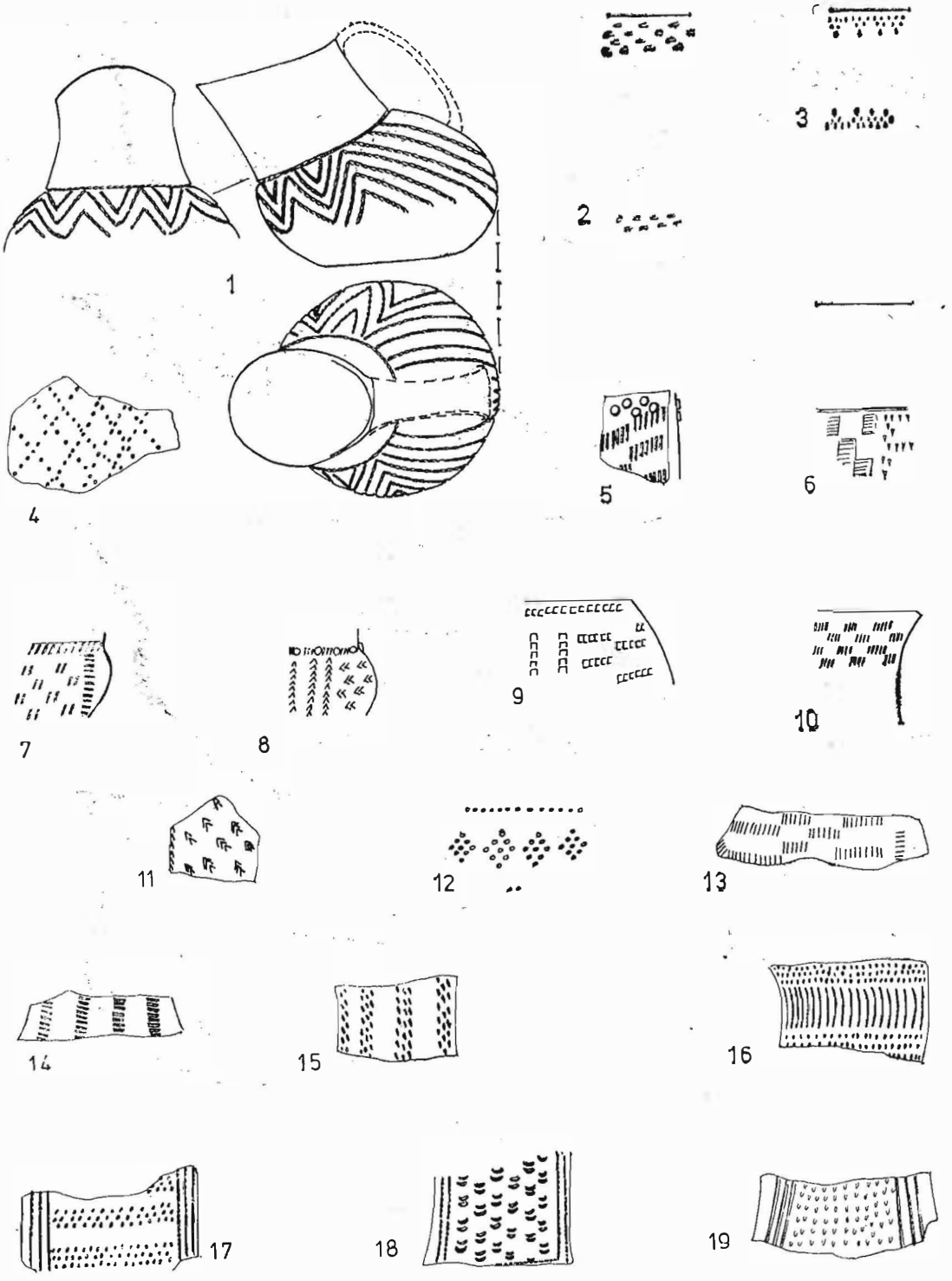

Pl. 115. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—19 Bocşa Montană-Colţani. Scara 1/2.

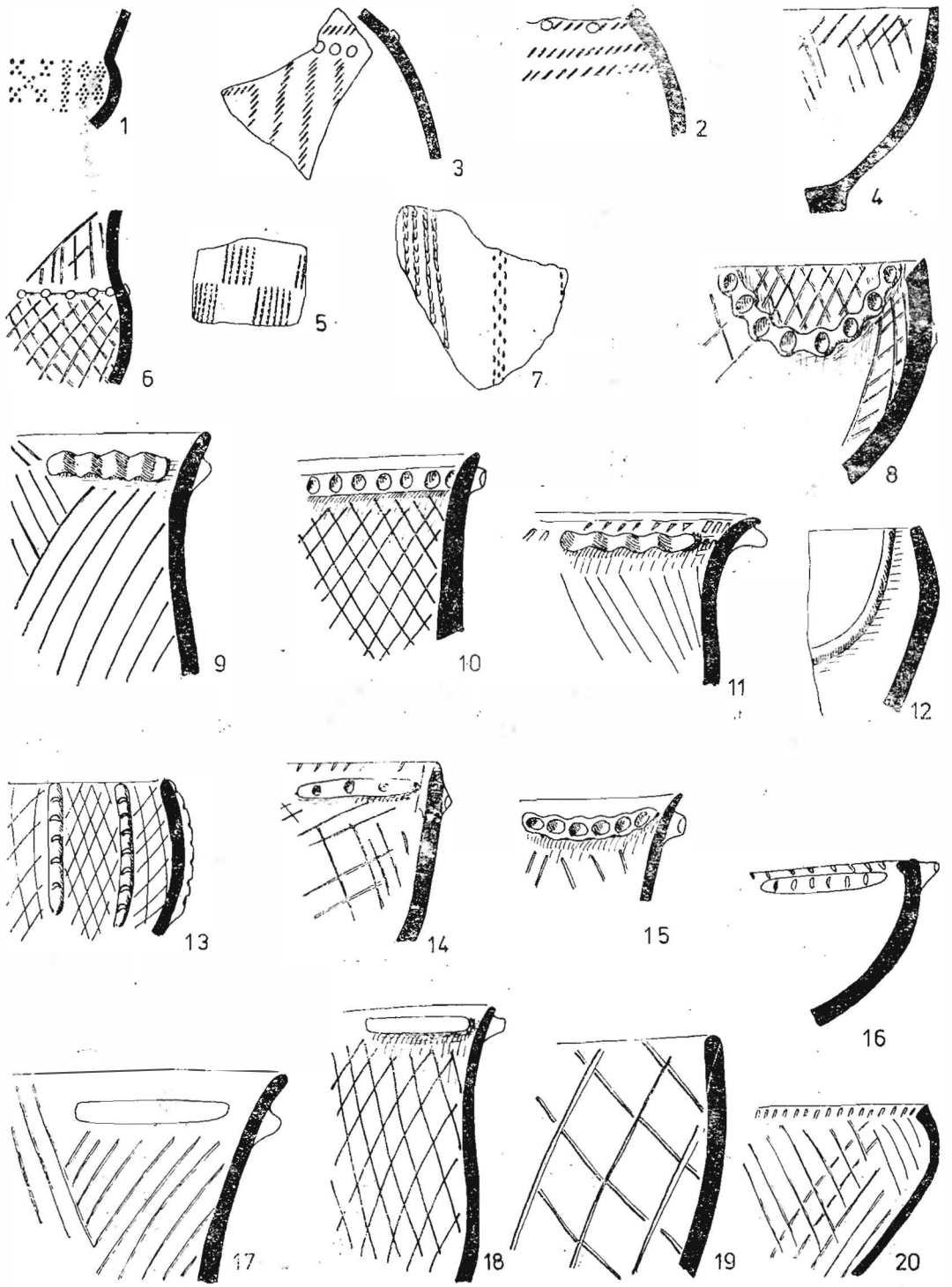

Pl. 116. — Faza a III-a Coţofeni. Ceramică. 1—20 Bocşa Montană-Colţani. 4 cu slip roşu în interior. Scara 1/2.

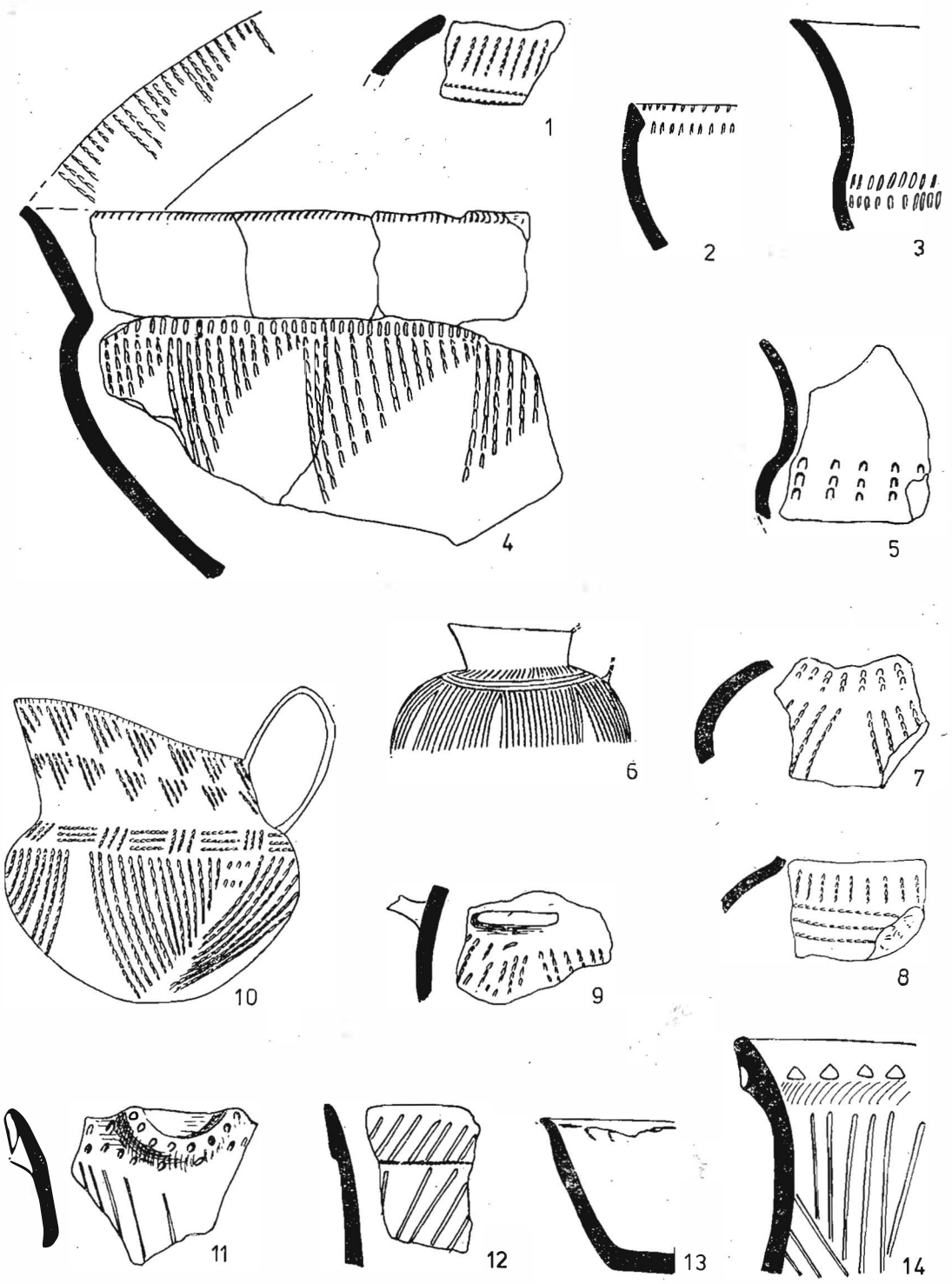

Pl. 117 — Faza a III-a Coțofeni. Ceramică. 1—14 Oradea-Salca. 1—5, 7—9, 11—14 = 1/2; 6, 10 = 1/3 din mărimea naturală.

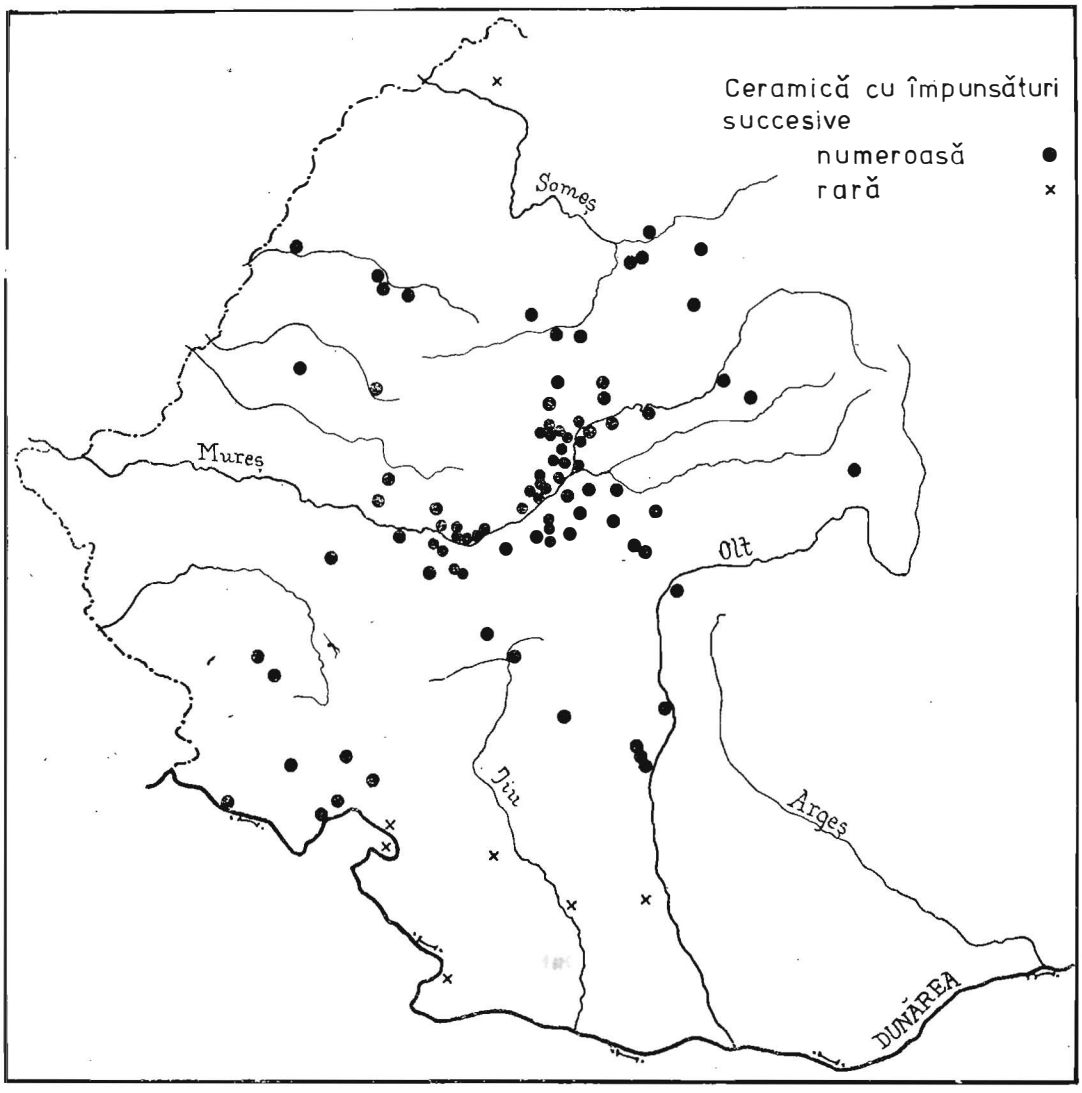

Pl. 118. — Descoperiri de ceramică cu împunsături succesive.

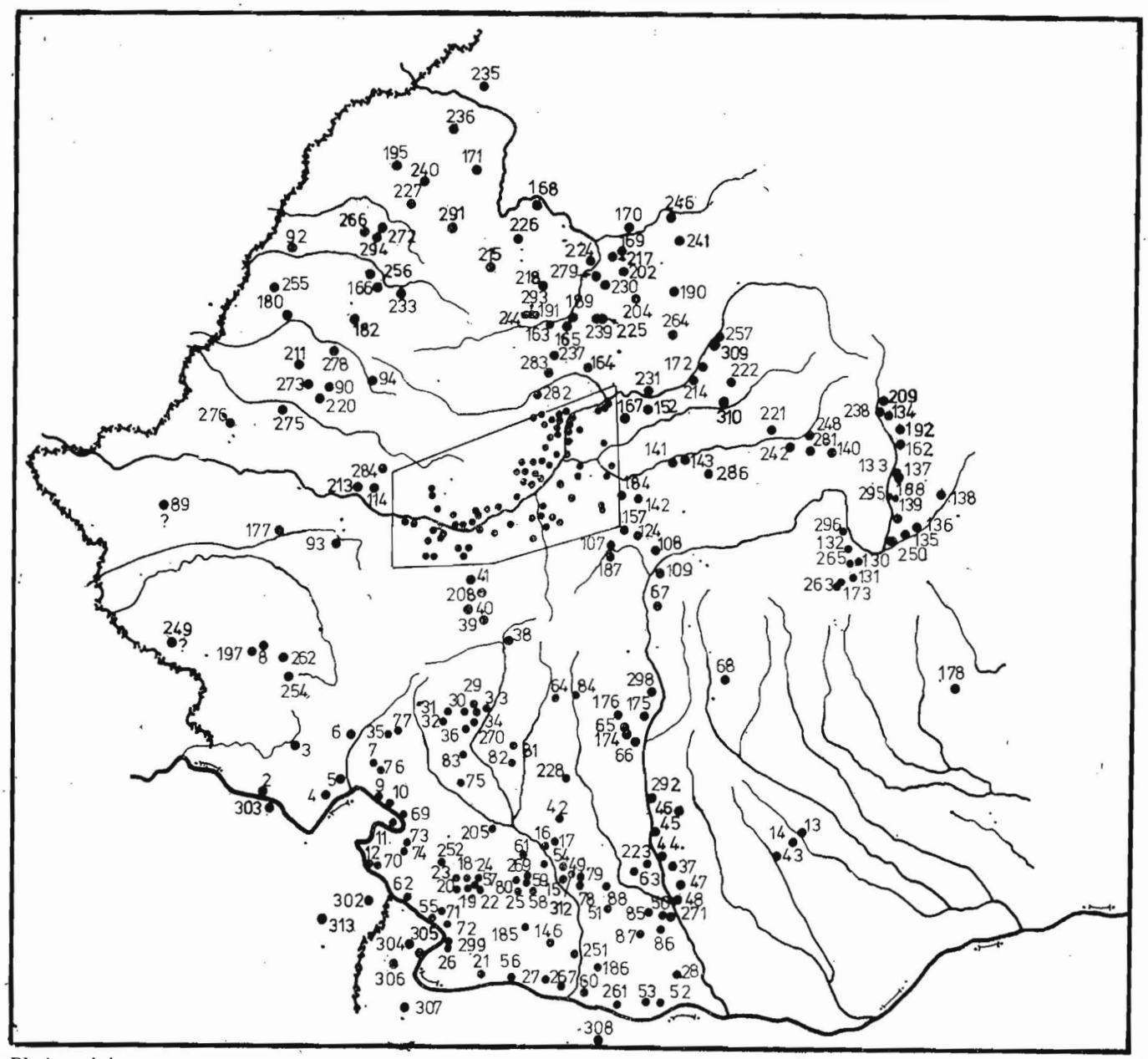

Pl. 1. — Aria a descoperirilor Cotofe de răspîndi.

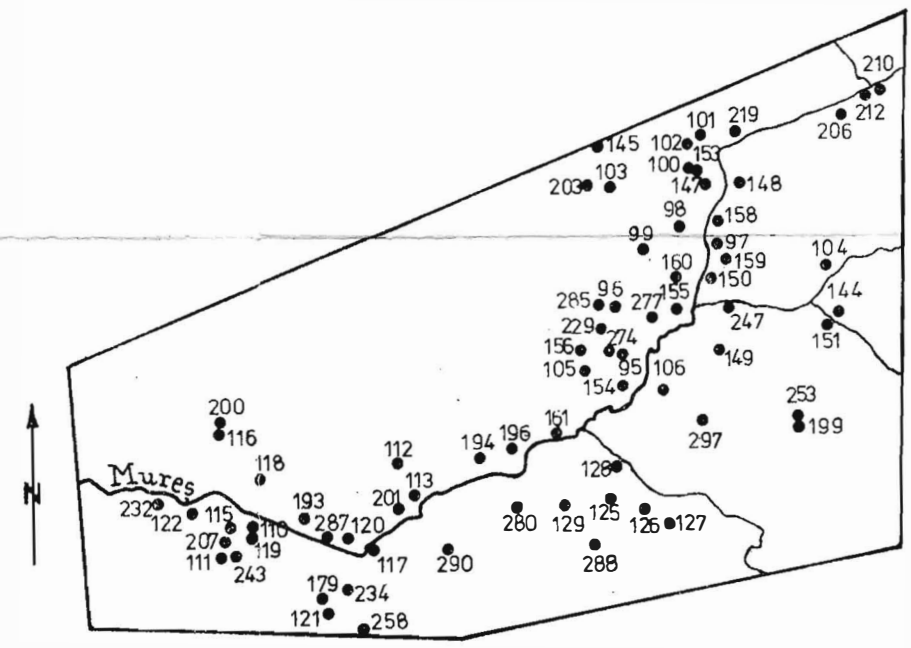

Pl. 2. — Zonă de descoperiri Goțofeni numeroase.

LISTA LOCALITĂŢILOR MENŢIONATE PE HĂRŢI

1 Moldova Veche
2 Gornea
3 Bănia
4 Dubova
5 Jupalnic
6 Băile Herculane
7 Cireşu
8 Bocşa Montană
9 Ostrovu Banului
10 Ostrovu Şimian
11 Ostrovu Corbului
12 Ostrovu Mare
13 Mozăceni
14 Negraşi
15 Craiova
16 Coţofenii din Dos
17 Almăj
18 Verbicioara
19 Pleniţa
20 Castrele Traiane
21 Rast
22 Cornu
23 Oprişor
24 Teiu
25 Sălcuţa
26 Basarabi
27 Cîrna
28 Vădastra
29 Dobriţa
30 Runcu
31 Boroşteni
32 Topeşti
33 Schela
34 Curpenu
35 Isverna
36 Bâlta
37 Brebeni
38 Petroşani
39 Ohaba-Ponor
40 Federi
41 Boşorod
42 Godeni
43 Deagu de Sus
44 Clocociov
45 Curtişoara
46 Mogoşeşti
47 Vîlcele
48 Bălăneşti
49 Şimnicu de Jos
50 Fărcaşele
51 Leu
52 Celeiu
53 Orlea
54 Livezi
55 Dîrvari
56 Bistreţ
57 Orodel
58 Terpeziţa
59 Vela
60 Lişteava
61 Sopot
62 Gîrla Mare
63 Braneţ
64 Baia de Fier
65 Govora
66 Căzăneşti
67 Boişoara
68 Retevoieşti
69 Hinova
70 Balta Verde
71 Salcia
72 Cetate
73 Rogova
74 Vînjuleţ
75 Sura
76 Bilvăneşti
77 Seliştea
78 Coşoveni
79 Circea
80 Suharu
81 Aninioasa
82 Petreşti
83 Vîrţu
84 Polovragi
85 Frăsinetu
86 Deveselu
87 Celaru
88 Popînzăleşti
89 Jadani
90 Moneasa
91 Girişu de Criş
92 Oradea-„Salca"
93 Românești
94 Cîmpanii de Sus
95 Bărăbanţ
96 Bucerdea Vinoasă
97 Meşcreac
98 Gîrbova de Sus
99 Cetea
100 Livezile
101 Cicău
102 Lopadea Veche
103
104 Pănade
105 Tăuţi
106 Straja
107 Cristian
108 Caşolţ-„Poiana în Pisc"
109 Avrig - „Glogovăţ"
110 Deva
111 Nandru
112 Ardeu
113 Geoagiu
114 Godineşti
115 Cozia
116 Crăciuneşti
117 Turdaş
118 Boholt
119 Cristur
120 Rapoltu Mare
121 Streiu singeorgiu
122 Veţel
123 Unimăt
124 Hamba
125 Petreşti
126 Răhău
127 Cîlnic
128 Sebeş
129 Pianu de Jos
130 Bod
131 Braşov
132 Feldioara
133 Băile Malnaş
134 Leliceni
135 Comolău
136 Reci
137 Micfalău
138 Sînzieni
139 Zoltan
140 Mereşti
141 Mediaş
142 Boarta
143 Brateiu
144 Glogoveţ
145 Izvoarele
146 Cerăt
147 Aiud
148 Băgău
149 Beşinău
150 Căpud
151 Mănărade
152 Cucerdea
153 Cărpiniş
154 Alba Iulia
155 Oieşdea
156 Ampoiţa
157 Ocna Sibiului
158 Rădeşti
159 Şoimuş
160 Teiuş
161 Vinţu de Jos
162 Sînmartin
163 Cluj-Napoca
164 Cîmpia Turzii
165 Corpadea
166 Vadu Crişului
167 Ozd
168 Valea Rea
169 Nuşeni
170 Coldău
171 Oarţa de Jos
172 Singiorgiu de Mureş
173 Cristian
174 Bîrseşti
175 Bunești
176 Ocnele Mari
177 Bodo
178 Mîrlogea
179 Sîntămăria de Piatră
180 Tinca
181 Sălacea
182 Roşia
183 Sîntandrei
184 Soroştin
185 Mărăcinele
186 Locusteni
187 Orlat
188 Angheluş
189 Apahida
190 Archiud
191 Baciu
192 Bancu
193 Banpotoc
194 Băcăinţi
195 Blaja
196 Blandiana
197 Bocşa
198 Bodrogu Nou
199 Bogatu Român
200 Băiţa
201 Boiu
202 Bozieş
203 Brădeşti
204 Budeşti
205 Buiceşti
206 Căptălan
207 Cîrjiţi
208 Cioclovina
209 Păuleni
210 Ciuciu
211 Clit
212 Copand
213 Corbeşti
214 Cristeşti
215 Cubleşu
216 Cubulcut
217 Daroţ
218 Dăbîca
219 Decea-„Mureşului"
220 Dezna
221 Eliseni
222 Eremitu
223 Găncasa
224 Gherla
225 Ghirişu Român
226 Gîrbou
227 Giurtelecu Şimleului
228 Grădiştea
229 Ighiel
230 Lacu
231 Lechinţa de Mureş
232 Leşnic
233 Lorău
234 Măgura
235 Mediçu Aurit
236 Medişa
237 Micuş
238 Miercurea-Ciuc
239 Mociu
240 Moigrad
241 Monariu
242 Mugeni
243 Nandru-„Vale"
244 Nădăşel
245 Nerău
246 Nimigea
247 Obreja
248 Odorheiu Secuiesc
249 Opatiţa
250 Ozun
251 Padea
252 Pădina Mare
253 Păuca
254 Peştera Sarvaş
255 Păuşa
256 Peştere
257 Petrilca de Mureş
258 Piatra Roşie
259 Pişcolt
260 Zădăreni
261 Potelu
262 Reşiţa
263 Rîşnov
264 Şincai
265 Satu Nou
266 Sacalasău Nou
267 Măceşu de Jos
268 Sînpetru German
269 Sîrsca
270 Stăneşti
271 Stoeneşti
272 Suplacu de Barcău
273 Susani
274 Şard
275 Şilindia
276 Şiria
277 Craiva
278 Şuncuiuş
279 Ţaga
280 Tărtăria
281 Teleac
282 Colţeşti
283 Tureni
284 Ţebea
285 Ţelna
286 Nou Săsesc
287 Uroi
288 Răchita
289 Valea lui Mihai
290 Valea Rea
291 Valcău de Jos
292 Verguleasa
293 Viştea
294 Voivozi
295 Etfalău
296 Rotbav
297 Ghirbom
298 Rîmnicu Vîlcea
299 Goleni
300 Berea
301 Satulung-Finteuşu Mic
302 Kovilovo
303 Padina
304 Gradec
305 Peştera Magura
306 Car Petrovo
307 Makres
308 Tarnovo
309 Gorneşti
310 Agriştеu
311 Sînnicolau Mare
312 Pîrşani
313 Zlotska Pečna